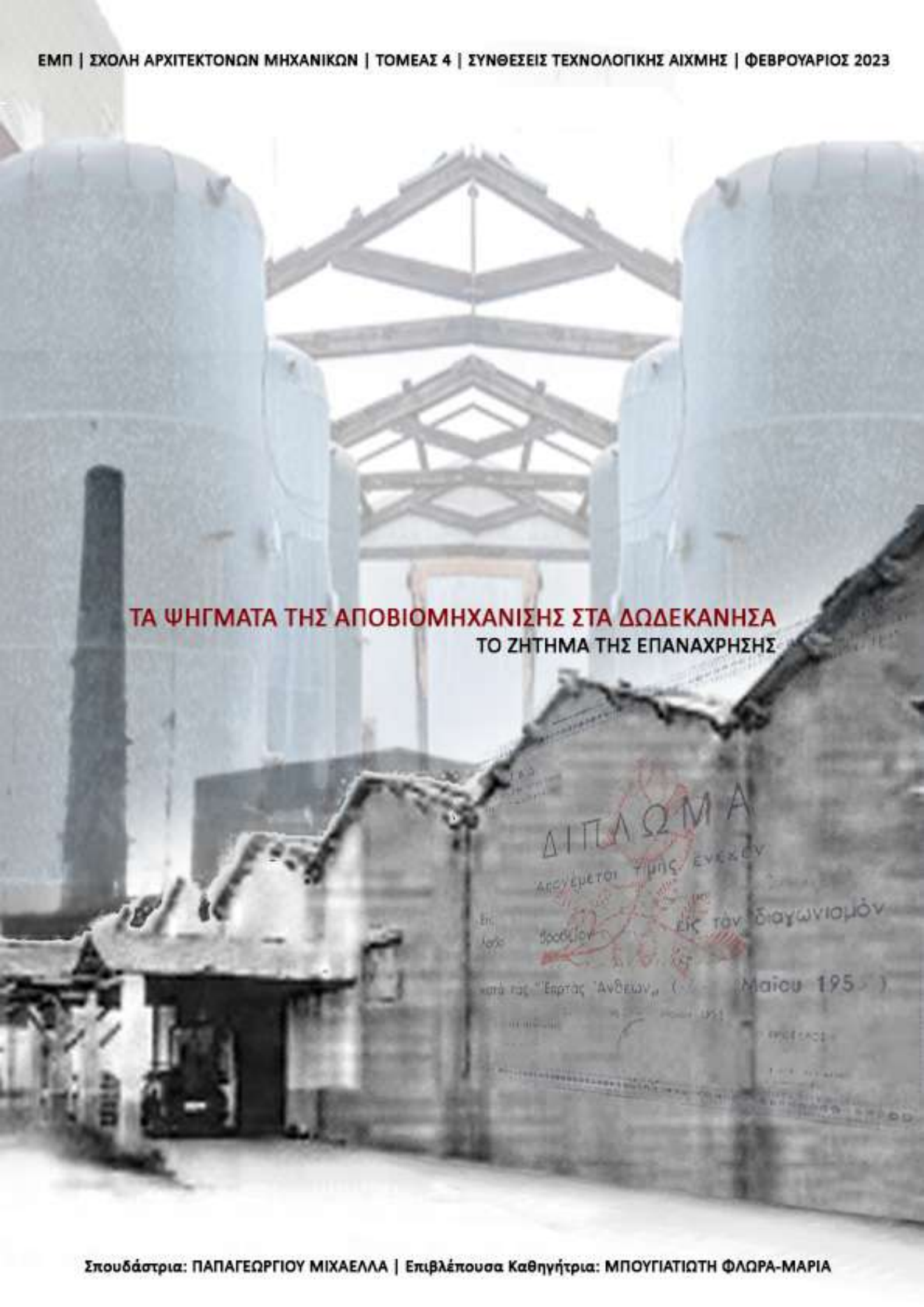

ΤΑ ΨΗΓΜΑΤΑ ΤΗΣ ΑΠΟΒΙΟΜΗΧΑΝΙΣΗΣ ΣΤΑ ΔΩΔΕΚΑΝΗΣΑ
ΤΟ ΖΗΤΗΜΑ ΤΗΣ ΕΠΑΝΑΧΡΗΣΗΣ

ΤΑ ΨΗΓΜΑΤΑ ΤΗΣ ΑΠΟΒΙΟΜΗΧΑΝΙΣΗΣ ΣΤΑ ΔΩΔΕΚΑΝΗΣΑ | ΤΟ ΖΗΤΗΜΑ ΤΗΣ ΕΠΑΝΑΧΡΗΣΗΣ

Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο | Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών
Τομέας 4 | Συνθέσεις τεχνολογικής Αιχμής
Σπουδάστρια | Παπαγεωργίου Μιχαέλλα
Επιβλέπουσα Καθηγήτρια | Μπουγιατιώτη Φλώρα - Μαρία

Η πραγματοποίηση αυτής της εργασίας δε θα ήταν εφικτή χωρίς την καθοδήγηση και τη βοήθεια της υπεύθυνης καθηγήτριάς μου κ. Μπουγιατιώτη Φλώρα - Μαρία. Την ευχαριστώ, λοιπόν, θερμά για τη συνεργασία, τις στοχευμένες παρατηρήσεις της και την αμεσότητά της, αφού ήταν πάντα εκεί όταν την χρειαζόμουν...

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Περίληψη

Abstract

Εισαγωγή

A. Αντικείμενο

B. Στόχος

Γ. Μεθοδολογία προσέγγισης

Δ. Διάρθρωση κεφαλαίων

1| Ιστορικό πλαίσιο βιομηχανικής ανάπτυξης στα Δωδεκάνησα | σελ. 8

1.1| Γενικά

1.2| Η Περίοδος της Ιταλοκρατίας (Μάιος 1912-Οκτώβριος 1943)

1.2.1| Η Πρώτη Περίοδος της Ιταλοκρατίας (1912-1923)

1.2.2| Η Δεύτερη Περίοδος της Ιταλοκρατίας (1923-1943)

1.3| Η Ενσωμάτωση της Δωδεκανήσου στην Ελλάδα (7 Μαρτίου 1948)

1.3.1| Η Γερμανική Κατοχή (Οκτώβρη 1943-Μάιο 1945)

1.3.2| Η Αγγλική Κατοχή (Μάιο 1945-Μάρτη 1947)

1.3.3| Απελευθέρωση

1.3.4| Μετά την ενσωμάτωση

1.4| Η Αποβιομηχάνιση στα Δωδεκάνησα

2| Η Καταγραφή των Βιομηχανικών Μονάδων | σελ. 14

2.1| Γενικά

2.2| Οι Βιομηχανικές Εγκαταστάσεις της Ρόδου

2.2.1| Ηλεκτρική Βιομηχανία S.I.E.R. (Societa' Industrie Elettriche Rodi) (1921)

2.2.2| Μεταξοβιομηχανία στην Κατταβιά (1922)

2.2.3| Δημοτικά Σφαγεία | Mattatoio (1925)

2.2.4| Καπνοβιομηχανία T.E.M.I (1927) (Tabacchi Egei Manifattura Italiana)

2.2.5| Οινοποιείο C.A.I.R. (1928)(Compagnia Agricola Industriale Rodi)

2.2.6| Κεραμοουργείο I.C.A.R.O (1928)(La Societa Industria Ceramiche Aristriche Rodio - Orientali)

2.2.7| Πλινθοκεραμοποιείο S.A.I.C.A. (Societa Anonima Industriale Commerciale Agricola) (1929)

2.2.8| Σαπυνοποιείο - Ελαιουργείο RODIA (1934)

2.2.9| Αλευροβιομηχανία S.A.M.I.C.A (Societa Anonima Molitoria Industriale Commerci Affini) (1938)

2.2.10| Βιομηχανία επεξεργασίας ξηρών καρπών S.A.I.F.E. (Societa Anonima Fruttindustria Egea) (1939)

2.3| Οι Βιομηχανικές Εγκαταστάσεις της Κω

2.3.1| Δημοτικά Σφαγεία | Mattatoio (1926)

2.3.2| Αποθηκευτικές Εγκαταστάσεις (1926)

2.3.3| Το Εργοστάσιο της Ηλεκτρικής Εταιρείας S.I.E.R. (1926)

2.3.4| Οινοποιείο CAIR (Compagnia Agricola Industriale Rodi) (1931)

2.3.5| Α.ΒΙ.ΚΩ (Αγροτική Βιομηχανία Κω) (1954, 1965)

2.3.6| Σαπυνοποιείο (1931) S.V.I.C. (Saponificio Vittoria Industria Coense)

2.3.7| Καπνοβιομηχανία T.E.M.I (1927) (Tabacchi Egei Manifattura Italiana) στην Κω

2.4| Οι Βιομηχανικές Εγκαταστάσεις της Καλύμνου

2.4.1| Γενικά

2.4.2| Οι Πατήθριες

2.4.3| Η περιοχή Βουβάλη

2.4.4| Το Λαφάσι

3| Βιομηχανική Κληρονομιά και Διάσωση των Ψηγμάτων της Αποβιομηχάνισης | σελ. 57

3.1| Γενικά

3.2| Η Βιομηχανική Κληρονομιά ως τμήμα της Πολιτιστικής Κληρονομιάς

3.2.1| Πολιτιστική Κληρονομιά

3.2.2| Η Βιομηχανική κληρονομιά και η Βιομηχανική Αρχαιολογία

3.2.3| Η Βιομηχανική αρχαιολογία στην Ελλάδα

3.3| Τρόποι Αξιοποίησης της Βιομηχανικής Κληρονομιάς

3.3.1| Προσαρμοστική Επανάχρηση (“Adaptive Reuse”)

3.3.2| Όροι και προϋποθέσεις επανάχρησης βιομηχανικών κελυφών

3.4| Διεθνής Εμπειρία

3.4.1| Τρόπος επιλογής των παραδειγμάτων

3.4.2| Gasometer Town, Βιέννη - Αυστρία

3.4.3| C - Mine, Γκενκ - Βέλγιο

3.5| Εγχώρια Εμπειρία

3.5.1| Τρόπος επιλογής των παραδειγμάτων

3.5.2| Κτήριο γραφείων στο Μοσχάτο

3.5.3| Ελαιουργείο Βρανά, Μυτιλήνη, Λέσβος

4| Συμπεράσματα | σελ. 78

4.1| Σύγκριση της βιομηχανικής ανάπτυξης της Δωδεκανήσου με την Ελλάδα

4.2| Η κατάσταση σήμερα

4.3| Η προσαρμοστική επανάχρηση ως λύση

4.3.1| Παράγοντες που επηρεάζουν την λήψη των αποφάσεων επανάχρησης

Βιβλιογραφία | σελ. 82

A. Ελληνική Βιβλιογραφία

B. Ξένη Βιβλιογραφία

Γ. Ιστοσελίδες

Δ. Νομοθεσία

Κατάλογος Εικόνων | σελ. 86

Κατάλογος Πινάκων | σελ. 89

Περίληψη

Η παρούσα ερευνητική εργασία έχει ως αντικείμενο την καταγραφή της βιομηχανικής κληρονομιάς της Δωδεκανήσου, όπως αυτή διαμορφώθηκε κατά την περίοδο της Ιταλοκρατίας (1912-1943) και την εμφάνιση σε ζητήματα που αφορούν την επανάχρηση ανενεργών βιομηχανικών κελυφών, αλλά και τους όρους και τις προϋποθέσεις κάτω από τους οποίους γίνεται αυτό. Μέσα από την αναλυτική καταγραφή των βιομηχανικών κτηρίων στα νησιά Ρόδο, Κω και Κάλυμνο, εξάγονται συμπεράσματα σχετικά με τη σημερινή τους κατάσταση, πόσα και ποια γλίτωσαν την κατεδάφιση, είτε λόγω εγκατάλειψης είτε λόγω απαλλοτρίωσης για οικονομικά συμφέροντα, ποια κινδυνεύουν να χαθούν και ποια θυσιάστηκαν ήδη στον βωμό πολιτικών πρακτικών.

Στόχος της παρούσας εργασίας είναι η ανάδειξη του βιομηχανικού πλούτου και της ιστορίας της Δωδεκανήσου, καθώς πρακτικές επανάχρησης φαίνεται να εφαρμόζονται κατά κύριο λόγο σε μεγάλα αστικά κέντρα παραγκωνίζοντας τα νησιά της Ελλάδας, τα οποία κατά κοινή ομολογία διατίθενται μόνο για τουρισμό.

Η ερευνητική εργασία αναφέρεται στο χρονικό της Δωδεκανήσου από την Ιταλοκρατία, που γνώρισε την μεγαλύτερη άνθηση η βιομηχανία, μέχρι και την ενσωμάτωση της στο ελληνικό κράτος, που σιγά σιγά ξεκινά η αποβιομηχάνιση αφήνοντας πίσω ένα μεγάλο κτηριακό απόθεμα. Το δεύτερο μέρος της εργασίας αφορά ζητήματα προσαρμοστικής επανάχρησης, με την παράθεση υλοποιημένων παραδειγμάτων από τον ελληνικό αλλά και τον διεθνή χώρο.

Λέξεις-κλειδιά: Ιταλοκρατία, Βιομηχανική Ανάπτυξη, Αποβιομηχάνιση, Βιομηχανική Κληρονομιά, Βιομηχανική Αρχαιολογία, Διατήρηση Πολιτιστικής Κληρονομιάς, Βιομηχανικά κτήρια, Ανενεργά Βιομηχανικά Κελύφη, Προσαρμοστική επανάχρηση

Abstract

The purpose of this thesis is to record the industrial heritage of the Dodecanese as it was formed during the period of Italian rule (1912-1943) and to highlight the issues related to the reuse of inactive industrial shells, as well as the terms and conditions towards this direction. Through the detailed documentation of the industrial buildings, some conclusions are drawn about their current situation, how many and which of them have not been demolished due to either abandonment or expropriation for economic reasons, which of them are at risk of being lost and which of them have already been lost because of political practices.

The aim of this dissertation is to highlight the industrial wealth and history of the Dodecanese, as practices of reuse seem to be applied more to large urban centers rather than to islands of Greece, which according to the common practice are available only for tourism.

The research work refers to the history of the Dodecanese from the Italian rule, when industry experienced the greatest boom, until the integration to the Greek State, when deindustrialization slowly begins, leaving behind a large building stock. The second part concerns adaptive reuse, with the presentation of relevant Greek and international examples.

Keywords: Italian rule, Industrial Development, Deindustrialization, Industrial Heritage, Industrial Archaeology, Cultural Heritage Conservation, Industrial Buildings, Inactive Industrial Shells, Adaptive Reuse

Εισαγωγή

Α. Αντικείμενο

Τα ψήγματα της αποβιομηχάνισης μαρτυρούν πληροφορίες για τις πολιτικές, οικονομικές, κοινωνικές και πολιτισμικές συνθήκες της ζωής του παρελθόντος που αδιαμφισβήτητα διαμόρφωσαν την ιστορία και την ταυτότητα κάθε τόπου. Τα βιομηχανικά κτηριακά κατάλοιπα αποδεικνύουν το τέλος μιας εποχής καθόλου ασήμαντης αν αναλογιστεί κανείς τα τεχνολογικά επιτεύγματα που αποτέλεσαν την αρχή για την εξέλιξη των σημερινών τεχνολογιών. Οι βιομηχανικές μνήμες είναι ή τουλάχιστον θα έπρεπε να είναι χρέος όλων μας να διατηρηθούν στο πέρασμα του χρόνου. **Υπήρχε πάντα όμως αυτή η θεώρηση γύρω από την προστασία της βιομηχανικής κληρονομιάς;**

Δεν πάνε πολλά χρόνια από τότε που θεσπίστηκε ο όρος 'βιομηχανική κληρονομιά' και αναγνωρίστηκε ως ιδιαίτερη κατηγορία της πολιτιστικής κληρονομιάς. Στην Ελλάδα, πριν ακριβώς δύο δεκαετίες ψηφίστηκε ο Ν. 2831/2000, ο οποίος συνέβαλε αποφασιστικά στην αναγνώριση ενός κτηρίου ως μέρος της βιομηχανικής κληρονομιάς της Ελλάδας, από τον εκάστοτε υπουργό του ΥΠΕΧΩ-ΔΕ. **Αρκεί όμως η θέσπιση νόμων**

για την ουσιαστική προστασία των μνημείων της βιομηχανικής κληρονομιάς;

Στον ελλαδικό τουλάχιστον χώρο είναι σύνηθες το χάσμα μεταξύ θέσπισης του νόμου και εφαρμογής αυτού. Έτσι και στην περίπτωση του νόμου Ν. 2831/2000 που αφορά την προστασία της βιομηχανικής κληρονομιάς παρατηρήθηκε ελλιπής εφαρμογή από τις αντίστοιχες κρατικές υπηρεσίες, πράγμα που οδήγησε στην κατεδάφιση σημαντικών μνημείων. **Οι λόγοι; Πολλοί, κυρίως οικονομικής φύσεως.**

Αφού λοιπόν η πολιτεία μιλάει με όρους οικονομικούς, για την ουσιαστική προστασία των ανενεργών βιομηχανικών κελυφών δεν αρκεί μόνο η προστασία τους από την κατεδάφιση, αλλά μία συνολική αντιμετώπιση, ένας στρατηγικός σχεδιασμός επανάχρησής τους με τρόπο τέτοιο που θα αποφέρει από τη μία οικονομικούς πόρους στο κράτος και από την άλλη το ίδιο το κτήριο θα λειτουργεί ως μέσο διδασκαλίας της ιστορίας του παρελθόντος. Αυτόν τον σκοπό μπορούν να τον υπηρετήσουν σίγουρα κτήρια μουσειακού χαρακτήρα. Η επανάχρηση ανενεργών βιομηχανικών κελυφών φαίνεται ως πρακτική να εφαρμόζεται ολοένα και περισσότερο σε διεθνές, αλλά και τοπικό επίπεδο, κυρίως σε μεγάλα αστικά κέντρα. **Τι γίνεται όμως με την περίπτωση των νησιωτικών**

περιοχών της Ελλάδας;

Η παρούσα εργασία στο πρώτο μέρος της επικεντρώνεται στα ψήγματα της αποβιομηχάνισης στα Δωδεκάνησα, με αφορμή το γεγονός ότι ανενεργά βιομηχανικά κελύφη βρίσκονται έρμαια στα χέρια πολιτικών πρακτικών που αποσκοπούν στην υπερεκμετάλλευση των νησιών του Αιγαίου για τουρισμό. Ξενοδοχειακές μονάδες ανεγείρονται η μία μετά την άλλη στο παράκτιο μέτωπο αρπάζοντας κομμάτια αιγιαλού για τουριστική εκμετάλλευση απαγορεύοντας την πρόσβαση στους ντόπιους. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η νέα Α.ΒΙ.ΚΩ (Αγροτική Βιομηχανία Κω) με έδρα την Κω, ένα εργοστάσιο τομάτας με πλούσια ιστορία, που παρά τις προτάσεις του Δήμου Κω προς την ΑΤΕ για παραχώρηση του εργοστασίου σε εκείνον, τελικά πωλήθηκε σε επενδυτές και το 2019 δεν έμεινε τίποτα άλλο παρά σκόνη. Σήμερα, παραμένει ανεκμετάλλευτο, καθώς για άγνωστους λόγους οι εργασίες παραμένουν στάσιμες.

Στο δεύτερο μέρος, η εργασία επικεντρώνεται σε θέματα επανάχρησης των βιομηχανικών κτηριακών αποθεμάτων και ένταξής τους στο σύγχρονο αστικό περιβάλλον μιας και αποτελεί τον βέλτιστο τρόπο για την αναζωογόνηση των παρηκμασμένων βιομηχανικών περιοχών και τη διάσωση των ιστορικών κειμηλίων της βιομηχανίας.

Όπως προαναφέρθηκε, η προστασία τους από την κατεδάφιση, από μόνη της δεν επαρκεί, ενώ η έλλειψη μιας συνολικής αντιμετώπισής τους εντείνει το πρόβλημα, μιας και με τα χρόνια μετατρέπονται σε εστίες μόλυνσης ή σε εστίες παράνομων δραστηριοτήτων, δημιουργώντας εικόνες που κανείς δεν θα ήθελε να αντικατοπτρίζουν τη σύγχρονη κοινωνία. Τέλος, εμβαθύνει στους παράγοντες που επηρεάζουν τη διαδικασία λήψης αποφάσεων για την ανάπλαση των περιοχών αυτών. Η ιεράρχηση και ο συνδυασμός των διαφορετικών αξιών συνιστά τον κλάδο του προγράμματος δράσης της επανάχρησης για τη σωστή διαχείριση και προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς.

Β. Στόχος

Η συγγραφή της παρούσας εργασίας αποσκοπεί πρωταρχικώς στην ευαισθητοποίηση της κοινής γνώμης γύρω από τα ανενεργά βιομηχανικά κελύφη, στην κατανόηση της σπουδαιότητάς τους και της διατήρησής τους στο χρόνο μέσω της επανάχρησής τους.

Ακόμα στοχεύει στην ανάδειξη του ιδιαίτερου χαρακτήρα των νησιωτικών περιοχών της Ελλάδας που τις καθιστά ικανές να συμβάλουν στην οικονομία της χώρας και να τις μετατρέψει σε πόλους έλξης όλο τον χρόνο

επισκεπτών με ενδιαφέροντα διαφορετικά από την μονοδιάστατη ψυχαγωγία, διαλύοντας την ιδέα ότι τα ελληνικά νησιά προορίζονται μόνο για παραθερισμό.

Γ. Μεθοδολογία προσέγγισης

Η μέθοδος συλλογής στοιχείων είναι η βιβλιογραφική και διαδικτυακή έρευνα. Τα βιβλία επιλέχθηκαν από την Δημοτική Βιβλιοθήκη της Κω και την Βιβλιοθήκη του ΤΕΕ. Ακόμη, ευρήματα της εργασίας στηρίζονται σε επιστημονικά άρθρα και διαδικτυακές εκδόσεις. Ταυτόχρονα, η εργασία βασίζεται και σε πρωτογενή έρευνα, επεξεργασία και σύνθεση υποβλήθρων από το google earth, αρχαιικού υλικού (σχεδίων και φωτογραφιών), αλλά και πρωτότυπων φωτογραφιών (ιστοσελίδων και προσωπικό αρχείο). Τα στοιχεία αυτά παρουσιάζονται στις πινακίδες. Στη συνέχεια, ακολουθεί ο προσεκτικός σχολιασμός τους για την εξαγωγή εμπειριστατωμένων συμπερασμάτων.

Δ. Διάρθρωση κεφαλαίων

Η παρούσα εργασία αποτελείται από τέσσερα κεφάλαια. Στο πρώτο κεφάλαιο περιγράφεται η ιστορική αναδρομή της βιομηχανικής ανάπτυξης και της αποβιομηχάνισης στα Δωδεκάνησα την περίοδο της Ιταλοκρατίας

και μετά. Στο δεύτερο κεφάλαιο, γίνεται μια αναλυτική καταγραφή και περιγραφή των ψηγμάτων της αποβιομηχάνισης σε Ρόδο, Κω και Κάλυμνο. Το κεφάλαιο 3 εμβαθύνει σε όρους όπως “βιομηχανική κληρονομιά”, “πολιτιστική κληρονομιά”, “βιομηχανική αρχαιολογία” και τη σημαντικότητα της διάσωσης του κτηριακού αποθέματος από την περίοδο της αποβιομηχάνισης. Ταυτόχρονα, αναλύονται οι όροι και οι προϋποθέσεις επανάχρησης ανενεργών βιομηχανικών κελυφών, δηλαδή ποιοι είναι οι παράγοντες που επηρεάζουν το είδος της χρήσης που θα φιλοξενήσει το κάθε κελυφό, και γίνεται αναφορά στην “προσαρμοστική επανάχρηση” βιομηχανικών κελυφών, παραθέτοντας παραδείγματα από τον ελληνικό και διεθνή χώρο. Τέλος, στο κεφάλαιο 4 ακολουθούν τα συμπεράσματα και στην συνέχεια σε επόμενη ενότητα η σχετική βιβλιογραφία.

01

ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΣΤΑ ΔΩΔΕΚΑΝΗΣΑ

1| Ιστορικό πλαίσιο βιομηχανικής ανάπτυξης στα Δωδεκάνησα

1.1| Γενικά

Η Δωδεκάνησος επί Τουρκοκρατίας ήταν μια γεωργική περιοχή με ναυτικούς, σφουγγαράδες και εμπόρους. Λίγοι Έλληνες επιχειρηματίες προσπάθησαν να δημιουργήσουν μια μικρή κίνηση βιομηχανικής επεξεργασίας προϊόντων, που παράγονταν επί τόπου, κυρίως σφουγγαριών, καπνού και λαδιού.

Η ανάπτυξη της βιομηχανίας είναι έργο της τελευταίας 20ετίας της Ιταλικής Κατοχής (1923-1943), πριν από τη Γερμανική κατοχή. Σε αυτό συνέβαλαν οι χρηματοδοτήσεις από τις ιταλικές τράπεζες, οι ειδικές φορολογικές διατάξεις και η μετακίνηση από την Ιταλία ειδικευμένων εργατών¹.

Το μεγαλύτερο μέρος των βιομηχανικών επιχειρήσεων ανήκε σε Ιταλούς. Ωστόσο, ακόμη και κατά το τέλος της ιταλικής κατοχής ένα σημαντικό μέρος ανήκε σε Έλληνες, που κατόρθωσαν να τις διατηρήσουν παρά την πίεση των ιταλικών διοικητικών και οικονομικών μέτρων και τους άνισους όρους ανταγωνισμού.

¹ Υπουργείο Ανοικοδομήσεως, Δωδεκάνησος, Αθήνα, 1947, σελ. 181

1.2| Η Περίοδος της Ιταλοκρατίας (Μάιος 1912-Οκτώβριος 1943)

Η ιταλική διοίκηση της Δωδεκανήσου χωρίζεται σε τέσσερις περιόδους²:

1. 28 Απριλίου 1912 (απόβαση Ιταλικών δυνάμεων) - 15 Οκτωβρίου 1912: Αμιγώς στρατιωτικής και πολεμικής φύσεως κατοχή. Πρόκειται για κατάληψη με προσωρινό χαρακτήρα, η οποία δεν άλλαζε το καθεστώς των νησιών.

2. Οκτώβριος 1912 - 1915: Περίοδος κατά την οποία τα νησιά κρατούνταν ως εγγύηση για την εκκένωση της Τρίπολης από τους Τούρκους "περίοδος επί ενεχειώ". (in ripone)

3. Αύγουστος 1915 - 24 Ιουλίου 1923 (Συνθήκη της Λωζάννης): Περίοδος στρατιωτικής κατοχής.

4. 1923-1943: Επονομαζόμενη περίοδος "πολιτικού καθεστώτος".

Συνοψίζοντας, θα μπορούσε κανείς να τις χωρίσει σε δύο περιόδους:

A. Την πρώτη περίοδο της Ιταλοκρατίας από τον Μάιο 1912 έως τον Ιούλιο 1923, που γενικότερα αποτελεί μία περίοδο στρατιωτικής κατοχής και

B. Τη δεύτερη περίοδο 1923-

² Κίννα Α., Κώστογλου Δ., Τουρκομανώλη Ο., Φάκκου Μ. Χατζηνικολάου κ., Σοφού Δ., *Ιστορία της Κω: Από την Τουρκοκρατία μέχρι την Ενσωμάτωση*, Γ' τόμος, έκδοση Νομαρχιακής Αυτοδιοίκησης Δωδεκανήσου-Επαρχείο Κω, Κως, 2002, σελ.81

1943, που η διοίκηση από στρατιωτική έγινε πολιτικοστρατιωτική και η φασιστική πλέον Ιταλία (μετά την άνοδο του Μουσολίνι στην εξουσία το 1922) οριστικοποίησε την κυριαρχία της³.

1.2.1| Η Πρώτη Περίοδος της Ιταλοκρατίας (1912-1923)

Οι βιομηχανικές εγκαταστάσεις που δημιουργήθηκαν αυτήν την περίοδο (1912-1923) δεν είχαν ιδιαίτερα μεγάλη παραγωγική δύναμη, εφόσον η ιταλική κυριαρχία θεωρούνταν “προσωρινή”. Ο χαρακτήρας τους ήταν περισσότερο βιοτεχνικός παρά βιομηχανικός, με σκοπό να καλύψουν τις τοπικές ανάγκες. Πρόκειται για επιχειρήσεις, όπως μικρά οινοπνευματοποιεία, ελαιοτριβεία, σαπυνοποιεία, μύλοι, σιδηρουργία, εργαστήρια επεξεργασίας σπόγγων, αγγειοπλαστικής κ.λ.π., τα οποία είχαν οργάνωση οικογενειακής μορφής και κατά το μεγαλύτερο ποσοστό, επικεντρώνονταν στην κατεργασία προϊόντων τοπικής παραγωγής.

Με τη δημιουργία σύγχρονων εργοστασίων, οι βιοτεχνίες αυτές δεν μπόρεσαν να ανταπεξέλθουν στον ανταγωνισμό και αναγκάστηκαν οι περισσότερες να κλείσουν (π.χ. αλευρόμυλοι Λέρου και Κω). Παρέμειναν μόνο εκείνες που χάρη σε ειδικές το-

πικές συνθήκες ή στην έλλειψη ανταγωνισμού, μπορούσαν να εργασθούν αποδοτικά⁴.

1.2.2| Η Δεύτερη Περίοδος της Ιταλοκρατίας (1923-1943)

Η πλήρης κυριαρχία των Ιταλών σημειώνεται κατά την περίοδο 1923-1943, μέσω της αρχικά μετριοπαθούς πολιτικής του Mario Lago (1922-1936) και στη συνέχεια της ιδιαίτερα σκληρής πολιτικής του Caesare Maria De Vecchi (1936-1940). Και οι δύο διοικητές, διατηρώντας ένα διαφορετικό προφίλ ο καθένας, έχουν ως κοινό στόχο τον πλήρη εξιταλισμό και εκφασισμό των Δωδεκανήσων. Για τον παραπάνω λόγο, επεμβαίνουν μεταξύ άλλων στην αρχιτεκτονική, στην πολεοδομία και τέλος στην οικονομία.

Η ιταλική διοίκηση κατέβαλε ιδιαίτερη φροντίδα για την ανάπτυξη της βιομηχανίας. Άλλωστε, όπως αποδείχθηκε, αυτός ήταν και ο απώτερος σκοπός για τον οποίον κατέλαβε τα Δωδεκάνησα εξ’ αρχής⁵, και όχι η εικόνα του πολιτισμένου, χριστιανού, Ευρωπαίου απελευθερωτή, που σε λίγο καιρό θα ένωνε τα Δωδεκάνησα με τη μητέρα Ελλάδα, όπως ήθελε να προβάλλει⁶.

⁴ Υπουργείο Ανοικοδομήσεως, ό.π., 1947, σελ. 180

⁵ Κίννα Α., κ.ά., ό.π., 2002, σελ.81

⁶ Τσιρπανλής Ζαχαρίας, *Ιταλοκρατία στα Δωδεκάνησα 1912-1943, έκδοση Γραφείου Μεσαιωνικής Πόλης Ρόδου, προγραμματικής σύμβασης ΥΠΠΟ-ΤΑΠΑ-Δήμου Ρόδου,*

Τα μέτρα, λοιπόν, που έλαβε για αυτόν τον σκοπό, ήταν:

α) σημαντική χρηματοδότηση από τις Ιταλικές τράπεζες,

β) χρησιμοποίηση ειδικευμένων Ιταλών εργατών που καλούνταν ειδικά για αυτό τον σκοπό από την Ιταλία, ενώ από την άλλη μεριά η εργασία των ανειδίκευτων εργατών, που ήταν κατά κανόνα Έλληνες, προσφέρονταν άφθονη και σε εξευτελιστικά επίπεδα μισθού, χάρη στον προοδευτικό εκπρολεταριασμό και εξαθλίωση των αγροτών και ναυτικών,

γ) ειδικές φορολογικές διατάξεις που ευνοούσαν την εισαγωγή των απαραίτητων πρώτων υλών, και

δ) μέριμνα για την προώθηση των προϊόντων (όσων η παραγωγή ξεπερνούσε τις τοπικές ανάγκες) στην Ιταλική αγορά και σε άλλες χώρες.

Έτσι, τα πρώτα βιομηχανικά κτήρια κατασκευάστηκαν επί διοίκησης του Mario Lago και με βασικό αρχιτέκτονα τον Florestano Di Fausto.

Ως το μεγαλύτερο νησί της Δωδεκανήσου, η Ρόδος και ιδιαίτερα η πόλη της Ρόδου γνώρισε τη μεγαλύτερη βιομηχανική ανάπτυξη. Τις δεκαετίες του 1920 και 1930, κατασκευάστηκαν αξιόλογα βιομηχανικά κτήρια, τα οποία έφεραν την υπογραφή γνωστών Ιταλών αρχιτεκτόνων, ενώ εντός της πόλης, οριοθετήθηκε βάσει του ιταλικού

Ρόδος, 1998, σελ. 31-32

ρυθμιστικού σχεδίου το 1926, η βιομηχανική ζώνη στην περιοχή Κόβα (**Εικόνα 1.1 |σελ.18**), η οποία εκτείνεται από την περιοχή Ζέφυρος έως το λιμάνι της Ακαντιάς και περιλάμβανε βιομηχανικά κτήρια και βοηθητικούς χώρους⁷.

Πέρα από τη Ρόδο, αξιοσημείωτες βιομηχανικές εγκαταστάσεις βρίσκονται και στα υπόλοιπα νησιά. Στο νησί της Κω την περίοδο προς τα τέλη της πρώτης φασιστικής δεκαετίας (1928-1930), δημιουργήθηκε από τους Ιταλούς η βιομηχανική ζώνη στην απομακρυσμένη και ήδη υποβαθμισμένη δυτική περιοχή Κούμπουρνο (**Εικόνα 1.2 |σελ.18**) της πόλης, σε συνέχεια της προσφυγικής συνοικίας “Κρητικά”, ανάλογης εκείνης της Ρόδου (Τουρκοκρητικοί πρόσφυγες των αρχών του 20ού αιώνα). Η ίδια αυτή συνοικία χαρακτηρίστηκε ταυτόχρονα ως βιομηχανική συνοικία. Η πλειονότητα των βιομηχανιών ήταν παραρτήματα των ροδίτικων βιομηχανιών, όπως τα Δημοτικά Σφαγεία ‘Mattatoio’ (1926), η Ηλεκτρική Βιομηχανία S.I.E.R (1926) και το Οινοποιείο C.A.I.R (1930). Επιπλέον, κατασκευάστηκαν Αποθηκευτικές Εγκαταστάσεις (1926) και η καπνοβιομηχανία S.A.I.T.A.B (1938)⁸.

⁷ Μαργιέ Α., Χαλβαντζή Φ., *Η Βιομηχανική Κληρονομιά της Δωδεκανήσου: Ιταλικά βιομηχανικά συγκροτήματα στο νησί της Ρόδου*, ΤΕΕ Δωδεκανήσου, Ρόδος, 2009, σελ.33

⁸ Αναγνωστίδου Ε., *Η Βιομηχανική Κληρονομιά της Δωδεκανήσου: Προοπτικές εναλλακτικής διαχείρισης*, ΤΕΕ Δωδεκανήσου, Ρόδος, 2009,σελ.208-210

³ Κίννα Α., κ.ά., ό.π., 2002, σελ.122

Εικόνα 1.1 | Η Βιομηχανική ζώνη Κόβα στην Ρόδο

Εικόνα 1.2 | Η Βιομηχανική ζώνη της Κω

Εικόνα 1.3 | Οι Βιομηχανικές περιοχές της Καλύμνου

Εξαίρεση αποτελεί το νησί της Καλύμνου, στο οποίο η βιομηχανία ξεκίνησε πριν την Ιταλοκρατία, κατά την περίοδο της Τουρκοκρατίας. Λόγω του μικρού μεγέθους και των δυσμενών γεωγραφικών συνθηκών, με την εξασφάλιση της αυτονομίας της, ανέπτυξε στόλο και εμπορικές επιχειρήσεις με εξαγωγές στην Ευρώπη. Η ανάπτυξη της βιομηχανίας βοήθησε στην επέκταση του οικισμού της πρωτεύουσας στην κοιλάδα της Πόθιας, ώστε μέχρι το 1950 να είναι η δεύτερη μεγαλύτερη πόλη της Δωδεκανήσου μετά τη Ρόδο με τρεις βιομηχανικές περιοχές, τις Πατήθριες με χρήση κυρίως αποθηκών, μηχανουργείων και ποτοποιείων, την περιοχή Βουβάλη με αποθήκες επεξεργασίας, συσκευασίας και διανομής σφουγγα-

Εικόνα 1.1: Google Earth | Ίδια επεξεργασία
 Εικόνα 1.2: Google Earth | Ίδια επεξεργασία
 Εικόνα 1.3: Google Earth | Ίδια επεξεργασία

ριών και το Λαφάσι, όπου χωροθετήθηκε το καρνάγιο με τέσσερις μονάδες κατασκευής πλοίων⁹ (**Εικόνα 1.3 |σελ.19**).

1.3| Η Ενσωμάτωση της Δωδεκανήσου στην Ελλάδα (7 Μαρτίου 1948)

Μετά το τέλος της Ιταλοκρατίας, ο δρόμος φαίνεται να είναι μακρύς και πολυτάραχος για την ενσωμάτωση της Δωδεκανήσου στην Ελλάδα.

Με την κήρυξη του Β' Παγκοσμίου Πολέμου (1939-1945) αναπτερώθηκαν οι ελπίδες των Δωδεκανήσιων για απελευθέρωση, γεγονός που αποδεικνύεται από την άμεση και αποφασιστική ανταπόκρισή τους στο προσκλητήριο του αγώνα εναντίον της Ιταλικής εισβολής στην Ελλάδα στις 28 Οκτωβρίου 1940¹⁰.

1.3.1| Η Γερμανική Κατοχή (Οκτώβρη 1943-Μάιο 1945)

Ο τότε πρωθυπουργός της Βρετανίας Ουίνστον Τσώρτσιλ θεωρώντας τη Ρόδο, την Κω και τη Λέρο σημαντικούς στρατηγικούς στόχους, έστειλε δυνάμεις καταδρομών στα Δωδεκάνη-

σα¹¹, γεγονός που οδήγησε την Ιταλία να υπογράψει τη συνθηκολόγηση με τους Συμμάχους τον Σεπτέμβριο του 1943. Η κίνηση αυτή της Ιταλίας έκανε τη Γερμανία να χάσει την εμπιστοσύνη της σε αυτήν και να ακολουθήσουν σφοδρές αεροπορικές επιθέσεις προμηνύοντας την επικείμενη γερμανική εισβολή στα Δωδεκάνησα τον Οκτώβρη του 1943, η οποία και διήρκησε μέχρι και τον Μάιο του 1945.

1.3.2| Η Αγγλική Κατοχή (Μάιο 1945-Μάρτη 1947)

Έτσι λοιπόν, τον Μάιο του 1945, όταν σε ολόκληρη την Ευρώπη ο πόλεμος έχει σιγήσει, ο Ιερός Λόχος με λίγους Άγγλους κομάντος συνέτριψε τις Γερμανικές δυνάμεις στα νησιά Αλιμνιά και στην ακτή Μονόλιθου της Ρόδου, με αποτέλεσμα η Αγγλική Στρατιωτική Διοίκηση να εγκατασταθεί προσωρινώς στα Δωδεκάνησα, με εντολή των συμμάχων, για να τα κυβερνήσει μέχρι την οριστική απόφαση του Συμβουλίου Ειρήνης.

Όμως, για ακόμη μια φορά η ιστορία επαναλαμβάνεται και όπως συνέβη με τους Ιταλούς, έτσι και οι Άγγλοι, ενώ αντιμετώπιστηκαν από τον λαό της Δωδεκανήσου ως απελευθερωτές,

από τις πρώτες κιόλας μέρες της εγκατάστασής τους εκδήλωσαν διαθέσεις μονίμου κατοχής, με την πρόφαση να μπορούν να επέμβουν στις εσωτερικές υποθέσεις της Ελλάδας που τότε βρίσκονταν μέσα στην αβεβαιότητα της εμφύλιας διαμάχης (1946-1949). Έτσι, μία νέα σελίδα ξεκινά για τα Δωδεκάνησα με την Αγγλική Κατοχή¹² από τον Μάιο του 1945 έως και τον Μάρτη του 1947.

1.3.3| Απελευθέρωση

Όλα τα παραπάνω οδήγησαν τους Δωδεκανήσιους στην ίδρυση του Εθνικού Μετώπου Πανδωδεκανησιακής Απελευθέρωσης στις αρχές του 1946, με κύριο στόχο την απελευθέρωση της Δωδεκανήσου και την ένωσή της με την Ελλάδα, στόχος που τελικά επιτεύχθηκε στις 27 Ιουνίου 1946 όταν το συμβούλιο των υπουργών Εξωτερικών των τεσσάρων μεγάλων δυνάμεων (ΗΠΑ, ΕΣΣΔ, Βρετανίας, Γαλλίας) αποφάσισε να δοθούν τα Δωδεκάνησα στην Ελλάδα. Η απόφαση αυτή τελικά εγκρίθηκε στην Διάσκεψη Ειρήνης του Παρισιού στις 10 Φλεβάρη του 1947¹³ ως αναγνώριση της ελληνικότητας των Δωδεκανήσιων, αλλά και της συνεισφοράς τους στον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο στο πλευρό των Συμμάχων.

¹² Κογιόπουλος Κ.,ό.π., 2011, σελ.503

¹³ Κογιόπουλος Κ.,ό.π., 2011, σελ. 525

1.3.4| Μετά την ενσωμάτωση

Το 1946, στα Δωδεκάνησα απαντώνται και οι τρεις μορφές του δευτερογενούς τομέα, δηλαδή η βιοτεχνική, η οικοτεχνική και η βιομηχανική.

Η βιοτεχνία αντιπροσωπεύεται από τα μικρά βυρσοδεψία, τα οινοπνευματοποιεία, τα ελαιοτριβεία, τα εργαστήρια επεξεργασίας σπόγγων, την αγγειοπλαστική, την υποδηματοποιεία, την ξυλουργία κ.ά.

Ως προς την οικοτεχνική παραγωγή υπάρχουν 600-700 αργαλειοί ως επί το πλείστον στην ύπαιθρο των νησιών εξίσου ανεπτυγμένοι είναι οι κλάδοι της καλαθοπλεκτικής στα χωριά και στα μικρότερα νησιά και της κεντητικής, τόσο στην ύπαιθρο, όσο και στα αστικά κέντρα.

Σε αντίθεση με την καθυστερημένη μορφή των άλλων παραγωγικών κλάδων του δευτερογενή τομέα, η βιομηχανία έχει κατά την περίοδο αυτή υποδομή άξια λόγου.

Συστατικά στοιχεία της αποτελούν οι σημαντικές βιομηχανικές εγκαταστάσεις, ο εξοπλισμός νέας τεχνολογίας και το εξειδικευμένο, συνηθισμένο σε ανταγωνιστικό επιχειρηματικό περιβάλλον προσωπικό. Οι υπάρχουσες ιταλικές επιχειρήσεις μαζί με τα βιομηχανικά συγκροτήματα πέρασαν σε ελληνικά χέρια και σε πολλές περιπτώσεις αντικαταστάθηκαν οι Ιταλοί

⁹ Ρούσσου Ε., *Η Βιομηχανική Κληρονομιά της Δωδεκανήσου: Βιοτεχνικές εγκαταστάσεις στην Κάλυμνο*, ΤΕΕ Δωδεκανήσου, Ρόδος, 2009, σελ.218-224

¹⁰ Κίνα Α., κ.ά, ό.π., 2002, σελ.173

¹¹ Κογιόπουλος Κ., *Κως 1912-1948: Από την Κατοχή στην Ενσωμάτωση*, Α' Τόμος, έκδοση Δημοτικός Οργανισμός Πολιτισμού-Αθλητισμού και Βρεφονηπιακών Σταθμών Δήμου Κω, Κως, 2011, σελ.211

Εικόνα 1.4 | Το χρονικό της Δωδεκανήσου

Β΄ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ

Εικόνα 1.5 | Απόσπασμα εφημερίδας

“Η ιταλική σημαία κυματίζει πάνω από την νέα κατεχόμενη γη”. Ο ιταλικός τύπος θριαμβολογεί για την κατοχή των Δωδεκανήσων. Εφημερίδα Il Mattino: 5/6 Μαΐου 1912

Ο Mario Lago (αριστερά) προερχόμενος από το διπλωματικό σώμα, ανέλαβε στρατιωτικός διοικητής Δωδεκανήσου, τον Νοέμβριο του 1922 μέχρι το 1936 που παρέδωσε στον De Vecchi (δεξιά), τον Τετάρχη του φασιστικού κινήματος της Ιταλίας, πολιτικός και στρατιωτικός Διοικητής Δωδεκανήσου από το 1936 μέχρι το 1940.

Εικόνα 1.6 | Οι διοικητές Mario Lago (αριστερά) και De Vecchi (δεξιά)

Εικόνα 1.7 | Το μέγαρο του φασισμού

Το μέγαρο του φασισμού ή αλλιώς Casa del Fascio δεσπόζει στην κεντρική πλατεία της Κω, η σημερινή βιβλιοθήκη.

Εικόνα 1.8 | Ταχυδρομικό Δελτάριο

Εικόνα 1.4: Ίδια επεξεργασία

Εικόνα 1.5: <https://www.mixanitouxronou.gr>

Εικόνα 1.6: Κιννά Α., κ.ά., ό.π., 2002, σελ. 105 και 133

Εικόνα 1.7: Κιννά Α., κ.ά., ό.π., 2002, σελ. 166

Εικόνα 1.8: Κογιόπουλος Κ., ό.π., 2011, σελ. 525

τεχνίτες από Έλληνες. Εξαίρεση αποτελεί η εταιρεία επεξεργασίας γεωργικών προϊόντων Α.ΒΙ.ΚΩ, με δύο εργοστάσια στην Κω, τα οποία χτίστηκαν μετά την Ενσωμάτωση και ξεχωρίζουν αρχιτεκτονικά από τα ιταλικά εργοστάσια με τα οποία γειτνιάζουν.

Από το 1951 και έπειτα, ο εξοπλισμός στις βιομηχανικές εγκαταστάσεις ανανεώνεται και οι εγκαταστάσεις επεκτείνονται. Η βιομηχανική παραγωγή εξακολουθεί να καλύπτει όχι μόνο της τοπικές ανάγκες, αλλά πραγματοποιούνται και πωλήσεις τοπικών προϊόντων στην υπόλοιπη επικράτεια και το εξωτερικό. Οι σημαντικότεροι κλάδοι που λειτουργούν είναι: η καπνοβιομηχανία, η οινοποιία, η παραγωγή ζαχαρωδών προϊόντων, η σαπωνοποιία, η ελαιουργία, η αρωματοποιία, η βιομηχανία επεξεργασίας προϊόντων σπογγαλιείας και η βιομηχανία παραγωγής δομικών υλικών¹⁴.

1.4| Η Αποβιομηχάνιση στα Δωδεκάνησα

Κατά την περίοδο 1960-1990, ο δευτερογενής τομέας στη Δωδεκάνησο δεν αναπτύσσεται το ίδιο με τον τριτογενή, καθώς υπάρχουν αντικειμενικές δυσκολίες στην ανάπτυξή του. Το υψηλό κόστος, τόσο των πρώτων

υλών και των ημικατεργασμένων προϊόντων λόγω των μεγάλων μεταφορικών κοστολογίων και των τοπικών δημοτικών φόρων, όσο και η επιπλέον επιβάρυνση με πρόσθετο κόστος μεταφοράς του τελικού προϊόντος, καθιστούν το δωδεκανησιακό προϊόν μη ανταγωνιστικό σε σχέση με τα αντίστοιχα προϊόντα που παράγονται στις βιομηχανικές περιοχές του Λεκανοπεδίου της Αττικής, της Θεσσαλονίκης και των άλλων περιοχών της Ηπειρωτικής Ελλάδας.

Αντιθέτως, η ανάπτυξη του τριτογενή τομέα συντελεί στην ανάπτυξη της οικοδομικής δραστηριότητας εφόσον υπάρχει ανάγκη για την κατασκευή ξενοδοχειακών μονάδων. Η τροφοδοσία του ανερχόμενου τουριστικού πληθυσμού ευνοεί τη δημιουργία μονάδων που σκοπό έχουν να καλύψουν την εξυπηρέτηση των διατροφικών αναγκών που δημιουργούνται.

Βιοτεχνίες και βιομηχανία αναψυκτικών, επεξεργασίας γαλακτοκομικών προϊόντων, εμφιάλωσης επιτραπέζιου νερού και επεξεργασίας προϊόντων ντομάτας καλύπτουν μεγάλο μέρος των αναγκών αυτών.

Η κατάσταση που άρχισε να διαμορφώνεται μετά το 1990 υπό την επίδραση σημαντικών παραγόντων που έχουν σχέση με την παγκοσμιοποίηση, την εξέλιξη της τεχνολογίας και τον διεθνή ανταγωνισμό μεταβάλλει το μοντέλο του δευτερογενούς τομέα,

έτσι ώστε η βιοτεχνική δραστηριότητα να περιορίζεται σημαντικά και να ενισχύεται ο κλάδος των υπηρεσιών.

Σήμερα, η μεταποιητική δραστηριότητα περιλαμβάνει μικρού μεγέθους βιοτεχνίες, οι οποίες παράγουν προϊόντα για την τοπική αγορά τουρισμού και των κατοίκων του Νομού. Η εξαγωγική τους δραστηριότητα είναι περιορισμένη και μόνο μερικές από αυτές δραστηριοποιούνται εκτός Νομού¹⁵. Ειδικότερα, η δραστηριότητα του δευτερογενούς τομέα συγκεντρώνεται σε μεταποιητικές μονάδες στους κλάδους επεξεργασίας αγροτικών προϊόντων, όπως γάλακτος, μελισσοκομίας, ειδών ζαχαροπλαστικής και άλλων, έτοιμων ενδυμάτων, εμφιαλωμένων νερών, χυμών, αναψυκτικών, ποτών, κεραμικών, αγγειοπλαστικής, επίπλων, χρυσοχοΐας, ειδών εξοπλισμού εστιατορίου, τα οποία διοχετεύονται στην τοπική τουριστική αγορά.

Λόγω της διόγκωσης του τριτογενούς τομέα και ιδιαίτερα του τουρισμού, σημαντικό μερίδιο του ΑΕΠ του δευτερογενούς τομέα καταλαμβάνουν και οι μονάδες παραγωγής έτοιμου σκυροδέματος. Λειτουργούν, επίσης, βιοτεχνίες επεξεργασίας μαρμάρων και πετρωμάτων, τζαμιών, ξύλινων κατασκευών και μεταλλικών κουφωμάτων, αναδόμωσης πυροσβεστήρων και εκτυπώσεων.

Ο τύπος και το μέγεθος της ανά-

πτυξης καθορίζονται κυρίως από τον τουριστικό τομέα. Αυτός καθορίζει τη ζήτηση για τα προϊόντα που παράγονται και επιβάλλει πολλές φορές την παραγωγή τους.

Η παρακμή της βιομηχανικής δραστηριότητας συντέλεσε στην εγκατάλειψη των βιομηχανικών μονάδων, έτσι σήμερα όσες σώζονται να αποτελούν ανενεργές νησίδες στις σύγχρονες πόλεις, με ορατά τα σημάδια εγκατάλειψης και φθοράς το χρόνου. Αρκετές από αυτές έχουν χαρακτηριστεί ως Διατηρητέα Μνημεία, όμως, μόνο ένας μικρός αριθμός εξ αυτών, αποκαταστάθηκε και λειτουργούν με άλλες χρήσεις. Κάποιες άλλες βιομηχανικές μονάδες δεν γλίτωσαν την κατεδάφιση και τη θέση τους πήραν τουριστικές μονάδες.

Στο κεφάλαιο που ακολουθεί γίνεται αναλυτικότερη περιγραφή των βιομηχανικών μονάδων από την αρχή λειτουργίας τους μέχρι τη σημερινή τους εικόνα.

¹⁴ Παπασταματίου Ν., *Η Βιομηχανική Κληρονομιά της Δωδεκάνησου: Το χρονικό της Βιομηχανικής Ανάπτυξης στη Δωδεκάνησο μετά την Ενσωμάτωση*, ΤΕΕ Δωδεκάνησου, Ρόδος, 2009, σελ.25

¹⁵ Παπασταματίου Ν., *ό.π.*, 2009, σελ. 27

02

Η ΚΑΤΑΓΡΑΦΗ ΤΩΝ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΩΝ ΜΟΝΑΔΩΝ

2| Η Καταγραφή των Βιομηχανικών Μονάδων

2.1| Γενικά

Τον Μάιο του 1923, κατά τη δεύτερη περίοδο της Ιταλικής Κυριαρχίας, ανατίθεται από τον Ιταλό διοικητή Mario Lago, στον αρχιτέκτονα Florestano di Fausto το “ρυθμιστικό σχέδιο αναβίωσης και επέκτασης της πόλης της Ρόδου”, σε συνεργασία με πολεοδόμους, οι οποίοι κλήθηκαν από την Ιταλία. Το σχέδιο εγκρίθηκε στις 29 Ιανουαρίου του 1926 και τέθηκε σε εφαρμογή, ενώ ρυθμιστικές βελτιώσεις στον σχεδιασμό συνεχίστηκαν μέχρι το 1939. Οι επεμβάσεις αφορούσαν κυρίως την πόλη της Ρόδου και χαρακτηρίζονται από ορθολογισμό και δυναμισμό. Ο προγραμματισμός, η πληρότητα και ο όγκος των έργων που τελικά πραγματοποιήθηκαν ήταν εντυπωσιακός.

Σε μορφολογικό επίπεδο, τα πρώτα βιομηχανικά κτήρια απηχούν τις επιρροές του Εκλεκτικισμού¹⁶, που ήταν το κυρίαρχο ρεύμα στην αρχιτεκτονική της εποχής. Συνδυάζονται χαρακτηριστικά της Ιπποτικής αρχιτεκτονικής, της αρχιτεκτονικής της βόρειας Ιταλίας και της Ανατολικής Μεσογείου με αραβουργικά θέματα.

¹⁶ Νικολάου Ν., *Οδοιπορικό στην ιστορία της πόλης της Ρόδου μέσα από τα ονόματα των δρόμων της*, εκδόσεις Δήμου Ροδίων, Ρόδος, 2005, σελ. 193

Κυρίαρχο αρχιτεκτονικό ρεύμα της δεύτερης περιόδου ήταν το Διεθνές Στυλ ή Μοντέρνα Αρχιτεκτονική.¹⁷ Η μορφολογική έκφραση του Διεθνούς Στυλ, του σύγχρονου αυτού κινήματος, είναι γνωστή και ως “αρχιτεκτονική της νέας αντικειμενικότητας” και “αρχιτεκτονική του Ιταλικού ορθολογισμού”. Πρόκειται για κτήρια που κατασκευάστηκαν από το 1924 έως τα τέλη της δεκαετίας του 1930 και παρουσιάζουν ποικιλία όσον αφορά την ογκοπλασία. Στη μορφή τους είναι έκδηλη η αποστροφή προς τον μορφολογικό ιστορισμό, ενώ διατηρείται η αρμονία των αναλογιών. Διακρίνονται από λειτουργικότητα και σαφήνεια στην οργάνωση της κάτοψης, ασυμμετρία στις όψεις και εξαιρετική γλυπτική ευαισθησία στη σύνθεση των καμπύλων γωνιακών όγκων.

Όσον αφορά την οικοδομική δραστηριότητα των Ιταλών στα Δωδεκάνησα¹⁸, αυτή χαρακτηρίζεται από την χρήση οπλισμένου σκυροδέματος για τον φέροντα οργανισμό, ενώ για τους τοίχους πλήρωσης συνήθως χρησιμοποιούνταν τσιμεντόλιθοι με τσιμεντοκονίαμα ως συνδετικό υλικό. Οι όψεις των κτηρίων, συνήθως ήταν επιχρι-

¹⁷ Οικονομική Βιβλιοθήκη Εμπορικού & Βιομηχανικού Επιμελητηρίου Ρόδου, *Οι πρωτοπόροι του Δωδεκανησιακού Εμπορίου*, Αθήνα, ΥΠ.ΠΟ, 2005, σελ. 195

¹⁸ Μαργιέ Α., *Ήπιες επεμβάσεις για την προστασία των ιστορικών κατασκευών*, ΤΕΕ Κεντρικής Μακεδονίας-ΥΠ.ΠΟ. Εφορεία Νεώτερων Μνημείων Κεντρικής Μακεδονίας, εκδόσεις ΙΑΝΟΣ, Κεντρική Μακεδονία, σελ. 242

σμένες στην απόχρωση της ώχρας, χρώμα το οποίο σήμερα θεωρείται σήμα κατατεθέν της Δωδεκανήσου, και κάποιες φορές επενδύονταν με πλάκες επιχρίσματος finta pietra (επιχρίσματα με ασβεστοσιμεντοκονίαμα που μοιάζει με πέτρα).

Η τελευταία περίοδος της Ιταλικής Κυριαρχίας στα Δωδεκάνησα ξεκινά το 1936 και ολοκληρώνεται το 1940. Η περίοδος αυτή, με διοικητή τον De Vecchi, διακρίνεται, όπως έχει προαναφερθεί (παρ. 1.2.2|σελ.16) για την προσπάθεια επιβολής της φασιστικής ιδεολογίας, μέσω των κοινωνικοπολιτικών μέτρων και την επιβολή των αρχών της "Ρασιοναλιστικής" αρχιτεκτονικής¹⁹.

Η μορφολογία των κτηρίων χαρακτηρίζεται από εξαιρετική λιτότητα και γεωμετρία και με διάκοσμο που παραπέμπει στην ιδεολογία και στα σύμβολα του φασισμού, δημιουργώντας το αίσθημα του απρόσιτου και του επιβλητικού. Πρόκειται για επιμήκη κτήρια, με ορθολογική οργάνωση και αυστηρή πειθαρχία των όψεων, όπου η επαναλαμβανόμενη διάταξη των ανοιγμάτων ανταποκρίνεται στον εσωτερικό καταμερισμό των λειτουργικών ενότητων. Ακολουθεί η ανάλυση δέκα βιομηχανικών κτηρίων στο νησί της Ρόδου.

¹⁹ Παπαχρηστοδούλου Χ., *Τοπωνυμικό της Ρόδου*, έκδοση Προγραμματικής Σύμβασης ΥΠ.ΠΟ-ΤΑΠΑ - Δήμος Ρόδου, Ρόδος, 2005, σελ. 195

Ρόδος

1. S.I.E.R. (1921)
2. Μεταξοβιομηχανία (1922)
3. Mattatoio (1925)
4. T.E.M.I. (1927)
5. C.A.I.R. (1928)
6. I.C.A.R.O (1928)
7. S.A.I.C.A. (1929)
8. RODIA (1934)
9. S.A.M.I.C.A. (1938)
10. S.A.I.F.E. (1939)

Εικόνα 2.1 | Οι Βιομηχανικές Εγκαταστάσεις της Ρόδου

Εικόνα 2.1:
Μαργιέ Α., Χαλβαντζή Φ., *Η Βιομηχανική Κληρονομιά της Δωδεκανήσου: Ιταλικά βιομηχανικά συγκροτήματα στο νησί της Ρόδου*, ΤΕΕ Δωδεκανήσου, Ρόδος, 2009, σελ.29
Ιδία επεξεργασία

2.2| Οι Βιομηχανικές Εγκαταστάσεις της Ρόδου²⁰

2.2.1| Ηλεκτρική Βιομηχανία S.I.E.R. (Società Industrie Elettriche Rodi) (1921)

Η Ηλεκτρική Βιομηχανία S.I.E.R ιδρύθηκε το 1921 στην πλατεία Σύμης στην παλιά πόλη της Ρόδου (**Εικόνα 2.1 |σελ.29**). Ο ηλεκτροπαραγωγικός σταθμός της S.I.E.R στη Ρόδο, κτίστηκε εντός των τειχών της Παλιάς Πόλης σε οικόπεδο έκτασης 914 τ.μ. Άρχισε να χτίζεται το Μάρτη του 1922 και ολοκληρώθηκε ένα χρόνο αργότερα. Διέθετε τρία ηλεκτροπαραγωγικά ζεύγη με ιπποδύναμη 630 P.S, 300 P.S και 860 P.S, καθώς και μια γεννήτρια. Για την κατ' εξαίρεση ανέγερση εντός των ορίων της μνημειακής ζώνης της πόλης της Ρόδου, ο υπεύθυνος αρχαιολόγος Amedeo Mauri, όρισε κάποιες προϋποθέσεις:

- Με τη νέα κατασκευή, δεν έπρεπε να θιγούν αισθητικά τα μνημειώδη τείχη της μεσαιωνικής οχύρωσης,
- Το κτήριο όφειλε να αναγερθεί σε μια ικανή απόσταση (τέσσερα μέτρα) από το τείχος και να μην

το χρησιμοποιήσει ως όριο τυχόν προσθηκών του,

- Το ύψος της κατασκευής να μην υπερβαίνει το καθορισμένο όριο και σε καμία περίπτωση το επίπεδο του δαπέδου του περιδρόμου του τείχους.
- Οι εξωτερικές της τοιχοποιίες να γίνουν με ανεπίχριστη λιθοδομή και η στέγασση να είναι με δώμα²¹.

Έτσι, χτίστηκε ο πρώτος σταθμός με τις παραπάνω απαιτήσεις. Η είσοδος του εργοστασίου από τον δρόμο, σηματοδοτείται από λιθόκτιστη καμάρα (**Εικόνα 2.4 |σελ.31**), μέρος του εξωτερικού λιθόκτιστου φράχτη και την τοσκάνικου τύπου στοά της εισόδου, στο κτήριο της οποίας το επιστύλιο σηματοδοτείται από καμάρες. Έχει ορθογωνική κάτοψη και απόλυτη συμμετρία στη διάταξη των ανοιγμάτων του (**Εικόνα 2.2 |σελ.31**). Ο σταθμός ήταν κατασκευασμένος από πλαίσια οπλισμένου σκυροδέματος επενδεδυμένα με κατεργασμένους λίθους στο εξωτερικό του και στεγαζόταν, επίσης, με πλάκα οπλισμένου σκυροδέματος, η οποία προεξείχε περιμετρικά του κτηρίου²². Είναι εμφανής

²¹ Χαρίτος Β., Μουτάφη Ν., Φασουράκης Η., Società Industrie Elettriche Rodi (SIER)/Ανώνυμος Ηλεκτρική Εταιρεία Ρόδου (1ο Εργοστάσιο), στο *Βιομηχανικά Δελτία Απογραφής*. Ιούνιος 2021, προβολή στις 8 Δεκεμβρίου 2022, www.vidarchives.gr/reports/2021_06_1800

²² Χειρχαντέρη Γ., *Τα κτίρια των πρώτων ηλεκτρικών εταιρειών κατά την περίοδο 1889-1940/50: ιδρυτικοί παράγοντες και σχεδιασμός*,

Εικόνα 2.2: Google Maps, Ιστορικό Αρχείο ΔΕΗ, ΔΕΔ, φακ. 22,4+25 | Ιδία επεξεργασία

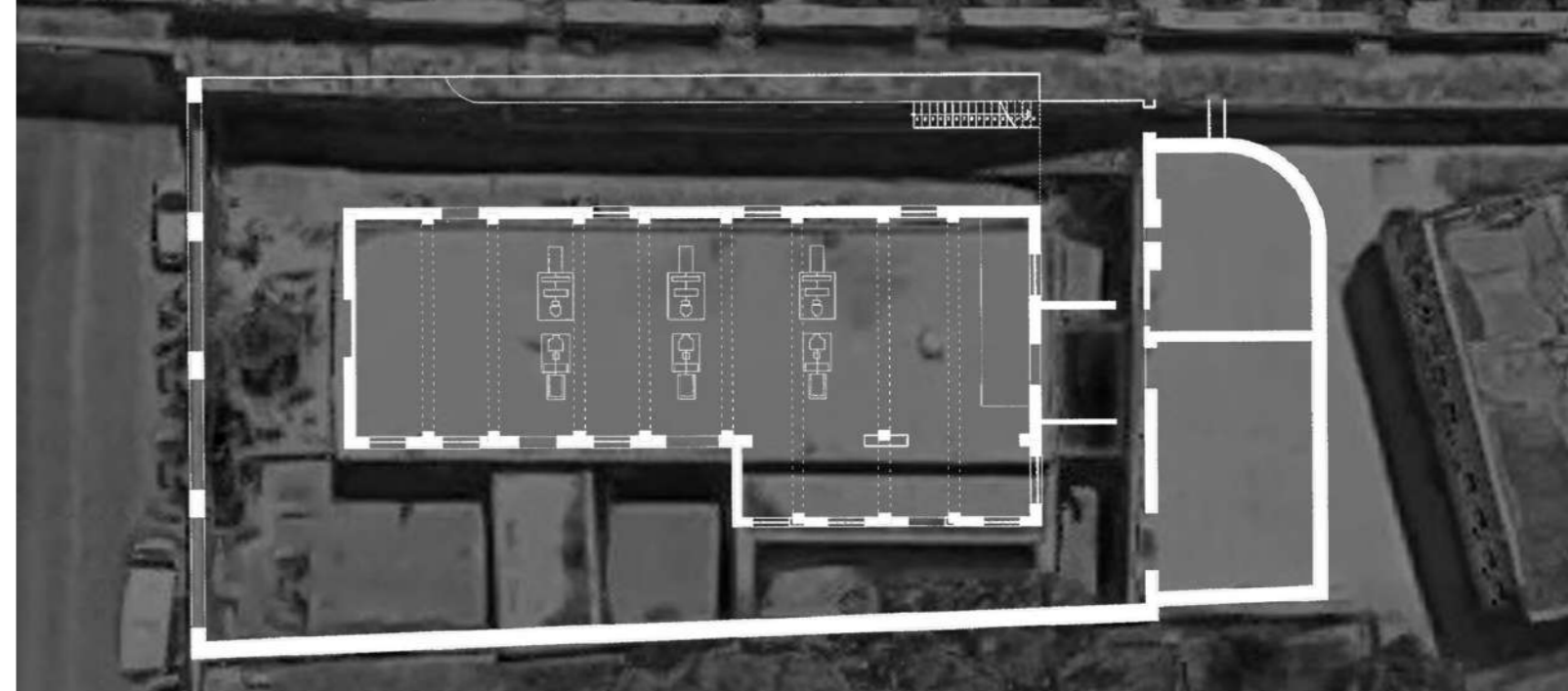
Εικόνα 2.3: Ιστορικό Αρχείο ΔΕΗ, ΔΕΔ, φακ. 22,4+25 | Ιδία επεξεργασία

Εικόνα 2.4: Περιοδικό Ήλεκτρον, Ιστορικό Αρχείο ΔΕΗ, ΔΕΔ, φακ. 22,4+25 | Ιδία επεξεργασία

Εικόνα 2.5: Ιστορικό Αρχείο ΔΕΗ, ΔΕΔ, φακ. 22,4+25 | Ιδία επεξεργασία

Εικόνα 2.6: Ιστορικό Αρχείο ΔΕΗ, ΔΕΔ, φακ. 22,4+25 | Ιδία επεξεργασία

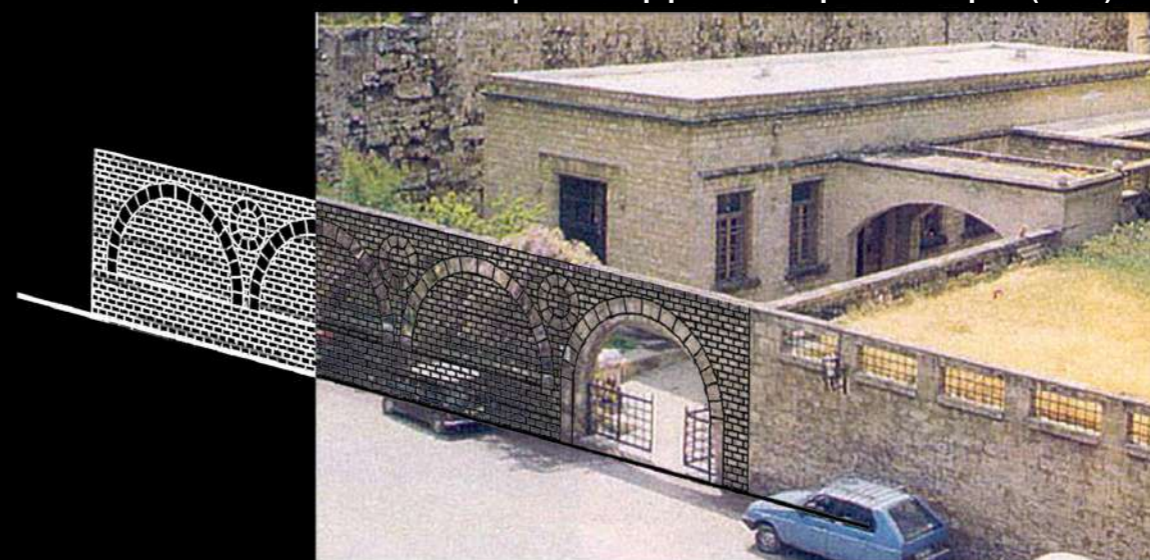
²⁰ Μαργιέ Α., Χαλβαντζή Φ., *Η Βιομηχανική Κληρονομιά της Δωδεκανήσου: Ιταλικά βιομηχανικά συγκροτήματα στο νησί της Ρόδου*, ΤΕΕ Δωδεκανήσου, Ρόδος, 2009, σελ.29

Εικόνα 2.2 | Α' Ηλεκτρικός Σταθμός Ρόδου (1923), Κάτοψη

Εικόνα 2.3 | ΒΑ άποψη του Ηλεκτρικού Σταθμού (1923)

Εικόνα 2.4 | Είσοδος Ηλεκτρικού Σταθμού Ρόδου (1923)

Εικόνα 2.5 | Νότια όψη Ηλεκτρικού Σταθμού (1923)

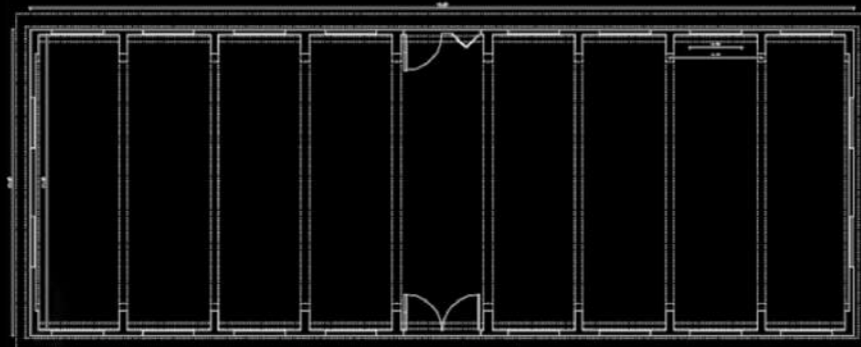

Εικόνα 2.6 | Βόρεια όψη του Α' Σταθμού

Εικόνα 2.7 | Τοπογραφικό Β' Ηλεκτρικού Σταθμού

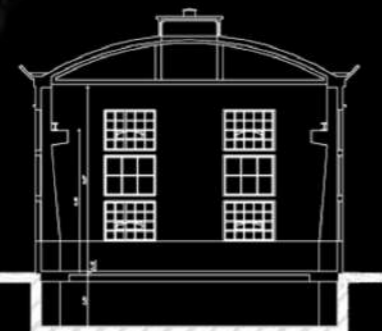
Εικόνα 2.8 | Ανατολική όψη Β' Ηλεκτρικού Σταθμού

Εικόνα 2.9 | Κάτοψη του Β' Ηλεκτρικού Σταθμού

Εικόνα 2.10 | Τομή A-A του Β' Ηλεκτρικού Σταθμού

Εικόνα 2.11 | Τομή Β-Β του Β' Ηλεκτρικού Σταθμού

η προσπάθεια από τον σχεδιαστή του να λάβουν οι όψεις μεσαιωνικά χαρακτηριστικά, ώστε να ενταχθεί οπτικά στον χαρακτήρα της παλιάς πόλης. Τα αρχιτεκτονικά σχέδια εκπόνησε πιθανότατα ο αρχιτέκτονας Rodolfo Petracco.

Για την κάλυψη των αυξημένων αναγκών της πόλης της Ρόδου χτίστηκε το νέο κτήριο της ΔΕΗ, σε οικόπεδο 3.855τμ, στη θέση των Βυρσοδεψιών Βιτώρια, στην περιοχή Κόβα επί της Οδού Αυστραλίας (**Εικόνα 2.7 |σελ.32**). Ο νέος σταθμός κατασκευάστηκε από τους Ιταλούς κατά τη διάρκεια της γερμανικής κατοχής των Δωδεκανήσων²³ (1943-1945), αν και υπάρχει και η άποψη ότι κατασκευάστηκε επί της Ελληνικής διοίκησης γύρω στο 1950²⁴. Ο εν λόγω σταθμός είχε ορθογωνική κάτοψη, φέροντα οργανισμό από οπλισμένο σκυρόδεμα και μεγάλα συμμετρικά ανοίγματα. Πρόκειται για ισόγειο μονόχωρο κτήριο, μεγάλου ύψους, του οποίου η όψη οργανώνεται καθ' ύψος με τριπλή σειρά ανοιγμάτων (**Εικόνα 2.8 |σελ.32**). Η στέγαση γίνεται καμπυλόμορφα, της οποίας το κεντρικό τμήμα υπερυψώνεται, εξασφαλίζοντας φυσικό φωτισμό στο εσωτερικό του κτηρίου. Η βιομηχανία διέκοψε τη

διδακτορική διατριβή, Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο (ΕΜΠ). Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών, Αθήνα, 2014, σελ 494
23 Χειρχαντέρη Γ., ό.π., Αθήνα, 2014, σελ.495
24 Μαργιέ Α., κ.ά, ό.π., Ρόδος, 2009, σελ.33

λειτουργία της το 1997 και έκτοτε παραμένει χωρίς χρήση, σώζοντας ελάχιστο μηχανολογικό εξοπλισμό.

2.2.2| Μεταξοβιομηχανία στην Κατταβιά (1922)

Το εργοστάσιο επεξεργασίας και βιομηχανοποίησης της μετάξης στην Κατταβιά²⁵, βρίσκεται στο νοτιοδυτικό τμήμα του οικισμού "San Marco", νότια της Ρόδου και κτίστηκε το 1922 από τους Ιταλούς. Το μεταξουργείο αποτελούσε τμήμα της Πειραματικής Γεωργικής Μονάδας San Marco²⁶. Το συγκρότημα περιλάμβανε τμήματα παραλαβής, διανομής και απόπνιξης κουκουλιών, αναπηνιστήριο, κλωστήριο, μηχανοστάσιο, αποθηκευτικούς χώρους, καθώς και μαγειρείο, τραπεζαρία και χώρους διαμονής των εργατών.

Το συγκρότημα του Μεταξουργείου χρησιμοποιήθηκε για τη στέγαση των αγροτικών φυλακών κατά τη διάρκεια της Γερμανικής Κυριαρχίας με την επωνυμία Colonia Penale Agricola. Στο σωφρονιστήριο, οι κρατούμενοι συνέβαλαν και στην καλλιέργεια των αγροτικών καλλιεργήσιμων εκτάσεων.

25 Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, *Νεώτερος Ελληνισμός από 1913 έως 1941*, Τόμος 15, εκδοτική Αθηνών, σελ. 466
26 Πασχαλίδης Γ., *Η Βιομηχανική κληρονομιά της Δωδεκανήσου: Βιομηχανικά και προβιομηχανικά κτίρια στη Ρόδο και στην Κω*, ΤΕΕ Δωδεκανήσου, Ρόδος, 2009, σελ.179

Κατά τη διάρκεια της Βρετανικής Κυριαρχίας, οι Ιταλοί έποικοι εγκατέλειψαν τον αγροτικό οικισμό San Marco λόγω της εμπόλεμης κατάστασης και η Διοίκηση παραχώρησε τις εκτάσεις σε Ρόδιους αγρότες της Κατταβιάς. Τα τελευταία χρόνια της χρήσης τους, το βιομηχανικό κτήριο χρησιμοποιήθηκε ως βοηθητικός χώρος από τους κτηνοτρόφους της περιοχής.

Το κτήριο είναι μονώροφο και εντελώς συμμετρικό. Αποτελείται από απόλυτα λιτούς όγκους. Πρόκειται για επιμήκεις πτέρυγες που οργανώνονται σε ορθογωνική κάτοψη, έτσι ώστε να σχηματίζουν στο εσωτερικό τους ένα ανοιχτό αίθριο (**Εικόνα 2.12 |σελ.35**). Τα συμπαγή τούβλα και το σπλισμένο σκυρόδεμα είναι τα βασικά υλικά κατασκευής του συγκροτήματος, ενώ μόνο η αψιδωτή είσοδος με τους μεγάλους προέχοντες ψευδοαψιδόλιθους, διατηρείται ανεπίχριστη (**Εικόνα 2.14 |σελ.35**). Για λειτουργικούς λόγους, η όψη του κτηρίου αποτελείται από πολλά και μεγάλα ανοίγματα (**Εικόνα 2.13 |σελ.35**).

Το συγκρότημα αποτελεί τοπόσημο για τον οικισμό “San Marco”. Μετά από εισήγηση της Υπηρεσίας Νεώτερων Μνημείων και Τεχνικών Έργων Δωδεκανήσου (ΥΠ.ΠΟ) χαρακτηρίστηκε ως ιστορικό διατηρητέο μνημείο²⁷. Σήμερα, το συγκρότημα έχει εγκαταλειφθεί, δεν σώζει τον αρ-

χικό του εξοπλισμό και έχει αφεθεί στη φθορά του χρόνου.

2.2.3| Δημοτικά Σφαγεία | Mattatoio (1925)

Το κτηριακό συγκρότημα των Δημοτικών σφαγείων “Mattatoio” εντοπίζεται επί της οδού Αυστραλίας στην περιοχή Κόβα (**Εικόνα 2.1 |σελ.29**) και τέθηκε σε λειτουργία στις 22 Ιουνίου του 1925, με πρωτοβουλία της ιταλικής δημοτικής αρχής, την περίοδο της διοίκησης του Mario Lago. Η ανέγερση αυτού του πρώτου βιομηχανικού συγκροτήματος στον όρμο της Ακαντιάς, υπέδειξε τον βιομηχανικό χαρακτήρα της περιοχής Κόβα, όπως προέβλεπε και το ρυθμιστικό σχέδιο του 1926²⁸. Άλλωστε οι κυβερνητικές υποσχέσεις του 1924 επισήμαιναν την αναγκαιότητα και τη δημόσια χρησιμότητα της κατασκευής ενός Δημοτικού Σφαγείου, με παράρτημα λοιμοκαθαρτηρίου σε κοντινή απόσταση από τη θαλάσσια ακτή, με σκοπό την εξυπηρέτηση των λειτουργικών αναγκών της κτηνοτροφικής παραγωγής της Δωδεκανήσου. Μετά την ολοκλήρωση των διαδικασιών απαλλοτρίωσης, ακολούθησε η κατασκευή του κτηριακού συγκροτήματος, σύμφωνα με τα σχέδια του αρχιτέκτονα Florestano Di Fausto και εκτελέστηκε από την κα-

²⁸Μαργιέ Α., *Ήπιες επεμβάσεις για την προστασία των ιστορικών κατασκευών*, ΤΕΕ Κεντρικής Μακεδονίας-ΥΠ.ΠΟ. Εφορεία Νεώτερων Μνημείων Κεντρικής Μακεδονίας, εκδόσεις IANOS, Κεντρική Μακεδονία, σελ. 242

²⁷ΥΠ.ΠΟ., ό.π., 2005, σελ. 88

Εικόνα 2.12: Google Maps

Εικόνα 2.13: <https://vida-omada.blogspot.com>

Εικόνα 2.14: Β. Κολώνας, «Ιταλική αρχιτεκτονική στα Δωδεκάνησα. 1912-1943» εκδ. Ολκός, Αθήνα, 2002

Εικόνα 2.12 | Τοπογραφικό του Μεταξουργείου

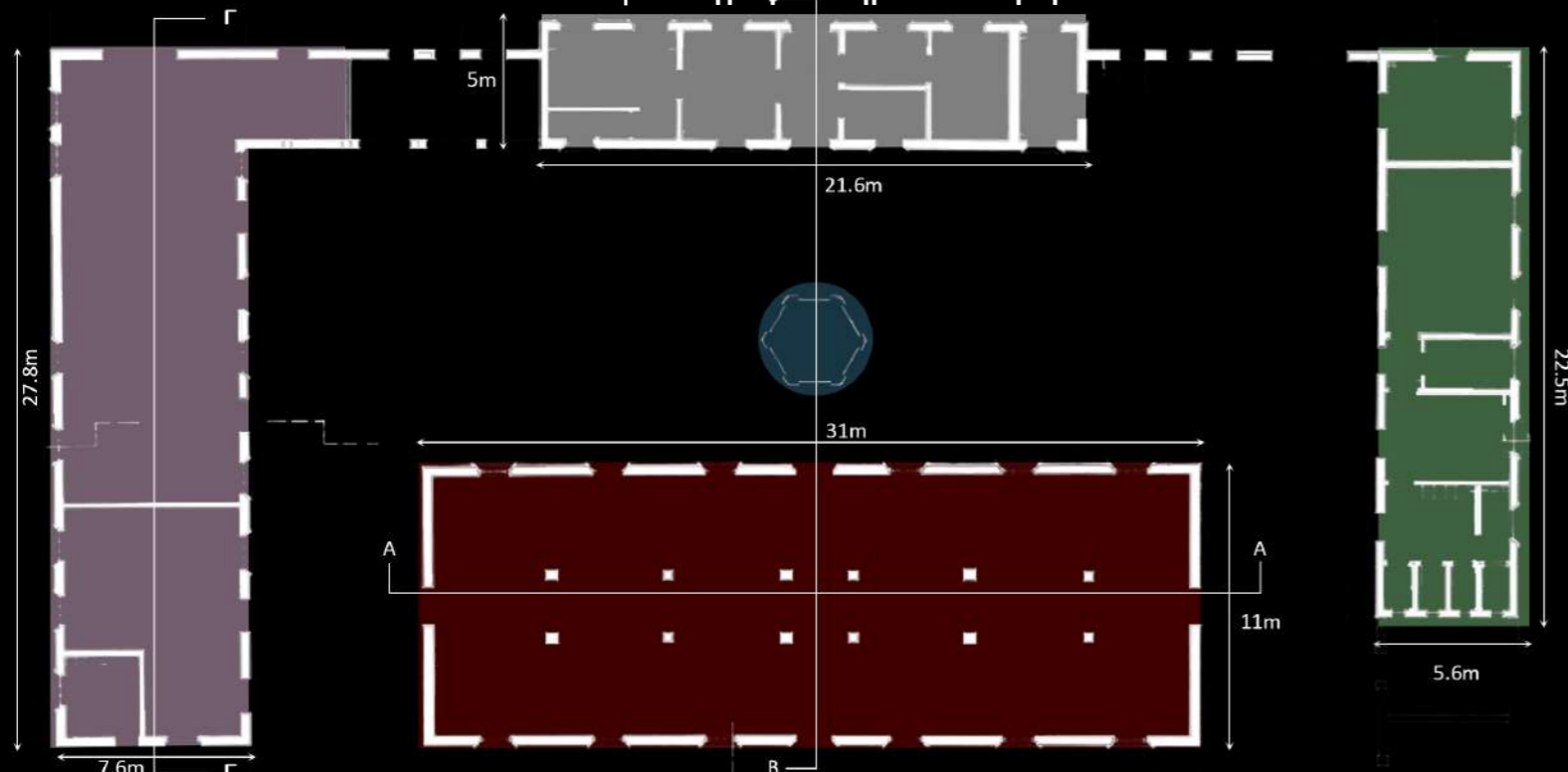
Εικόνα 2.13 | Η είσοδος στο Μεταξουργείο

Εικόνα 2.14 | Δομικά υλικά του Μεταξουργείου

Εικόνα 2.15 | Τοπογραφικό Δημοτικών Σφαγείων

Εικόνα 2.16 | Κάτοψη Δημοτικών Σφαγείων

Α' Οικοδομική Φάση

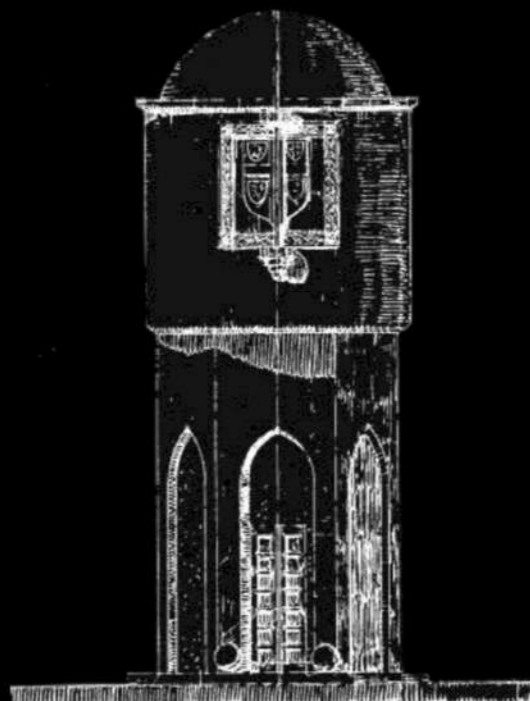
- Υδατόπυργος
- Κεντρικός Χώρος Σφαγής
- Χοιροσφαγείο
- Κτηνιατρείο-Κατοικία Φύλακα
- Αποδυτήρια-Χώρους Υγιεινής

Β' Οικοδομική Φάση

- Χώρος Σφαγής
- Ιχθυαγορά
- Κυλικείο - Κατοικία
- Αποτεφρωτήριο-Χώρους Υγιεινής

Εικόνα 2.17 | Όψη κεντρικής εισόδου

Εικόνα 2.18 | Θολωτή Δεξαμενή

τασκευαστική εταιρεία Spaini & Co²⁹. Το βιομηχανικό συγκρότημα χωροθετήθηκε εντός περιορισμένης έκτασης και η θαλάσσια ακτή απείχε περίπου 12μ. από το ανατολικό του όριο και περίπου 5μ. από το βόρειο. Η εφημερίδα της εποχής "Il Messagero di Rodi" το χαρακτήρισε "λαμπρό και μεγαλοπρεπές...με απλή και αυστηρή αρχιτεκτονική μορφή"³⁰.

Ιστορική ανάλυση

Από την ιστορική ανάλυση του βιομηχανικού συγκροτήματος τεκμηριώθηκαν δύο οικοδομικές φάσεις. Η πρώτη οικοδομική φάση (Εικόνα 2.16 |σελ.36) χρονολογείται από το 1925 που τέθηκε σε λειτουργία έως το 1947. Στη φάση αυτή αποτελείται από τέσσερις πτέρυγες, υδατόπυργο και τρεις βοηθητικούς χώρους. Ο κεντρικός χώρος σφαγής, στην ανατολική πλευρά, διαχωριζόταν λειτουργικά σε δύο τμήματα, χωρίς να διακόπτεται η συνέχεια του. Η νότια πτέρυγα λειτουργούσε ως χοιροσφαγείο. Η δυτική πτέρυγα περιλάμβανε τον κτηνιατρείο - εξεταστήριο, την κατοικία του φύλακα και ένα ανεξάρτητο χώρο για τη μέτρηση του βάρους των ζώων πριν από τη σφαγή, ο οποίος συνδεόταν με την εξωτερική

"πλάστιγγα". Για τις βέλτιστες συνθήκες υγιεινής του σφαγείου, η βόρεια πτέρυγα περιλάμβανε κατάλληλα διαμορφωμένους χώρους σε αποδυτήρια, αποθηκευτικούς και χώρους υγιεινής (Εικόνα 2.16 |σελ.36). Κατά τη διάρκεια της γερμανικής κατοχής, το συγκρότημα των Δημοτικών Σφαγείων συνέχισε τη λειτουργία του. Μόνο η τέταρτη πτέρυγα χρησιμοποιήθηκε ως οπλοβολείο και ως βάση για το Γεωγραφικό Ινστιτούτο Στρατού, χωρίς όμως να υποστεί τροποποιήσεις ή αλλοιώσεις στην αρχική του μορφή και τυπολογία.

Η έναρξη της δεύτερης οικοδομικής φάσης σηματοδοτείται με την ενσωμάτωση της Δωδεκανήσου με την Ελλάδα έως την εγκατάλειψη του συγκροτήματος κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1980. Κατά την περίοδο αυτή, λαμβάνουν χώρα οι σημαντικότερες αλλοιώσεις στο υλικό δομής και στην τυπολογική και μορφολογική διάρθρωσή του. Η λειτουργία του ως σφαγείο περιορίστηκε στον κεντρικό χώρο. Τμήμα της δεύτερης πτέρυγας παραχωρήθηκε για τη στέγαση της ιχθυαγοράς, η οποία τροποποιήθηκε ώστε να ανταποκρίνεται στις λειτουργικές απαιτήσεις, ενώ η υπόλοιπη πτέρυγα διέκοψε τη λειτουργία της. Παραχωρήθηκε επίσης τμήμα της τρίτης πτέρυγας ως κατοικία και ως κυλικείο. Τμήμα της τέταρτης πτέρυγας μετατράπηκε σε αποτεφρωτήριο, ενώ το υπόλοιπο διατήρησε την αρχική του

²⁹ Τσαλαχούρης Κ., Η οικονομική πολιτική της Ιταλίας στα Δωδεκάνησα, εκδόσεις Τροχαλία, 2000, σελ.421

³⁰ Τσιρπανλής Ζ., Η ιταλοκρατία στα Δωδεκάνησα (1912-1943): Αλλοτρίωση του ανθρώπου και του περιβάλλοντος, έκδοση Προγραμματικής σύμβασης ΥΠ.ΠΟ.-ΤΑΠΑ-Δήμου Ρόδου, Ρόδος, 1998

Εικόνα 2.15: Google Maps | Ιδία επεξεργασία

Εικόνα 2.16: Αρχείο Υπηρεσίας Νεωτέρων Μνημείων Ρόδου | Ιδία επεξεργασία

Εικόνα 2.17: Αρχείο Υπηρεσίας Νεωτέρων Μνημείων Ρόδου

Εικόνα 2.18: Αρχείο Υπηρεσίας Νεωτέρων Μνημείων Ρόδου

χρήση ως χώρος αποδυτηρίων και υγιεινής. Κατά τη δεκαετία του 1960, η επέκταση των εγκαταστάσεων για τη δημιουργία του καρνάγιου και του λιμένα της Ακαντιάς απέκοψε την αρχική σχέση του συγκροτήματος με την ακτή. Κατά τη δεκαετία του 1980, το Δημοτικό Σφαγείο διέκοψε ολοκληρωτικά τη λειτουργία του και εγκαταλείφθηκε.

Περιγραφή

Το συγκρότημα χωροθετείται εντός οικοπέδου 2.360τ.μ. χωρίς σημαντικές υψομετρικές διακυμάνσεις και έχει επιφάνεια κάλυψης 803τ.μ. Απαρτίζεται από τέσσερις επιμήκεις κτηριακούς όγκους, μικρότερου ύψους, διατεταγμένους γύρω από ένα υπερυψωμένο κεντρικό κτήριο, σχηματίζοντας έναν κεντρικό αύλειο χώρο, στον οποίο ορθώνεται μια θολωτή δεξαμενή αναδιανομής νερού, διακοσμημένη με το θυρεό του οίκου της Σαβοΐας (**Εικόνα 2.18 |σελ.36**). Οι κτηριακοί όγκοι έχουν ορθογωνική κάτοψη και τα ανοίγματα είναι ορθολογικά ή ελεύθερα διατεταγμένα. Η πρώτη πτέρυγα, διαστάσεων 11x31μ. και ύψους 6μ. (**Εικόνα 2.22 |σελ.40**), αποτελεί την κεντρική αίθουσα σφαγής. Η τυπολογία της, αλλά και ο τρόπος δόμησής της διακρίνονται από απλότητα και σαφήνεια. Ο μηχανολογικός εξοπλισμός είναι χειροκίνητος

και σώζονται υδραυλικές εγκαταστάσεις και συστήματα αγκίστρων για την ανάρτηση των σφάγιων σε τροχαλίες. Η δεύτερη πτέρυγα, διαστάσεων 7,6x27,8μ., αποτελείται από τρεις χώρους, οι οποίοι έχουν υποστεί μικρές τροποποιήσεις στην εσωτερική διάρθρωσή τους. Στο εσωτερικό, σώζονται υδραυλικές εγκαταστάσεις, συστήματα αγκίστρων για την ανάρτηση των σφάγιων στο “παρλάγκο” και κλίβανοι. Η τρίτη πτέρυγα, διαστάσεων 5x21,6μ. και ύψους 4,6μ., διατηρεί την αρχική της μορφή και τυπολογία και επιμερίζεται σε χώρους που εξυπηρετούσαν ανεξάρτητες λειτουργίες. Η τέταρτη πτέρυγα διαστάσεων 5,6x22,5μ. και ύψους 4,6μ., απαρτίζεται από τους βοηθητικούς χώρους του σφαγείου, οι οποίοι είναι ανεξάρτητοι μεταξύ τους. Ο υδατόπυργος έχει επιφάνεια κάλυψης 10,5τ.μ., και συνολικό ύψος 11,7μ. Βρίσκεται στον κεντρικό αύλειο χώρο και πρόκειται για μία επιβλητική κατασκευή εξαγωνικής κάτοψης. Ο αύλειος χώρος περιλαμβάνει τον διαμορφωμένο κήπο, τον υδατόπυργο, την πλάστιγγα και τρεις χώρους για την παραμονή των ζώων³¹.

³¹Μαργιέ Α., *Ήπιες επεμβάσεις για την προστασία των ιστορικών κατασκευών*, ΤΕΕ Κεντρικής Μακεδονίας-ΥΠ. Π.Ο. Εφορεία Νεώτερων Μνημείων Κεντρικής Μακεδονίας, εκδόσεις IANOS, Κεντρική Μακεδονία, σελ. 243

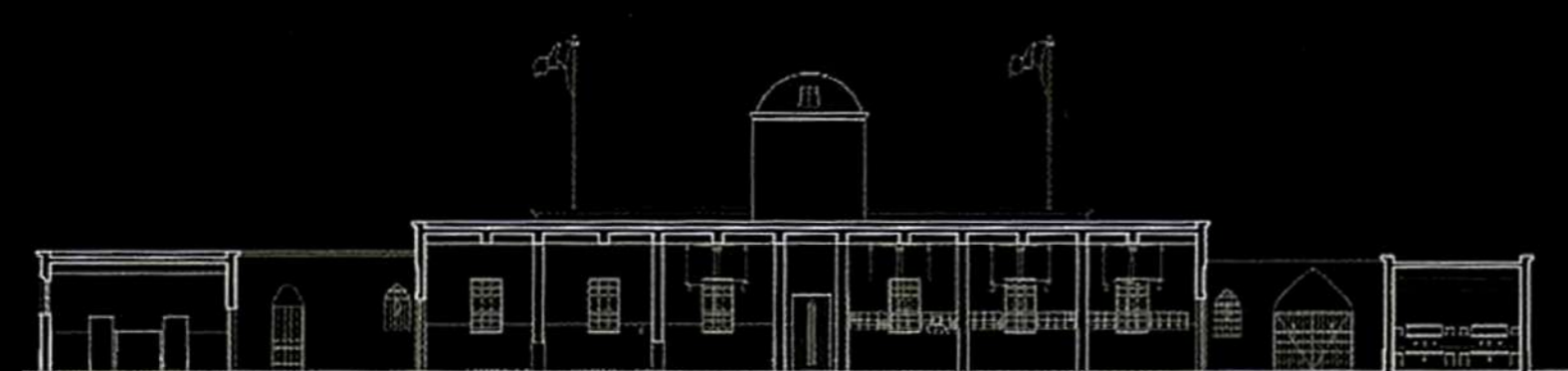
Εικόνα 2.19 | Κύρια όψη (Δυτική) Δημοτικών Σφαγείων - Σημερινή Κατάσταση

Εικόνα 2.20 | Δημοτικά σφαγεία - Άποψη του 1946

Εικόνα 2.21 | Δημοτικά Σφαγεία - Σημερινή Άποψη

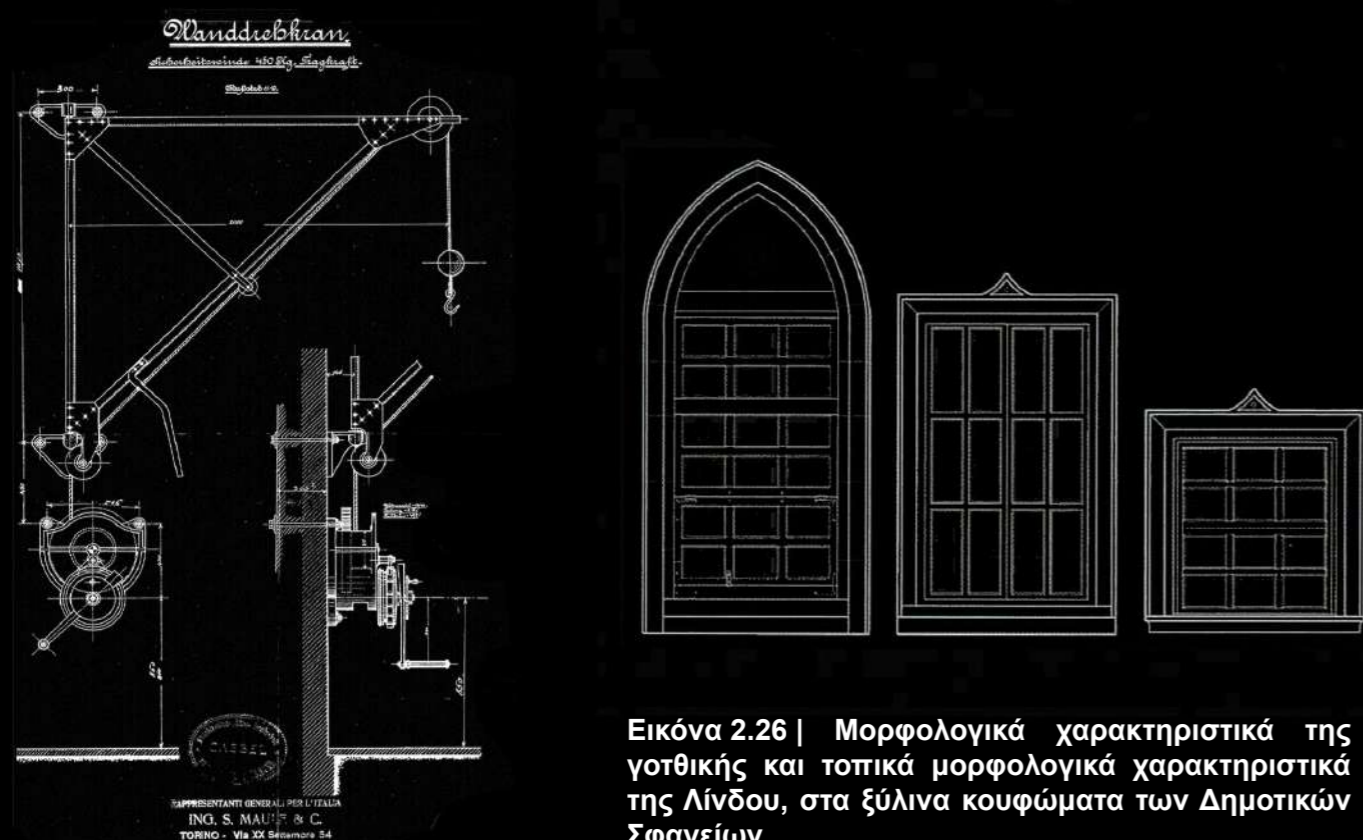
Εικόνα 2.22 | Τομή Α-Α Δημοτικών Σφαγείων

Εικόνα 2.23 | Τομή Β-Β Δημοτικών Σφαγείων

Εικόνα 2.24 | Τομή Γ-Γ Δημοτικών Σφαγείων

Εικόνα 2.26 | Μορφολογικά χαρακτηριστικά της γοθτικής και τοπικά μορφολογικά χαρακτηριστικά της Λίνδου, στα ξύλινα κουφώματα των Δημοτικών Σφαγείων

Εικόνα 2.25 | Σχέδιο τμήματος μηχανολογικού εξοπλισμού των δημοτικών σφαγείων

Τυπολογικά - Μορφολογικά χαρακτηριστικά³²

Στην τυπολογία του συνδυάζει την τυπική διάταξη στην “αίθουσα σφαγής” και στο σύνολό του, την περίκεντρη διάταξη των δευτερευουσών λειτουργιών γύρω από έναν αύλειο χώρο. Κύριο χαρακτηριστικό της “αίθουσας σφαγής” είναι η “ελεύθερη κάτοψη” (Εικόνα 2.16 |σελ.36), που οργανώνεται σε έναν ενιαίο ορθογωνικό χώρο, με αναλογίες πλάτους - μήκους περίπου 1/3. Το κτήριο αυτό είναι απόλυτα συμμετρικό, με δύο κεντρικές εισόδους τοποθετημένες στον κάθετο άξονα συμμετρίας και δύο δευτερεύουσες στον οριζόντιο άξονα. Μεγάλος είναι ο αριθμός των ανοιγμάτων, με σκοπό την εξασφάλιση του επαρκούς φυσικού φωτισμού και αερισμού της κύριας αίθουσας, τα οποία διατάσσονται επίσης συμμετρικά. Εξαιρέση αποτελούν τα υπόλοιπα κτήρια, τα οποία υποδιαιρούνται σε μικρότερους χώρους, προσαρμοσμένους στις απαιτήσεις των λειτουργιών τους. Διακρίνονται σε χωρικές ενότητες, οι οποίες αλληλοσυνδέονται διακριτικά, αλλά διατηρούν και τη λειτουργική τους ανεξαρτησία. Ιδιαιτερότητα του συγκροτήματος αποτελεί η θολωτή δεξαμενή νερού, που βρίσκεται στο κέντρο του αύλειου χώρου. Τα μορφολογικά στοιχεία του συγκροτήματος, εκφράζουν τις επιρροές του εκλεκτι-

κισμού, το οποίο ήταν το κυρίαρχο ρεύμα στην αρχιτεκτονική της εποχής. Όσον αφορά την οργάνωση των όψεων του βιομηχανικού συγκροτήματος, κυριαρχεί ένας διακριτικός τρόπος επιμερισμού σε βάση, κορμό και στέψη. Η βάση ορίζεται με επένδυση finta pietra (επιχρίσματα με ασβεστοσιμεντοκονίαμα που μοιάζει με πέτρα), ο κορμός με επίχρισμα στην απόχρωση της ώχρας και η στέψη με προεξέχον γείσο. Μορφολογική βαρύτητα έχει δοθεί στη δυτική όψη του συγκροτήματος, που χαρακτηρίζεται από την περίτεχνη κεντρική είσοδο (Εικόνα 2.17 |σελ.36). Υπερυψωμένη και οξυκόρυφη συνδυάζει μορφολογικά στοιχεία της γοθτικής αρχιτεκτονικής, με παραδοσιακά ανάγλυφα που συναντώνται στη Λίνδο της Ρόδου. Οι επιφάνειες των υπόλοιπων κτηριακών όγκων είναι πιο απλοποιημένες. Συνδυάζονται διάφορες μορφές τόξων του γοθτικού ρυθμού (Εικόνα 2.26 |σελ.40), όπως το οξυκόρυφο, εκφράζοντας την τάση προς την κατακόρυφο και ανατάσεως. Τέλος, οι εξωτερικές τοιχοποιίες του υδατόπυργου διαμορφώνονται με τυφλά αψιδώματα.

Υλικά και κατασκευαστική δομή

Ο φέρων οργανισμός είναι κατασκευασμένος από οπλισμένο σκυρόδεμα και οι περιμετρικές και οι διαχωριστικές τοιχοποιίες είναι δομημένες

32 Μαργιέ Α., ό.π., σελ. 244

από τσιμεντόλιθους, με τσιμεντοκονίαμα ως συνδετικό υλικό. Για την περαιτέρω ενίσχυσή τους έχουν ενσωματωθεί οριζόντιοι μεταλλικοί ελκυστήρες, οι οποίοι ενσωματώθηκαν στο πάχος της τοιχοποιίας στις γενέσεις των τόξων τους και στο μέσον του ύψους. Οι όψεις των κτηρίων είναι επιχρισμένες στην απόχρωση της ώχρας και στη βάση τους έχουν επενδυθεί με τρεις σειρές από πλάκες επιχρίσματος finta pietra (**Εικόνα 2.19 |σελ.39**). Οι επιφάνειες των τοιχοποιιών εσωτερικά στην πλειονότητά τους, είναι επιχρισμένες και διακρίνονται οι επάλληλες στρώσεις των χρωματικών επιστρώσεων επί προγενέστερου χρωματισμού στην απόχρωση της ώχρας. Στους χώρους σφαγής οι επιφάνειες των τοιχοποιιών είναι επενδεδυμένες με πλάκες μαρμάρου ύψους 1,90μ., ενώ το υπόλοιπο ύψος έχει χρωματιστεί με λευκό χρώμα. Όσον αφορά τον φωτισμό και αερισμό των κτηρίων, τα παράθυρα είναι ποικιλόμορφα με ξύλινα κουφώματα και ακολουθούν με τη χρήση “τραβηχτών” κονιαμάτων τα γοτθικά πρότυπα (**Εικόνα 2.26 |σελ.40**). Τα δάπεδα που σώζονται σήμερα στο μεγαλύτερο ποσοστό τους είναι τα αρχικά. Το δάπεδο της πρώτης και δεύτερης πτέρυγας είναι επιστρωμένο με σκυρόδεμα και παρουσιάζει μικρή κλίση προς τον οριζόντιο άξονα για την απορροή των λυμάτων, αρχικά σε συλλεκτήρια και στη συνέχεια σε κεντρικά φρεάτια, για

την κατάληξη τους στη θάλασσα μέσω αγωγών με φυσική ροή. Οι υπόλοιποι χώροι είναι επιστρωμένοι με τσιμεντοπλακίδια, ενώ οι χώροι υγιεινής με εφυαλωμένα πλακίδια. Σε μεταγενέστερες επεμβάσεις ορισμένοι χώροι επί των τσιμεντοπλακιδίων, επιστρώθηκαν με κεραμικά πλακίδια, διαφόρων τύπων και μορφών. Η στέγαση των κτηριακών όγκων του συγκροτήματος μεγάλου ανοίγματος γίνεται με πλάκα οπλισμένου σκυροδέματος με νευρώσεις και σε χώρους με μέγιστο άνοιγμα 4μ., η κάλυψη γίνεται με συμπαγή πλάκα.

Το βιομηχανικό συγκρότημα χαρακτηρίστηκε ως Διατηρητέο Μνημείο από το Υπουργείο Πολιτισμού το 2006 και ανήκει στην ιδιοκτησία του Δήμου Ροδίων. Σήμερα, είναι εγκαταλελειμμένο και διατηρεί αρκετό από τον αρχικό του εξοπλισμό. Σύμφωνα με το νέο Γενικό Πολεοδομικό Σχέδιο προβλέπεται η αποκατάσταση και η επανάχρησή του.

2.2.4| Καπνοβιομηχανία Τ.Ε.Μ.Ι (1927) (Tabacchi Egei Manifattura Italiana)

Η καπνοβιομηχανία Τ.Ε.Μ.Ι. ήταν το Ιταλικό Εργοστάσιο Καπνών του Αιγαίου και οι κτηριακές της εγκαταστάσεις βρίσκονται στη συνοικία του Αγίου Ιωάννη (**Εικόνα 2.1 |σελ.29**).

Εικόνα 2.27 | Τοπογραφικό Καπνοβιομηχανίας TEMI

Εικόνα 2.28 | Α' όροφος Καπνοβιομηχανίας TEMI

Εικόνα 2.29 | Ισόγειο Καπνοβιομηχανίας TEMI

Εικόνα 2.30 | Υπόγειο Καπνοβιομηχανίας TEMI

Εικόνα 2.31 | Είσοδος Καπνοβιομηχανίας

Εικόνα 2.32 | Βόρεια άποψη Καπνοβιομηχανίας

Εικόνα 2.33 | Επένδυση με finta pietra

Εικόνα 2.27: Google Maps, Γενικά Αρχεία Κράτους, (Γ.Α.Κ.), τμήμα Δωδεκανήσου | Ιδία επεξεργασία

Εικόνα 2.28-2.30: Γενικά Αρχεία Κράτους, (Γ.Α.Κ.), τμήμα Δωδεκανήσου | Ιδία επεξεργασία

Εικόνα 2.31: <http://oikologicarodiaka.wordpress.com>

Εικόνα 2.32: Βλαχάκη Κ., Καπερώνη Υ., *Ίχνη Βιομηχανικής Αρχιτεκτονικής της Ιταλικής Διοίκησης στα Δωδεκάνησα*, 2013, Κρήτη, σελ.38

Εικόνα 2.33: Google Maps

Η ανέγερσή της ξεκίνησε το 1926 και ολοκληρώθηκε το 1927. Το αρχικό κτήριο είναι διώροφο και διαθέτει χαρακτηριστική καμπύλη στη συμβολή των δύο επίμηκων πλευρών του (**Εικόνα 2.31 |σελ.43**). Το 1928 και στη συνέχεια το 1941 προστέθηκαν βοηθητικά κτήρια. Το συγκρότημα διακρίνεται από λιτές γραμμές και μεγάλα ανοίγματα και οι όψεις του έχουν επενδυθεί με *finta pietra* (επίχρισμα που μοιάζει με πέτρα).

Αποτελούσε ένα από τα πρώτα σημαντικά επιτεύγματα στον τομέα της αγροτικής και οικονομικής ανασυγκρότησης του νησιού. Το 1938, απέκτησε το μονοπώλιο επεξεργασίας, παραγωγής, πώλησης και εξαγωγής προϊόντων καπνού. Η βιομηχανία παρήγαγε ψιλοκομμένο καπνό, πούρα και τσιγάρα εξαιρετικής ποιότητας, με την επωνυμία “Rodì” και “Samsoun”³³. Μέσα σε μικρό χρονικό διάστημα, η διοίκηση του Mario Lago καταφέρνει να εξουδετερώσει τους ξένους επιχειρηματίες, ώστε οι μετοχές να συγκεντρωθούν στο Ιταλικό μονοπώλιο ΑΤΙ. Στη συνέχεια, εξαναγκάζει τα ανώτερα κυβερνητικά στελέχη να παραχωρήσουν τις μετοχές στην Κυβέρνηση Ιταλικών νησιών του Αιγαίου, ώστε να διαχειρίζεται αυτή μόνο την εταιρεία³⁴. Αξίζει να σημειωθεί ότι οι προϋπάρχουσες μικρές καπνοβιομηχανίες αναγκάστηκαν να κλείσουν λόγω αφενός

της προνομιακής μεταχείρισης από τη διοίκηση³⁵ και αφετέρου λόγω της αδυναμίας τους να ανταγωνιστούν τον σύγχρονο μηχανολογικό εξοπλισμό της καπνοβιομηχανίας ΤΕΜΙ.

Το εργοστάσιο περιλάμβανε πέντε καινούριες σιγαροποιητικές μηχανές, σύγχρονες εγκαταστάσεις και αποθηκευτικούς χώρους και απασχολούσε εργατικό δυναμικό 600 ατόμων³⁶. Τα ειδικά θερμοκήπια για την καλλιέργεια καπνών της εταιρείας Τ.Ε.Μ.Ι. βρίσκονταν στη Villa Passa στην οδό προς τη Villanova (εκτός της πόλης της Ρόδου) και οι ποικιλίες καπνών απέδιδαν ικανοποιητικά.

Στο υπόγειο (**Εικόνα 2.30 |σελ.43**) του κεντρικού κτηρίου στεγαζόταν κοπτήριο, διάφοροι αποθηκευτικοί χώροι, αλλά και καταφύγιο ενώ στο ισόγειο (**Εικόνα 2.29 |σελ.43**) βρισκόταν το μηχανοστάσιο, η αίθουσα πακεταρίσματος, τεχνικό γραφείο, η αποθήκη σιγαρέτων και η αποθήκη πρώτων υλών. Τέλος, ο όροφος (**Εικόνα 2.28 |σελ.43**) στέγαζε τον χώρο στον οποίο γινόταν η διαλογή φύλλου, την αποθήκη των Σιγαρέτων, καθώς και την αποθήκη του καπνού και των φύλλων. Στα βοηθητικά κτήρια στεγαζόνταν επιπρόσθετοι βοηθητικοί χώροι, λογιστήριο, μηχανουργείο, γκαράζ, ξυλουργείο, τραπεζαρία και

πρατήριο σιγαρέτων.

Το 1973 με το Β.Δ. 102/1973 ΦΕΚ Α-220/ 20-9-1973 η καπνοβιομηχανία Ρόδου διαλύθηκε³⁷. Το κτήριο χαρακτηρίστηκε ως Διατηρητέο Μνημείο³⁸ από το Υ.ΠΕ.ΧΩ.ΔΕ το 1991, ενώ σήμερα ανήκει στην ιδιοκτησία του Δήμου Ροδίων και στεγάζει το 1ο Γυμνάσιο Ρόδου.

2.2.5| Οινοποιείο C.A.I.R. (1928) (Compagnia Agricola Industriale Rodi)

Οι οινολογικές εγκαταστάσεις της Αγροτικής Βιομηχανικής Εταιρείας Ρόδου C.A.I.R. βρίσκονται στη συμβολή των οδών Μακρυγιάννη και Αυστραλίας, στην περιοχή Κόβα³⁹ (**Εικόνα 2.1 |σελ.29**). Η οινοποιεία ΚΑΪΡ ιδρύθηκε στις 12 Ιουλίου του 1928 από τους: Δρ. Αλμπέρτο Καζέλλι, έμπορο, ετών 44, Τζίνο Πακιάνι, λογιστή, που τότε ήταν έμπορος, Βιτόριο Αλχαδέφ, δικηγόρο, ετών 24, που τότε ήταν τραπεζίτης, Νατάλε Σαρντέλλι, εργολάβο, ετών 36, Τζιοβάννι-Μπατίστα Ντολιάνι, προμηθευτή στρατιωτικών υλικών, ετών 30, και Φερρίνι Φραντζέσκο, υπάλληλο, ετών 43⁴⁰.

³⁷ <https://www.kosvoice.gr/>

³⁸ ΦΕΚ 75/Δ/15-2-91

³⁹ Χριστοφυλάκης Σ., *Η αρχιτεκτονική στα Δωδεκάνησα επί Ιταλοκρατίας 1912-1943 : Δωδεκανησιακά χρόνια*, τόμος ΙΗ', Ρόδος, 2004

⁴⁰ Σαλαμοστράκης Δ., *Η Βιομηχανική Κληρονομιά της*

Οι παραπάνω λοιπόν, ιδρύουν την ανώνυμη εταιρεία με την επωνυμία “Compagnia Agricola Industriale Rodi C.A.I.R.” (Εταιρεία Αγροτική και Βιομηχανική Ρόδου). Το διάταγμα της ίδρυσης της CAIR, με αριθμό 118, υπογράφηκε από τον διοικητή Mario Lago στις 21 Ιουλίου του 1928. Με το ίδιο Διάταγμα εγκρίθηκε και το καταστατικό που είχε 40 άρθρα. Μετά την Ενσωμάτωση της Δωδεκανήσου με την από 28-7-1948, το καταστατικό αυτής, που αποτελούνταν από 53 άρθρα, προσαρμόστηκε στην ελληνική νομοθεσία, δημοσιεύθηκε δε στο ΦΕΚ Δελτίον ΑΕ 252/5-8-1949, ενώ η επωνυμία της εταιρείας ορίστηκε σε “Ανώνυμος Γεωργική και Βιομηχανική Εταιρεία Ρόδου Κ.Α.Ι.Ρ.” και στα γαλλικά “Compagnie Agricole Industrielle de Rhodes C.A.I.R.”

Στη συνέχεια, η Κ.Α.Ι.Ρ. γράφτηκε στο Εμπορικό και Βιομηχανικό Επιμελητήριο Ρόδου με αριθμό μητρώου 3155/ΑΕ 9 στις 18-10-1949. Σκοπός της ίδρυσης της παραπάνω εταιρείας ήταν:

Α) Η παραγωγή, η βιομηχανία και το εμπόριο οίνων, ελαίων και οινοπνευματωδών, και

Β) Η συμμετοχή της εταιρείας σε άλλες εταιρείες ή επιχειρήσεις, που θα είχαν σκοπούς και διάφορους τους εταιρείας, για παράδειγμα εμπορικής

Δωδεκανήσου:CAIR ογδόντα χρόνια δημιουργίας, ΤΕΕ Δωδεκανήσου, Ρόδος, 2009, σελ. 81

³³ Τσαλαχούρης Κ.,ό.π, 2000, σελ.424

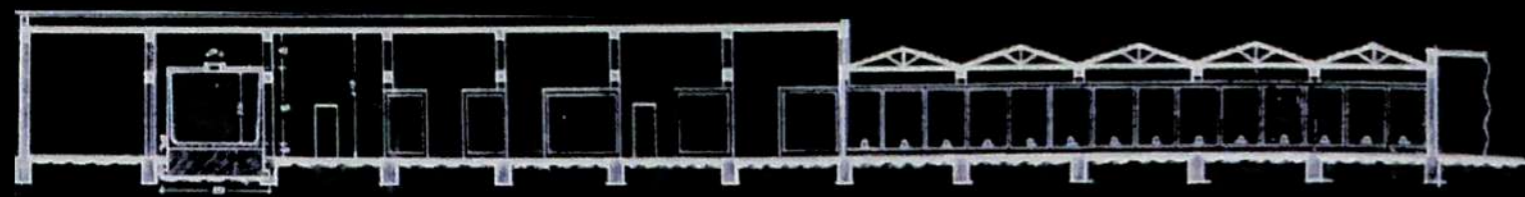
³⁴ Τσαλαχούρης Κ.,ό.π, 2000, σελ. 214

³⁵ Τσιρπανλής Ζ., ό.π., 1998,σελ 186-187

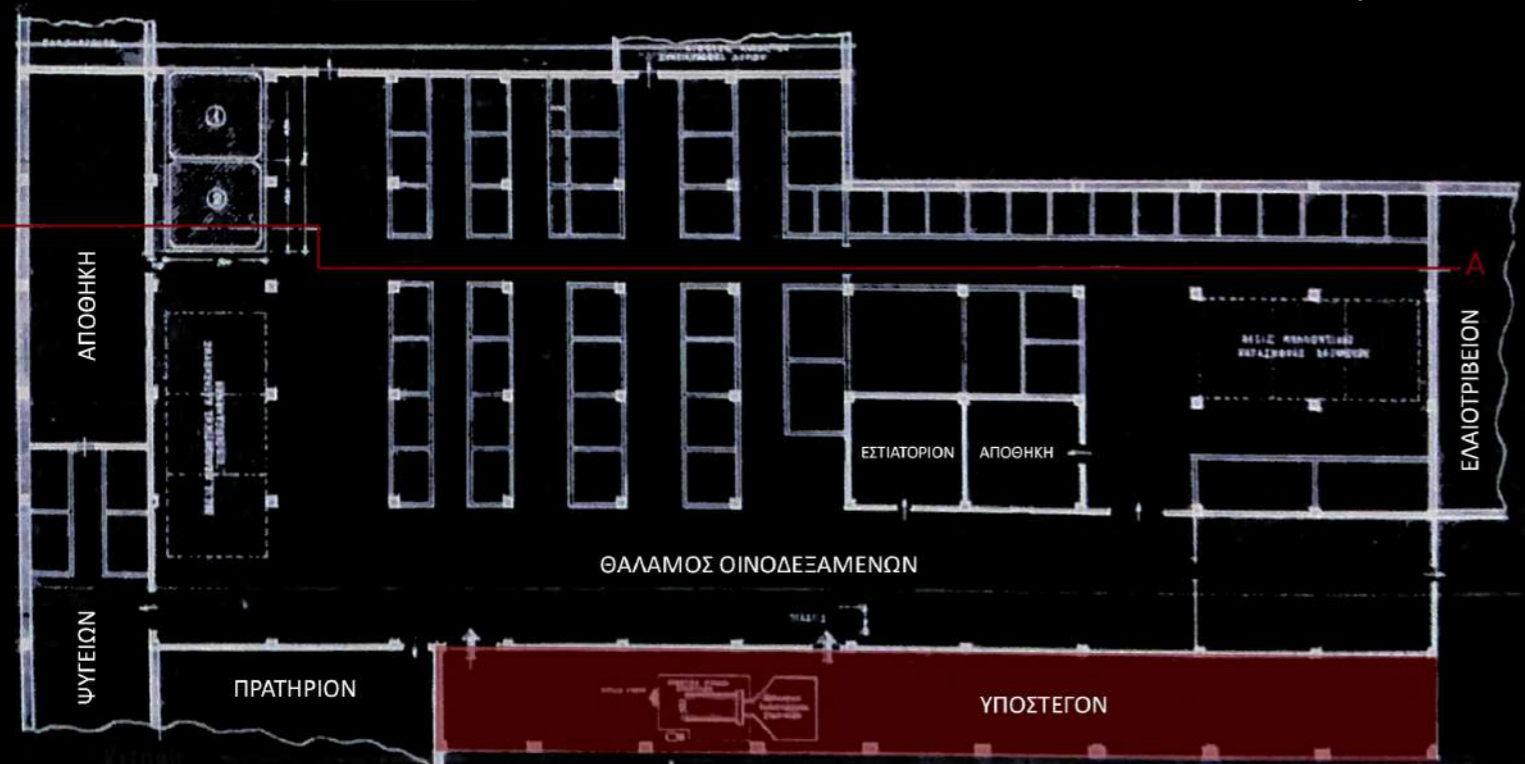
³⁶ Τσιρπανλής Ζ., ό.π., 1998,σελ 186

Εικόνα 2.34 | Τοπογραφικό Α' Οινοποιείου CAIR (Ρόδος-1928)

Εικόνα 2.35 | Τομή Α-Α

Εικόνα 2.36 | Κάτοψη νέων οινοδεξαμενών του κεντρικού κτηρίου (1954)

Εικόνα 2.37 | Ανάπτυγμα όψης από τον αύλειο χώρο

Εικόνα 2.38 | Άποψη από τον αύλειο χώρο

ή οικονομικής φύσης.

Το βιομηχανικό συγκρότημα κατασκευάστηκε το 1928 σε συνεργασία με τις ελαιουργικές εταιρείες Societa Anonima Oleificio Italiano και Fossati & Co.⁴¹ Αποτέλεσε το πιο σημαντικό οινοποιείο της ευρύτερης περιοχής των Δωδεκανήσων, λόγω της αποκλειστικής διάθεσης των προϊόντων της στην τοπική και διεθνή αγορά. Η Εταιρεία απασχολούσε 400 άτομα προσωπικό στις οινολογικές εγκαταστάσεις στην περιοχή Κόβα (οδό Καποδιστρίου), την περιοχή Φάνες και στο νησί της Κω, αλλά και σε καλλιέργειες αμπελιών και ελιών στα χωριά Ασγούρου και Φάνες της Ρόδου.⁴²

Οινοποιείο Ρόδου:⁴³ Το εργοστάσιο - οινοποιείο στη Ρόδο, στο οποίο στεγάζονταν και τα γραφεία της εταιρείας, ανεγέρθηκε σε τρία ακίνητα, συνολικής έκτασης 13100 τ.μ., που περιβάλλονται από τις οδούς Καποδιστρίου, Μακρυγιάννη και Αυστραλίας (Εικόνα 2.34 |σελ.46). Η ανοικοδόμησή του ξεκίνησε τον Μάρτιο του 1928 και τελείωσε στο τέλος του ίδιου έτους, και ήταν εφοδιασμένο δε με τα πλέον σύγχρονα μηχανήματα.

41 Χριστοφυλάκης Σ., *Οργάνωση του χώρου και αρχιτεκτονική έκφραση στα Δωδεκάνησα την περίοδο της Ιταλοκρατίας*, Λερισκά Νέα, 1988

42 ΥΠ.ΠΟ., *Βιομηχανικά μνημεία της Ελλάδας: Νότιο Αιγαίο 1η και 3η εφορεία νεωτέρων μνημείων-Νομοί Κυκλάδων-Δωδεκανήσου*, Αθήνα, Ρόδος

43 Σαλαμοστράκης Δ., *ό.π.*, 2009, σελ. 83

Το συγκρότημα οργανώνεται γύρω από έναν αύλειο χώρο και το κεντρικό του κτήριο χαρακτηρίζεται από μια επιμήκη στοά με τοξωτά ανοίγματα⁴⁴ (Εικόνα 2.37 |σελ.47). Η κεντρική είσοδος του οινοποιείου βρίσκεται επί της οδού Καποδιστρίου, έχει μείνει αναλλοίωτη από τότε, με τις ίδιες κολώνες, τις ίδιες πόρτες και τα ίδια πλέγματα. Ακόμη και το πλακάκι αριστερά της εισόδου όπου αναγραφόταν η επωνυμία της εταιρείας και το οποίο ήταν από το εργοστάσιο ΙΚΑΡΟΣ (Εικόνα 2.47 |σελ.55), εξακολουθούσε να παραμένει στη θέση του μέχρι πρότινος. Στο κεντρικό κτήριο στεγάζονταν χώροι ωρίμανσης του κρασιού σε δεξαμενές ζύμωσης, δεξαμενές επεξεργασίας καταλοίπων και χημικό εργοστάσιο. Αριστερά του κεντρικού αυτού κτηρίου είχε εγκατασταθεί το τμήμα εμφιάλωσης και δεξιά υπήρχαν αποθηκευτικοί χώροι. Δεξιά της εισόδου ήταν τα γραφεία (Εικόνα 2.34 |σελ.46). Οι βιομηχανικοί χώροι αρχικά είχαν συνολική επιφάνεια 4200τμ και τα γραφεία 1022τμ.

Όσον αφορά τη μορφολογία, συνδυάζει στοιχεία της Ιπποτικής αρχιτεκτονικής, με αραβουργήματα και αποτελεί χαρακτηριστικό δείγμα αποικιακής αρχιτεκτονικής.

Μεταξύ του 1928 και του 1954 ελάχιστες προσθήκες έγιναν, αφού προστέθηκαν μόνο τα κτήρια αριστε-

44 Μαργιέ Α., κ.ά., *ό.π.*, 2009, σελ.32

Εικόνα 2.34: Google Maps | Ίδια επεξεργασία

Εικόνα 2.35-2.37: Γενικά Αρχεία Κράτους, (Γ.Α.Κ.), τμήμα Δωδεκανήσου | Ίδια επεξεργασία

Εικόνα 2.38: <https://oikologiarodiaka.wordpress.com/2012/05/16>

Εικόνα 2.39 | Τοπογραφικό Οινοποιείου στις Φάνες (Β' Εργοστάσιο ΚΑΙΡ)

Εικόνα 2.40 | Πριν και μετά την ανακαίνιση της ΝΔ όψης

Εικόνα 2.41 | Πριν και μετά την αποκατάσταση των κουφωμάτων

Εικόνα 2.42 | Πριν και μετά την αναστήλωση του ΝΑ τμήματος του Οινοποιείου

ρά της εισόδου. Από το 1954 μέχρι το 1974 προστέθηκαν νέες δεξαμενές από σκυρόδεμα και νέοι αποθηκευτικοί χώροι, ενώ παράλληλα κατεδαφίστηκαν τα παλιά γραφεία και ανεγέρθηκαν καινούργια δεξιά της εισόδου. Συνολικά, οι στεγασμένοι χώροι (γραφεία, βιομηχανικοί χώροι και αποθήκες) ανέρχονταν περίπου στα 9.000 τ.μ.

Το εργοστάσιο αυτό ήταν σε πλήρη λειτουργία μέχρι και το 1998, ενώ από το 1999 λειτουργούσε παράλληλα με το νέο εργοστάσιο της εταιρείας στη λεωφόρο Ρόδου - Λίνδου. Από το 2007, το αρχικό συγκρότημα έχει εγκαταλειφθεί και η Εταιρεία έχει μεταφέρει τις εγκαταστάσεις της εξ ολοκλήρου στην περιοχή Τσαϊρί επί της Λεωφόρου Ρόδου -Λίνδου.

Σήμερα, η έκταση επί της οποίας ανεγέρθηκε το πρώτο αυτό εργοστάσιο, ανήκει ανά 1/2 εξ αδιαιρέτου στην ΚΑΪΡ και την Αγροτική Τράπεζα. Η πρόθεση της C.A.I.R. είναι η αξιοποίηση του ακινήτου στην περιοχή Κόβα με τη μέθοδο της αντιπαροχής⁴⁵. Έχει ήδη ξεκινήσει η διαδικασία και αναμένεται η δημοσίευση της σχετικής πρόσκλησης για υποβολή προτάσεων για την αξιοποίησή του. Η Διοίκηση της Κ.Α.Ι.Ρ. προτείνει τη διατήρηση του κεντρικού κορμού του παλαιού εργοστασίου με τις καμάρες και εσωτερικά

ένα μικρό μέρος του από τις δεξαμενές. Ακόμα αναφέρει πως, όποια και να είναι η παρέμβαση αυτή θα πρέπει να γίνει με γνώμονα την προστασία του περιβάλλοντος και της ιστορίας της Κ.Α.Ι.Ρ.

Οινοποιείο Φανών:⁴⁶ Το οινοποιείο στις Φάνες κατασκευάστηκε περίπου το 1930, στην τοποθεσία “Σπίτι Δρακίδη”. Αυτό βρίσκεται αμέσως μετά τη γέφυρα των Φανών, δεξιά της επαρχιακής οδού Ρόδου - Καμείρου. Σε αυτό το οινοποιείο οινοποιούνταν κυρίως τα ερυθρά σταφύλια των μελών του Οινοποιητικού Συνεταιρισμού Φανών και τα σταφύλια από τους αμπελώνες της εταιρείας στις Φάνες και στα Καλαβάρδα συνολικής ποσότητας περίπου 250000 κιλών. Το οινοποιείο αυτό λειτούργησε μέχρι και το 1967, όταν και εγκαταλείφθηκε.

Το κτίσμα αποτελεί αξιόλογο δείγμα προβιομηχανικής αρχιτεκτονικής των αρχών του 20ου αιώνα, σημαντικό για τη μελέτη της Βιομηχανικής Αρχιτεκτονικής. Στην εποχή του, η ίδρυση και η λειτουργία του οινοποιείου αποτέλεσε γεγονός για την ευρύτερη περιοχή, καθώς ήταν ένα εργοστάσιο “τελειότατου συστήματος”.

Το κτηριακό συγκρότημα είναι ισόγειο, με τοίχους από φέρουσα λιθοδομή

45 ΥΠ.Π.Ο., Ρόδος: Η πόλη εκτός των τειχών 1522-1947 Αρχιτεκτονική -Πολοδομία, ΤΕΕ Δωδεκανήσου, 2005

46 Σαλαμοστράκης Δ., ό.π., 2009, σελ. 85

Εικόνα 2.43 | Επιχρισμένη (πριν) και ανεπίχρηστη (μετά) φέρουσα λιθοδομή του οινοποιείου στις Φάνες

Εικόνα 2.44 | Πριν και μετά την αποκατάσταση του μηχανολογικού εξοπλισμού του οινοποιείου στις Φάνες

(**Εικόνα 2.41 |σελ.48**) και ενώ φαινομενικά είναι μια αδιάσπαστη ενότητα, στην πραγματικότητα αποτελείται από τρία επιμέρους μικρότερα τμήματα διαφορετικών χρήσεων και υψών, συνολικής έκτασης 1.040 τ.μ. Αυτό αποτελείται από τους χώρους του οινοποιείου, την κατοικία του διευθυντή και χώρους αποθήκευσης. Στους χώρους του οινοποιείου υπάρχουν υπόγειες και υπέργειες δεξαμενές, ενώ στην αυλή υπάρχει υπέργεια ανοιχτή δεξαμενή και μεταλλικός ανεμόμυλος (τρούμπα).

Η τοιχοποιία αποτελείται από φυσικούς κυρίως λίθους, πέτρες, πωρόλιθους και γρανιτόλιθους, ενώ κατά τόπους εμφανίζεται συνδυασμός φυσικών και τεχνητών λίθων (οπτόπλινθων).

Το σύστημα της στέγασης των τμημάτων του κτηρίου ήταν αυτό της ξύλινης δίρριχτης στέγης (**Εικόνα 2.44 |σελ.50**). Αναλυτικά, η στέγαση από έξω προς τα μέσα, γίνεται με λαμαρίνες και με ευρωπαϊκά κεραμίδια πάνω σε ξύλινο πέτσωμα, που με τη σειρά του “πατάει” σε δοκίδες, που στηρίζονται σε ξύλινα ζευκτά. Σε ορισμένα τμήματα, η επικάλυψη είναι με πλάκες οπλισμένου σκυροδέματος, ενώ σε άλλα τμήματα η στέγη ήταν από πατελιά (αργιλώδες χώμα).

Έχει μεγάλο ενδιαφέρον το γεγονός ότι όλο το σύγχρονης πολυπλοκότη-

τας μηχανολογικό σύστημα, ήταν υλοποιημένο κατασκευαστικά με λεπτομέρειες και κατασκευαστική λογική της προβιομηχανικής φάσης της εξέλιξης. Η άλεση των σταφυλιών, η μεταφορά του μούστου στις δεξαμενές και η πίεση γίνονταν όλα μηχανικά. Η απαιτούμενη ενέργεια, λαμβανόταν από την καύση πετρελαίου. Ένα κεντρικό μοτέρ μετέτρεπε τη θερμική ενέργεια σε μηχανική και η κίνηση με τη βοήθεια ενός συστήματος ιμάντων, τροχών και γραναζιών μεταφερόταν παντού. Τα μηχανήματα αυτά ήταν υψηλής ποιότητας κατασκευής και διασώζονται μέχρι σήμερα.

Η ΚΑΙΡ είχε ενταχθεί στο επιχειρησιακό πρόγραμμα κοινοτικής πρωτοβουλίας LEADER+, στην πράξη 1.4.2. “Δράσεις για την αναβάθμιση του οικιστικού περιβάλλοντος και την ανάδειξη της παραδοσιακής αρχιτεκτονικής μνημείων και κτηρίων αγροτικής κληρονομιάς”, που διαχειρίζεται η ΑΝΔΩ ΑΕ (Αναπτυξιακή Δωδεκανήσου), με σκοπό την αποκατάσταση του παλαιού οινοποιείου της και την ανάδειξή του⁴⁷.

Το έργο οργάνωσης μουσειακού χώρου⁴⁸ στις εγκαταστάσεις της στις Φάνες είχε προϋπολογισμό 291.000 ευρώ. Προβλεπόταν σε αυτό η δημιουργία στους παλαιούς χώρους του οινοποιείου, νέων χώρων επεξεργα-

47 Σαλαμοστράκης Δ., ό.π., 2009, σελ. 86

48 Μαργιέ Α., κ.ά., ό.π., 2009, σελ.32

σίας - παλαιώσης, έκθεσης παραδοσιακών μηχανημάτων οινοποίησης, αίθουσες διαλέξεων - παρουσιάσεων, εκθέσεων παραδοσιακών προϊόντων και υποδοχής κοινού. Το έργο αυτό έχει ήδη ολοκληρωθεί από το 2017 και σήμερα λειτουργεί ως μουσείο (**Εικόνα 2.45 |σελ.53**).

Οινοποιείο Κω:⁴⁹ Το οινοποιείο στην Κω άρχισε να ανεγείρεται το 1929 στη θέση Κρητικά - Κουμπουρνού της Κω, το οποίο και θεμελίωσε ο Mario Lago. Η λειτουργία του ξεκίνησε το 1931 ως τμήμα της ΚΑΙΡ μέχρι το 1947 και στη συνέχεια πωλήθηκε στον Αμπελουργικό Συνεταιρισμό Κω. Το 1962 εκσυγχρονίστηκε και επεκτείνεται και λειτουργεί έως και το 1999. Στις 4-5-2001, η ΑΤΕ αποκτά το 100% του Οινοποιείου από τον Αγροτικό Οινοπονητικό Συνεταιρισμό Νήσου Κω, έναντι οφειλών, δανείων, τόκων, κλπ. Αναλυτικότερα, παρουσιάζεται στην παράγραφο **2.3.4|σελ.84**

Το νέο εργοστάσιο:⁵⁰ Το νέο εργοστάσιο της ΚΑΙΡ έχει ανεγερθεί σε γήπεδο εμβαδού 140 στρεμμάτων περίπου, το οποίο βρίσκεται στο 2ο χλμ. της επαρχιακής οδού Ρόδου - Λίνδου.

Το κτηριακό συγκρότημα αποτε-

λείται από:

1) το κτήριο παραγωγής, εμφιάλωσης και αποθήκευσης αφρώδων οινών, που είναι διώροφο κτήριο με υπόγειο. Στους υπόγειους χώρους λαμβάνουν χώρα οι διεργασίες που προαναφέρθηκαν, στους ισόγειους χώρους βρίσκονται οι αίθουσες τουρισμού και οι αποθήκες έτοιμων προϊόντων και ειδών συσκευασίας και τέλος, στον Α' όροφο βρίσκονται τα γραφεία διοίκησης και το λογιστήριο.

2) Το κτήριο λεβητοστασίου και υποσταθμού, που είναι ισόγειο κτήριο με υπόγειο. (Τα κτήρια 1 και 2 ανεγέρθηκαν το 1985).

3) Το κτήριο αποθήκευσης κρασιού σε δεξαμενές, που κτίστηκε το 1979 και στο οποίο στεγάζονται οι υφιστάμενες ανοξειδωτες δεξαμενές, όπου μέχρι σήμερα γίνεται μερική επεξεργασία και αποθήκευση των παραγόμενων κρασιών.

4) Το κτήριο ζυμώσεων σε δεξαμενές, το οποίο είναι κατασκευασμένο με μεταλλικό σκελετό.

5) Το εμφιαλωτήριο (έτος κατασκευής 2001), που έχει μεταλλικό σκελετό, στο οποίο γίνεται η εμφιάλωση και η συσκευασία των κρασιών.

6) Το κτήριο του πρατηρίου, το οποίο είναι παλαιό ισόγειο κτίσμα, με φέρουσα τοιχοποιία και δίκλινη στέγη από οπλισμένο σκυρόδεμα. Χρησιμοποιείται ως χώρος αποθήκευσης και

Εικόνα 2.45 | Απόψεις από το εσωτερικό του μουσείου οίνου στις Φάνες

διακίνησης των προϊόντων της Κ.Α.Ϊ.Ρ.

7) Το κτήριο παραλαβής και επεξεργασίας των σταφυλιών, σε ένα τμήμα του οποίου με κολώνες και πλάκα από οπλισμένο σκυρόδεμα έχουν τοποθετηθεί οι σταφυλοδόχοι.

8) Τα κτήρια Αρχοντικού, τα οποία αποτελούν συγκρότημα παλαιών λιθόκτιστων παραδοσιακών κτισμάτων, που περιλαμβάνουν χώρους κατοικίας, μικρή εκκλησία, δεξαμενές, πηγάδια, στάβλους και αποθήκες.

Η Κ.Α.Ϊ.Ρ. σήμερα απασχολεί σε μόνιμη βάση 69 εργαζόμενους από τους οποίους οι 61 απασχολούνται στην έδρα της και οι 8 απασχολούνται στο παράρτημά της στην Αθήνα.

Η δραστηριότητα της Κ.Α.Ϊ.Ρ.⁵¹

Η Κ.Α.Ϊ.Ρ. επεξεργαζόταν μέχρι την Ενσωμάτωση της Δωδεκανήσου σταφύλια, για την παραγωγή οίνων, ελαιόκαρπο, για την παραγωγή λαδιού και εσπεριδοειδή, για την παραγωγή χυμών. Το μεγαλύτερο μέρος των προϊόντων αυτών εξαγόταν στην Ιταλία.

Η Κ.Α.Ϊ.Ρ. διέθετε δύο δικά της αγροκτήματα, στα Ασγούρου και στις Φάνες. Ακόμα, διέθετε μεγάλη ακίνητη περιουσία στις Φάνες, στα Καλαβάρ-

49 Σαλαμοστράκης Δ., ό.π., 2009, σελ. 86

50 Σαλαμοστράκης Δ., ό.π., 2009, σελ. 86

51 Σαλαμοστράκης Δ., ό.π., 2009, σελ. 87

Εικόνα 2.45: http://rouvim.blogspot.com/2011/10/blog-post_57.html

δα, στη Ρόδο και στα Ασγούρου.

Οινοποιούσε τα σταφύλια που προέρχονταν από τα δικά της αγροκτήματα, αλλά αγόραζε και όσα της ήταν αναγκαία από τους σταφυλοπαραγωγούς. Ακόμα, οινοποιούσε τα υπόλοιπα σταφύλια των σταφυλοπαραγωγών, με αμοιβή για τα έξοδα οινοποίησης, την ποσότητα οίνων που παρήγαγε από την οινοποίηση. Η ποσότητα αυτή μετά την αφαίρεση της αμοιβής της, φυλασσόταν στις δεξαμενές της και πουλιόταν για λογαριασμό των σταφυλοπαραγωγών.

Μετά την Ενσωμάτωση, η ΚΑΙΡ έπεσε σε δυσμένεια γιατί εξακολουθούσε να είναι υπό ιταλική επιρροή και για αυτό καταβλήθηκε προσπάθεια από την Αγροτική Τράπεζα να αγοράσει τις μετοχές των Ιταλών μετόχων. Όμως, παρενέβηκε ο Μποδοσάκης Αθανασιάδης και τελικά οι μετοχές αγοράστηκαν από τον ίδιο. Η τότε κυβέρνηση προέβαλε αρκετά εμπόδια όσον αφορά τη χρηματοδότηση της για την εξαγορά των σταφυλιών, πράγμα που έφερε την εταιρεία σε πολύ δύσκολη θέση. Εκτός όμως από αυτό αποφάσισε αρχικά την επίταξη των οινοποιείων της και της ακίνητης περιουσίας της στις Φάνες και τα Καλαβάρδα, έναντι ευτελούς τιμήματος.

Μετά την απόκτηση της πλειοψηφίας των μετοχών της εταιρείας από την Ένωση Γεωργικών Συνεταιρι-

σμών Δωδεκανήσου το 1954, η ΚΑΙΡ εξαγοράζει ολόκληρη την παραγόμενη ποσότητα σταφυλιών από όλους τους σταφυλοπαραγωγούς του νησιού της Ρόδου, ανεξάρτητα από την ποσότητα που πραγματικά έχει ανάγκη, πράγμα που γίνεται και σήμερα. Η κατάσταση αυτή δημιουργούσε ανέκαθεν πλεονασματικές ποσότητες οίνων, τις οποίες δεν μπορούσε να διαθέσει στην αγορά. Το γεγονός, όμως, ότι ήταν υποχρεωμένη να πληρώνει τους σταφυλοπαραγωγούς για όλη την ποσότητα που παραλάμβανε, την οδήγησε σύντομα στον συνεχή δανεισμό από την Αγροτική Τράπεζα, με τις αναμενόμενες συνέπειες. Παρόλα αυτά, η ΚΑΙΡ εξακολουθεί να στηρίζει ικανοποιητικά το εισόδημα 800 περίπου σταφυλοπαραγωγών.

Το μεγάλο επίτευγμα της ΚΑΙΡ είναι ότι αποτελεί την μοναδική βιομηχανία που ιδρύθηκε επί Ιταλοκρατίας και συνεχίζει να δραστηριοποιείται μέχρι και σήμερα, επενδύοντας μεγάλα κονδύλια στον συνεχή εκσυγχρονισμό της (2.300.000 ευρώ για την μεταφορά της στο νέο εργοστάσιο, 9.000.000 για την αγορά νέων μηχανημάτων, σύγχρονων δεξαμενών κτλ), αλλά και στην παραγωγή νέων προϊόντων.

Εικόνα 2.46 | Η Παναγιά της Φιλερήμου

Εικόνα 2.47 | Πλακίδιο της κεραμουργίας ΙΚΑΡΟΣ που κοσμούσε την είσοδο του πρώτου Οινοποιείου C.A.I.R.

Εικόνα 2.48 | Η Ελένη Κουτούνη χρωματίζει ένα μεγάλο πιάτο (υπογραφή ΙΚΑΡΟΣ ΡΟΔΟΣ - μέσα δεκαετίας 1950)

2.2.6| Κεραμουργείο I.C.A.R.O (1928)(La Societa Industria Ceramiche Aristriche Rodio - Orientali)

Στις 19 Δεκεμβρίου του 1928 ιδρύθηκε η ανώνυμη εταιρεία I.C.A.R.O. από τον τότε δήμαρχο της Ρόδου Αλφρέδο Μπιλλιότι και μια ομάδα Ιταλών επιχειρηματιών. Τα αρχικά της επωνυμίας μεταφράζονται στα ελληνικά ως Βιομηχανία Κεραμικής Ρόδιο-ανατολικής Τέχνης, γεγονός που υποδηλώνει τη διάθεση συνέχισης από πλευράς των ιδιοκτητών, της καλλιτεχνικής παράδοσης αγγειοπλαστικής της Λίνδου.

Άγνωστος παραμένει μέχρι και σήμερα ο τρόπος με τον οποίο μεταφέρθηκαν στη Ρόδο και ειδικά στη Λίνδο τα σχέδια και η τεχνολογία της Κιουτάχειας, η τεχνική δηλαδή που χρησιμοποιούσαν οι τεχνίτες της Κιουτάχειας από τον 15ο αιώνα, για τη δημιουργία των γνωστών φαγεντιανών κεραμικών τους. Το γεγονός, όμως, ότι στη Λίνδο δεν υπήρξε ποτέ τουρκικό στοιχείο, οδηγεί στο συμπέρασμα ότι οι συλλογές από τα πιάτα της Λίνδου κατασκευάστηκαν από τεχνίτες, εξόριστους ή φυγάδες του Σουλτάνου, που εγκαταστάθηκαν εκεί. Πάντως, αποτελεί πραγματικό γρίφο να ξεχωρίσει κανείς τα Λινδιακά πιάτα από αυτά της Κιουτάχειας.

Την τεχνοτροπία της Κιουτάχειας χρησιμοποίησαν οι Ιταλοί στον

Εικόνα 2.49 | Κεραμοουργείο I.C.A.R.O.

Εικόνα 2.50 | Μύλοι άλεσης χρωμάτων

Εικόνα 2.51 | Καλούπια για τα τασάκια

Εικόνα 2.52 | Ζωγραφική χωρίς προσχέδιο

Εικόνα 2.53 | Αποθήκευση πριν το τελικό υάλωμα

Εικόνα 2.54 | Νεαροί σχεδιαστές

I.C.A.R.O. για την κατασκευή των κεραμικών με τα οποία διακόσμησαν το Castello της Ρόδου. Το 1938 η εταιρεία απασχολούσε 37 εργάτες και παράγαγε ετησίως 10 χιλιάδες τεμάχια⁵² κεραμικής τέχνης, όπως αγγεία, πηλίνους δίσκους, πιάτα, κεράμους, πλίνθους και άλλα είδη κεραμικής, καλλιτεχνικά επεξεργασμένα⁵³.

Το πρώτο εργοστάσιο της εταιρείας βρισκόταν στην Παλιά Πόλη της Ρόδου, στη γωνία της οδού των Ιπποτών και της πλατείας Μουσείου. Μετά τον βομβαρδισμό του, όμως, κατά τη διάρκεια του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου, οι εγκαταστάσεις του μεταφέρθηκαν λίγο έξω από την περιοχή Κόβα⁵⁴ (**Εικόνα 2.1 | σελ.29**). Ανάμνηση και πειστήριο της εκεί παρουσίας του αποτελεί μία από τις απεικονίσεις της Παναγίας της Φιλερήμου (**Εικόνα 2.46 | σελ.55**) που ήταν τοποθετημένη στη γωνία εκείνη, διεσώθη από τον βομβαρδισμό, και βρίσκεται εκεί ακόμα και σήμερα.

Η εταιρεία λειτούργησε υπό Ιταλική διοίκηση σχεδόν 20 χρόνια, έως το 1947. Στις 5 Ιουνίου του 1947 κατά τη διάρκεια της Ελληνικής Στρατιωτικής Διοικήσεως εξαγοράστηκε από τον

⁵² Τσιρπανλής Ζ., ό.π., 1998, σελ. 191

⁵³ Αγαπητίδης Σ., *Η κατάσταση εις την Δωδεκάνησον*, Εθνικό Τυπογραφείο, Αθήναι, 1946, σελ. 57

⁵⁴ Βακαλοπούλου Μ., *Κεραμοουργείο ICAROS (Εγκατάσταση Ιταλικής Περιόδου)*, στο *Βιομηχανικά Δελτία Απογραφής*. Σεπτέμβριος 2018, προβολή στις 29 Νοεμβρίου 2022

www.vidarchives.gr/reports/2018_04_88

Εικόνα 2.49 και 2.54: https://vidarchives.gr/reports/2018_04_89

Εικόνα 2.51 και 2.52: <http://rokar-rokar.blogspot.com/2017/03/icaro.html>

Εικόνα 2.50 και 2.53: Χατζηκωσταντή Φ., ό.π., 2009, σελ. 47-48

Ρόδιο επιχειρηματία Κώστα Δ. Χατζηκωσταντή⁵⁵ και παρέμεινε υπό τη διοίκηση του έως τις 14 Ιουνίου του 1987, ημέρα που έφυγε από τη ζωή ξαφνικά λόγω αυτοκινητιστικού ατυχήματος. Ο Χατζηκωσταντής εκμεταλλεύεται την αύξηση του τουρισμού και την ανάπτυξη του νησιού και το εργοστάσιο "ΙΚΑΡΟΣ" πλέον γίνεται το δεύτερο μεγαλύτερο εργοστάσιο κεραμικών στην Ελλάδα μετά τον "ΚΕΡΑΜΕΙΚΟ" στην Αθήνα. Στα 40 αυτά χρόνια της διοίκησής του, το εργοστάσιο αύξησε, τόσο το προσωπικό και την παραγωγή του, όσο και την πελατεία και τη φήμη του, προωθώντας νέες καινοτόμες μεθόδους.

Συγκεκριμένα, παρόλο που ο ίδιος ο Χατζηκωσταντής δεν ήταν τεχνίτης, τελειοποίησε την τεχνική της ανάγλυφης απεικόνισης με απευθείας χάραξη του περιγράμματος πάνω στην επιφάνεια του νωπού πηλού και τοποθέτηση διαφόρων χρωμάτων σμάλτου (αντί περιγράμματος-χαράκωμα, δηλαδή το σχέδιο χαραζόταν πάνω στον νωπό πηλό, αντί να σχεδιάζεται μετά το ψήσιμο). Για την τεχνοτροπία αυτή κατέθεσε στο Υπουργείο δίπλωμα ευρεσιτεχνίας, το οποίο και εγκρίθηκε. Βέβαια, δεν έλειπαν οι περιπτώσεις που λόγω εμπειρίας, η διακόσμηση γινόταν απευθείας χωρίς προσχέδιο⁵⁶.

⁵⁵ Τσαλαχούρης Κ., ό.π., 2000, σελ. 327

⁵⁶ Χατζηκωσταντή Φ., *Η Βιομηχανική Κληρονομιά της Δωδεκανήσου: Ιταλικά βιομηχανικά συγκροτήματα στο νησί της Ρόδου*, ΤΕΕ Δωδεκανήσου, Ρόδος, 2009, σελ. 45-51

Η τεχνοτροπία που χρησιμοποιήθηκε ο "Ίκαρος" είναι η κλασική της Κιουτάχειας, δηλαδή της διακόσμησης υπό το υάλωμα. Η τεχνική αυτή χρησιμοποιεί επίσης την επίστρωση του ψημένου πηλού-μπισκότου (ψησιμο νωπού πηλού) -με αδιαφανές υάλωμα.

Μετά το ψήσιμο, το σκεύος βυθίζεται σε ένα αιώρημα αδιαφανούς οξειδίου (ψευδάργυρου ή αντιμωνίου), το οποίο στεγνώνει αμέσως, δηλαδή απορροφάται ακαριαία από την πορώδη μάζα του μπισκότου. Ζωγραφίζαν πάνω σε αυτό το στρώμα και αφού ολοκληρωνόταν η διακόσμηση, ψέκαζαν το εφυάλωμα και έψηναν. Η επιτυχία αυτής της μεθόδου σε σχέση με τις νέες τεχνολογίες, όπου η σχεδίαση και τα χρώματα βρίσκονται πάνω από το υάλωμα, είναι ότι η αντοχή στον χρόνο και τη χρήση είναι πολύ μεγαλύτερη, καθώς το γυαλί προστατεύει το σχέδιο και δίνει πιο λαμπερό χρώμα. Αυτή η τεχνική όμως, παρουσίαζε μεγάλες δυσκολίες, καθώς τα τρία διαφορετικά υλικά, δηλαδή η μάζα του πηλού, η πρώτη στρώση του αδιαφανούς υαλώματος, και το τελικό εξωτερικό στρώμα του γυαλιού, έπρεπε να σχεδιαστούν, έτσι ώστε να έχουν τον ίδιο συντελεστή διαστολής.

Ο φούρνος που χρησιμοποιούνταν αποτελούσε ένα πραγματικό έργο τέχνης⁵⁷. Πρόκειται για έναν χώρο σαν δωμάτιο που περιβαλλόταν γύρω από

τοίχο. Μέσα σε αυτό τοποθετούσαν τα κεραμικά προς ψήσιμο. Γύρω και έξω από αυτόν τον τοίχο υπήρχε ένας δεύτερος τοίχος και μεταξύ τους περνούσαν οι φλόγες από τα ξύλα που καίγονταν στον κλίβανο κάτω από το δωμάτιο. Ο φούρνος αυτός ονομαζόταν double jacket kiln. Η εξέλιξη του ψησίματος ελεγχόταν με τη χρησιμοποίηση θερμικών κώνων που έμπαιναν σε συγκεκριμένα σημεία του εσωτερικού τοίχου και οι οποίοι ήταν ορατοί από έξω μέσω της μικρής οπής του εξωτερικού τοίχου. Ο πρώτος κώνος που τοποθετείται κάμπτεται όταν η θερμοκρασία του κλιβάνου φτάσει τους 500 περίπου βαθμούς Κελσίου, ο δεύτερος τους 600°C και ο τελευταίος περίπου 900°C. Η διαδικασία της έψησης τελείωνε όταν και ο τελευταίος κώνος είχε καμφθεί και η θερμοκρασία έπεφτε σε θερμοκρασία περιβάλλοντος. Οι δύο μπροστινοί τοίχοι που αποτελούσαν και την πόρτα του φούρνου χτίζονταν και γκρεμίζονταν κάθε φορά.

Αυτό άλλαξε στα μέσα της δεκαετίας του 1950, όταν καταργήθηκαν οι παλιοί ξυλόφουρνοι και αντικαταστάθηκαν από καυστήρες που λειτουργούσαν με μαζούτ. Μία δεκαετία αργότερα, αντικαταστάθηκαν και αυτοί με έναν υπερσύγχρονο ηλεκτρικό κλίβανο που διέθετε δύο κανάλια αντίθετης ροής, μήκους 18 μέτρων και με χρόνο ψησίματος 7-9 περίπου ωρών. Την εποχή εκείνη, καμία βιομηχανία αντί-

Εικόνα 2.55 | Ένα μικρό μέρος της τεράστιας ποικιλίας κεραμικών προϊόντων της Κεραμουργείας ICA-RO-ΙΚΑΡΟΣ

57 Χατζηκωσταντή Φ., ό.π., 2009, σελ. 45-51

Εικόνα 2.55:
https://vidarchives.gr/reports/2018_04_89
<http://rokar-rokar.blogspot.com/2017/03/icaro.html>
<https://www.lifo.gr/guide/arts/news/i-ekthesi-toy-moyseioy-mpenaki-gia-ti-biomihania-keramikon-ikaros-taxideyei-ston>

στοιχης παραγωγής δεν διέθετε τέτοιο κλίβανο στην Ελλάδα.

Αξίζει να σημειωθεί ότι το εργοστάσιο λειτουργούσε χωρίς εισαγωγή έτοιμης αργιλομάζας, αλλά την παρασκεύαζε το ίδιο μέσω μιας γραμμής παραγωγής πηλού που αποτελούταν από τρεις δεξαμενές⁵⁸ για την κάθαρση της αργίλου και την παραγωγή πηλού. Το χώμα που έφτανε στο εργοστάσιο περιείχε μικρά κομμάτια από ασβεστόλιθους (χαλίκια) και έπρεπε να καθαριστεί προκειμένου να παραχθεί ο πηλός. Έτσι, στην πρώτη δεξαμενή το χώμα ανακατευόταν με έναν αναδευτήρα με μεγάλη ποσότητα νερού, έως ότου να δημιουργηθεί ένας παχύρρευστος πολτός, ο οποίος περνώντας μέσα από ένα κόσκινο μεταφερόταν στη δεύτερη δεξαμενή. Εκεί, τα πολύ μικρά κομμάτια που είχαν ξεφύγει από το κόσκινο κατακάθονταν στον πάτο και η μετάβαση στην τρίτη δεξαμενή γινόταν από το χείλος της δεύτερης. Στην τρίτη δεξαμενή έμενε για εβδομάδες ώσπου να εξατμιστεί το νερό και να μείνει ο καθαρός πια πηλός, τον οποίον αποθήκευαν σε κατάλληλες σκοτεινές αποθήκες για την ωρίμανσή του. Δυστυχώς, τα τελευταία χρόνια λειτουργίας του εργοστασίου παρόλο που μπορούσε να παράξει τον πηλό μόνο του, ο Κ. Χατζηκωσταντής υποχρεώθηκε να εισάγει τις αναγκαίες ποσότητες αργίλου από το εργοστάσιο

⁵⁸ Χατζηκωσταντή Φ., ό.π., 2009, σελ. 45-51

αργιλομάζας στην Αθήνα, λόγω του υψηλού κόστους των εργατικών.

Ακόμη το εργοστάσιο διέθετε μύλους, όπου αλέθονταν τα χρώματα (**Εικόνα 2.50 |σελ.56**). Τα χρώματα αποτελούνταν από συνδυασμούς οξειδίων. Για παράδειγμα, το βασικό συστατικό που περιέχει το μπλε είναι το οξειδίο του κοβαλτίου, ενώ του κόκκινου είναι το τριοξειδίο του σιδήρου. Μάλιστα, η ιδιαιτερότητα του κόκκινου χρώματος ήταν ότι δεν έλιωνε και παρέμενε ανάγλυφο.

Ο “Ίκαρος” συνέβαλε σημαντικά στη μεταπολεμική οικονομία της Ρόδου, αυξάνοντας αφενός τις θέσεις εργασίας που εκείνη την περίοδο ήταν ελάχιστες και η τουριστική ανάπτυξη ήταν ακόμα σε πρώιμο στάδιο, και αφετέρου έχοντας κατορθώσει ήδη να έχει εξαγωγές τόσο στην Αθήνα (ιδιαίτερα μέσω του καταστήματος της διακοσμητικής επί της οδού Σταδίου), όσο και στο εξωτερικό, σε Ευρώπη και Αμερική.

Το 1985, απονεμήθηκε στον “Ίκαρο” και τον Κώστα Χατζηκωσταντή το διεθνές βραβείο ποιότητας στη Μαδρίτη. Λίγο αργότερα, με πρωτοβουλία του Υπουργείου Εθνικής Οικονομίας ξεκίνησαν οι διαδικασίες για την εξαγορά του εργοστασίου, με σκοπό τη δημιουργία δημοτικής σχολής κεραμουργίας προκειμένου να διασωθεί η παράδοση και η τέχνη της ροδιακής κεραμικής. Ο ξαφνικός χαμός

του Χατζηκωσταντή δεν επέτρεψε την ολοκλήρωση αυτής της προσπάθειας. Μετά το ατύχημα, οι κληρονόμοι, οι οποίοι ήταν εγκατεστημένοι εκτός Ρόδου, αποφάσισαν να διακόψουν τη λειτουργία του (1988) και να πουλήσουν το εργοστάσιο.

Σήμερα, δεν υπάρχει τίποτα πια που να θυμίζει το κεραμουργείο (**Εικόνα 2.49 |σελ.56**), αφού οι εγκαταστάσεις του κατεδαφίστηκαν πριν από πολλά χρόνια. Το μόνο που έχει απομείνει είναι ένα μικρό μέρος της τεράστιας ποικιλίας κεραμικών προϊόντων (**Εικόνα 2.55 |σελ.59**) που παρήχθησαν κατά τη μακροχρόνια λειτουργία του εργοστασίου, το οποίο εκτιθόταν από τις 28 Σεπτεμβρίου μέχρι τις 19 Νοεμβρίου 2017 στο Μουσείο Μπενάκη. Αποτελεί μια έκθεση που παρουσιάζει, για πρώτη φορά στο ελληνικό κοινό, τη μοναδική στο είδος της συλλογή κεραμικών του Γιάννου Θ. Ιωαννίδη και την επισταμένη έρευνα του για το εργοστάσιο κεραμικών της Ρόδου ICARO – ΙΚΑΡΟΣ⁵⁹.

⁵⁹ Μποζώνη Α., ΙΚΑΡΟΣ: Το θρυλικό εργοστάσιο κεραμικών της Ρόδου 1928-1988, στο *THEOC-Times of change*. Σεπτέμβριος 2017, προβολή στις 29 Νοέμβρη 2022, <https://www.thetoc.gr/politismos/article/ikaros-to-thruliko-ergostasio-keramikwn-tis-rodou-1928-1988>

2.2.7| Πλινθοκεραμοποιείο S.A.I.C.A. (Societa Anonima Industriale Commerciale Agricola) (1929)

Πριν από την ίδρυση του Ιταλικού εργοστασίου, υπήρχε στον χώρο βιοτεχνία παραγωγής κεραμιδιών, σύμφωνα με παλιό κεραμίδι που βρέθηκε στον χώρο του εργοστασίου και φέρει επιγραφές στα Ελληνικά και στα Τουρκικά με αραβική γραφή⁶⁰.

Οι εγκαταστάσεις του πλινθοκεραμοποιείου S.A.I.C.A. βρίσκονται στην περιοχή Γεννάδι, στο νότιο τμήμα της Ρόδου (**Εικόνα 2.1 |σελ.29**). Το βιομηχανικό συγκρότημα ιδρύθηκε στις 14 Νοεμβρίου του 1929. Κύριος μέτοχος ήταν ο Ιταλοεβραίος Carasso, ο οποίος αποχώρησε και οι μετοχές περιήλθαν στον Ιταλό μεγαλοεπιχειρηματία Coffino⁶¹. Στηριζόμενο ταυτόχρονα και από την Ιταλική Κυβέρνηση έγινε το πιο σημαντικό πλινθοκεραμοποιείο της Δωδεκανήσου.

Η επιλογή για τη χωροθέτηση του βιομηχανικού συγκροτήματος (**Εικόνα 2.56 |σελ.62**) οφείλεται στην παρουσία άφθονης άργιλου της περιοχής, η οποία λόγω της πλαστικότητάς της, κρίθηκε ιδανική για την παρα-

⁶⁰ Μαυράκη Ι., Χαρίτος Β., Societa Anonima Industriale Commerciale Agricola S.A.I.C.A./A.K.E.P./ΥΨΗΚΕΡΑΜ, στο *Βιομηχανικά Δελτία Απογραφής*. Φεβρουάριος 2022, προβολή στις 29 Νοεμβρίου 2022 www.vidarchives.gr/reports/2022_02_2192
⁶¹ Τσαλαχούρης Κ., ό.π., 2000, σελ. 205

Εικόνα 2.56 | Τοπογραφικό Πλινθοκεραμοποιείου SAICA

Εικόνα 2.57 | Κάμινος συνεχούς καύσεων τύπου Hofmann ύψους 45 μέτρων

Εικόνα 2.58 | Φούρνος όπτησης πλίνθων τύπου Tunnel Modulo

γωγή διάτρητων πλίνθων όλων των ειδών⁶².

Η οργάνωση των κτηριακών εγκαταστάσεων του πλινθοκεραμοποιείου έγινε σύμφωνα με τις οδηγίες του μηχανικού Mario Bonetti από την Bologna, ενώ και ο μηχανολογικός εξοπλισμός προερχόταν από την Bologna⁶³. Οι κτηριακές εγκαταστάσεις περιλαμβάνουν ξηραντήρια, κάμινο συνεχούς καύσεως τύπου Hofmann (Εικόνα 2.57 |σελ.62) ύψους 45 μέτρων⁶⁴, μηχανουργείο, κλιβάνους, εργαστήρια, γραφεία διοίκησης και αποθηκευτικούς χώρους.

Όταν το εργοστάσιο βρισκόταν στην ακμή της παραγωγικής διαδικασίας απασχολούσε προσωπικό περίπου 120 ατόμων⁶⁵. Η ετήσια παραγωγή του σε πλίνθους και κεραμίδια ανερχόταν σε 7 εκατομμύρια τεμάχια⁶⁶ (1 εκατομμύριο κεραμίδια και 6 εκατομμύρια τούβλα).

Από τις κτηριακές εγκαταστάσεις του εργοστασίου μέχρι και την παραλία Γενναδίου, υπήρχαν σιδηροδρομικές ράγες για τα χρησιμοποιούμενα τότε βαγόνια, προκειμένου να μεταφέ-

ρονται και να φορτώνονται σε πλοία τα προϊόντα, με σκοπό την εξαγωγή τους στα νησιά ή και σε τρίτες χώρες. Οι σιδηροδρομικές ράγες καταστράφηκαν, κατά τη διάρκεια του Β' Παγκοσμίου Πολέμου και έκτοτε ουδέποτε ξαναδημιουργήθηκαν.

Μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, το πλινθοκεραμοποιείο διέκοψε τη λειτουργία του γιατί αντιμετώπιζε δυσχέρεια στην εξαγωγή των προϊόντων, στη μεταφορά του συναλλάγματος, καθώς και στα διαθέσιμα κεφάλαια.

Με την αποχώρηση των Ιταλών και την Ενσωμάτωση της Δωδεκανήσου με την Ελλάδα, όσον αφορά τη SAICA, επήλθε συμβιβασμός το 1950 μεταξύ του Ιταλικού και Ελληνικού Κράτους και έτσι, το βιομηχανικό συγκρότημα εξαγοράστηκε από το Δημόσιο και μετονομάστηκε σε Α.Κ.Ε.Ρ. (Ανώνυμος Κεραμοουργική Εταιρεία Ρόδου)⁶⁷. Η ολοκλήρωση όμως της μεταβίβασης των μετοχών στο Δημόσιο έγινε στις 29 Ιουνίου του 1952, και την ίδια μέρα εγκρίθηκε το νέο καταστατικό προσαρμοσμένο στον ισχύοντα νόμο 2190/20 για τις Α.Ε. Η εταιρεία κινδύνευσε να μην νομιμοποιηθεί, αφού το Υπουργείο Εμπορίου, στο οποίο στάλθηκε το καταστατικό για έγκριση, αρνήθηκε να το πράξει με το αιτιολογικό ότι η μετατροπή του καταστατικού της εταιρείας δεν έγινε σύμφωνα με το άρθρο 31 της Συνθή-

62 Δοξιάδης Κ., *Δωδεκάνησος, Α' Τόμος: Γενική Περιγραφή*, εκδόσεις Υπουργείο Ανικοδομήσεως, Αθήνα, 1947, σελ. 193

63 Martinoli S., Perotti E., *Architettura Coloniale Italiana nel Dodecaneso 1912-1943*, Fondazione Giovanni Agnelli edizioni, Torino, 1999, σελ. 401

64 Ψηλάντης Β., *Η Βιομηχανική κληρονομιά της Δωδεκανήσου: Η κεραμοουργία στην Ρόδο*, ΤΕΕ Δωδεκανήσου, Ρόδος, 2009, σελ.38

65 Martinoli S., κ.ά, ό.π., 1999, σελ. 401

66 Δοξιάδης Κ., ό.π., 1947, σελ. 193

67 Τσαλαχούρης Κ., ό.π., 2000, σελ. 205

κης με την Ιταλία. Με την παρέμβαση του Υπουργείου Εξωτερικών λύθηκε το πρόβλημα. Στις 22.02.1951, η εφημερίδα “ΠΡΟΟΔΟΣ”, δημοσιοποιεί την κακή κατάσταση στην οποία είχαν περιέλθει οι εργαζόμενοι στην κεραμοποιία του Γενναδίου εξαιτίας της απενεργοποίησης και της μη λειτουργίας του, λόγω των προβλημάτων από την εξαγορά. Το 1954 η εταιρεία έπεσε στο μισό του εργατικού της δυναμικού απασχολώντας 66 εργάτες.

Κατά τον μήνα Ιούνιο του έτους 1960 αρχίζουν να διαφαίνονται τα πρώτα συμπτώματα οικονομικής δυσκαμψίας της εταιρείας. Η εταιρεία καταφεύγει στον υπερδανεισμό και κλονίζεται η εμπορική της πίστη. Το εργοστάσιο λειτουργεί κατά διαστήματα, το προσωπικό και οι πιστωτές δεν πληρώνονται και η ποιότητα των παραγόμενων προϊόντων δεν είναι πλέον άριστη. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα στις 22.02.1972, το εργοστάσιο της Α.Κ.Ε.Ρ. να εκτεθεί σε δημόσιο πλειοδοτικό πλειστηριασμό.

Πλειοδότες αναδείχθηκαν τα τέσσερα αδέρφια Υψηλάντη, οι οποίοι ως Κοινοπραξία προέβησαν στις αναγκαίες επισκευές και βελτιώσεις του εργοστασίου, το οποίο μέσα σε τέσσερις μήνες ξεκίνησε την παραγωγή, που ανερχόταν ημερησίως σε 30 έως 40 τόνους.

Από το 1973 και μετά, η επιχείρηση λειτουργούσε με τη μορφή της

Εταιρείας Περιορισμένης Ευθύνης, με εταίρους τα αδέρφια Υψηλάντη και έτσι, η εταιρεία μετονομάστηκε σε “ΥΨΗ-ΚΕΡΑΜ”. Παρόλες τις δυσχέρειες τις οποίες αντιμετώπισαν, το εργοστάσιο λειτούργησε με καλά αποτελέσματα. Η παραγωγική δυναμικότητα της μονάδας είχε φθάσει στο καλύτερο επίπεδο και ήταν και ένας από τους βασικούς λόγους του προγραμματισμού για επέκταση και εκσυγχρονισμό του. Μοναδική διακοπή, υπήρξε η περίοδος της κρίσης στην Κύπρο και της επιστράτευσης, από 20.07.1974 έως 15.01.1975, δίχως όμως να παύσει να απασχολεί το προσωπικό που δεν είχε επιστρατευτεί. Μετά τα γεγονότα του 1974, και συγκεκριμένα το 1978, έλαβε χώρα ο εκσυγχρονισμός και η επέκταση του εργοστασίου. Βασικοί άξονες της επένδυσης αυτής ήταν η μηχανοποίηση των περισσότερων φάσεων της παραγωγής, των εσωτερικών μεταφορών, της χρησιμοποίησης μαζούτ 1500 (αντί πυρινόξυλου που μέχρι τότε χρησιμοποιούνταν και απορροφούσε το σύνολο της παραγωγής της ΡΟΔΙΑ - **βλ. παρ.2.2.7|σελ.61**) και της ορθολογικότερης διάταξης της όλης παραγωγικής διαδικασίας. Η εταιρεία τότε απασχολούσε 50 άτομα και παρήγαγε 7 εκατομμύρια τούβλα.

Το έτος 1987, η αυξημένη ζήτηση και η αδυναμία κάλυψής της, το αυξημένο κόστος παραγωγής, η ανάγκη παραγωγής από τη μονάδα πλακών δαπέδου και μόνωσης, προϊόντων πε-

ριζήτητων για κτίσματα παραδοσιακής αρχιτεκτονικής επέβαλαν την αντικατάσταση του μηχανολογικού εξοπλισμού με μηχανήματα σύγχρονης τεχνολογίας, όπως η αντικατάσταση του παλαιού φούρνου τύπου Hoffmann με νέο σύγχρονο τύπου Tunnel Modulo (**Εικόνα 2.58 |σελ.62**), που θα είχε ως αποτέλεσμα τη μείωση του κόστους λειτουργίας σε υγρά καύσιμα και ηλεκτρική ενέργεια. Με την υλοποίηση αυτής της επένδυσης εντός 18 μηνών επιτεύχθηκε αφενός σημαντική αύξηση στην παραγωγή (180-200 τόνους ημερησίως) και αφετέρου μείωση του κόστους παραγωγής χάρη στην αύξηση της παραγωγικότητας και τη μείωση των ποσοτήτων ενέργειας. Έτσι, δημιουργήθηκε μία από τις πιο σύγχρονες κεραμοποιίες της χώρας. Δυστυχώς, την προοδευτική αυτή εξέλιξη ανέκοψαν παράγοντες, που δεν ήταν δυνατό να αντιμετωπιστούν από την επιχείρηση, οι πιο σημαντικοί από αυτούς ήταν:

Α) Η πολλαπλάσια τιμή του μαζούτ από την υπόλοιπη Ελλάδα δημιούργησε αθέμιτο ανταγωνισμό σε σχέση με τις ομοειδείς βιομηχανίες της υπόλοιπης χώρας

Β) Η παράνομη εκτόξευση των τραπεζικών επιτοκίων

Γ) Οι συνεχείς διακοπές ηλεκτρικού ρεύματος στη Νότια Ρόδο, που προκαλούσαν σημαντικές ζημιές στα μηχανήματα του εργοστασίου

Δ) Η αθέμιτη στην κυριολεξία πώληση προϊόντων από άλλες περιοχές της χώρας, δίχως να τηρούνται με συνέπεια φορολογικές και λιμενικές υποχρεώσεις.

Μετά την ολοκλήρωση και των εργασιών επισκευής, το βιομηχανικό συγκρότημα ξανάρχισε την παραγωγική του διαδικασία και λειτούργησε μέχρι το 1997. Έτσι, το φθινόπωρο του 1996 ανεστάλησαν οι εργασίες του εργοστασίου κεραμοποιίας της ΥΨΗ-ΚΕΡΑΜ στο Γεννάδι. Τα μηχανήματα πουλήθηκαν στο εξωτερικό και αποπληρώθηκαν με μεγάλο κόστος όλες οι υποχρεώσεις της εταιρείας σε τρίτους. Σήμερα, το μόνο που έχει απομείνει να θυμίζει το εργοστάσιο του 1930 είναι η υψικάμινος.

2.2.8| Σαπωνοποιείο - Ελαιουργείο RODIA (1934)

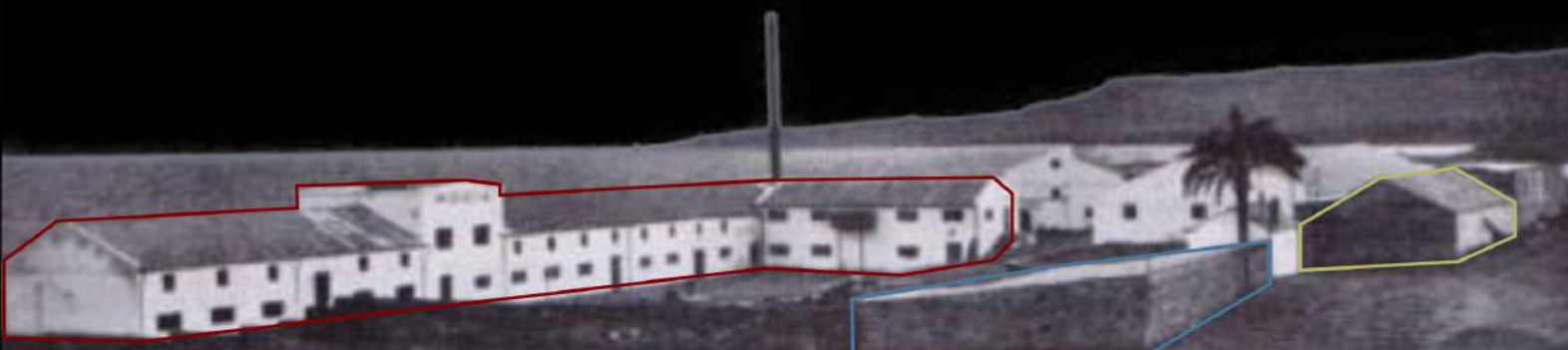
Το βιομηχανικό συγκρότημα σαπωνοποιίας και ελαιουργίας RODIA χωροθετείται έξω από τον αστικό ιστό της πόλης της Ρόδου, στην τοποθεσία Villamarina, επί της οδού Νικηφόρου Λύτρα (**Εικόνα 2.1 |σελ.29**). Ιδρύθηκε στις 16 Οκτώβρη του 1934 από την οικογένεια των βαρόνων Ricazzoli και διατήρησε την αρχική του χρήση ως τις 31 Οκτωβρίου του 1958⁶⁸.

Οι σύγχρονες για την εποχή

68 Τσαλαχούρης Κ., ό.π., 2000, σελ. 210

Εικόνα 2.59 | Τοπογραφικό διάγραμμα του Ελαιουργείου το 2012 (Αριστερά) και 2022 (Δεξιά)

Εικόνα 2.60 | Το σύνολο της ελαιοπαραγωγικής βιομηχανικής μονάδας

Εικόνα 2.61 | Άποψη του κεντρικού κτηρίου από το προαύλιο (Δυτική Όψη)

Εικόνα 2.62 | Άποψη του κεντρικού κτηρίου από την μεριά της θάλασσας (Ανατολικά)

Εικόνα 2.63 | Σαπωνοποιείο- Ελαιουργείο RODIA (2005)

εγκαταστάσεις της κάλυπταν 3.000 τ.μ. (**Εικόνα 2.59 |σελ.66**) και οι δεξαμενές της είχαν χωρητικότητα 2000 κουιντάλια (280.000 κιλά) λαδιού. Παρήγαγε ραφινάρισμένα λάδια, σαπούνι και άλλα υποπροϊόντα και το εργατικό προσωπικό ήταν 40 άτομα⁶⁹. Στην εταιρεία επιτράπηκε να χρησιμοποιήσει μια ζώνη περίπου 750 τ.μ. και μέρος της θάλασσας για τη δημιουργία γέφυρας και αποθηκών για να προσεγγίζουν τα πλοία⁷⁰. Το συγκρότημα αποτελείται από τρεις κτηριακούς όγκους, σε σχήμα Γ (Κεντρικό κτήριο - **Εικόνα 2.60 |σελ.66**) που αφήνει στο εσωτερικό του αυλή. Ταυτόχρονα, η διαμήκης κάτοψη του κεντρικού κτηρίου διασπάται σε μικρότερα τμήματα όπου στεγάζεται μέρος του μηχανολογικού εξοπλισμού, ένα χημείο, μια αποθήκη, αλλά και το σαπωνοποιείο. Τα πλευρικά κτήρια στεγάζουν κυρίως αποθηκευτικούς χώρους. Οι όψεις των κτηρίων διαμορφώνονται με μικρά ανοίγματα και η κάλυψη τους γίνεται με δίρριχτη στέγη (**Εικόνα 2.61 |σελ.66**). Χαρακτηριστική είναι η απλότητα των μορφών των εγκαταστάσεων που βρίσκονται έξω από τον αστικό ιστό της πόλης της Ρόδου, χωρίς οποιαδήποτε πρόθεση διακόσμησης και η έμφαση στη λειτουργικότητα των μορφών.

Στις 6 Μαρτίου του 1955 το εργοστασιακό συγκρότημα αγοράστηκε

⁶⁹ Τσιρπανλής Ζ., ό.π., 1998,σελ. 185

⁷⁰ Τσαλαχούρης Κ., ό.π., 2000, σελ. 209

Εικόνα 2.59: Google Maps | Ιδία επεξεργασία

Εικόνα 2.60: Βλαχάκη Κ., Καπερώνη Υ., *Τέχνη Βιομηχανικής Αρχιτεκτονικής της Ιταλικής Διοίκησης στα Δωδεκάνησα*, 2013, Κρήτη, σελ. 49 | Ιδία επεξεργασία

Εικόνα 2.63: Martinoli S., Perotti E., *Architettura Coloniale Italiana nel Dodecaneso 1912-1943*, Fondazione Giovanni Agnelli edizioni, Torino, 1999, σελ. 401

από την “Ελαιουργική”, Κεντρική Συνεταιριστική Ένωση Ελαιοπαραγωγών Ελλάδος⁷¹. Σήμερα, το κτηριακό συγκρότημα παραμένει μερικώς εγκαταλελειμένο, ενώ σε ορισμένους κτηριακούς όγκους του στεγάζεται κέντρο αναψυχής.

2.2.9| Αλευροβιομηχανία S.A.M.I.C.A (Societa Anonima Molitoria Industriale Commerciale Affini) (1938)

Το συγκρότημα αλευροβιομηχανίας S.A.M.I.C.A. βρίσκεται επί της οδού Αυστραλίας, στην περιοχή Κόβα (**Εικόνα 2.1 |σελ.29**), ιδρύθηκε τον Ιούλιο του 1938 από τον Ιταλό επιχειρηματία Enrico Allioti για να καλύψει τις ανάγκες των κατεχομένων από την Ιταλία Δωδεκανήσων. Η SAMICA ήταν εταιρεία ιταλικών συμφερόντων και η προμήθεια των πρώτων υλών, δηλαδή του σιταριού, γινόταν από την Ιταλία⁷².

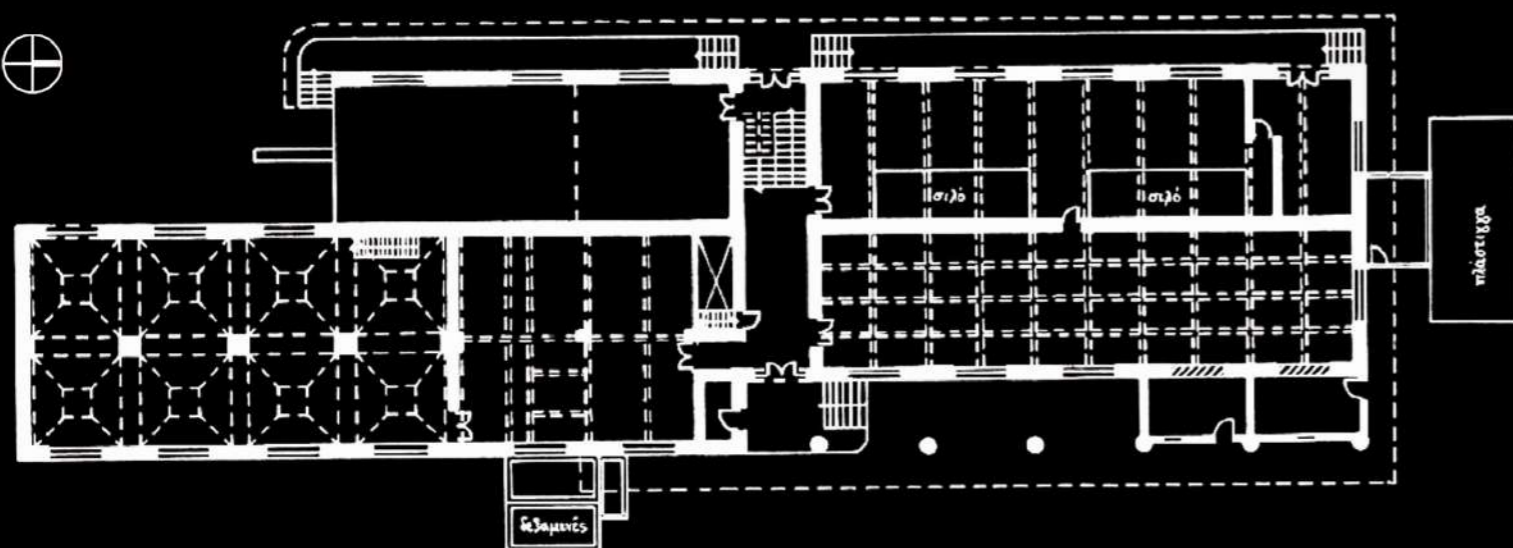
Πρόκειται για ένα αντιπροσωπευτικό παράδειγμα Ρασιοναλιστικής αρχιτεκτονικής της Ιταλικής περιόδου, που χαρακτηρίζεται από λιτότητα και καθαρές γεωμετρικές φόρμες. Το συγκρότημα αποτελούνταν αρχικά από ένα κεντρικό πενταώροφο κτήριο,

⁷¹ Τσαλαχούρης Κ., ό.π., 2000, σελ. 240

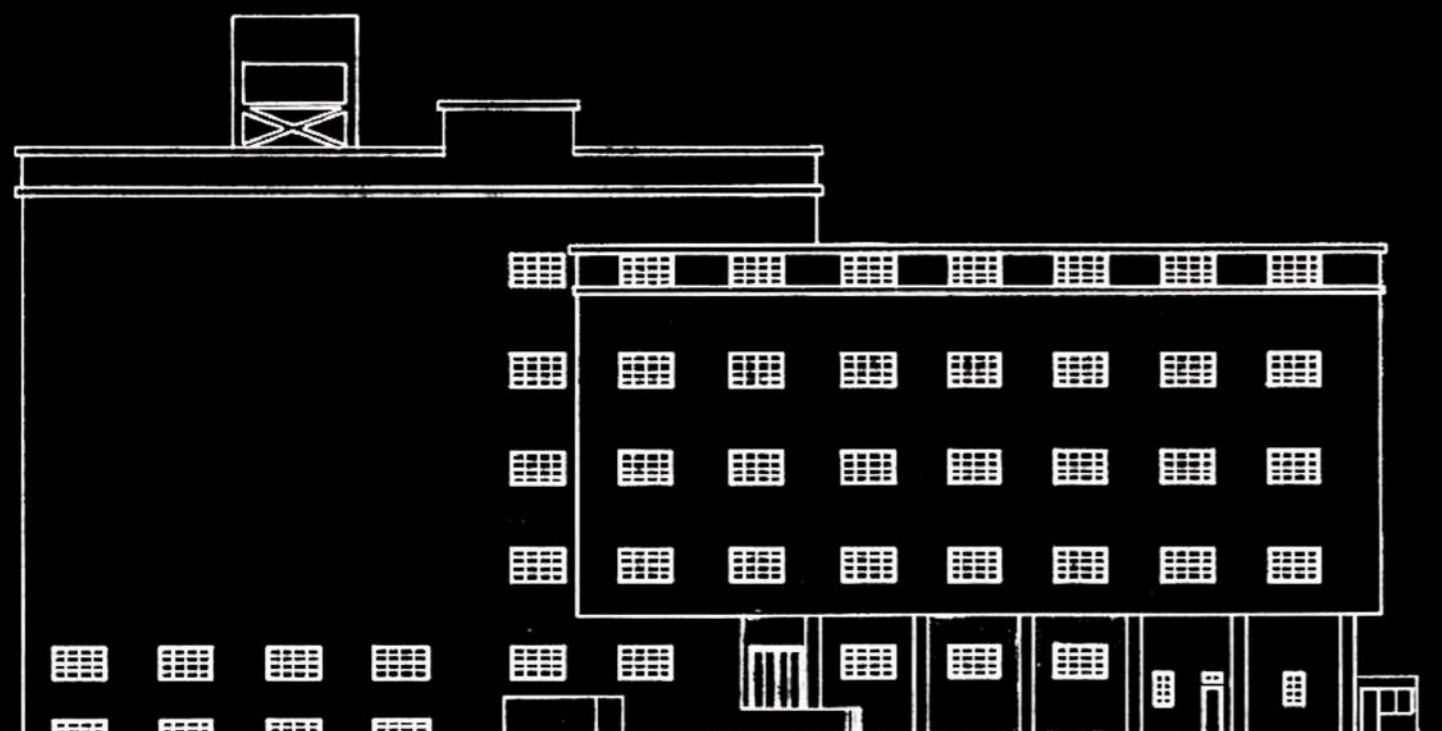
⁷² Κόκκινος Μ., *Η Βιομηχανική κληρονομιά της Δωδεκανήσου: Ο Αλευρόμυλος της Ρόδου*, ΤΕΕ Δωδεκανήσου, Ρόδος, 2009, σελ.55

Εικόνα 2.64 | Τοπογραφικό Αλευροβιομηχανίας SAMICA

Εικόνα 2.65 | Κάτοψη Ισογείου Αλευροβιομηχανίας SAMICA

Εικόνα 2.66 | Ανατολική Όψη Αλευροβιομηχανίας SAMICA

εξαιρετικά μεγάλων διαστάσεων για τα δεδομένα της εποχής, συντιθέμενο από δύο παραλληλεπίπεδους όγκους και από βοηθητικά κτήρια μικρότερου ύψους (**Εικόνα 2.68 |σελ.72**).

Σε αυτό το σημείο, αξίζει να αναφερθεί, το γεγονός ότι τα έργα για τη θεμελίωση κράτησαν τρεις μήνες, γιατί κατά την εκσκαφή συνάντησαν τον υδροφόρο ορίζοντα της θάλασσας, αλλά και αρχαιολογικά ευρήματα (αρχαίο λιμάνι), τα οποία δυστυχώς σκεπάστηκαν και σίγουρα βρίσκονται ακόμα εκεί. Ήταν κτισμένο τόσο στέρεα και με όλες τις τεχνικές προδιαγραφές από ειδικούς Ιταλούς μηχανικούς της εποχής εκείνης, που κανένας σεισμός από τότε μέχρι σήμερα δεν το άγγιξε.

Ακόμα, διέθετε έναν από τους πιο εκσυγχρονισμένους κυλινδρόμυλους, με δώδεκα κυλίνδρους και τον μοναδικό κυλινδρόμυλο στα Δωδεκάνησα (**Εικόνα 2.67 |σελ.70**) και δυναμικότητα παραγωγής 65 χιλιάδες χιλιόγραμμα το εικοσιτετράωρο. Η τεχνική τελειότητά του, καθώς υπερέβαινε τις απαιτήσεις της εποχής, είχε ως αποτέλεσμα τον παραγκωνισμό των άλλων αλευρόμυλων (Λέρου, Σύμης) που λειτουργούσαν με υγρή καύσιμη ύλη⁷³.

Μετά την απελευθέρωση το εργοστάσιο αυτό περιήλθε στο Ελληνικό Δημόσιο.

Το 1945-1946, στο νησί της Σάμου λειτουργούσε από το 1929 ένας μικρός μύλος, ιδιοκτήτες του οποίου ήταν οι αδελφοί Σολούνια. Επιθυμία τους ήταν να επεκταθούν εκτός του νησιού της Σάμου και έτσι, το 1947 αγόρασαν τον Αλευρόμυλο της Ρόδου από το Ελληνικό Δημόσιο με τη στήριξη του Θεμιστοκλή Σοφούλη και ίδρυσαν την Ανώνυμη Εταιρεία “Μύλοι Δωδεκανήσου ο Ταξίαρχης Α.Ε.” έως τις αρχές της δεκαετίας του 1990.

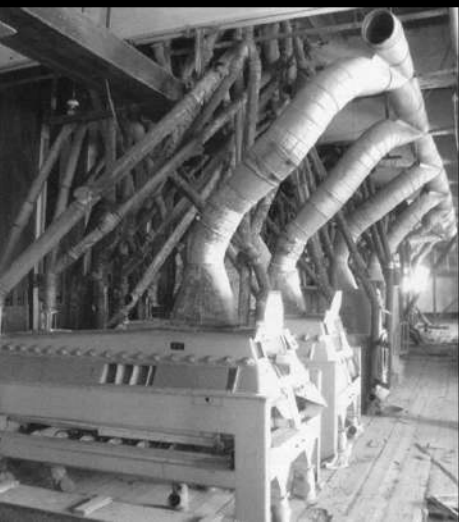
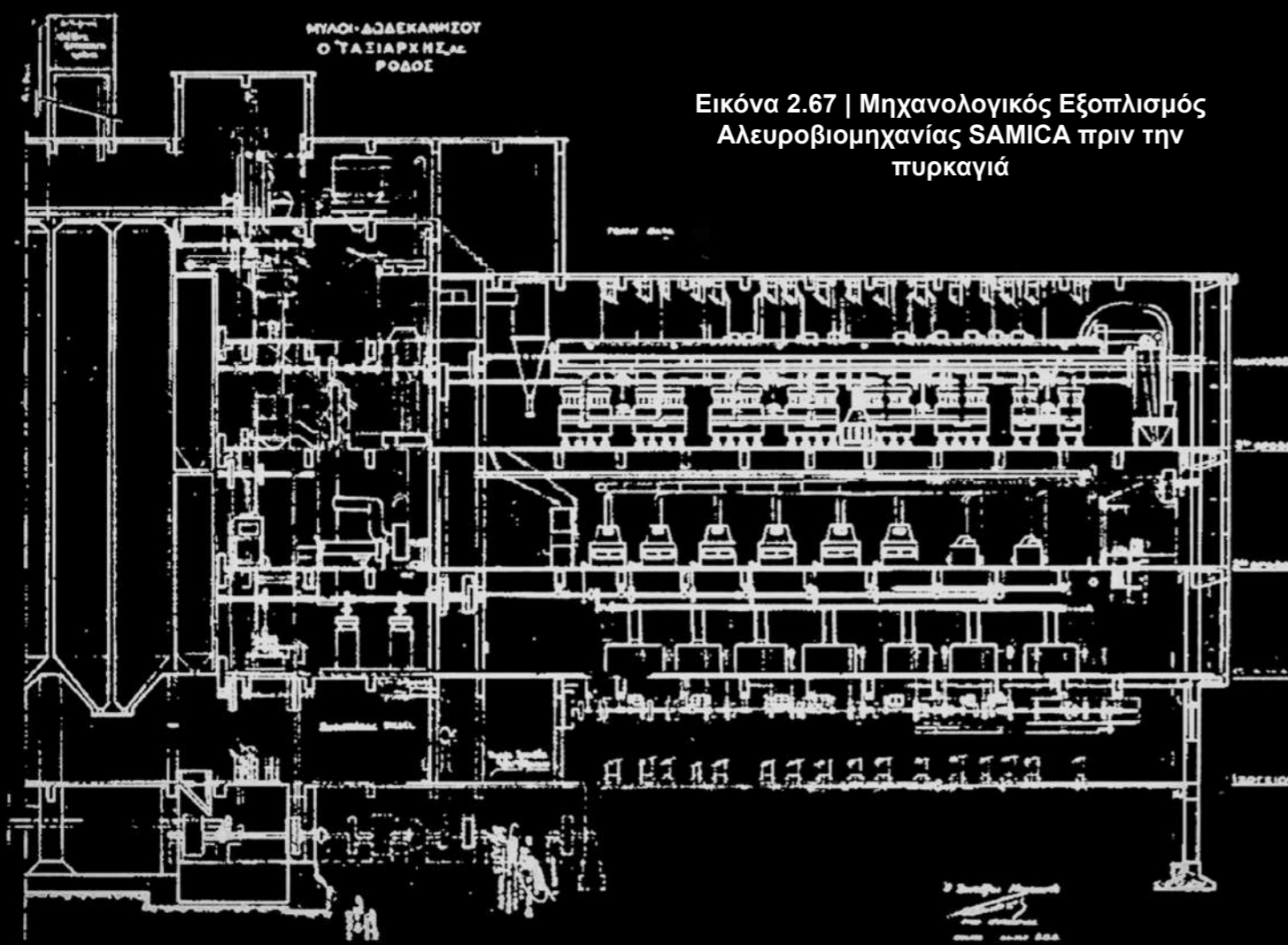
Ο Αλευρόμυλος κατά την αγορά του ήταν πλήρως εξοπλισμένος με μηχανήματα άριστης ιταλικής κατασκευής και με ορισμένες παρεμβάσεις τέθηκε αμέσως σε λειτουργία. Αξίζει ακόμα να αναφερθεί το γεγονός ότι τα πατώματα και των τεσσάρων ορόφων του Αλευρόμυλου ήταν ξύλινα για να αντέχουν τους κραδασμούς των 16 κυλινδρομηχανών σε πλήρη λειτουργία τους.

Ο Αλευρόμυλος παρήγαγε αλεύρι κάθε τύπου, αλλά και υποπαραγάγα αυτού (κτηνάλευρα, πίτυρα, σκύβαλα) που προορίζονταν ως κτηνοτροφές. Η αλεστικότητα του εργοστασίου ανερχόταν σε 120 τόνους σίτου το εικοσιτετράωρο. Τα παραγόμενα άλευρα κάθε τύπου κάλυπταν τις ανάγκες των Δωδεκανήσων και ένα μεγάλο μέρος των νησιών του Ανατολικού Αιγαίου (Σάμος, Χίος, Μυτιλήνη).

Για να λειτουργήσει ένα τέτοιο εργοστάσιο χρειαζόταν τις πρώτες ύλες,

⁷³ Δοξιάδης Κ., ό.π., 1947, σελ. 186

Εικόνα 2.67 | Μηχανολογικός Εξοπλισμός
Αλευροβιομηχανίας SAMICA πριν την
πυρκαγιά

δηλαδή το σιτάρι και βέβαια ειδικευμένο προσωπικό. Η Ρόδος τότε, είχε ανεπτυγμένο τον πρωτογενή τομέα, λόγω κλιματολογικών συνθηκών και μικρών εκτάσεων παρήγαγε ελάχιστο σιτάρι και αυτό ποιότητας σκληρού, από το οποίο παρήγαγαν το σιμιγδάλι και από αυτό τα ζυμαρικά. Για αυτό και η προμήθεια του μαλακού σιταριού για την παραγωγή αλεύρων γινόταν από την Κεντρική και Ανατολική Μακεδονία και από την Κεντρική Ελλάδα από τους περίφημους σιτοβολώνες του Θεσσαλικού κάμπου. Το σιτάρι μεταφερόταν στο λιμάνι της Ρόδου μέσω μικρών φορητών πλοίων των 300-500 τόνων και από εκεί με φορητά αυτοκίνητα στα τσιμεντένια σιλό και σε επίπεδες αποθήκες με χωρητικότητα 5000 τόνων.

Για να γίνει η άλεση, το σιτάρι μεταφερόταν από το σιλό σε ειδικά πλυντήρια, όπου πλενόταν, ξεχώριζαν το τυχόν κούφιο σιτάρι, διάφορους μικροοργανισμούς και, καθαρό πια, μεταφερόταν στις κυλινδρομηχανές για άλεση. Μετά την άλεση, το αλεύρι και τα υποπροϊόντα του μεταφέρονταν σε ειδικές ξύλινες αποθήκες χωριστά και μέσα από σωλήνες μεταφέρονταν σε αυτόματες πλαστιγγές, όπου γινόταν η ζύγιση και η τοποθέτησή τους σε σάκκους. Τα σακιά των αλευρών αποθηκεύονταν σε αποθήκες στον πρώτο όροφο και από εκεί με τσουλήθρα στα αυτοκί-

νητα για τα αρτοποιεία και το εμπόριο. Τα υποπροϊόντα αποθηκεύονταν σε ισόγεια αποθήκη από όπου τα προμηθεύονταν οι κτηνοτρόφοι.

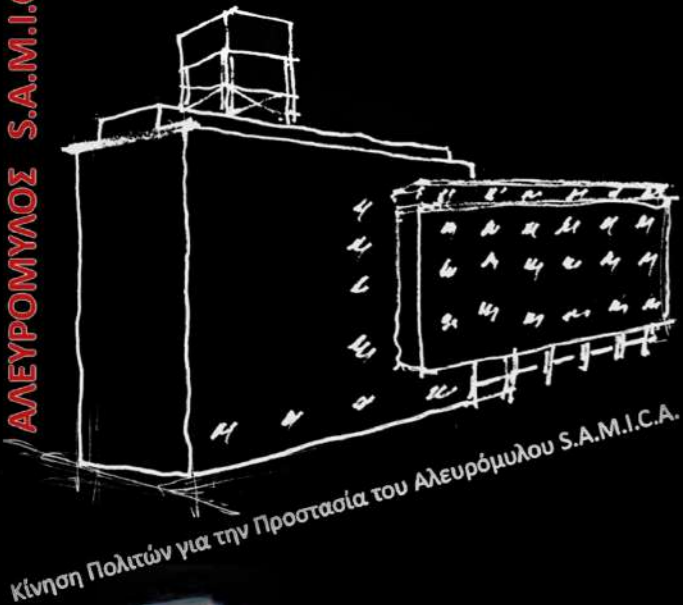
Για τη διαδικασία που περιγράφηκε παραπάνω, πέρα από το μόνιμο προσωπικό του Κυλινδρόμυλου, απασχολούνταν στην εταιρεία και το Σωματείο Λιμενεργατών για την εκφόρτωση του σίτου, και το Σωματείο φορητών αυτοκινήτων για τη μεταφορά του σιταριού από το λιμάνι στο εργοστάσιο, αλλά και το Σωματείο φοροεκφορτωτών ξηράς για τη φόρτωση των αλευρών στα ιδιόκτητα δύο φορητά αυτοκίνητα και την εκφόρτωση αυτών στα αρτοποιεία. Έτσι, προκύπτει το συμπέρασμα ότι ένα πολύ μεγάλο ποσοστό του εργατοϋπαλλήλων της πόλης της Ρόδου απασχολούσε και εκατοντάδες οικογένειες ζούσαν από τον Αλευρόμυλο της Ρόδου.

Μετά τον θάνατο και των τριών αδελφών, τη διοίκηση του εργοστασίου ανέλαβε ο Νώντας Σολούνια, ο υιός ενός εκ των τριών αδελφών, ο οποίος το διαχειρίστηκε μέχρι το 1978 και στη συνέχεια το ενοικίασε καθ' όσον ο ίδιος ασχολήθηκε από το 1972 με την εκμετάλλευση ιδιόκτητων Ξενοδοχειακών Μονάδων.

Παρά τις φιλότιμες προσπάθειες των ενοικιαστών, λόγω του υπέρογκου κόστους παραγωγής, αλλά και του σκληρού ανταγωνισμού, το εργοστάσιο αναγκάστηκε να κλείσει το 1989.

**ΟΧΙ
ΣΤΗΝ
ΚΑΤΕΔΑΦΙΣΗ
ΤΟΥ ΑΛΕΥΡΟΜΥΛΟΥ
S.A.M.I.C.A
ΤΗΣ ΡΟΔΟΥ**

ΑΛΕΥΡΟΜΥΛΟΣ S.A.M.I.C.A.

Εικόνα 2.68 | Αποψη της Αλευροβιομηχανίας του 1938

Εικόνα 2.69 | Η πυρκαγιά του 2008

Εικόνα 2.70 | Επίχρισμα από finta pietra - Σημερινή κατάσταση

Εικόνα 2.71 | Η είσοδος στην Αλευροβιομηχανία SAMICA

Το 2006, κατόπιν πλειστηριασμού, το βιομηχανικό συγκρότημα περιήλθε στην ιδιοκτησία “Ιωάννης Κυπριάδης Finance Car Ανώνυμη Εμπορική Βιοτεχνική Εταιρεία Car A.E.B.E.” με την προϋπόθεση μετατροπής του σε ξενοδοχειακή μονάδα. Τον Απρίλιο του 2006, η Υπηρεσία Νεώτερων Μνημείων και Τεχνικών Έργων Δωδεκανήσου, ξεκίνησε τη διαδικασία για τον χαρακτηρισμό του κεντρικού κτηρίου ως Διατηρητέο Μνημείο με τον μηχανολογικό εξοπλισμό in situ.

Σήμερα, σώζεται μόνο το κεντρικό κτήριο, καθώς τα βοηθητικά κτήρια κατεδαφίστηκαν στις 10 Ιουλίου του 2006. Παρά το γεγονός της εγκατάλειψης, το κτήριο διατηρούσε την αρχική του μορφή και τυπολογία, αλλά και τον μηχανολογικό του εξοπλισμό, ο οποίος το καθιστούσε ως ένα από τα σημαντικότερα βιομηχανικά μνημεία της Ρόδου. Την 25η Μαρτίου του 2008 εκδηλώθηκε πυρκαγιά (Εικόνα 2.69 |σελ.72) στο εσωτερικό του κτηρίου με ολέθριες επιπτώσεις στη στατική του επάρκεια και ολοκληρωτική καταστροφή του μηχανολογικού εξοπλισμού. Το 2011 έγινε προσπάθεια κατεδάφισης μέρους του κτηρίου, με τους πολίτες να αντιστέκονται στην προσπάθεια αυτή, με αποτέλεσμα να χαρακτηριστεί διατηρητέο το 2012⁷⁴.

74 Χαρίτος Β., Αλευρόμυλος S.A.M.I.C.A (Societa Anonyma Molitoria Industriale Commerci Affini) – Μύλοι Δωδεκανήσου “Ο ΤΑΞΙΑΡΧΗΣ”, στο Βιομηχανικά

2.2.10| Βιομηχανία επεξεργασίας ξηρών καρπών S.A.I.F.E. (Societa Anonima Fruttindustria Egea) (1939)

Το βιομηχανικό συγκρότημα S.A.I.F.E. ιδρύθηκε από την οικογένεια Aliotti το 1939 στην περιοχή Κόβα (Εικόνα 2.1 |σελ.29). Το συγκρότημα καταλάμβανε κτηριακές εγκαταστάσεις συνολικής κάλυψης 11.500 τ.μ. (Εικόνα 2.72 |σελ.74), από τις οποίες τα 10.000 τ.μ. ήταν οι βιομηχανίες και τα υπόλοιπα καταλάμβαναν δέκα εργατικές κατοικίες και 127 διαμερίσματα⁷⁵.

Στις εγκαταστάσεις της εταιρείας δημιουργούνται οι κλάδοι της κονσερβοποιίας και αποστάξεως, ένα μηχανουργείο και ένα ξυλουργείο. Ακόμη, περιλάμβαναν χώρους για την τεχνητή αποξήρανση και επεξεργασία των πρώτων υλών, χώρο συσκευασίας και χώρο πώλησης των προϊόντων⁷⁶. Οι εγκαταστάσεις χαρακτηρίζονταν πολύ σύγχρονες για την εποχή τους.⁷⁷

Τα μηχανήματα είχαν τη δυνατότητα επεξεργασίας και παραγωγής τριακοσίων τόνων προϊόντων την ημέρα και το εργατικό προσωπικό ανερ-

Δελτία Απογραφής. Ιανουάριος 2021, προβολή στις 29 Νοεμβρίου 2022

www.vidarchives.gr/reports/2021_01_2190

75 Τσαλαχούρης Κ., ό.π., 2000, σελ. 277

76 Τσιρπανλής Ζ., ό.π., 1998,σελ. 186

77 Τσαλαχούρης Κ., ό.π., 2000, σελ. 277

Εικόνα 2.72 | Τοπογραφικό της βιομηχανίας επεξεργασίας ξηρών καρπών S.A.I.F.E.

Εικόνα 2.73 | Βορειοδυτική άποψη του βιομηχανικού συγκροτήματος

Εικόνα 2.74 | Βιομηχανικό κτήριο της SAIFE

χόταν στα 400 άτομα⁷⁸. Όσον αφορά τη διαδικασία παραγωγής των προϊόντων, το βιομηχανικό συγκρότημα εκμεταλλευόταν όλη την παραγωγή της Ρόδου σε πρώτες ύλες. Ταυτόχρονα, προμηθευόταν μεγάλες ποσότητες και από την αγορά της Μικράς Ασίας (Σμύρνη) και της Ελλάδας. Τα “προϊόντα των Νήσων του Αιγαίου” στο μεγαλύτερο ποσοστό παραγωγής εξάγονταν στην Ιταλία και ένα μικρό ποσοστό στη Γερμανία.

⁷⁸ Τσαλαχούρης Κ., ό.π., 2000, σελ. 277

Εικόνα 2.72 και 2.73: Google Maps | Ίδια επεξεργασία

Εικόνα 2.74: Βλαχάκη Κ., Καπερώνη Υ., *Τχνη Βιομηχανικής Αρχιτεκτονικής της Ιταλικής Διοίκησης στα Δωδεκάνησα*, 2013, Κρήτη, σελ. 56

Επωνυμία Βιομηχανίας	Διεύθυνση	Αρχικό Αντικείμενο Απασχόλησης	Περίοδος Λειτουργίας		Νέα ή Τωρινή Χρήση	Έτος έναρξης νέας χρήσης	Κατάσταση χρήσης		Κατάσταση Αρχικού Εξοπλισμού		Νομικό καθεστώς προστασίας
							Εγκαταλελειμμένο	Σε λειτουργία	Σώζεται	Δεν Σώζεται	
S.I.E.R. (Societa' Industrie Elettriche Rodi) Α' εργοστάσιο	Πλατεία Σύμης - Παλιά πόλη της Ρόδου	Ηλεκτρική Βιομηχανία	1923-Σήμερα		Κτήριο της ΔΕΗ			X	X		Διατηρητέο
S.I.E.R. Β' εργοστάσιο	Οδός Αυστραλίας στην περιοχή Κόβα της Ρόδου	Ηλεκτρική Βιομηχανία	(Μεταξύ 1943-1945 ή το 1950) - 1997				X		Ελάχιστος		Διατηρητέο
Μεταξοβιομηχανία στην Κατταβιά	Οικισμός "San Marco" στην Κατταβιά, Νότια της Ρόδου	Βιομηχανία Μετάξης	1922-1943				X			X	Διατηρητέο
Δημοτικά Σφαγεία Mattatoio	Οδός Αυστραλίας στην περιοχή Κόβα της Ρόδου	Δημοτικά Σφαγεία	1925-1980				X		Αρκετός		Διατηρητέο
T.E.M.I (Tabacchi Egei Manifattura Italiana)	Συνοικία του Αγίου Ιωάννη, Ρόδου	Καπνοβιομηχανία	1927-1973		3ο Γενικό Λύκειο και το 1ο Γυμνάσιο Ρόδου	?		X			Διατηρητέο
C.A.I.R. (Compagnia Agricola Industriale Rodi)	Μακρυγιάννη και Αυστραλίας, στην περιοχή Κόβα	Οινοποιείο	1928-2007				X		Μερικός		?
C.A.I.R. (Compagnia Agricola Industriale Rodi)	Φάνες Ρόδου	Οινοποιείο	1930-1967		Μουσείο	2017		X	X		?

Πίνακας 2.1 | Καταγραφή Βιομηχανικών Μονάδων της Ρόδου

Επωνυμία Βιομηχανίας	Διεύθυνση	Αρχικό Αντικείμενο Απασχόλησης	Περίοδος Λειτουργίας		Νέα ή Τωρινή Χρήση	Έτος έναρξης νέας χρήσης	Κατάσταση χρήσης		Κατάσταση Αρχικού Εξοπλισμού		Νομικό καθεστώς προστασίας
							Εγκαταλελειμμένο	Σε λειτουργία	Σώζεται	Δεν Σώζεται	
I.C.A.R.O (La Societa Industria Ceramiche Aristriche Rodio - Orientali) Α' εργοστάσιο	Οδό Ιπποτών, παλιά πόλη της Ρόδου	Κεραμουργείο	1928-Β' Παγκόσμιο Πόλεμο		Βομβαρδίστηκε						
I.C.A.R.O (La Societa Industria Ceramiche Aristriche Rodio - Orientali) Β' εργοστάσιο	Έξω από την περιοχή Κόβα	Κεραμουργείο	- 1988		Κατεδαφίστηκε						
S.A.I.C.A. (Societa Anonima Industriale Comerciale Agricola)	Περιοχή Γεννάδι, στο νότιο τμήμα της Ρόδου	Πλινθοκεραμοποιείο	1930-1996				X			Πωλήθηκε	?
RODIA	Οδός Νικηφόρου Λύτρα, Ρόδος	Σαπυνοποιείο - Ελαιουργείο	1934-1958		Κέντρο αναψυχής σε ένα μέρος του		Μερικώς		?	?	?
S.A.M.I.C.A (Societa Anonima Molitoria Industriale Commerci Affini)	Οδός Αυστραλίας στην περιοχή Κόβα της Ρόδου	Αλευροβιομηχανία	1938-1989				X			Κάηκε	Διατηρητέο
S.A.I.F.E. (Societa Anonima Fruttindustria Egea)	Περιοχή Κόβα	Βιομηχανία επεξεργασίας ξηρών καρπών	1939-?		?		?	?	?	?	?

Πίνακας 2.2 | Καταγραφή Βιομηχανικών Μονάδων της Ρόδου (Συνέχεια)

2.3| Οι Βιομηχανικές Εγκαταστάσεις της Κω

2.3.1| Δημοτικά Σφαγεία | Mattatoio (1926)

Τα Δημοτικά Σφαγεία ήταν από τα πρώτα βιομηχανικά κτήρια που κατασκευάστηκαν στην Βιομηχανική Ζώνη της Κω, στην περιοχή Κουμ-Μπουρνού επί της οδού Ακτής Ζουρούδη (**Εικόνα 2.75 |σελ.81**). Αποτελείται από ένα ισόγειο κτήριο με ορθογωνική κάτοψη (**Εικόνα 2.76 |σελ.82**) και λιτές όψεις. Τα ανοίγματα έχουν ορθογωνικό σχήμα, φέρουν ένα απλό γραμμικό πλαίσιο και είναι ορθολογικά διατεταγμένα. Σήμερα, έχει αποκατασταθεί πλήρως και λειτουργεί ήδη από το 2016 ως κέντρο διασκέδασης με την ίδια επωνυμία “Mattatoio”⁷⁹.

Εικόνα 2.75 | Οι Βιομηχανικές Εγκαταστάσεις της Κω

2.3.2| Αποθηκευτικές Εγκαταστάσεις (1926)

Οι αποθηκευτικές εγκαταστάσεις της “Εμπορικής Ιταλικής Εταιρείας Αιγαίου”, γνωστής ως Commerciale, είναι επίσης μία από τις πρώτες βιομηχανικές εγκαταστάσεις της Βιομηχανικής Ζώνης Κω στην περιοχή του Κουμ-Μπουρνού.

1. Mattatoio
2. Αποθηκευτικές Εγκαταστάσεις
3. S.I.E.R. (1926)
4. Οινοποιείο C.A.I.R. (1931)
5. Παλιά Α.ΒΙ.ΚΩ (1954)
6. Νέα Α.ΒΙ.ΚΩ (1965)
7. Προβλεπόμενη θέση εργοστασίου Καπνοβιομηχανίας T.E.M.I
8. Καπνοβιομηχανία S.A.I.TAB (1938)

⁷⁹ Αναγνωστίδου Ε., ό.π., 2009,σελ.208

Εικόνα 2.76 | Τοπογραφικό Δημοτικών Σφαγείων Κω

Εικόνα 2.77 | Βόρεια Όψη Δημοτικών Σφαγείων Κω (2008, 2022)

Εικόνα 2.78 | Ανατολική Όψη Δημοτικών Σφαγείων Κω (2008, 2022)

Εικόνα 2.79 | Άποψη των Δημοτικών Σφαγείων Κω (2008, 2022)

Μετά την ενσωμάτωση, μετατράπηκε σε εργοστάσιο επεξεργασίας τομάτας, το εργοστάσιο Νομικού (**Εικόνα 2.81 |σελ.84**). Το 1978, το εργοστάσιο ανέστειλε τη λειτουργία του και ο χώρος του μεταπωλήθηκε σε άλλους ιδιοκτήτες, για άλλου είδους χρήσεις⁸⁰.

Ίχνη της παλιάς βιομηχανικής εγκατάστασης Νομικού αποτελούσε, μέχρι πρότινος, η πανύψηλη καπνοδόχος του εργοστασίου επί της οδού Γ. Αβέρωφ. Δυστυχώς, μετά τον ισχυρό σεισμό στις 21 Ιουλίου του 2017 κατέρρευσε και έχει μείνει μόνο η βάση της (**Εικόνα 2.83 |σελ.84**). Στη θέση όπου υπήρχαν οι τσίγκινες κατασκευές, τα σκεπάσματα και τα υπόστεγα, έχουν χτιστεί νεόδμητα κτήρια για διάφορες επαγγελματικές χρήσεις (**Εικόνα 2.82 |σελ.84**). Το μόνο που υπάρχει είναι το παλιό κτήριο οθωμανικής κατασκευής που επιβίωσε από τον σεισμό.

2.3.3| Το Εργοστάσιο της Ηλεκτρικής Εταιρείας S.I.E.R. (1926)

Η εταιρεία SIER, η οποία κατά πλειοψηφία ανήκε σε ιταλική ανώνυμη βιομηχανική εταιρεία και Ιταλοεβραίους μετόχους, ίδρυσε το 1926 εργοστάσιο ηλεκτρικής ενέργειας και στην Κω (μετά την Ρόδο, 1921), σε

⁸⁰<https://aegeanews.gr/news/fimes/175440>

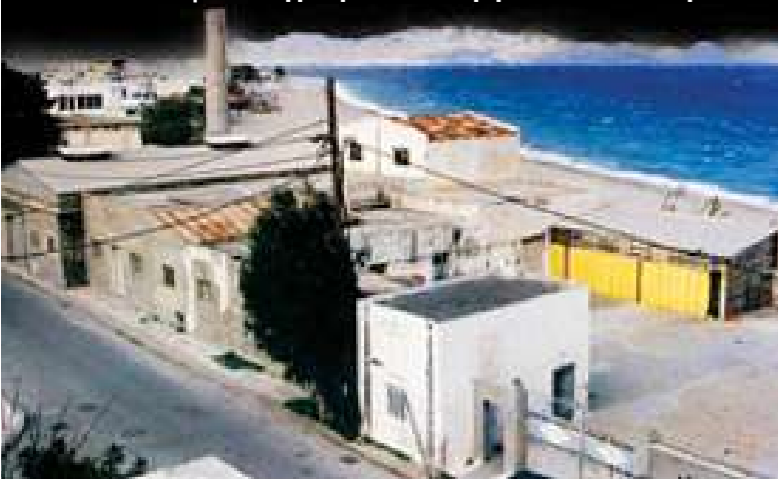
έκταση του μουσουλμανικού νεκροταφείου που παραχωρήθηκε για τον σκοπό αυτό στο Β-Δ άκρο της μεσαιωνικής λιμενολεκάνης της πόλης (**Εικόνα 2.75 |σελ.81**) στην αρχή της βιομηχανικής συνοικίας “Κρητικά”.

Ο χώρος του μηχανοστασίου είχε ορθογωνική κάτοψη, απόλυτη συμμετρία, αν και ήταν γωνιακός, με επίσης συμμετρική διάταξη των ανοιγμάτων του (**Εικόνα 2.86 |σελ.86**), ακολουθώντας τα όρια του οικοπέδου ως προς την τυπολογική διάρθρωση των όγκων του, με την επιβλητική είσοδο να ενώνει τους επίσης ορθογωνικής κάτοψης βοηθητικούς χώρους με το μηχανοστάσιο.

Ο σταθμός παρουσίαζε μορφολογικό ενδιαφέρον, αφού είχε μνημειακό χαρακτήρα ενετικού στυλ. Οι Ιταλοί επηρεασμένοι από τους προγόνους τους, ήθελαν να διατηρήσουν το πνεύμα της Ιπποτοκρατίας σε όλα σχεδόν τα δημόσια κτήρια της αποικίας των ιταλικών νησιών του Αιγαίου. Ιδιαίτερα χαρακτηριστική και μνημειακή ήταν η είσοδος του (**Εικόνα 2.88 |σελ.86**), η οποία πλαισιωνόταν από δύο τεράστιους πεσσούς. Μορφολογικά, το λιθόκτιστο κτήριο δανείστηκε στοιχεία από τις επάλξεις του επιθαλάσσιου κάστρου της πόλης, όπως τα επιμήκη καθ' ύψος ανοίγματα, με την εξωτερικά κεκλιμένη ποδιά και το ανώφλι να θυμίζουν πολεμίστρες. Στο πίσω μέρος βρίσκεται η αυλή, όπου υπάρ-

Εικόνα 2.80 | Τοπογραφικό του εργοστασίου Νομικού

Εικόνα 2.81 | Παλιά Άποψη του εργοστασίου

Εικόνα 2.82 | Σημερινή Άποψη (διακρίνεται η καμινάδα)

Εικόνα 2.83 | Η βάση της καμινάδας μετά τον σεισμό του 2017

χουν τα ηλεκτροπαραγωγικά ζεύγη, ενώ στην επέκταση του κτηρίου από οπλισμένο σκυρόδεμα προστέθηκε και γυάλινο πρόπυλο. Σήμερα, στεγάζονται τα γραφεία της ΔΕΗ και μόνο ένα μέρος της ηλεκτροπαραγωγής είναι εν ενεργεία⁸¹. Η Κως διέθετε πέντε ηλεκτροπαραγωγά ζεύγη, με συνολική ιπποδύναμη 576PS⁸². Από τη συνολική ιπποδύναμη των σταθμών προκύπτει ότι η Ρόδος κάλυπτε μεγαλύτερες ανάγκες ηλεκτρικού ρεύματος από ό,τι η Κως.

2.3.4| Οινοποιείο CAIR (Compagnia Agricola Industriale Rodi) (1931)

Το οινοποιείο της Κω ιδρύθηκε το 1931 στη βιομηχανική συνοικία “Κρητικά” (Εικόνα 2.75 |σελ.81) ως τμήμα της εταιρείας CAIR, η οποία δραστηριοποιούταν ήδη στη Ρόδο από το 1928. Με την εγκατάσταση των Ιταλών στα Δωδεκάνησα αρχίζει μία οργανωμένη επέμβαση στις καλλιεργητικές συνήθειες και τεχνικές που επικρατούσαν έως τότε.

Το 1929, ξεκινά η κατασκευή του οινοποιείου επιφανείας 2.300 τ.μ. σε περιοχή που στα αρχεία του Κτηματολογίου Κω, αναγράφεται ως Deposito Imfiamabili και Macello Comunale.

Το 1931, εγκαινιάζεται και ξεκινά

81 Πασχαλίδης Γ., ό.π., 2009, σελ.179
82 Ιστορικό Αρχείο ΔΕΗ, ΔΕΔ, φάκελος 22.4+25 Κως

νά η λειτουργία του και αρχίζει η συστηματική καλλιέργεια αμπελιών (φιλοξηρικών). Το 1944, διακόπτεται η λειτουργία του λόγω Γερμανικής Κατοχής και τον επόμενο χρόνο επαναλειτουργεί με ιταλική διοίκηση. Το 1947, το εργοστάσιο περνά στα χέρια του Μποδοσάκη, ο οποίος μετά από 2 χρόνια το πουλάει στον Συνεταιρισμό οινοποίησης και πωλήσεως σταφυλιών Κω αντί ποσού 630.000.000 δραχμών μέσω δανείου της Αγροτικής Τράπεζας (ΑΤΕ) που αποπληρώνεται το 1969.

Μέχρι και τα μέσα του 1980 δουλεύει με κέρδος και οι δανειακές υποχρεώσεις στην ΑΤΕ εξυπηρετούνται με επιτυχία. Οι πωλήσεις το 1980 είναι 988.086 φιάλες, ενώ επιπλέον πραγματοποιούνται και χύμα πωλήσεις. Γίνονται εξαγωγές σε Αίγυπτο, Καναδά, Ιαπωνία και πωλήσεις στο Βόλο, τον Πειραιά και την Θεσσαλονίκη. Ακόμα, από τα αρχεία της εταιρείας φαίνεται να γίνονταν εξαγωγές στη Μέση Ανατολή, την Ιταλία, την Ισπανία και την Γαλλία⁸³. Παράγεται κρασί λευκό και μαύρο, γλυκό και ξηρό, ρετσίνα και ξίδι.

Οι καλλιεργούμενες εκτάσεις φθάνουν τα 7.000 στρέμματα και η παραγωγή τους 4.000 τόνους.

Η συνεχής εγκατάλειψη της γε-

83 Μυλωνάς Ν., Η Βιομηχανική κληρονομιά της Δωδεκανήσου: Μια ματιά στη βιομηχανική κληρονομιά του νησιού της Κω, ΤΕΕ Δωδεκανήσου, Ρόδος, 2009, σελ.198

ωργικής παραγωγής από το 1980 κι έπειτα, οι εξελίξεις στον ευρύτερο χώρο παραγωγής κρασιού, η έλλειψη εκσυγχρονισμού, τα υψηλά επιτόκια των δεκαετιών ‘80 και ‘90, ο σκληρός εμπορικός ανταγωνισμός περιορίζουν τα οικονομικά και παραγωγικά στοιχεία του Οινοποιείου. Ακόμα, οι εργαζόμενοι κατά τη δεκαετία του ‘90 στρέφονται μαζικά στον τουρισμό και τα αγροκτήματα αστικοποιούνται.

Τελικά, η έλλειψη οποιασδήποτε πολιτικής προστασίας, προβολής, ανανέωσης και διερεύνησης των παραγωγικών δραστηριοτήτων για τον συνεταιρισμό και τους παραγωγούς οδηγεί στη διακοπή της λειτουργίας του Οινοποιείου το 1999.

Από το 2000, η ΑΤΕ πίεζε για τη μεταβίβαση της ιδιοκτησίας του οικοπέδου που ανήκει 100% στον Αγροτικό Οινοποιητικό Συνεταιρισμό Νήσου Κω, όπως μετονομάστηκε το 1986. Έτσι, στις 4-5-2001 η ΑΤΕ (σημερινή Πειραιώς) γίνεται κάτοχος του Οινοποιείου.

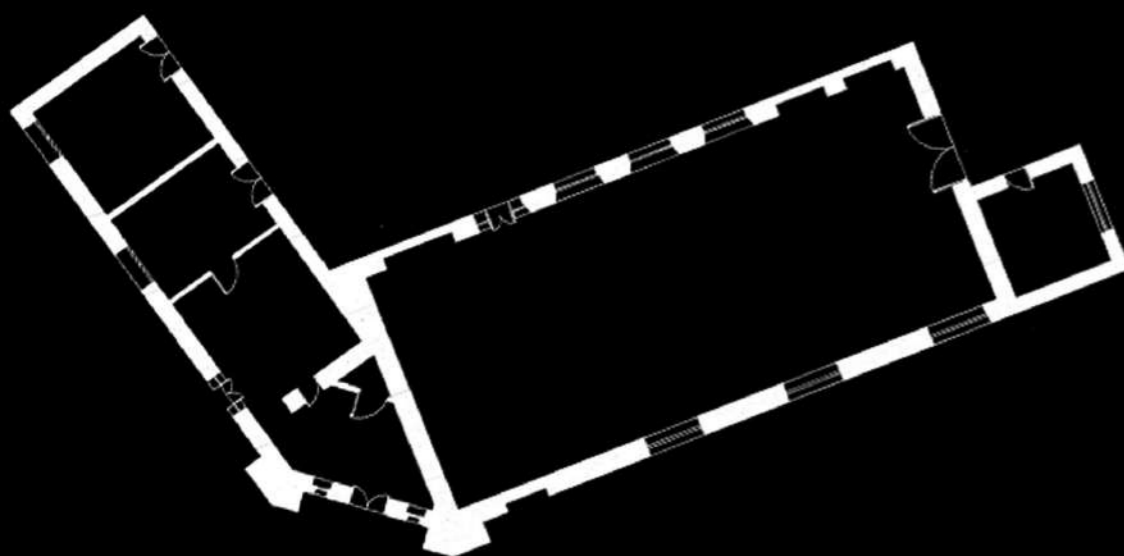
Το οικόπεδο του οινοποιείου είναι παραλιακό σε μία από τις χαρακτηριστικότερες, ωραιότερες και πλέον πολυσύχναστες παραλίες του νησιού (Εικόνα 2.90 |σελ.88). Αποτελεί την κτηματολογική μερίδα ΚΜ 2001 οικοδομών πόλεως Κω, έκτασης 11.650 τ.μ. Σήμερα, το οικόπεδο του Οινοποιείου, είναι ενταγμένο στο σχέδιο πόλεως Κω με το ΦΕΚ 230Δ/21-4-1989

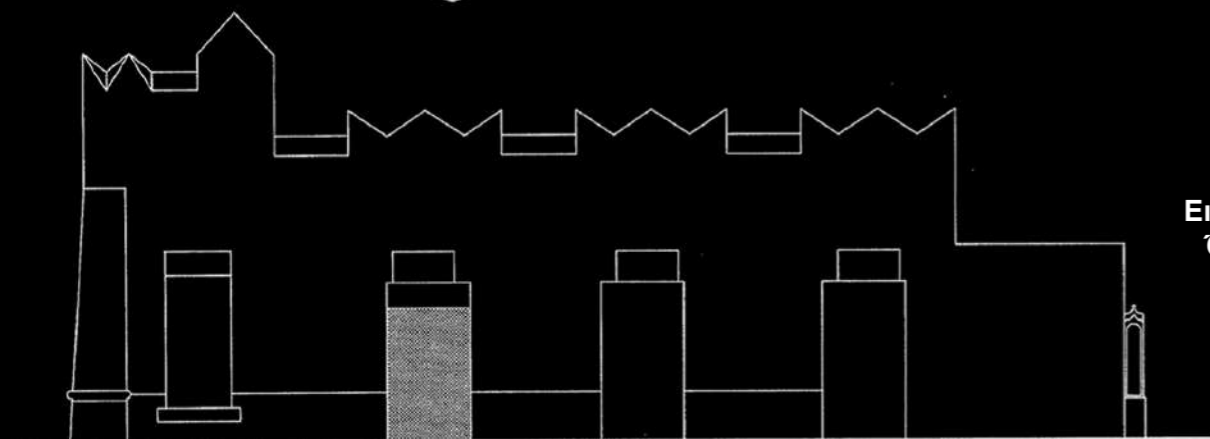
Εικόνα 2.84 | Τοπογραφικό SIER Κως

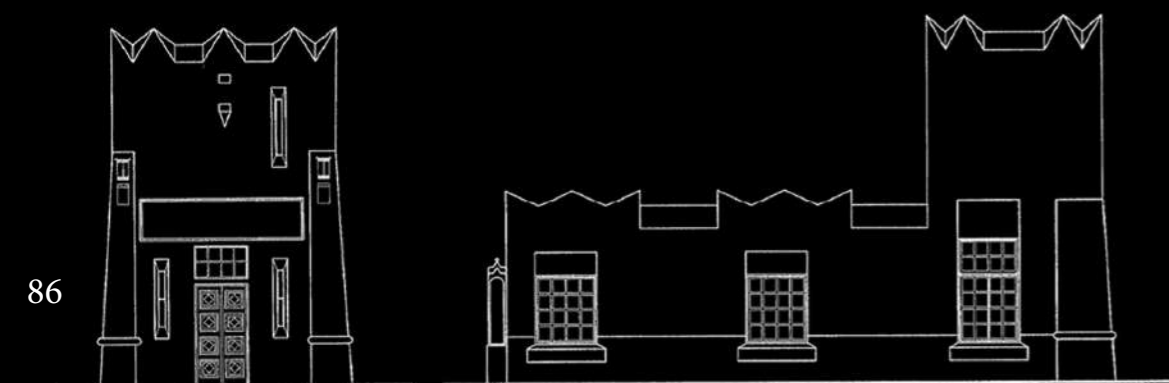
Εικόνα 2.85 | Άποψη της SIER Κως

Εικόνα 2.86 | Κάτοψη του εργοστασίου της SIER

Εικόνα 2.87 | Νοτιοανατολική Όψη του εργοστασίου της SIER

Εικόνα 2.88 | Η είσοδος στο εργοστάσιο (αριστερά)

Εικόνα 2.89 | Νοτιοδυτική Όψη του εργοστασίου της SIER

“Επέκταση σχεδίου πόλεως Κω”. Ένα τμήμα του οικοπέδου (περίπου το 50%) που αποτελεί τον αύλειο χώρο του εργοστασίου μετατρέπεται σε χώρο πρασίνου και αντιστοιχεί στην απαιτούμενη εισφορά σε γη προς τον Δήμο Κω, σύμφωνα με την πράξη τακτοποίησης (Ν. 1337/83).

Το εργοστάσιο έχει κατασκευασθεί σε δύο φάσεις⁸⁴. Την περίοδο 1929-1930 κατασκευάστηκε από την Ιταλική διοίκηση το τμήμα με πρόσοψη στη θάλασσα (**Εικόνα 2.93 |σελ.90**), έκτασης 2.300 τ.μ. Είναι μορφής “γάμα” με πρόσοψη 50 μέτρων και βάθος 56 μέτρα. Αποτελείται από τέσσερα διαδοχικά επιμήκη τμήματα 33 επί 7 μέτρα. Χαρακτηριστικά στοιχεία της μορφής αυτού του τμήματος είναι η επιχρισμένη εξωτερική λιθοδομή του και τα μαντώματα στον σοβά στις θέσεις των ανοιγμάτων, στη στέψη του δώματος και στη βάση του κτηρίου.

Το πρώτο τμήμα στην ανατολική προς την θάλασσα όψη αποτελεί τον χώρο της διοίκησης και του προσωπικού, με επίπεδο δώμα από οπλισμένο σκυρόδεμα, ενώ τα υπόλοιπα τρία τμήματα αποτελούν τους εργασιακούς χώρους, οι οποίοι στεγάζονται με διαδοχικές δίρριχτες στέγες (**Εικόνα 2.91 |σελ.88**).

Χαρακτηριστικό μορφολογικό στοιχείο αποτελεί η πριονωτή μορφή

⁸⁴ Μυλωνάς Ν., ό.π., 2009, σελ.198

της στέγης που συγκροτείται από επτά διαδοχικά δικλινή τμήματα που φέρουν επικάλυψη από τσιμεντόπλακες και η διάταξη των ανοιγμάτων του που προσδιορίζουν και τον χαρακτήρα της χρήσης του ως βιομηχανικό κτήριο.

Χαρακτηριστικά της δομής του⁸⁵ είναι οι περιμετρικές ισχυρές τοιχοποιίες πάχους 60 εκ. με οριζόντια και κατακόρυφα σενάζ. Εσωτερικά και σε κάρναβο 7,5 μ επί 5,5 μ είναι διατεταγμένα υποστυλώματα από μπετόν διατομής 35 x 35 εκ. επί των οποίων εδράζονται ξύλινα ζευκτά ανοίγματος 7,5 μ. Επί των ζευκτών εδράζονται οι ξύλινες τεγίδες, οι οποίες φέρουν στερεωμένες επάνω τους τσιμεντόπλακες που αποτελούν και την τελική στέψη του δώματος.

Στο κτήριο αυτό της Ιταλικής περιόδου υπάρχουν εσωτερικά μεγάλες δεξαμενές κρασιού με οπλισμένο σκυρόδεμα ύψους 5 μέτρων (**Εικόνα 2.99 |σελ.90**) που διατηρούνται σε άριστη κατάσταση μαζί με τις εγκαταστάσεις των αρχικών φίλτρων κρασιού και με μερικά μηχανήματα από την αρχική λειτουργία του εργοστασίου, όπως ζυγιστήρια, εμφιαλωτήριο και παρασκευαστήριο.

Ευτυχώς, δεν έχει εκπονηθεί ο μηχανολογικός εξοπλισμός της Ιταλικής περιόδου, παρά τους μεταγενέστερους εκσυγχρονισμούς της παραγωγικής διαδικασίας. Παραμένουν ακό-

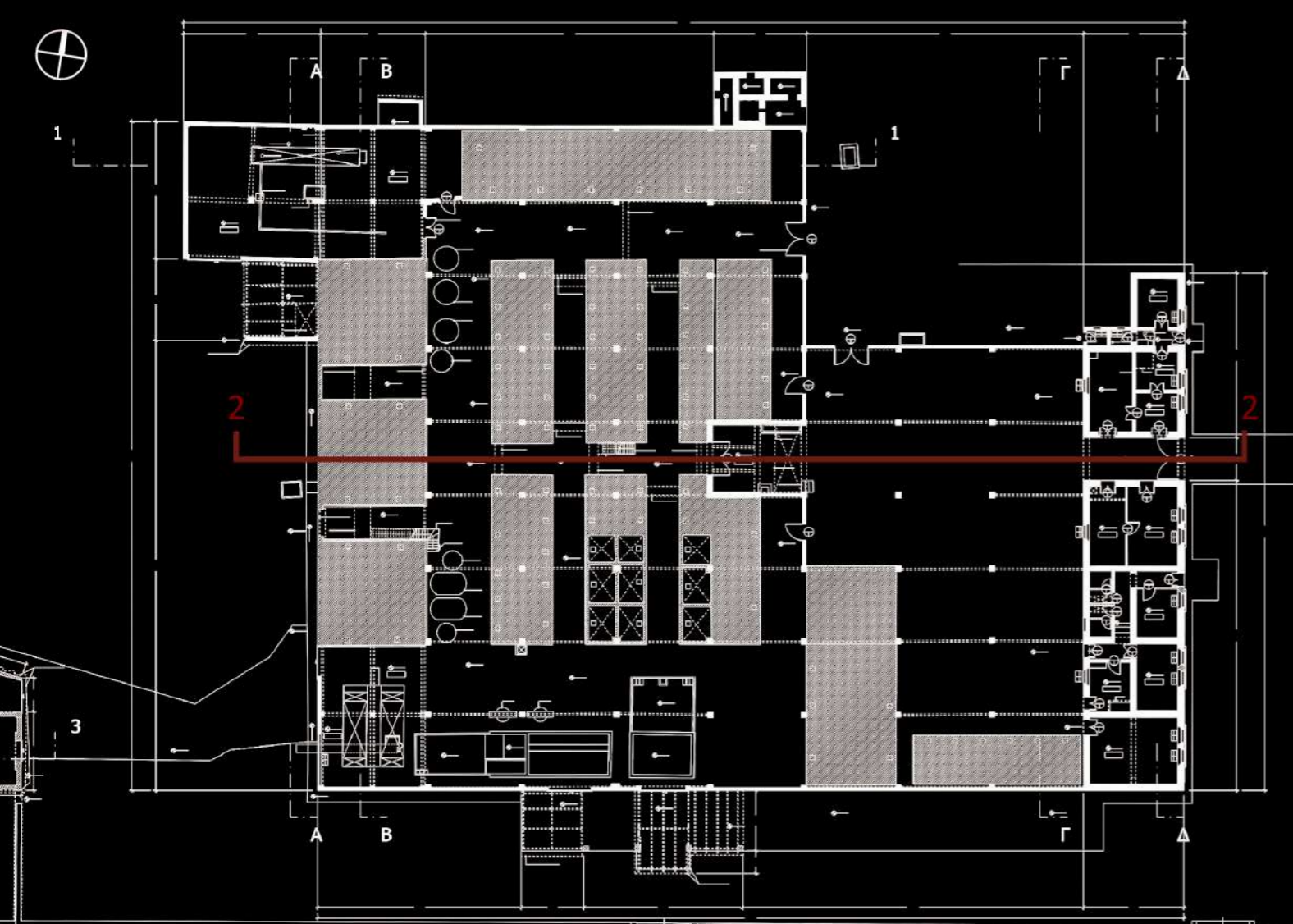
⁸⁵ Μυλωνάς Ν., ό.π., 2009, σελ.200

Εικόνα 2.84 και 2.85: Google Maps

Εικόνα 2.86- 2.89: Χειρχαντέρη Γ., Τα κτίρια των πρώτων ηλεκτρικών εταιρειών κατά την περίοδο 1889-1940/50, Διπλωματική εργασία, Αθήνα, 2014, σελ. 523

Εικόνα 2.90 | Τοπογραφικό Οινοποιείου CAIR Κως

Εικόνα 2.91 | Κάτοψη 1ου επιπέδου Οινοποιείου CAIR Κως

Εικόνα 2.92 | Τομή 2-2

μη στον χώρο η μηχανή παραγωγής ρεύματος του 1931 και οι εγκαταστάσεις φόρτωσης πλοίων στην ξύλινη σκάλα (προβλήτα) που υπήρχε μπροστά από το εργοστάσιο με τις σωληνώσεις και το πιεστικό μηχάνημα προώθησης του κρασιού στις δεξαμενές των πλοίων.

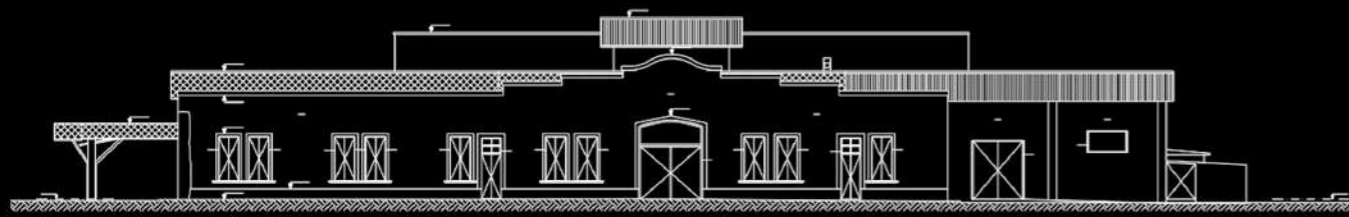
Το 1962 έγινε επέκταση του Οινοποιείου με ένα τμήμα διαστάσεων 50 επί 8 μ. και 9 επί 10,4 μ., σε επαφή με το υπάρχον κτήριο και εσωτερικά ο χώρος ενοποιήθηκε πλήρως. Πρόκειται για τυπικό κτήριο με σκελετό οπλισμένου σκυροδέματος δύο ορόφων. Σε αυτό υπάρχουν εγκατεστημένα τα πλέον σύγχρονα μηχανήματα (πιεστήριο, ψυκτικές μηχανές κ.λ.π.), οι νεώτερες δεξαμενές κρασιού με μπετόν και το εμφιαλωτήριο - πλυντήριο. Επιπλέον, έγινε μικρή αποθήκη 5 επί 4 μέτρων. Σε αυτό το τμήμα είναι ανεπτυγμένη η πλέον πρόσφατη γραμμή παραγωγής κρασιού με τον τελευταίο μηχανολογικό εξοπλισμό του οινοποιείου. Σήμερα, το μεγαλύτερο μέρος του οινοποιείου, το οποίο έχει κηρυχθεί διατηρητέο, είναι υπό κατάρρευση και ο μηχανολογικός του εξοπλισμός βανδαλισμένος.

2.3.5| Α.ΒΙ.ΚΩ (Αγροτική Βιομηχανία Κω) (1954, 1965)

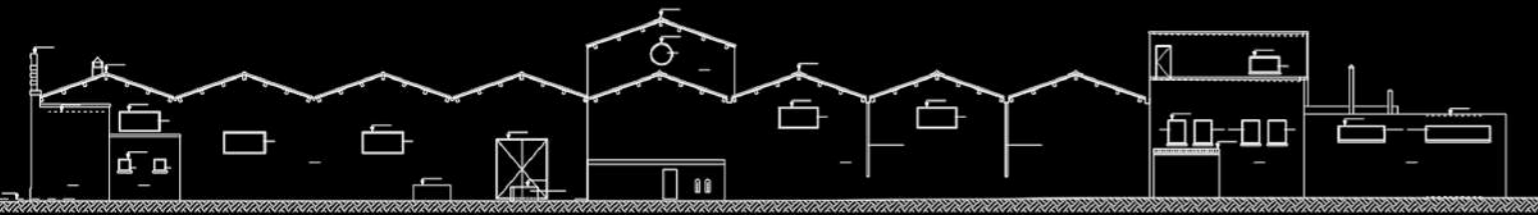
Πρόκειται για την Αγροτική Βιομηχανία Κω, η οποία την περίοδο 1954- 1965 δραστηριοποιούταν στην περιοχή Κουμ-Μπουρνού, δίπλα στα Δημοτικά Σφαγεία (Παλαιά ΑΒΙΚΩ), ενώ την περίοδο 1965-1994 μεταφέρθηκαν οι εγκαταστάσεις της σε γειτονικό οικόπεδο, απέναντι από τα Δημοτικά Σφαγεία (Νέα ΑΒΙΚΩ).

Παλαιά ΑΒΙΚΩ: Το εργοστάσιο της Α.ΒΙ.ΚΩ ξεχωρίζει από τις υπόλοιπες βιομηχανικές εγκαταστάσεις, διότι δημιουργήθηκε εξ' ολοκλήρου την περίοδο μετά την ενσωμάτωση της Δωδεκανήσου. Ιδρύθηκε το 1954 και λειτούργησε ως το 1965. Οι πρώτες εγκαταστάσεις, η παλαιά ΑΒΙΚΩ, βρίσκονται στην περιοχή Κουμ-Μπουρνού επί της οδού Ακτής Ζουρούδη (**Εικόνα 2.101 |σελ.90**).

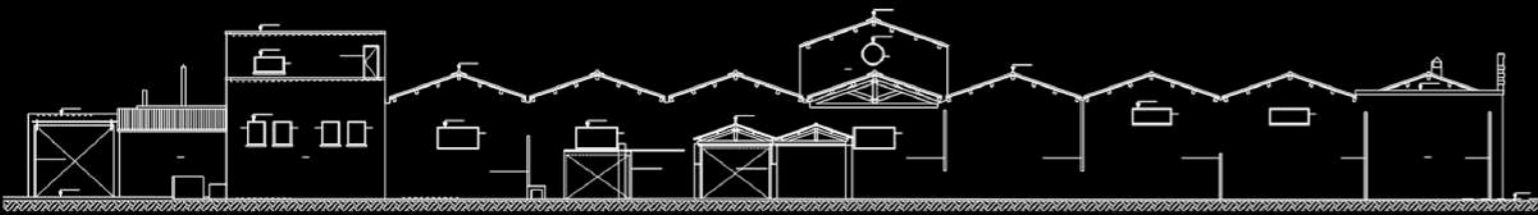
Η καλλιέργεια της τομάτας στην Κω στο πλαίσιο της οικόσιτης προκαπιταλιστικής τοπικής οικονομίας είναι γνωστή από τον 19ο αιώνα. Μια τοπική ποικιλία “τα ντοματάκια” όπως λέγονται, υπάρχει ακόμα στην Κεφαλο της Κω και στα μικρά άνυδρα νησιά της Δωδεκανήσου (Λειψοί, Χάλκη, Ψέριμος κ.λ.π.). Οι Ιταλοί 1912-1947 δεν έδωσαν σημασία στην τοματοκαλλιέργεια. Μετά την απελευθέρωση το 1950 δημιουργείται η πρώτη μικρή βιοτεχνία παραγωγής τοματοπολτού, των

Εικόνα 2.93 | Ανατολική Όψη Οινοποιείου

Εικόνα 2.94 | Νότια Όψη Οινοποιείου

Εικόνα 2.95 | Βόρεια Όψη Οινοποιείου

Εικόνα 2.96 | Το Οινοποιείο 1931 (πάνω), 2011 (κάτω)

Εικόνα 2.97 | Η είσοδος του Οινοποιείου 2020

Εικόνα 2.98 | Τσίγκινες Δεξαμενές Οινοποιείου

Εικόνα 2.99 | Δεξαμενές Οινοποιείου από μπρετόν

Εικόνα 2.100 | Μηχανολογικός εξοπλισμός Οινοποιείου

αδελφών Χατζημάρκου, μέσα στην πόλη της Κω. Η πιο σοβαρή προσπάθεια ήταν η δημιουργία της τοματοβιομηχανίας “Ο Φάρος” του κ. Κανακάρη σε απόσταση 250μ από το Οινοποιείο της Κω, δίπλα στα δημοτικά σφαγεία (**Εικόνα 2.102 |σελ.92**).

Το εργοστάσιο αυτό κατασκευάστηκε σε δύο φάσεις. Καταρχάς την περίοδο 1952-1953 κτίστηκε το μεγάλο ισόγειο κτήριο του χώρου παραγωγής και συσκευασίας (κτήριο Α), εξωτερικών διαστάσεων 39x52μ. και λειτούργησε για 2 χρόνια, με τον ιδιώτη-δημιουργό, για να πωληθεί στη συνέχεια το 1954 στον νεοϊδρυθέντα συνεταιρισμό πωλήσεως και επεξεργασίας γεωργικών προϊόντων νήσου Κω, με ποσοστό 49% και στην Αγροτική Τράπεζα Ελλάδος με ποσοστό 51%, δημιουργώντας έτσι την Αγροτική Βιομηχανία Κω - Α.ΒΙ.ΚΩ. Σε αυτό το κτήριο έγιναν βελτιωτικές επεμβάσεις το 1956-1957 (κτήριο Β-Γ).

Το κτήριο Α ορίζεται από μία ισχυρή φέρουσα περιμετρική λιθοδομή πάχους 60cm και ένα σύστημα πλαισιωτών φορέων με οριζόντιες πλάκες σκυροδέματος. Εξαίρεση αποτελεί ένα τμήμα του δώματος, του οποίου η απόληξη αντί για οριζόντια είναι θολωτή από οπλισμένο σκυρόδεμα διαστάσεων 11 x 17 μ. (γραμμοσκιασμένο τμήμα - **Εικόνα 2.102 |σελ.92**). Ο φυσικός φωτισμός και αερισμός επιτυγχάνονται με μεγάλα ανοίγματα,

αλλά και με τα διαφορετικά επίπεδα των πλακών του δώματος που εξασφαλίζουν την κατασκευή φεγγιτών στα σημεία των υψομετρικών διαφορών. Υπάρχει ένα, εντυπωσιακό για την εποχή και για τα δεδομένα του νησιού, θολωτό τμήμα του δώματος (κέλυφος) του πλέον υψηλού σημείου του κτηρίου που εξασφαλίζει άνοιγμα 10 μ. (**Εικόνα 2.102 |σελ.92**). Το κέλυφος αυτό μαζί με την χαρακτηριστική υψηλή πλινθόκτιστη καπνοδόχο ύψους 20μ. και τις υψομετρικές διαφορές των απολήξεων στο δώμα δημιουργούν ένα σημαντικό και αξιόλογο μορφολογικά κτήριο (**Εικόνα 2.103 |σελ.94**). Τα μεγάλα ύψη, τα μεγάλα ανοίγματα και η όλη σύνθεση των όγκων δημιουργούν αμέσως την αίσθηση του βιομηχανικού κτηρίου. Ένα ακόμα χαρακτηριστικό του εργοστασίου αυτού, που αξίζει να αναφερθεί, είναι ότι διέθετε υπόγειες εγκαταστάσεις συλλογής νερού βροχής, αποχέτευσης, ύδρευσης και σύνδεση του δικτύου ύδρευσης με το θαλασσινό νερό. Ακόμη, η τελική επικάλυψη του δώματος έγιναν με κεραμικές πλάκες.

Η Α.ΒΙ.ΚΩ αναπτύσσεται και επεκτείνεται σημαντικά το 1957 με νέες κτηριακές εγκαταστάσεις και νέο μηχανολογικό εξοπλισμό αυξάνοντας τη δυναμικότητα της σε 40 τόνους τομάτας ανά ημέρα. Παράλληλα και επειδή αυξάνει η στρεμματική καλλιέργεια βιομηχανικής τομάτας σε όλο το νησί, αναπτύσσονται 5 μικρά ιδιωτικά εργο-

Εικόνα 2.93-2.95: Αρχείο Τεχνικών Υπηρεσιών Κω - Αποτύπωση Ν. Μυλωνά, 2001

Εικόνα 2.96: Google Maps

Εικόνα 2.97, 2.99-2.100: <https://vida-omada.blogspot.com/search?q=%CE%9A%CE%A9%CE%A3>

Εικόνα 2.98: <https://aegeanews.gr/news/fimes/334108>

Εικόνα 2.102 | Κάτοψη της Παλαιάς ΑΒΙΚΩ

στάσια: του Νομικού και του Κανακάρη στην Κω, των Χαραλαμπόπουλου και Μαζαράκη στο Τιγκάκι, του Καραμολέγκου στο Μαρμάρι, του Μενδρινού στην Καρδάμαινα και για 2 χρόνια μόνο λειτουργίας, του Γκίκα στο Μαστιχάρι.

Οι νέες αυτές κτηριακές εγκαταστάσεις αφορούν ένα ισόγειο κτήριο αποθηκών (κτήριο Β) και το ημιδιώροφο κτήριο διοίκησης και αποθηκών (κτήριο Γ). Και τα δύο αυτά νέα κτήρια είναι εντελώς ανεξάρτητα από το αρχικό κτήριο (κτήριο Α).

Το κτήριο Β είναι ένα ισόγειο κτήριο αποθηκών, με διαστάσεις 22,50 x 13,50 μ., που αποτελείται από 4 διαδοχικά όμοια τμήματα που το καθένα φέρει δίρριχτη στέγη με ξύλινα ζευκτά και επικάλυψη με κυματοειδή φύλλα αμιαντοσιμεντόν (Εικόνα 2.107 |σελ.94). Οι εξωτερικές του επιφάνειες είναι επιχρισμένες με γκρι τσιμεντοκονιάματα χωρίς ασβέστη. Το δομικό του σύστημα αποτελείται από πλαίσια οπλισμένου σκυροδέματος επί των οποίων στηρίζεται η ελαφριά ξύλινη στέγη⁸⁶.

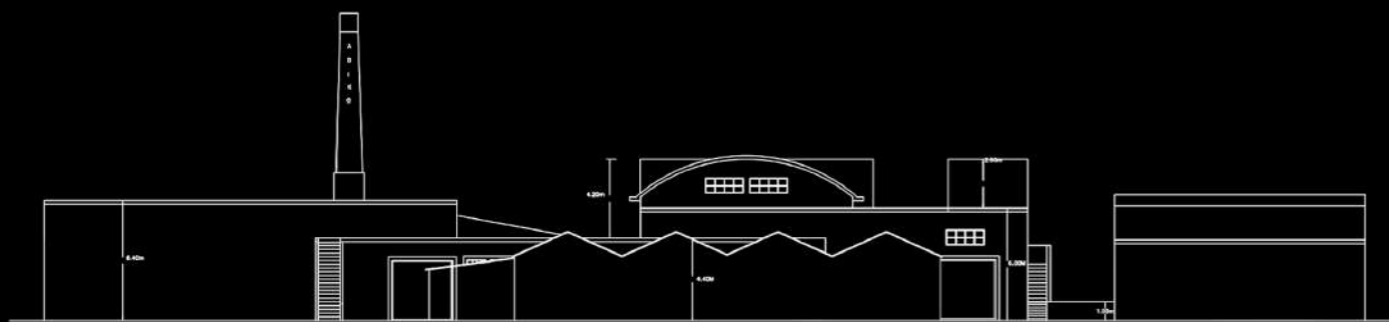
Σε ό,τι αφορά το κτήριο Γ, πρόκειται για ένα κομψό κτήριο όπου το διώροφο τμήμα του συμπληρώνεται εκατέρωθεν με δύο ισόγειες αποθήκες με κελυφωτή οροφή (Εικόνα 2.108 |σελ.94). Ολόκληρο το ισόγειο ήταν

αποθηκευτικός χώρος, ενώ το τμήμα του πρώτου ορόφου στέγαζε τη διοίκηση της εταιρείας. Οι εξωτερικές επιφάνειες του κτηρίου ήταν επιχρισμένες με τσιμεντοκονιάματα στο χρώμα του τσιμέντου (γκρι), το οποίο “έδενε” με το κοκκινωπό χρώμα των κεραμικών πλακών του δώματος. Χαρακτηριστικά της δομής του είναι ο σκελετός από πλαίσια οπλισμένου σκυροδέματος, τα κελύφη, και η οριζόντια πλάκα του διώροφου τμήματος, οι μονώσεις του δώματος και τα σιδερένια κουφώματα. Τα δάπεδα είναι από μπετόν και οι τοίχοι πλήρωσης με επιχρισμένη τσιμεντολιθοδομή.

Η καλλιέργεια βιομηχανικής τομάτας ακολουθεί εντυπωσιακή, εκτατική δυναμική. Οι στρεμματικές καλλιέργειες αυξάνονται και εκτείνονται σε όλο το νησί, αποτελώντας πλέον το 1960 το κυρίαρχο αγροτικό προϊόν. Είναι, όμως, ταυτόχρονα η εποχή μεγάλων κοινωνικών προβλημάτων. Ανεξέλεγκτη πολιτική τιμών και πληρωμών στους παραγωγούς, αδυναμία απορρόφησης της τομάτας και των άλλων γεωργικών προϊόντων, κοινωνικές εντάσεις, εκμετάλλευση των παραγωγών από τις ιδιωτικές βιομηχανίες, αδυναμία της Α.ΒΙ.ΚΩ να αυξήσει την παραγωγικότητά της, μετανάστευση και φυγή προς τα αστικά κέντρα της Ελλάδας.

Αυτή η πρώτη μορφή της Α.ΒΙ.ΚΩ διατηρήθηκε μέχρι το 1965. Τότε, έγι-

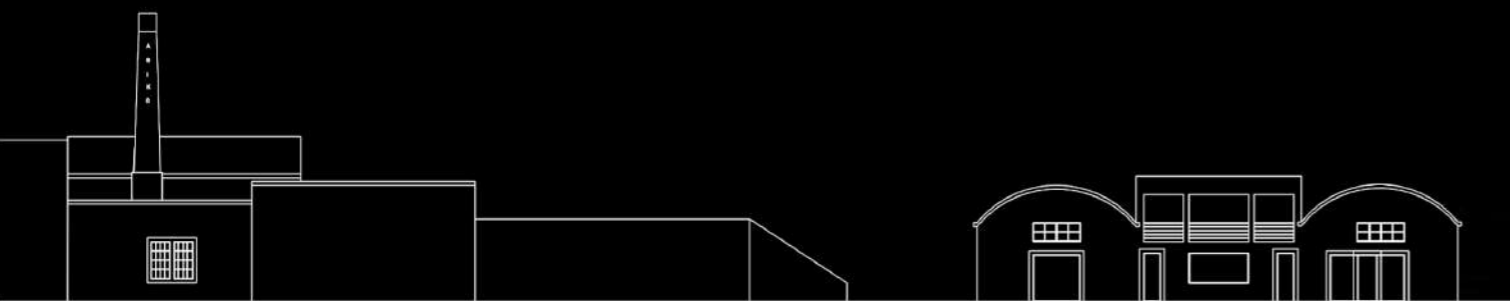
⁸⁶ Μυλωνάς Ν., ό.π., 2009, σελ.203

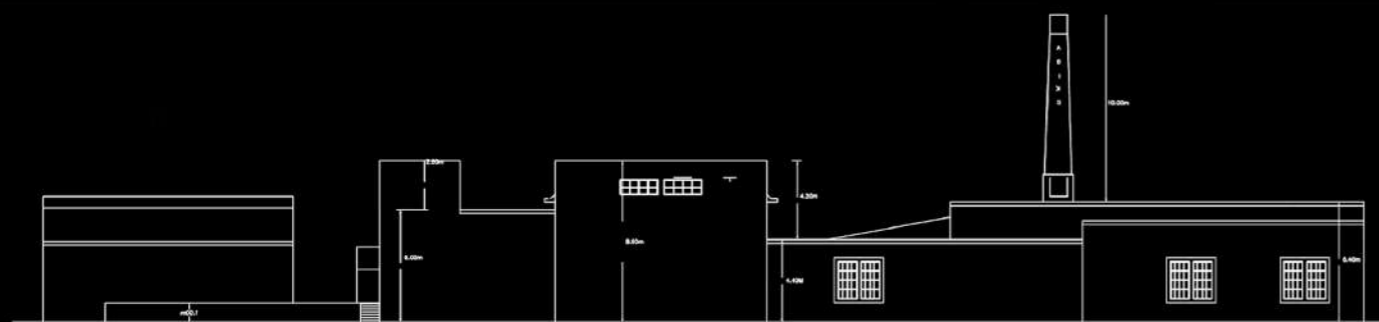
Εικόνα 2.103 | Βόρεια Όψη ΑΒΙΚΩ

Εικόνα 2.104 | Δυτική Όψη ΑΒΙΚΩ

Εικόνα 2.105 | Ανατολική Όψη ΑΒΙΚΩ

Εικόνα 2.106 | Νότια Όψη ΑΒΙΚΩ

Εικόνα 2.107 | Κτήριο Β αποθηκών του 1956 και η λεπτομέρεια της ξύλινης στέγης

Εικόνα 2.108 | Κτήριο Γ (αποθήκες, γραφεία) 1957

νε ένα τεράστιο άλμα. Σε γειτονικό οικόπεδο με σχέδια της ΑΤΕ κατασκευάζεται νέο εργοστάσιο δεκαπλάσιας ικανότητας επεξεργασίας τομάτας (**Εικόνα 2.111 |σελ.96**).

Νέα Α.ΒΙ.ΚΩ: Το κτήριο αυτό, ανεγέρθηκε σε οικόπεδο συνολικής έκτασης 15 στρεμμάτων, εμβαδού 3.735 τετραγωνικών μέτρων. Πρόκειται για ισόγειο κτήριο, μέγιστου ύψους 13μ., το οποίο περιλάμβανε το λεβητοστάσιο και τον χώρο μηχανημάτων (**Εικόνα 2.109 |σελ.96**). Χαρακτηριστικά της δομής του είναι ο σκελετός με πλασιωτούς φορείς μεγάλων ανοιγμάτων και η ελαφριά στέγη του με λαμαρίνα που φέρεται από σιδηροδοκούς πακτωμένες στα πλαίσια του σκελετού με οπλισμένο σκυρόδεμα (**Εικόνα 2.111 |σελ.96**).

Το πρόβλημα της απορρόφησης της παραγόμενης τομάτας αντιμετωπίζεται και οι εξαγωγές αυξάνονται κατακόρυφα προς την Ευρώπη, την Αφρική και την Ασία. Με την μετεγκατάσταση στην νέα κτηριακή υποδομή, η παλαιά Α.ΒΙ.ΚΩ μετατρέπεται σε αποθηκευτικούς χώρους και σε χώρους διοίκησης μέχρι το 1994 που κλείνει τον κύκλο λειτουργίας της. Σε αυτό το διάστημα, η παλιά και η νέα Α.ΒΙ.ΚΩ λειτουργούν ενιαία, ως μια μεγάλη μονάδα τοματοπολτού, με δυναμικότητα επεξεργασίας 400 τόνους ημερησίως τομάτας. Απορροφά σχεδόν όλη

την τοπική παραγωγή με επιτυχία, για αυτό και τα ιδιωτικά εργοστάσια σταδιακά κλείνουν ή μεταφέρονται σε άλλες περιοχές της Ελλάδας. Αποτελέσει το μεγαλύτερο βιομηχανικό συγκρότημα που λειτούργησε ποτέ στο νησί της Κω. Σήμερα, από το κτήριο της Νέας ΑΒΙΚΩ δεν έχει μείνει τίποτα πια μιας και κατεδαφίστηκε το 2019, αφού πρώτα πωλήθηκε σε επενδυτές για τουριστική εκμετάλλευση. Από το κτήριο της παλιάς ΑΒΙΚΩ, το οποίο αποτελεί διατηρητέο μνημείο από το 2003, σώζεται το μεγαλύτερο μέρος, όμως λόγω της ενανθράκωσης του οπλισμένου σκυροδέματος, έχουν καταρρεύσει κάποια δώματα, ενώ τα προβλήματα υγρασίας είναι εμφανή. Πιθανότατα, η κατάσταση να μην είναι πλέον αναστρέψιμη.

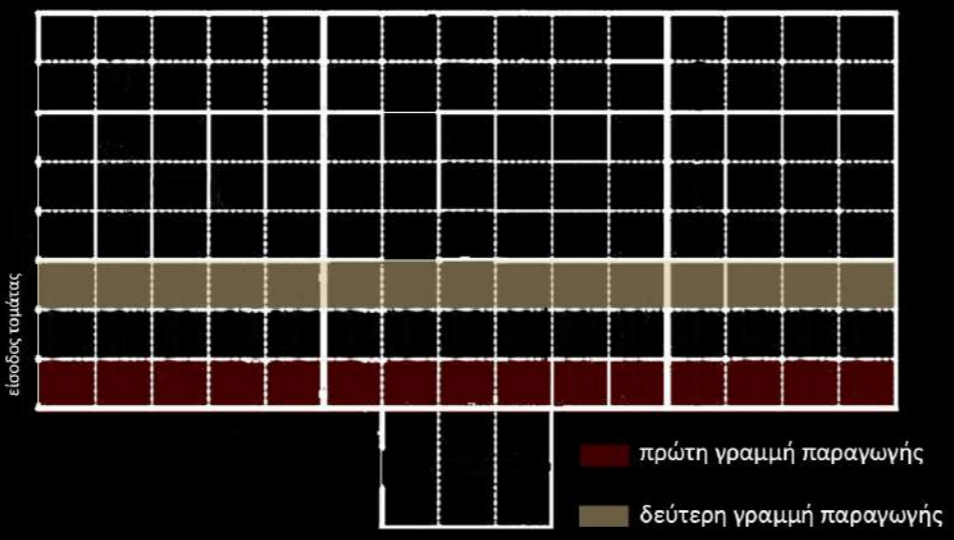
2.3.6| Σαπωνοποιείο (1931) S.V.I.C. (Saponificio Vittoria Industria Coense)

Στην Κω υπήρξε ένα σαπωνοποιείο, το οποίο βρίσκεται στην παλιά ΑΒΙΚΩ και αποτελεί μέρος του Κτηρίου Α. Το σαπωνοποιείο κτίστηκε στη βόρεια ακτή της πόλης στην περιοχή Φάρος της Κω το 1931 και λειτούργησε από την εταιρεία Saponificio Vittoria Industria Coense⁸⁷ με ιδιοκτητή τον Ιταλό Vittoria. Η εταιρεία, όπως

⁸⁷ Πασχαλίδης Γ., ό.π., 2009, σελ.177

Εικόνα 2.109 | Τοπογραφικό Νέας ΑΒΙΚΩ (2019)

Εικόνα 2.110 | Κάτοψη Νέας ΑΒΙΚΩ

Εικόνα 2.111 | Απόψεις της Νέας ΑΒΙΚΩ λίγο πριν την κατεδάφιση

προκύπτει από το Κ.Δ. 9/12-1-1931, ζήτησε και της παραχωρήθηκε δωρεάν δημόσια έκταση 1000τ.μ. για τη δημιουργία ενός σαπωνοποιείου στη βιομηχανική συνοικία της πόλης Κω. Η δωρεάν παραχώρηση ήταν προθεσμιακή (προϋπόθεση ολοκλήρωσης των εγκαταστάσεων σε τρία χρόνια) και γινόταν για λόγους “δημόσιας ωφέλειας”. Το κτήριο μετατράπηκε σε συσκευαστήριο τομάτας, με την επωνυμία “Φάρος” το 1955 και ενσωματώθηκε, κάτω από ελληνική διοίκηση, στο πρώτο εργοστάσιο της ΑΒΙΚΩ⁸⁸ (Εικόνα 2.102 |σελ.92), το οποίο σήμερα περιέρχεται στον Δήμο Κω μετά από σχετική συμφωνία με την ΑΤΕ.

Το κτηριακό συγκρότημα παρουσιάζει ιδιαίτερο αρχιτεκτονικό ενδιαφέρον. Χαρακτηριστικές είναι οι θολωτές κατασκευές καλυμμένες με τις καπιτζάνες (Cottofiorentino, toscano-πλακίδια μη υαλοποιημένα, φυσικής αδρής υφής και υψηλού πορώδους, που χρησιμοποιούνται σε εσωτερικούς χώρους, ή εξωτερικούς σε ήπια περιβάλλοντα (χωρίς παγετούς, κ.λ.π.). Αντίστοιχο, ελληνικής κατασκευής, πλακίδιο είναι η Κρητική Καπιτζάνα⁸⁹)

⁸⁸ Αναγνωστίδου Ε., ό.π., 2009,σελ.209
⁸⁹ Στραβοκώστας Α., Καινοτόμα κεραμικά δομικά προϊόντα με ενσωμάτωση αποβλήτων Ερυθράς Λύος (Red Mud), Μεταπτυχιακή Διπλωματική Εργασία ΠΜΣΕ “Σύγχρονες Τεχνολογίες Διαχείρισης Περιβάλλοντος”, Λάρισα: Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Γενικό Τμήμα Λάρισας, 2019, σελ. 34

του κεραμοποιείου Υψηκεράμ⁹⁰.

2.3.7| Καπνοβιομηχανία Τ.Ε.Μ.Ι (1927) (Tabacchi Egei Manifattura Italiana) στην Κω

Η Α.Ε. Τ.Ε.Μ.Ι. ιδρύθηκε το 1926 (Κ.Δ. 136/10-8-1926)⁹¹ και αποτελούσε τη μεγαλύτερη ιταλική εταιρεία στα Δωδεκάνησα. Από το 1934, απέκτησε το μονοπώλιο της επεξεργασίας και πώλησης καπνού στη Ρόδο και την Κω, ενώ από το 1938 σε όλα τα νησιά της Δωδεκανήσου. Το 70% των μετοχών της ανήκαν στο ιταλικό δημόσιο. Έτσι, εξαιτίας της ιταλικής κρατικής επέμβασης, οι μικρές αλλά οικονομικά υγιείς καπνοβιομηχανίες, που υπήρχαν έως τότε, παραγκωνίστηκαν.

Το εργοστάσιο παρήγαγε τσιγάρα, πούρα και καπνά. Ως πρώτη ύλη χρησιμοποιούσε κυρίως την καπνοπαραγωγή της Κω, που την αναμείγνυε - για τα τσιγάρα πρώτης ποιότητας - με μικρές ποσότητες καπνών από την Τουρκία, τη Βουλγαρία, την Ιταλία, την Αλβανία και από την Ελλάδα. Η καπνοβιομηχανία ήταν από τους υγιέστερους βιομηχανικούς κλάδους, που αναπτύχθηκαν στη Δωδεκάνησο, γιατί επεξεργάζεται πρώτη ύλη, που παράγεται επί τόπου. Η εκμετάλλευση της Τ.Ε.Μ.Ι. αποτελούσε ένα σημα-

⁹⁰ Πασχαλίδης Γ., ό.π., 2009, σελ.177
⁹¹ Τσαλαχούρης Κ., ό.π., 2000, σελ. 42-43

Εικόνα 2.109: https://vidarchives.gr/reports/2019_05_533
Εικόνα 2.110: Αρχείο Τεχνικών Υπηρεσιών Κω - Αποτύπωση Ν. Μυλωνά, 2001
Εικόνα 2.111: Αρχείο Καραγιάννη Σ. και Χατζιάμαλλος Κ.

ντικό έσοδο για την ιταλική διοίκηση της Δωδεκανήσου. Μετά τον πόλεμο, η αγγλική διοίκηση εισέπραττε 17,5 λιρέτες από κάθε κουτί τσιγάρων, το οποίο κόστιζε 35 λιρέτες. Η Ελληνική στρατιωτική διοίκηση έθεσε την εταιρεία υπό κρατική διοίκηση.

Η Α.Ε. Τ.Ε.Μ.Ι. ίδρυσε στην Κω Γραφείο, το οποίο στεγάστηκε αρχικά σε κατάστημα του ισογείου του Δημαρχείου (σήμερα κατάστημα Γιώργου Ιωαννίδη) και στη συνέχεια σε γραφείο του εσωτερικού αιθρίου (σήμερα δίπλα στο γραφείο της Δημοτικής Αστυνομίας). Σκοπός της εταιρείας ήταν να χτίσει ένα εργοστάσιο στην Κω. Το 1939 απαλλοτριώθηκε με αυτό το σκεπτικό και για λόγους «δημόσιας ωφέλειας» χώρος στη συνοικία των Βυρσοδεψείων, για την κατασκευή γραφείων και αποθήκης ακατέργαστου καπνού, που θα είχαν παρόμοιο ύψος και δομή με εκείνο της πρωτεύουσας Ρόδου (**Εικόνα 2.31 |σελ.43**)⁹².

Για τη θέση που θα κατασκευαζόταν το νέο κτήριο αρχικά αναζητήθηκε οικόπεδο κοντά στον σημερινό σταθμό λεωφορείων, αλλά απορρίφθηκε. Στη συνέχεια, επιλέγεται ένας χώρος που βρίσκεται στην Πλατεία Ηρώων Πολυτεχνείου (Δελφίνια) (**Εικόνα 2.112 |σελ.99**). Με βάση αυτό το οικόπεδο τον Ιούλιο του 1939, ετοιμάστηκε το προκαταρκτικό σχέδιο για μια μεγά-

λη βιομηχανική αποθήκη με επίπεδη στέγαση που στηρίζεται σε κολώνες και μια κοίλη διώροφη μνημειακή πρόσοψη (**Εικόνα 2.113 |σελ.99**) που βλέπει στην πλατεία. Την ίδια χρονιά ξεκινά η διαδικασία απαλλοτρίωσης των ακινήτων που βρίσκονται εκεί, βάσει του διατάγματος που εκδόθηκε στις 27 Ιουλίου 1939. Η είσοδος θα ήταν στην οδό Κανάρη. Στο ένα τέταρτο του κτηρίου βρισκόταν το εργαστήριο, οι χώροι διοίκησης και διημέρευσης (σαλόνι, κουζίνα τραπεζαρία). Τα υπόλοιπα τρία τέταρτα της επιφάνειας χρησιμοποιούνται ως μονώροφη αποθήκη (**Εικόνα 2.115 |σελ.99**). Υπήρχε πρόβλεψη και για πιθανή επέκταση. Τελικά, το κτήριο της ΤΕΜΙ δεν κατασκευάστηκε ποτέ κυρίως λόγω του ότι ο χώρος κατασκευής βρισκόταν πάνω σε αρχαία (τα Θερμά του Λιμένος, αρχαίο τείχος), αλλά και γιατί τελικά, το 1940 όταν άρχισε ο πόλεμος, σταμάτησαν όλες οι κατασκευές.

Στην Κω λειτούργησε η εταιρία S.A.I.TAB – Societa Anonima Italiana Tabacchi. Ιδρύθηκε το Μάρτιο του 1938 με το υπ' αριθμ. 106 Διάταγμα του πολιτικού και στρατιωτικού Διοικητή των Νήσων του Αιγαίου De Vecchi (Κ.Δ 106/25-3-1938). Κύριος μέτοχος της ήταν ο Umberto Polizio και σκοπό είχε την απόκτηση και μεταπώληση - εξαγωγή καπνού.

Στην Κω δημιουργήθηκε η θυγατρική της, που είχε έκταση 2.704 τ.μ. Η

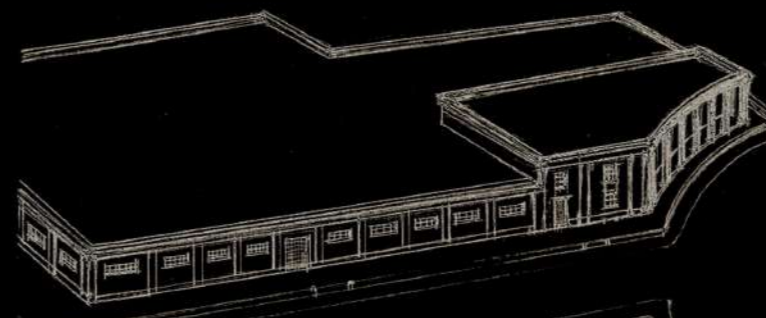
Η Καπνοβιομηχανία της Κω - Εταιρεία κατεργασίας καπνού S.A.I.TAB.

Προβλεπόμενη θέση Καπνοβιομηχανίας ΤΕΜΙ

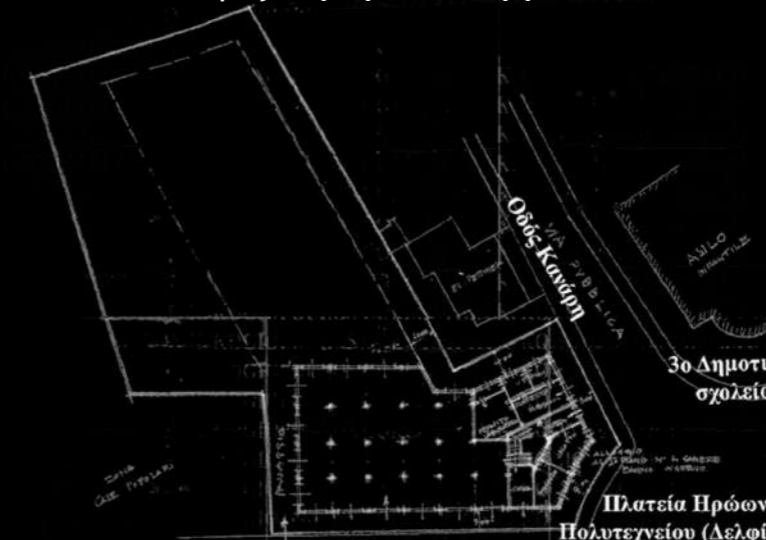
Εικόνα 2.112 | Τοπογραφικό Καπνοβιομηχανιών ΤΕΜΙ και SAITAB

Εικόνα 2.113 | Σχέδιο Ανατολικής Όψης εργοστασίου ΤΕΜΙ

Εικόνα 2.114 | Αξονομετρικό του εργοστασίου ΤΕΜΙ

Εικόνα 2.115 | Κάτοψη του εργοστασίου ΤΕΜΙ

Εικόνα 2.116 | Φωτογραφία εργοστασίου SAITAB (1940)

Εικόνα 2.117 | Φωτογραφία εργοστασίου SAITAB (1981)

Εικόνα 2.118 | Ξενοδοχείο Kosta Palace στην θέση του εργοστασίου SAITAB

92 Martinoli S. - Perotti E. *Architettura coloniale italiana nel Dodecaneso 1912 - 1943*, Torino 1999, σ. 192

Εικόνα 2.112: Google Maps | Ίδια επεξεργασία
Εικόνα 2.113-2.115: Αρχείο Κογιόπουλος Κ.
Εικόνα 2.116-2.118: Αρχείο Polizio Ν.

οικοδομή κάλυπτε επιφάνεια 390 τ.μ., ο όγκος της ήταν 3.061 κ.μ., ενώ η αποθήκη 88 τ.μ. με όγκο 299 κ.μ. Η οικοδομή ήταν λιθόκτιστη, αντισεισμική και χρησιμοποιούνταν ως εργοστάσιο (**Εικόνα 2.116 [σελ.99]**). Με την απελευθέρωση, όλες οι μετοχές ήταν κατατεθειμένες επ' ονόματι του Umberto Polizio. Με την

εγκατάσταση της Ελληνικής Στρατιωτικής Διοικήσεως, οι εγκαταστάσεις κατελήφθησαν και χρησιμοποιήθηκαν από την Αγροτική Τράπεζα ως αποθήκες. Στο κυρίως κτήριο υπήρχαν ένα μικρό πιεστήριο καπνόφυλλων, δύο οριζόντια κόσκινα καθαρισμού καπνόφυλλων, ένα σταθερό κόσκινο κτλ. Αργότερα, το κτή-

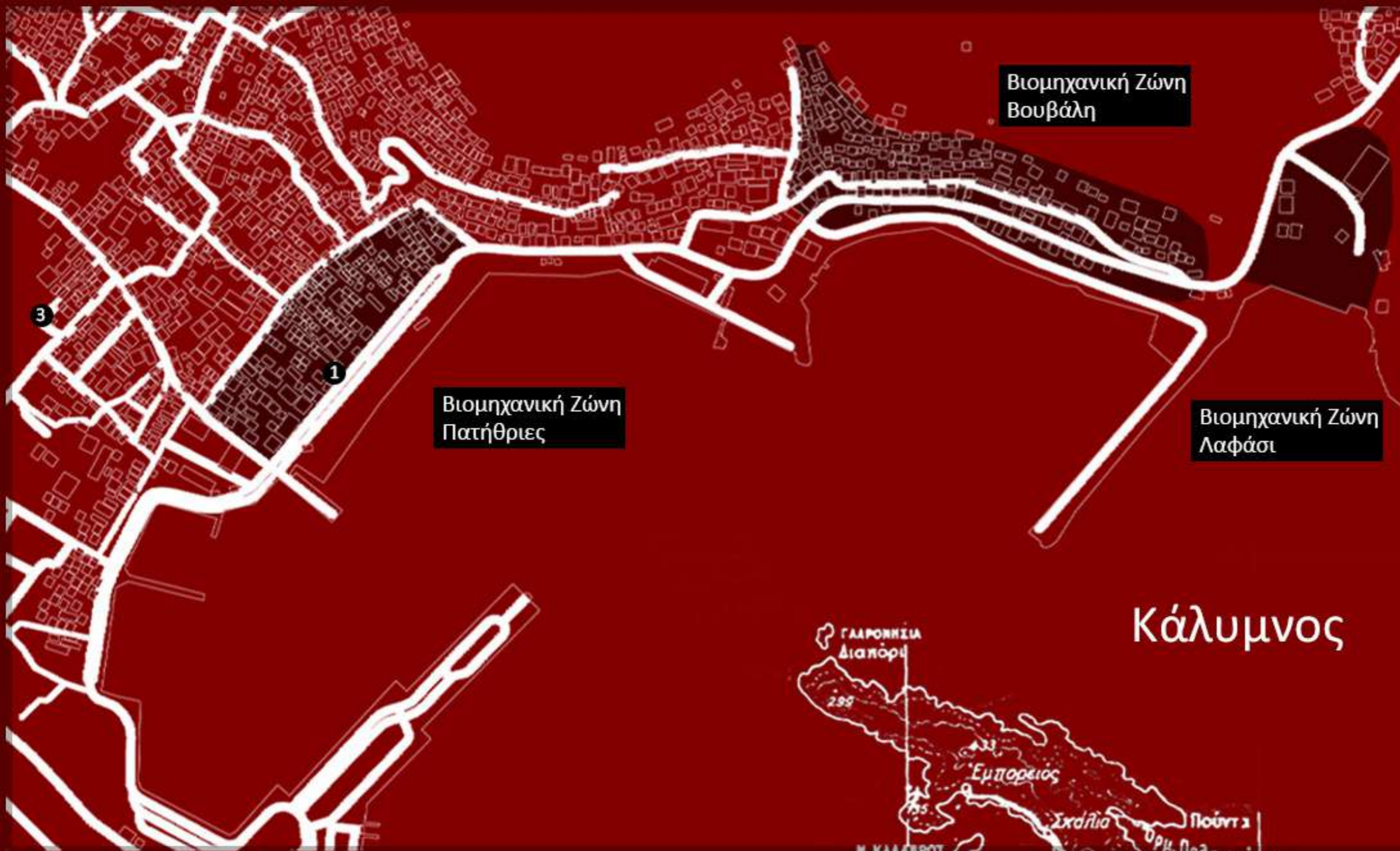
ριο έγινε αποθήκη καπνών, έως ότου εγκαταλείφθηκε, όταν σταμάτησαν οι καπνοκαλλιέργειες της Κω⁹³. Το κτήριο κατασκευάστηκε εκεί που σήμερα βρίσκεται το ξενοδοχείο Kosta Palace (**Εικόνα 2.118 [σελ.99]**), απέναντι από

το κτήριο της ΔΕΗ, το οποίο και γκρεμίστηκε στο τέλος της δεκαετίας του 1980.

93 Τσαλαχούρης Κ., ό.π., 2000, σελ. 42-43

Επωνυμία Βιομηχανίας	Διεύθυνση	Αρχικό Αντικείμενο Απασχόλησης	Περίοδος Λειτουργίας		Νέα ή Τωρινή Χρήση	Έτος έναρξης νέας χρήσης	Κατάσταση χρήσης		Κατάσταση Αρχικού Εξοπλισμού		Νομικό καθεστώς προστασίας
							Εγκαταλελειμμένο	Σε λειτουργία	Σώζεται	Δεν Σώζεται	
Δημοτικά Σφαγεία Mattatoio	Οδός Ακτής Ζουρούδη, Κως	Δηματικά Σφαγεία	1926-?		Νυχτερινό Κέντρο διασκέδασης	2016		X		X	?
Αποθηκευτικές Εγκαταστάσεις	Οδός Αβέρωφ, Κως	Μετατράπηκε σε εργοστάσιο τομάτας	1926-? 1956-1978		Κατεδαφίστηκε						
S.I.E.R.	Οδός Αβέρωφ, Κως	Εργοστάσιο Ηλεκτρικής Εταιρείας	1926-Σήμερα		Γραφεία της ΔΕΗ			X	X		?
CAIR	Οδός Ακτής Ζουρούδη, Κως	Οινοποιείο	1931-1999				X		(Βανδαλισμένος)		Διατηρητέο
Παλαιά Α.ΒΙ.ΚΩ (Αγροτική Βιομηχανία Κω)	Οδός Ακτής Ζουρούδη, Κως	Βιομηχανία Τομάτας	1954-1965 1965-1994 (αποθήκες)				X			X	Διατηρητέο
Νέα Α.ΒΙ.ΚΩ (Αγροτική Βιομηχανία Κω)	Οδός Ακτής Ζουρούδη, Κως	Βιομηχανία Τομάτας	1965-1994		Κατεδαφίστηκε						
S.V.I.C. (Saponificio Vittoria Industria Coense)	Οδός Ακτής Ζουρούδη, Κως	Σαπωνοποιείο	1931-1955		είχε ενσωματωθεί στην Παλιά ΑΒΙΚΩ		X			X	Διατηρητέο
S.A.I.TAB – Societa Anonima Italiana Tabacchi	Ακτή Κουντουριώτου, Κως	Καπνοβιομηχανία	1938-?		Κατεδαφίστηκε						

Πίνακας 2.3 | Καταγραφή Βιομηχανικών Μονάδων της Κω

2.4| Οι Βιομηχανικές Εγκαταστάσεις της Καλύμνου

2.4.1| Γενικά

Τα πρώτα βιομηχανικά κτήρια και εγκαταστάσεις της Καλύμνου, τοποθετούνται χρονικά τη στιγμή της μετεξέλιξης των ελληνικών τόπων σε αστικά κέντρα. Η κατασκευή τους διαρκεί από το 1870 έως το 1930 περίπου⁹⁴. Επί της Ιταλοκρατίας ανεγείρονται σημαντικά διοικητικά κτίσματα στο λιμάνι, το οποίο διαμορφώνεται ως το κεντρικό κομμάτι της πόλης. Αρχικά, αναπτύχθηκαν διάσπαρτες διατάξεις από αποθήκες στην παραλιακή ζώνη και μετά το 1860 διαμορφώθηκε η περιοχή με τα σύνολα από κτίσματα και ελεύθερους χώρους για την επεξεργασία των σφουγγαριών στην περιοχή Βουβάλη (**Εικόνα 2.119 |σελ.102**).

Παράλληλα, ο οικισμός της πρωτεύουσας του νησιού επεκτείνεται στην παραλιακή ζώνη του πεδινού τμήματος της Πόθιας και κατά την περίοδο 1890 έως 1950 περίπου χαρακτηρίζεται από κτήρια με νεοκλασικό ύφος. Το λιμάνι της Πόθιας εξυπηρετεί τη βιομηχανική περιοχή του Λαφασίου (**Εικόνα 2.119 |σελ.102**) και τις νεότερες επεκτάσεις του. Ο οικισμός της

Εικόνα 2.119 | Οι Βιομηχανικές Εγκαταστάσεις της Καλύμνου

1. SIER α' εργοστάσιο (1931)
2. SIER β' εργοστάσιο (1950)
3. Ταπητουργείο Χιλιοχρονίτη (1914)
4. Πλινθοκεραμοποιείο Μαμουζέλου (1900)

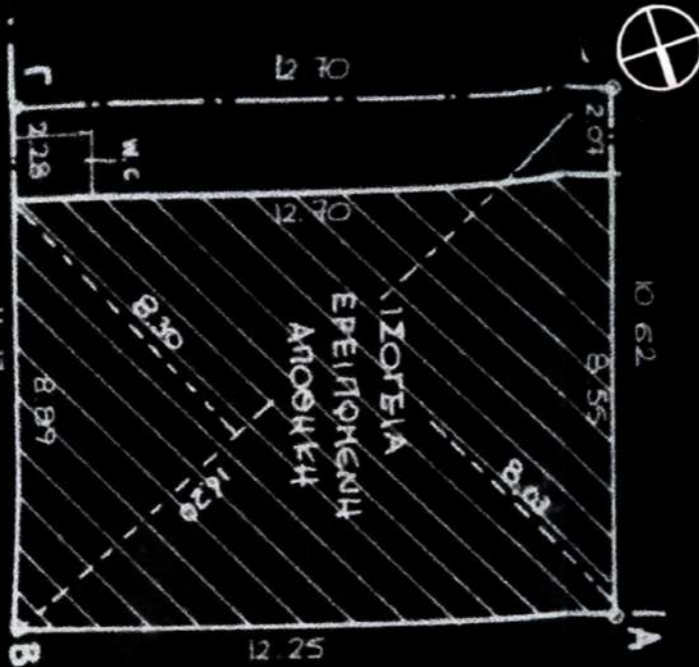

Εικόνα 2.119:
 Cadmapper
 Ρεΐση Φ., Περιβαλλοντικές και κοινωνικές παράμετροι στην ανάπτυξη μικρών οικισμών, διπλωματική εργασία, Πάτρα, 2006
 ίδια επεξεργασία

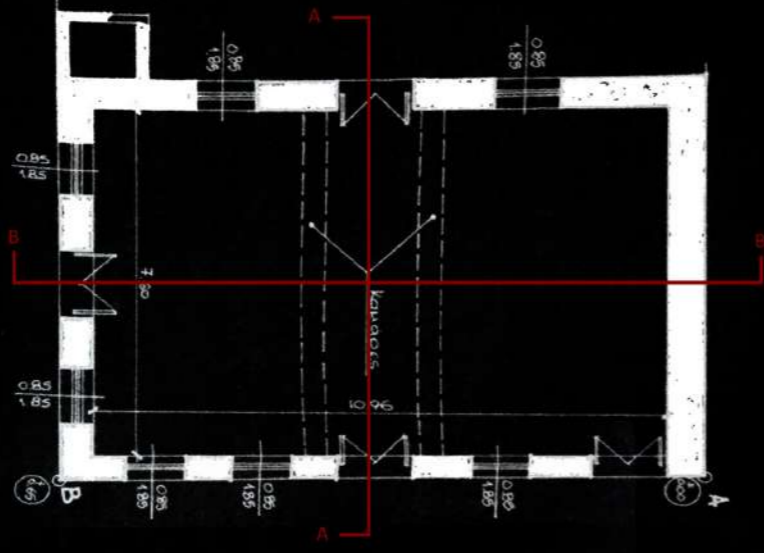
⁹⁴ Ρούσσου Ε., Η Βιομηχανική κληρονομιά της Δωδεκανήσου: Βιοτεχνικές Εγκαταστάσεις στην Κάλυμνο, ΤΕΕ Δωδεκανήσου, Ρόδος, 2009, σελ.219

Εικόνα 2.120 | Απόψεις του πρώτου εργοστασίου SIER

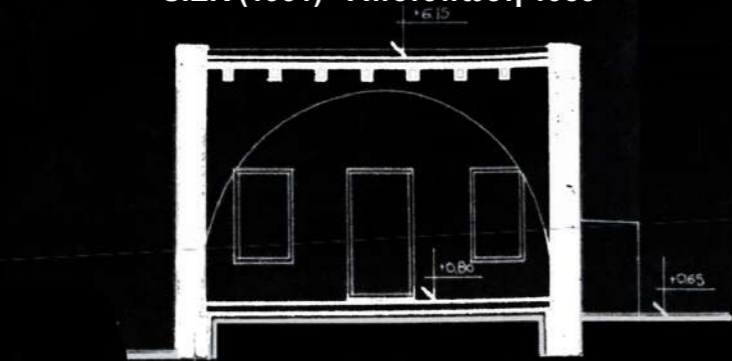
Εικόνα 2.122 | Τοπογραφικό πρώτου εργοστασίου SIER (1931) - Αποτύπωση 1983

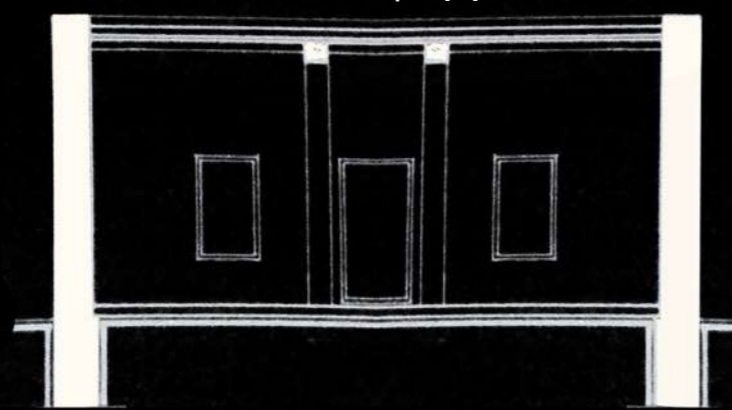
Εικόνα 2.123 | Κάτοψη του πρώτου εργοστασίου SIER (1931) - Αποτύπωση 1983

Εικόνα 2.121 | Μετά την Κατεδάφιση του 1985

Εικόνα 2.124 | Τομή A - A

Εικόνα 2.125 | Τομή B - B

Πόθιας, ουσιαστικά, περιλαμβάνει χωριστές και αρχιτεκτονικά αναγνωρίσιμες βιομηχανικές περιοχές - σύνολα, οι αξιολογότερες από τις οποίες είναι: οι Πατήθριες, η περιοχή Βουβάλη και το Λαφάσι.

2.4.2| Οι Πατήθριες

Οι Πατήθριες χωροθετούνται βόρεια του λιμανιού της Πόθιας και χαρακτηρίζονται από ένα αυστηρό πολεοδομικό σύστημα εγκάρσιας τοποθέτησης επίμηκων οικοδομικών τετραγώνων στη θάλασσα. Μέχρι το 1930 περίπου, ένα μεγάλο τμήμα από αυτά τα οικοδομικά τετράγωνα περιβάλλονταν από θάλασσα. Επί Ιταλοκρατίας, αναβαθμίστηκε η περιοχή με τη διευθέτηση της παραλιακής ζώνης και την επέκταση του αστικού ιστού προς τη θάλασσα, την κατασκευή δικτύου αποχέτευσης και την ανέγερση δημοτικής αγοράς και διοικητικών κτηρίων (σημερινό Δημαρχείο και Επαρχείο). Τα βιοτεχνικά κτίσματα στις Πατήθριες, με χρήση κυρίως αποθηκών, μηχανουργείων και ποτοποιείων, είναι διώροφα με επίπεδο δώμα και αυστηρή διάρθρωση της όψης κατά τα πρώιμα νεοκλασικά πρότυπα. Το ισόγειο είναι διαρρυθμισμένο για εμπορική ή αποθηκευτική χρήση, ενώ ο όροφος είναι συχνότερα κατοικία. Η επιμελημένη κατασκευή και η ορθολογική διάρθρωση της κάτοψής τους

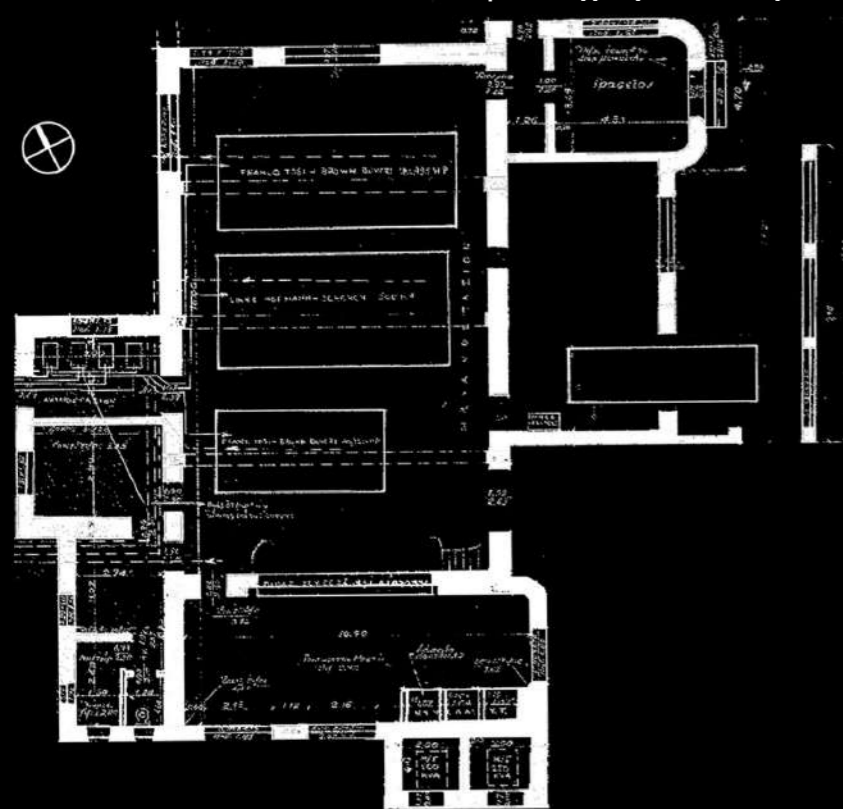
που απαντάει σε λειτουργικές ανάγκες προσδίδει στο σύνολο της περιοχής έναν χαρακτήρα βιοτεχνικής περιοχής που διατηρείται αναλλοίωτος μέχρι και σήμερα.

Στις Πατήθριες, κατά την περίοδο 1880-1900, αναπτύχθηκαν αποθήκες επεξεργασίας, συσκευασίας και διανομής σφουγγαριών, μηχανουργεία, ποτοποιεία και επιπλοποιεία.

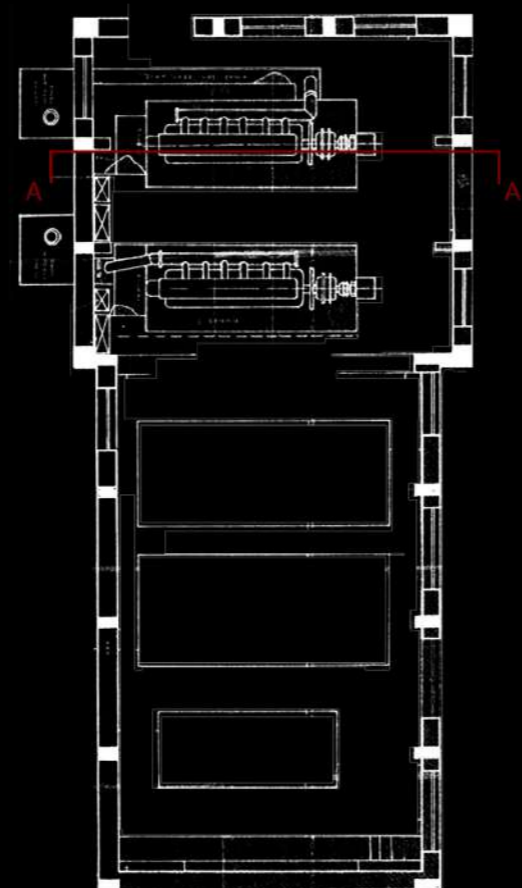
Ηλεκτρική Επιχείρηση (1927): Το 1927, κατασκευάστηκε ο ηλεκτρικός σταθμός της Καλύμνου από τους αδελφούς Γαλόπουλου. Ο Ν. Γαλόπουλος, πνεύμα ανήσυχο και με εξαιρετικές ικανότητες στη μηχανολογία, ξεκίνησε την προσπάθεια ηλεκτροφωτισμού της Καλύμνου με μια μηχανή για κίνηση πλοίου, την οποία μετέτρεψε σε γεννήτρια ρεύματος. Λίγο αργότερα εγκατέστησε και μεγαλύτερη γεννήτρια σε κτήριο στο λιμάνι, μεταξύ του σημερινού Δημαρχιακού Μεγάρου και της Πλατείας Διαμαντή. Επιπλέον, ο Γαλόπουλος, σε συμφωνία με τη Δημαρχία το 1925, αναλαμβάνει να ηλεκτροφωτίσει με “ηλεκτροφανούς” περισσότερα σημεία της πόλης, με την υποχρέωση να αφαιρέσει και τους υπάρχοντες “πετρελαιοφανούς”. Το εργοστάσιο παραγωγής ρεύματος είχε περιορισμένο ωράριο λειτουργίας, συνήθως από την έλευση της νύχτας μέχρι τα μεσάνυχτα, δηλαδή 5-6 ώρες το

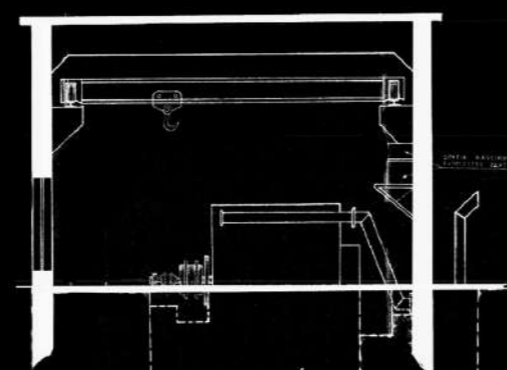
Εικόνα 2.126 | Τοπογραφικό δεύτερου εργοστασίου SIER (1950)

Εικόνα 2.127 | Γενική κάτοψη εργοστασίου SIER (1950)

Εικόνα 2.129 | Κάτοψη μηχανοστασίου β' ορόφου (1950)

Εικόνα 2.130 | Τομή Α-Α μηχανοστασίου (1950)

24ωρο⁹⁵. Το εργοστάσιο συνέχισε τη λειτουργία του μέχρι και τα μέσα της δεκαετίας του 1930, οπότε υπέστη υποχρεωτική επίταξη από τους Ιταλούς και στο προσκήνιο εμφανίστηκε η ιταλικών συμφερόντων εταιρεία SIER (Societa Industrie Electriche Rodi) (Εικόνα 2.4 |σελ.31). Η SIER είχε αναλάβει την ηλεκτροδότηση και την τηλεφωνία στη Ρόδο, από το 1923, και ήδη είχε αρχίσει να επεκτείνεται προς την Κω, την Κάλυμνο και τη Λέρο.

Ο σταθμός, ορθογωνικής κάτοψης (Εικόνα 2.123 |σελ.104) και διαστάσεων 10,6 x 22m, ήταν ένα κτήριο συμμετρικό ως προς τα ανοίγματα των όψεων, είχε σκελετό από οπλισμένο σκυρόδεμα και τοίχους πληρώσεως από οπτοπλινθοδομή. Ακόμη, στεγαζόταν με πλάκα οπλισμένου σκυροδέματος. Ο κεντρικός χώρος του μηχανοστασίου περιβαλλόταν από βοηθητικούς χώρους, αντλιοστάσιο, γραφείο και δύο δεξαμενές ύδατος. Το 1951, το νησί είχε 10.000 κατοίκους και η ηλεκτρική εταιρεία διέθετε τρία ηλεκτροπαραγωγά ζεύγη, με συνολική ιπποδύναμη 780 HP⁹⁶. Από τα μέσα της δεκαετίας του 1950 μεταφέρεται

σε νέα εγκατάσταση (Εικόνα 2.126 |σελ.106). Έγινε δύο φορές πρόταση από την Αρχιτεκτονική Επιτροπή να κηρυχθεί διατηρητέο (1984 και 1985)⁹⁷, αλλά δυστυχώς ο ιδιοκτήτης το κατεδάφισε το 1985.

2.4.3| Η περιοχή Βουβάλη

Κατά μήκος της ακτογραμμής, το μέτωπο με τα σχετικά μεγάλης κλίμακας κτίσματα επεξεργασίας σφουγγαριών διαμορφώνει ένα σύνολο με έντονο αστικό χαρακτήρα. Πρόκειται για κτίσματα της περιόδου 1880-1900 κτισμένα από τον Νικόλαο Βουβάλη, μεγάλο ευεργέτη του νησιού και μεγιστάνα του σπογγεμπορίου. Σήμερα, ένα μεγάλο μέρος από αυτά διατηρούν τη χρήση τους ενώ, κάποια άλλα, ως ευεργετήματα προς το δημόσιο, λειτουργούν ως σχολεία. Οι μεγάλοι ελεύθεροι χώροι μπροστά από τα κτήρια της περιοχής Βουβάλη λειτουργούν ως ξηραντήρια και τόποι διαλογής των σπόγγων. Σε ημέρες μεγάλης ζήτησης, οι αυλές των δημόσιων κτηρίων της περιόδου της Ιταλοκρατίας, καθώς και η αυλή της Εκκλησίας του Χριστού στο λιμάνι της Πόθιας, αναλαμβάνουν επίσης την παραπάνω λειτουργία. Συμπληρωματικά σε χρήση κτίσματα επεξεργασίας σιδήρου και ξύλου για κατασκευές συναφείς με

⁹⁵ Πατέλλης Γ., *Συγκοινωνίες και επικοινωνίες στην Κάλυμνο του Χθες*, Κάλυμνος, 2020, σελ. 173-175

⁹⁶ Χειρχαντέρη Γ., *Τα κτίρια των πρώτων ηλεκτρικών εταιρειών κατά την περίοδο 1889-1940 / 50: ιδρυτικοί παράγοντες και σχεδιασμός*, διδακτορική διατριβή, Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο (ΕΜΠ), Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών, Αθήνα, 2014, σελ 567

⁹⁷ Φάκελος της οικοδομικής άδειας 465/85 του Πολεοδομικού Γραφείου Καλύμνου

Εικόνα 2.131 | Το ταπητουργείο πριν την κατεδάφιση

Εικόνα 2.132 | Τοπογραφικό Πλινθοκεραμοποιείου Μαμουζέλος στην Ψέριμο

Εικόνα 2.133 | Άποψη του εργοστασίου σήμερα

Εικόνα 2.134 | Μηχανολογικός εξοπλισμός

την αλιεία - σπογγαλιεία και το σπογγεμπόριο, δημιουργούν ευρύτερα σύνολα κτηρίων και περιοχών με βιομηχανικό χαρακτήρα.

Στην περιοχή Βουβάλη, κατά την περίοδο 1890-1910, αναπτύχθηκαν αποθήκες επεξεργασίας, συσκευασίας και διανομής σφουγγαριών πρώην ιδιοκτησίας Βουβάλη.

2.4.4| Το Λαφάσι

Εκτός από τις αποθήκες επεξεργασίας σφουγγαριών, το καρνάγιο και τα μηχανουργεία συμπληρώνουν την ανατολική ακτογραμμή της Πόθιας. Το καρνάγιο, με τις τέσσερις ιδιόκτητες μονάδες κατασκευής πλοίων, χωροθετήθηκε σε αυτή τη θέση επί Ιταλοκρατίας. Το 1930, μεταφέρθηκαν στο Λαφάσι όλες οι ναυπηγικές και επισκευαστικές δραστηριότητες του ναυτόκοσμου του νησιού.

Το καρνάγιο ήταν αρχικά οργανωμένο με τέσσερα ή πέντε μονόχωρα κτίσματα σε σειρά διαταγμένα κατά μήκος της παραλίας. Σήμερα, σώζονται σε μέτρια κατάσταση δύο από τα αρχικά κτίσματα ιδιοκτησίας Χειλά και Τριπολίτη. Το ναυπηγείο των Χειλάδων, στο Λαφάσι, ιδρύθηκε το 1958. Πρόκειται για μια μικρή οικογενειακή επιχείρηση που συντηρεί το επάγγελμα και εξακολουθεί να λειτουργεί και σήμερα.

Πέρα από τις περιοχές αυτές εμφανίζονται και ορισμένες μεμονωμένες μονάδες, όπως:

Ταπητουργείο Χιλιοχρονίτη (1914): Το αρχικό οικόπεδο του κτηρίου (**Εικόνα 2.119 |σελ.102**) αποκτήθηκε με δωρεά του Εμμανουήλ Χιλιοχρονίτη επί οθωμανικής περιόδου και το κτήριο ανεγέρθηκε το 1914 με την οικονομική συμμετοχή της Δημογεροντίας, για να λειτουργήσει ως Κοινοτικό Νηπιαγωγείο. Δεν λειτούργησε ποτέ ως σχολείο, ενώ το 1928 άρχισε να λειτουργεί ως σχολή και βιοτεχνία ταπήτων, με την ονομασία «Ταπητουργείο» και με την πρόσληψη, ως διδασκαλισσών ύφανσης ταπήτων, δύο αδελφών αρμενικής καταγωγής. Προς το τέλος της δεκαετίας του 1930, η χρήση του κτηρίου ως Ταπητουργείο ατονεί και οι Ιταλοί το χρησιμοποιούν πλέον ως αίθουσα εκδηλώσεων και κινηματογράφο, με την ονομασία “Θέατρο Roma”⁹⁸.

Κατά την περίοδο της διακυβέρνησης της Δωδεκανήσου από την Ελληνική Στρατιωτική Διοίκηση Δωδεκανήσου, αλλά και μετά την Ενσωμάτωση, τις δεκαετίες 1950 και 1960, το κτήριο του λεγόμενου «Ταπητουργείου» θα διατηρήσει μεν την ονομασία αυτή, αλλά δεν θα έχει πλέον καμία σχέση με την παραγωγή ταπήτων. Θα

⁹⁸ Πατέλλης Γ., “Ταπητουργείο, ένα εμβληματικό κτίριο που δεν υπάρχει πλέον”, στο *Kalymnosnow*. Ιανουάριος 2022, προβολή στις 7 Δεκεμβρίου 2022, <https://www.kalymnosnow.gr/index.php/topika/item/4237>

χρησιμοποιείται ως αίθουσα θεάτρου, ομιλιών και εκδηλώσεων, αλλά και ως Μουσείο Καλύμνου στο ημιυπόγειο.

Την περίοδο 1966-67, ο Αλέξης Αλεξιάδης, της οικογένειας του Δημητρίου Αλεξιάδη, Καλύμνιος σπογγέμπορος στην Ισπανία, επισκέπτεται τον τόπο καταγωγής του και δωρίζει στο Δήμο 1.000.000 δρχ., ποσό ιδιαίτερα υψηλό για την εποχή, για τη δημιουργία δημοτικού παιδικού σταθμού. Τα χρόνια περνούν οικόπεδο δεν βρίσκεται και ρίπτεται η ιδέα, από την τότε Δημαρχία, της κατεδάφισης του Ταπητουργείου και της αξιοποίησης του οικοπέδου για τον παραπάνω σκοπό. Όπως είναι φυσικό προκαλούνται σοβαρές αντιδράσεις για την απόφαση αυτή. Ήταν ένα κτήριο με απλές γραμμές και ελκυστική νεοκλασική πρόσοψη (**Εικόνα 2.131 |σελ.108**), στο κέντρο της Πόθιας, το οποίο είχε

συνδεθεί με την ιστορία της πόλης. Επιπλέον εξακολουθούσε να είναι η μοναδική δημοτική αίθουσα πολιτισμού εκείνη την εποχή. Τελικά, το κτήριο κατεδαφίζεται αρχές της δεκαετίας του 1970 και ανεγείρεται το σημερινό, με κάποιες προδιαγραφές παιδικού σταθμού. Φτάνει μέχρι τους σοβάδες, αλλά τα χρήματα της δωρεάς Αλεξιάδη τελειώνουν. Αποπερατώνεται από το Δήμο το 1984 και στεγάζει πλέον το ΚΑΠΗ Πόθιας και κάποιες άλλες υπηρεσίες του Δήμου, ενώ ο χαμηλός τάβανος όροφος χρησιμοποιείται ως αίθουσα πολλαπλών χρήσεων.

Πλινθοκεραμοποιείο Μαμουζέλου (1900)⁹⁹: Υπήρχαν δύο πλινθοκεραμοποιεία Μαμουζέλου. Το ένα βρισκόταν στην Ψέριμο και το άλλο στην Κάλυμνο (**Εικόνα 2.119 |σελ.102**).

⁹⁹ Ρούσσου Ε., ό.π., Ρόδος, 2009, σελ.225

Δυστυχώς, στοιχεία για το Πλινθοκεραμοποιείο Μαμουζέλου στην Κάλυμνο δεν υπάρχουν, για αυτό ακολουθεί η ανάλυση μόνο για αυτό της Ψερίμου.

Η Ψέριμος αποτελεί ξεχωριστό νησί από την Κάλυμνο, όμως, διοικητικά ανήκει σε αυτήν. Στην Ψέριμο εκτός από κριθάρι παρήγαγαν και πηλό. Σύμφωνα με τους ντόπιους είχε την καλύτερη άργιλο στα Δωδεκάνησα. Το εργοστάσιο πηλού απασχολούσε 20-30 άτομα. Αρχικά, παρήγαγε κεραμίδια και μετά τούβλα που διοχετεύονταν τόσο στην Κάλυμνο όσο και την Κω. Το εργοστάσιο έβγαζε 10-20 τόνους τον μήνα. Το 1920 υπήρχε θολωτή κατασκευή με πυρότουβλα. Κατά τη διάρκεια του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, οι Γερμανοί έκαψαν το εργοστάσιο δύο φορές, καθώς είχαν μάθει ότι μέσα κρύβονταν Άγγλοι, οι οποίοι είχαν επιβιώσει από ένα ναυ-

άγιο πλησίον της περιοχής. Στο τέλος, οι Γερμανοί πήρανε τον Α. Μαμουζέλο σε στρατόπεδο συγκέντρωσης για 1,5 χρόνια. Η αγγλική κυβέρνηση συμπαράσταθηκε στον παθόντα και του πρότεινε να μεταναστεύσει στην Αγγλία με την οικογένεια του, όμως ο ίδιος αρνήθηκε την πρόταση, προτιμώντας να παραμείνει στην Ψέριμο. Η παραγωγή του εργοστασίου μειωνόταν λόγω των εισαγόμενων προϊόντων και τελικά σταμάτησε τη λειτουργία του το 1963¹⁰⁰. Σήμερα, το μόνο που έχει απομείνει να θυμίζει το εργοστάσιο, είναι τα ερείπιά του (**Εικόνα 2.133 |σελ.108**) και ένα μέρος του μηχανολογικού του εξοπλισμού (**Εικόνα 2.134 |σελ.108**).

¹⁰⁰ Κουτελλάς Ν., Πλινθοκεραμοποιείο Μαμουζέλος, στο Βιομηχανικά Δελτία Απογραφής. Μάρτιος 2020, προβολή στις 7 Δεκεμβρίου 2022, https://vida-omada.blogspot.com/2020/03/blog-post_26.html

Επωνυμία Βιομηχανίας	Διεύθυνση	Αρχικό Αντικείμενο Απασχόλησης	Περίοδος Λειτουργίας	Νέα ή Τωρινή Χρήση	Κατάσταση χρήσης		Κατάσταση Αρχικού Εξοπλισμού		Νομικό καθεστώς προστασίας
					Εγκαταλελειμμένο	Σε λειτουργία	Σώζεται	Δεν Σώζεται	
Ηλεκτρική Επιχείρηση Αφοί Γαλόπουλων Α' Εργοστάσιο	Πατήθριες	Εργοστάσιο Ηλεκτρικής Εταιρείας	1927- Μέσα του 1950	Κατεδαφίστηκε					
S.I.E.R Β' Εργοστάσιο	Πόθια	Εργοστάσιο Ηλεκτρικής Εταιρείας	Μέσα του 1950-?	Γραφεία ΔΕΔΗΕ		Χ	Χ		?
Ταπητουργείο Χιλιοχρονίτη	Πόθια	Βιοτεχνία Ταπήτων	1928- τέλος δεκαετίας του 1930	Κατεδαφίστηκε					
Πλινθοκεραμοποιείο Μαμουζέλου	Ψέριμος	Πλινθοκεραμοποιείο	1900-1963		Χ		Μέρος αυτού		?

Πίνακας 2.4 | Καταγραφή Βιομηχανικών Μονάδων της Καλύμνου

03

ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΗ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑ ΚΑΙ ΔΙΑΣΩΣΗ ΤΩΝ ΨΗΓΜΑΤΩΝ ΤΗΣ ΑΠΟΒΙΟΜΗΧΑΝΙΣΗΣ

3| Βιομηχανική Κληρονομιά και Διάσωση των Ψηγμάτων της Αποβιομηχάνισης

3.1| Γενικά

Η Βιομηχανική Επανάσταση με τις ταχύτατες αλλαγές που έφερε στα μέσα παραγωγής, στις κοινωνικές, πολιτικές και πολιτισμικές δομές της ανθρωπότητας, από τα μέσα του 18ου αιώνα και μετά, αποτελεί την κληρονομιά του κόσμου της Εργασίας και της Τεχνολογίας που, ως πολιτιστικό αγαθό, εξετάζεται από την επιστήμη της Βιομηχανικής Αρχαιολογίας (**βλ. παρ.3.2.2|σελ.117**). Το βιομηχανικό μνημείο γίνεται η κυριότερη μαρτυρία, που μαζί με τα φωτογραφικά τεκμήρια, τα αρχεία, τον τεχνολογικό εξοπλισμό και άλλα, συνθέτουν την πλήρη εικόνα εκείνης της ανθρώπινης δραστηριότητας και της ιστορικής περιόδου κατά την οποία πραγματώθηκε. Τα πολιτικά, κοινωνικά και οικονομικά δεδομένα συνδέονται άρρηκτα με την ανάπτυξη της Βιομηχανίας και από αυτή την άποψη, το πεδίο της επιστημονικής έρευνας γίνεται σύνθετο και απαιτεί την εμπλοκή επιστημόνων πολλών ειδικοτήτων. Το αποτέλεσμα της σύνθεσης είναι γοητευτικό¹⁰¹, αλλά και άκρως διαφωτιστικό για την ιστορική

¹⁰¹ Δακουρά-Βογιατζόγλου Ο., *Η Βιομηχανική Κληρονομιά της Δωδεκανήσου: Βιομηχανική Κληρονομιά και Ιστορική Ταυτότητα - Νέα Ιωνία*, ΤΕΕ Δωδεκανήσου, Ρόδος, 2009, σελ.245

συγκυρία, τις οικονομικές, κοινωνικές, πολιτικές και πολιτιστικές συνθήκες που συντέλεσαν στη βιομηχανική ανάπτυξη σε κάθε έθνος ξεχωριστά, αλλά και σε τοπικό επίπεδο στον ίδιο γεωγραφικό χώρο.

Το θέμα των κριτηρίων διατήρησης των καταλοίπων αυτής της κληρονομιάς αποτέλεσε δύσκολο πρόβλημα και αντικείμενο συνεδρίων και ακαδημαϊκών συζητήσεων. Στην προσπάθεια αντιμετώπισής του, συστάθηκαν οι αξίες της βιομηχανικής κληρονομιάς, οι οποίες σύμφωνα και με την Χάρτα που υπογράφηκε στο Nizhny Tagil¹⁰² της Ρωσίας, το 2003, είναι εγγενείς στον ίδιο χώρο, στον ιστό του, στα συστατικά του, στα μηχανήματα, στο βιομηχανικό τοπίο, στα γραπτά τεκμήρια, και ακόμη στα άυλα ίχνη της βιομηχανίας που περιέχονται στις ανθρωπίνες αναμνήσεις και στα ήθη.

Εδραιώνεται έτσι το πολιτιστικό αγαθό που εκπροσωπεί η βιομηχανική κληρονομιά και προκύπτει αβίαστα ότι στους σχεδιασμούς για την οικονομική ανάπτυξη ενός τόπου, σε περιφερειακό ή εθνικό επίπεδο, είναι απαραίτητο να περιλαμβάνονται προγράμματα για την αναγνώριση, διατήρηση και ανάδειξή της. Και αν, με βάση χρηματοοικονομικά κριτήρια και κοντόφθαλμες προοπτικές, το διακύ-

¹⁰² TICCIH, Χάρτα του Nizhny Tagil για τη Βιομηχανική Κληρονομιά, (επιμ.) Αγριαντώνη Χ. και Μπελαβίλα Ν., Ελληνικό Τμήμα, 2003 <http://ticcih.gr/>

βευμα μοιάζει περίπλοκο και δαπανηρό, υπάρχει μια απλή αρχή που ισχύει για τα πολιτιστικά αγαθά κάθε τόπου, ότι δηλαδή είναι αδιαπραγμάτευτα. Οι σελίδες της ιστορίας έχουν συνέχεια και κάθε κενή σελίδα δημιουργεί ασυνέχεια, λύση των κρίκων της αλυσίδας της και λησμονιά¹⁰³.

Η βιομηχανική ανάπτυξη και παράδοση ενός τόπου συνδέεται αναπόσπαστα με τις πτυχές της οικονομικής, πολιτικής, γεωφυσικής και πολιτιστικής της ιστορίας, αποτελεί συστατικό της φυσιογνωμίας και ταυτότητας του και παράγοντα της πολιτιστικής του κληρονομιάς.

Σήμερα που η αποβιομηχανία της Ελλάδας είναι γεγονός αναμφισβήτητο, κάτω από τις γενικότερες διεθνείς και εθνικές οικονομικές συνθήκες, οι επιπτώσεις της σε σχέση με το κενό κτήριο, το κύριο τεκμήριο της βιομηχανικής δραστηριότητας και τις γκρίζες ζώνες που δημιουργεί στην συνέχεια του αστικού ιστού, είναι εκείνα που απασχολούν του εμπλεκόμενους φορείς.

3.2| Η Βιομηχανική Κληρονομιά ως τμήμα της Πολιτιστικής Κληρονομιάς

3.2.1| Πολιτιστική Κληρονομιά

Η έννοια του πολιτισμού προήλθε από τις επιστήμες της ανθρωπολογίας και της κοινωνιολογίας όταν ο ανθρωπολόγος E.B. Tylor, στα τέλη του 19ου αιώνα, έθεσε τις βάσεις για έναν ορισμό του πολιτισμού, ως “σύνθετο σύνολο που περιλαμβάνει τη γνώση, την πίστη, την τέχνη, το νόμο, τα ήθη και τα έθιμα και άλλες δεξιότητες που απέκτησε ο άνθρωπος ως μέλος μιας κοινωνικής ομάδας”¹⁰⁴.

Ο πολιτισμός, ουσιαστικά παρέχει ένα πλαίσιο κοινών χαρακτηριστικών που ενώνουν μια κοινωνική ομάδα, επομένως είναι ένα στοιχείο ζωτικής σημασίας για τους ανθρώπους καθώς μπορεί να τους εντάξει σε σύνολα, να τους κοινωνικοποιήσει και να τους βοηθήσει να αναπτυχθούν μέσα σε αυτά. Συνδέει την ανθρώπινη κοινωνία με το περιβάλλον της και εξασφαλίζει την ασφάλεια και τη διάρκεια ομάδων και ατόμων του ανθρώπινου είδους¹⁰⁵. Κατά μια έννοια λοιπόν, ο πολιτισμός είναι η κινητήρια δύναμη που ωθεί τον άνθρωπο στην εξέλιξή του, επομένως

104 Παπαδοπούλου Γ., *Αξιοποίηση της Πολιτιστικής Κληρονομιάς*, Υπουργείο Παιδείας και Θρησκευμάτων, σελ. 8

<https://kentradiaviou.gr/wp-content/uploads/2019/07/6.9.pdf>

105 Παπαδοπούλου Γ., *ό.π.*, σελ. 9

η σπουδαιότητά του και η επιρροή του στο ανθρώπινο είδος δεν μπορεί να υποτιμηθεί.

Ο όρος κληρονομιά αναφέρεται σε οτιδήποτε πολύτιμο παραλαμβάνεται από τις προηγούμενες γενιές ως ηθική ή/και πνευματική παρακαταθήκη. Έτσι λοιπόν, η κληρονομιά μπορεί να έχει ηθική, πνευματική, πολιτιστική και καλλιτεχνική αξία, η οποία βοηθάει στην ανάπτυξη της κοινωνίας. Ουσιαστικά, η κληρονομιά αποτελεί μια βάση που άφησαν οι προηγούμενες γενιές, πάνω στην οποία καλούνται να πατήσουν οι παρούσες, ώστε να εξελιχθούν και να αφήσουν τη δικιά τους παρακαταθήκη για τις επόμενες γενιές.

Τις τελευταίες δεκαετίες, γίνεται λόγος για την προστασία της Πολιτιστικής Κληρονομιάς (υλικής ή/και άυλης), η οποία σε πολλές περιπτώσεις αλλοιώνεται ή καταστρέφεται. Σε μια εποχή με γρήγορους ρυθμούς και πληθώρα δραστηριοτήτων γίνεται όλο και πιο δύσκολο να προστατευτεί η παρακαταθήκη που έχουν αφήσει οι προηγούμενες γενιές. Αυτό συμβαίνει επειδή κύριο μέλημα των ανθρώπων είναι η εξέλιξη, γεγονός που τους απομακρύνει από το παρελθόν και συνεπώς η Πολιτιστική Κληρονομιά συχνά παραμελείται. Για τον λόγο αυτό, οι κυβερνήσεις των χωρών, αλλά και πολλές οργανώσεις και οργανισμοί ανά τον κόσμο, προσπαθούν μέσα

από τη δημιουργία νόμων, πλαισίων και δράσεων να προστατεύσουν την Πολιτιστική Κληρονομιά¹⁰⁶.

Οι κυριότερες οργανώσεις/οργανισμοί παγκόσμιας εμβέλειας για την προστασία και την ανάδειξη της Πολιτιστικής Κληρονομιάς είναι:

UNESCO	United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization ¹⁰⁷ - Οργανισμός των Ηνωμένων Εθνών για την Εκπαίδευση, την Επιστήμη και τον Πολιτισμό
ICOMOS	International Council on Monuments and Sites ¹⁰⁸ - Διεθνές Συμβούλιο Μνημείων και Χώρων
ICCROM	International Centre for the Study of the Preservation and Restoration of Cultural Property ¹⁰⁹ - Διεθνές Κέντρο για τη Μελέτη της Συντήρησης και της Αποκατάστασης των Πολιτιστικών Αγαθών
OWHC	Organization of World Heritage Cities ¹¹⁰ - Οργανισμός Πόλεων της Παγκόσμιας Κληρονομιάς

106 Γκέτσιος Ι., *Αποκατάσταση του συγκροτήματος Εκκοκκιστηρίων Βάμβακος Ένωσης Γεωργικών Συνεταιρισμών Λαμίας και επανάχρηση του ως πολυμορφικού πλέγματος πολιτιστικών και εμπορικών δραστηριοτήτων*. Master Thesis, Βόλος: Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, 2018

107 <https://www.un.org/youthenvoy/2013/08/unesco-united-nations-educational-scientific-and-cultural-organization/>

108 <https://www.icomos.org/en>

109 <https://www.iccom.org/>

110 <https://www.ovpm.org/>

103 Δακουρά-Βογιατζόγλου Ο., *ό.π.*, Ρόδος, 2009, σελ.245

ICAHM	International Committee on Archaeological Heritage Management ¹¹¹ - Διεθνής Επιτροπή για τη Διαχείριση της Αρχαιολογικής Κληρονομιάς
WMF	World Monuments Fund ¹¹² - Παγκόσμιο Ταμείο Μνημείων

Πίνακας 3.1 | Οργανισμοί παγκόσμιας εμβέλειας για την προστασία και την ανάδειξη της Πολιτιστικής Κληρονομιάς

Η UNESCO είναι ο σημαντικότερος από τους παραπάνω οργανισμούς και έχει ως στόχο την ευημερία του ανθρώπου μέσα σε έναν ειρηνικό κόσμο. Αυτό το επιδιώκει μέσα από την εκπαίδευση, τις κοινωνικές και φυσικές επιστήμες, τον πολιτισμό και την επικοινωνία των λαών. Ιδρύθηκε στις 16 Νοεμβρίου του 1945 στο Λονδίνο¹¹³.

Ο ορισμός για την Πολιτιστική και Φυσική κληρονομιά, δόθηκε από την UNESCO στη Σύμβαση για την Προστασία της Παγκόσμιας Πολιτιστικής και Φυσικής Κληρονομιάς (Παρίσι, 1972). Έτσι λοιπόν, ως «Πολιτιστική Κληρονομιά», θεωρούνται (UNESCO, 1972):

“Τα μνημεία: αρχιτεκτονικά έργα, μνημεία γλυπτικής και ζωγραφικής, στοιχεία ή δομές αρχαιολογικής φύσης, επιγραφές, σπήλαια και συνδυα-

σμοί των ανωτέρω χαρακτηριστικών, οι οποίοι είναι ανεκτίμητης αξίας - σε παγκόσμιο επίπεδο - από ιστορικής, καλλιτεχνικής ή επιστημονικής απόψεως.

***Ομάδες κτηρίων:** ομάδες διαχωρισμένων ή ενιαίων κτηρίων, τα οποία λόγω της αρχιτεκτονικής τους, της ομοιογένειάς τους ή της θέσης τους στο τοπίο, είναι ανεκτίμητης αξίας - σε παγκόσμιο επίπεδο - από ιστορικής, καλλιτεχνικής ή επιστημονικής απόψεως.*

***Τοποθεσίες:** έργα ανθρώπων ή έργα που είναι προϊόντα του συνδυασμού του ανθρώπου και της φύσης, και περιοχές όπως αρχαιολογικοί χώροι που είναι ανεκτίμητης αξίας - σε παγκόσμιο επίπεδο - από ιστορική, αισθητική, εθνολογική ή ανθρωπολογική άποψη.”*

Βέβαια, ο συγκεκριμένος ορισμός επικεντρώνεται σε υλικά αγαθά και υπαρκτά έργα. Η πολιτιστική κληρονομιά δεν περιορίζεται μόνο σε αυτά. Με την πάροδο των χρόνων στην έννοια της έχουν ενταχθεί κι άλλες κατηγορίες ιστορικών αποθεμάτων, κι έτσι μπορεί να διακριθεί σε υλική και άυλη. Στην υλική κληρονομιά εντάσσονται τα κινητά πολιτιστικά αγαθά, όπως είναι τα έργα τέχνης, τα αρχαιολογικά ευρήματα, γραπτά μνημεία, οπτικοακουστικό υλικό κ.ά., καθώς και τα ακίνητα, τα οποία αφορούν κτίσματα, ιστορικούς και αρχαιολογικούς χώρους, οικιστι-

κά σύνολα, τοπία, κ.ά.¹¹⁴ Η άυλη κληρονομιά περιλαμβάνει παραδόσεις και ζωντανές παραστάσεις, οι οποίες κληρονομήθηκαν από τους προγόνους και θα περάσουν στους απογόνους μιας κοινωνίας; Έτσι, ως άυλη πολιτιστική κληρονομιά λογίζονται: η γλώσσα, τα τελετουργικά, τα ήθη και τα έθιμα, οι παραδόσεις, οι κοινωνικοί θεσμοί, η παραγωγή παραδοσιακών προϊόντων (παραδοσιακές συνταγές και τεχνοτροπίες), κ.ά.¹¹⁵

3.2.2| Η Βιομηχανική κληρονομιά και η Βιομηχανική Αρχαιολογία

Η Πολιτιστική Κληρονομιά είναι μια ευρεία έννοια που περιλαμβάνει διάφορα στοιχεία, όπως εικαστικά έργα, αρχιτεκτονικές κατασκευές, έθιμα, κ.λπ. Ένα κομμάτι της είναι και η Βιομηχανική Κληρονομιά, η οποία απαρτίζεται από παλιές βιομηχανικές εγκαταστάσεις (εργοστάσια, βιοτεχνίες, κ.ά.) αλλά και τον εξοπλισμό τους.

Η “βιομηχανική αρχαιολογία”, ως έννοια και πρακτική, έκανε την εμφάνισή της για πρώτη φορά στην Αγγλία, τη δεκαετία του 1950. Την εποχή εκείνη διάφοροι παράγοντες επέφεραν έντονες αλλαγές στη βιομηχανία και στις συνθήκες της οικονομίας, και προκάλεσαν έντονες ανακατατάξεις

στις παραδοσιακά βιομηχανικές πόλεις του δυτικού κόσμου. Συνεπώς, το νέο αυτό πεδίο συνδέθηκε από την αρχή με σημαντικές κοινωνικό-πολιτικές ανακατατάξεις, με προβλήματα στην οικονομία και με συνθήκες εγκατάλειψης ολόκληρων περιοχών. Η τεταμένη κατάσταση που κυριαρχούσε στην Ευρώπη την περίοδο της αποβιομηχάνισης, δημιούργησε την ανάγκη για διάσωση της μνήμης, των τοπικών ταυτοτήτων και των πόρων ζωής και απασχόλησης.

Ο όρος “βιομηχανική αρχαιολογία” εμφανίστηκε στα αγγλικά ακαδημαϊκά ιδρύματα περίπου το 1955 ως ο κλάδος εκείνος που μελετά τον βιομηχανικό πολιτισμό. Υποστηρίζεται ότι ο εμπνευστής του όρου ήταν ο πανεπιστημιακός καθηγητής, D. Dudley. Η πρώτη σημαντική επιτυχία για τον κλάδο σημειώθηκε όταν το Συμβούλιο της Βρετανικής Αρχαιολογίας, ένα επιστημονικό ίδρυμα που κάλυπτε όλη τη βρετανική επικράτεια, αναγνώρισε, το 1959, τις δραστηριότητες που ανέπτυσαν τα τοπικά μουσεία, οι σύλλογοι, οι κοινότητες των τεχνικών και τοπικών ιστορικών για τη διατήρηση των βιομηχανικών μνημείων. Ως αποτέλεσμα αυτού, ο Dudley συγκάλεσε μια διάσκεψη με κύριο θέμα αυτές τις δραστηριότητες και ίδρυσε μια ερευνητική επιτροπή για τη “βιομηχανική αρχαιολογία”¹¹⁶. Στο συνέδριο που

111 <https://icahm.icomos.org/>

112 <https://www.wmf.org/>

113 <https://unescohellas2.wordpress.com/>

114 Κόνσολα Ν., Πολιτιστική Ανάπτυξη και Πολιτική, Αθήνα, Εκδόσεις Παπαζήση, 2006, σελ. 38

115 <https://ich.unesco.org/en/what-is-intangible-heritage-00003>

116 Slotta R., *Εισαγωγή στη Βιομηχανική Αρχαιολογία*, (μτφρ) Παπαδόπουλος Α., εκδόσεις Πολιτιστικό

πραγματοποιήθηκε στο Ironbridge της Μεγάλης Βρετανίας τον Μάιο του 1973, ο όρος απέκτησε επίσημη μορφή και ως έγκυρος πια επιστημονικός κλάδος, ανέδειξε την ανάγκη για δημιουργία μουσείων και πάρκων αφιερωμένων στην ανάδειξη των τεκμηρίων της βιομηχανίας¹¹⁷.

Στο τέλος του 19ου αιώνα, ο χώρος της προστασίας της πολιτιστικής κληρονομιάς διεύρυνε το φάσμα των αντικειμένων του για να συμπεριλάβει αστικά περιβάλλοντα νεότερων εποχών, συνυπολογίζοντας στην έννοια του μνημείου στοιχεία της τεχνολογίας και των τεχνικών μουσείων. Αυτή ήταν η αφετηρία των πρώτων καταγραφών εγκαταλελειμμένων βιομηχανικών εγκαταστάσεων και της διάσωσης των πρώτων μνημείων του είδους. Η ενσωμάτωση κατασκευών και τεχνολογικού εξοπλισμού στην έννοια του μνημείου ήταν η πρώτη κατάκτηση της βιομηχανικής αρχαιολογίας¹¹⁸.

Οι εκπρόσωποι της Διεθνούς Επιτροπής για τη διατήρηση της Βιομηχανικής Κληρονομιάς - TICCIH (βλ. παρ. Πίνακας 3.2 |σελ. 120) συναντήθηκαν τον Ιούλιο του 2003 στη Ρωσία, με σκοπό να βεβαιώσουν ότι τα κτήρια και οι κατασκευές που δημιουργήθηκαν για βιομηχανικές δρα-

στηριότητες, οι διαδικασίες και τα εργαλεία που χρησιμοποιήθηκαν μέσα στις κατασκευές αυτές και οι πόλεις και τα τοπία στα οποία βρίσκονται, μαζί με όλες τις άλλες υλικές και άυλες εκδηλώσεις τους, έχουν θεμελιώδη σημασία. Έτσι λοιπόν, μέσα από αυτή τη διάσκεψη, προέκυψε η «Χάρτα του Nizhny Tagil για τη βιομηχανική κληρονομιά», όπου δίνονται¹¹⁹:

- ο ορισμός,
- οι αξίες της,
- η σημασία του εντοπισμού, της καταγραφής και της μελέτης,
- η νομική προστασία,
- η συντήρηση και διατήρηση, και
- η παρουσίαση και ερμηνεία της

Σύμφωνα, λοιπόν, με τη Χάρτα του Nizhy Tagil (2003), η **βιομηχανική κληρονομιά** είναι τα κατάλοιπα του βιομηχανικού πολιτισμού που έχουν ιστορική, τεχνολογική, κοινωνική, αρχιτεκτονική ή επιστημονική αξία. Αυτά λοιπόν, αποτελούνται από κτήρια και μηχανήματα, εργαστήρια, μύλους και εργοστάσια, μεταλλεία, χώρους μεταποίησης και διύλισης, χώρους φύλαξης και αποθήκευσης, τόπους όπου παράγεται, μεταφέρεται και χρησιμοποιείται ενέργεια, μεταφορές με όλη την υποδομή τους, καθώς και χώρους που χρησιμοποιούνταν για κοινωνικές

119 TICCIH, ό.π., 2003
<http://ticcih.gr/>

δραστηριότητες σχετικές με τη βιομηχανία όπως η στέγαση, η θρησκευτική λατρεία και η εκπαίδευση.

Για να αναγνωριστούν και να μελετηθούν όλα αυτά τα στοιχεία του βιομηχανικού πολιτισμού υπάρχει μια διεπιστημονική μέθοδος μελέτης, η βιομηχανική αρχαιολογία, όπου εμπλέκονται ποικίλοι επιστημονικοί κλάδοι: ιστορία, αρχιτεκτονική, μηχανολογία, καθώς και πολίτες ευαίσθητοι στα προβλήματα της πολιτιστικής κληρονομιάς¹²⁰. Ουσιαστικά, η **βιομηχανική αρχαιολογία**, είναι μέθοδος καταγραφής των μαρτυριών, υλικών και άυλων, των τεκμηρίων, των τεχνουργημάτων, της στρωματογραφίας και των κατασκευών, των ανθρώπινων οικισμών και των φυσικών και αστικών τοπίων που δημιουργήθηκαν για ή από τη βιομηχανική διεργασία. Η περίοδος που συγκεντρώνει το μεγαλύτερο ενδιαφέρον της συγκεκριμένης μεθόδου είναι η αρχή της Βιομηχανικής Επανάστασης, στο τέλος του 18ου αιώνα (στη Μεγάλη Βρετανία), έως σήμερα¹²¹.

Γιατί όμως η βιομηχανική κληρονομιά είναι τόσο σημαντική που χρίζει προστασίας και ποιοι είναι οι λόγοι που την καθιστούν τόσο ξεχωριστή

120 Καλόγηρη Π., Μαργαρίτη Φ., & Τσοκόπουλος Β., *Η βιομηχανική αρχαιολογία στον ελληνικό χώρο: μια πρώτη προσέγγιση*, Αρχαιολογία και Τέχνες [διαδίκτυο] τεύχος 18 /2, σελ. 8-14
<https://www.archaiologia.gr/wp-content/uploads/2011/06/18-2.pdf>

121 TICCIH, ό.π., 2003
<http://ticcih.gr/>

προς το σύνολο των κοινωνικών ομάδων; Αρχικά, το θέμα έχει μια καθαρά λειτουργική πλευρά. Τα περισσότερα από αυτά τα κτήρια είναι χτισμένα γύρω στα τέλη του 18ου αιώνα και τις αρχές του 19ου, πράγμα που σημαίνει ότι είναι αρκετά παλαιά και συνήθως κακοσυντηρημένα. Χωρίς την προστασία τους (συντήρηση, επανάχρηση, κ.λπ.), αργά ή γρήγορα τα κτήρια και τα αντικείμενα που υπάρχουν σε αυτά (εξοπλισμός) θα καταστρέφονταν. Με την προστασία και την προσαρμογή τους στα νέα δεδομένα (πολεοδομικά και κοινωνικά) δίνεται μια παράταση της ύπαρξής τους¹²².

Ταυτόχρονα, η κοινωνική αξία είναι μεγάλη, καθώς η βιομηχανία είναι τμήμα των καταλοίπων της καθημερινής ζωής των συνηθισμένων ανθρώπων και με αυτή την ιδιότητα, προσδίδει μια σημαντική αίσθηση ταυτότητας¹²³. Από τα τέλη του 18ου αιώνα μέχρι τη ραγδαία εξέλιξη του τριτογενούς τομέα τις τελευταίες δεκαετίες, υπήρχε ένα μεγάλο ποσοστό εργαζομένων στις βιομηχανικές μονάδες, κυρίως της Ευρώπης και των ΗΠΑ. Έτσι λοιπόν, η καθημερινή ζωή της εργατικής τάξης είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με τα βιομηχανικά κτήρια και κατ' επέκταση με τη βιομηχανική κληρονομιά. Σε χώρες με πλούσια

122 Lowenthal D., *The Past is a Foreign Country-Revisited*, Cambridge University Press, 2015, σελ. 514

123 TICCIH, ό.π., 2003
<http://ticcih.gr/>

Τεχνολογικό Ίδρυμα ΕΤΒΑ, Αθήνα, 1991, σελ. 180

117 Οικονομοπούλου Μ., *Αποβιομηχάνιση και πολιτιστική πολιτική- Η περίπτωση της πόλης του Πειραιά*, Μεταπτυχιακή εργασία, ΕΜΠ, Αθήνα, 2011, σελ. 21

118 Οικονομοπούλου Μ., ό.π., 2011, σελ. 22

βιομηχανική ιστορία, όπως η Αγγλία, οι πολίτες θεωρούν τη βιομηχανική κληρονομιά πολύ σημαντική γιατί τους υπενθυμίζει τον τρόπο με τον οποίο η χώρα τους έγινε σπουδαία, αλλά και γιατί τα κτήρια αυτά είναι συνδεδεμένα με το οικογενειακό τους παρελθόν.

Επίσης, σύμφωνα με τον Loures¹²⁴ και τον Lowenthal¹²⁵, τα βιομηχανικά κτήρια δίνουν μια αίσθηση του χώρου και αποκαλύπτουν την σχέση των ανθρώπων με την περιοχή τους, στο πέρασμα του χρόνου, ενώ ταυτόχρονα βοηθούν στην συντήρηση της συλλογικής μνήμης των εργατών. Επομένως, η συντήρηση και η προστασία της αποτελούν σημαντικές ενέργειες, που αγγίζουν το σύνολο των πολιτών οποιασδήποτε βιομηχανικής περιοχής, της οποίας ο πολιτισμός είναι άμεσα συνδεδεμένος με την ανάπτυξη, αλλά και την παρακμή της βιομηχανίας.

Όπως υπάρχουν οργανώσεις/οργανισμοί για τη διατήρηση και προστασία της Πολιτιστικής Κληρονομιάς, έτσι υπάρχουν και πιο εξειδικευμένες οργανώσεις/οργανισμοί που εστιάζουν στην προστασία, μελέτη και ανάδειξη της Βιομηχανικής Κληρονομιάς¹²⁶.

124 Loures L., Industrial Heritage: the past in the future of the city, 2008, σελ. 687

125 Lowenthal D., ό.π., 2015, σελ. 420

126 Νταφλούκα Π., Διαχείριση Βιομηχανικής Κληρονομιάς: Αξιολόγηση Δύο Περιπτώσεων Επανάχρησης στο Βόλο: Πλινθοκεραμοποιείο Τσαλαπάτα - Μεταξουργείο Ετμεκτζόγλου, Master Thesis, Βόλος: Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, 2013, σελ. 25-26

Οργανώσεις/οργανισμοί παγκόσμιας εμβέλειας είναι οι εξής και παρουσιάζονται στον **Πίνακα 3.2 | σελ.120**:

TICCIH	The International Committee for the Conservation of Industrial Heritage¹²⁷	Η Διεθνής Επιτροπή για τη Διατήρηση της Βιομηχανικής Κληρονομιάς
E-FAITH	European Federation of Associations of Industrial and Technical Heritage¹²⁸	Ευρωπαϊκή Ομοσπονδία Ενώσεων Βιομηχανικής και Τεχνικής Κληρονομιάς
ICOHTEC	International Committee for the History of Technology¹²⁹	Διεθνής Επιτροπή για την Ιστορία της Τεχνολογίας

Πίνακας 3.2 | Οργανισμοί για τη διατήρηση και προστασία της Βιομηχανικής Κληρονομιάς

Βέβαια, υπάρχουν και οι οργανώσεις/οργανισμοί εθνικής εμβέλειας που φροντίζουν για τη διατήρηση των βιομηχανικών μνημείων των χωρών τους. Τέτοιοι οργανισμοί εντοπίζονται κυρίως σε χώρες με πλούσια βιομηχανική ιστορία και μεγάλο βιομηχανικό κτηριακό απόθεμα, όπως για παράδειγμα το Ηνωμένο Βασίλειο και οι ΗΠΑ. Έτσι, λοιπόν, υπάρχουν οι εξής οργανισμοί¹³⁰:

127 <https://ticcih.org/>

128 <http://www.e-faith.org/>

129 <https://www.icohtec.org/>

130 Νταφλούκα Π., ό.π., 2013, σελ.25-26

AIA	The Association for Industrial Archaeology - Ένωση για τη Βιομηχανική Αρχαιολογία¹³¹	Ηνωμένο Βασίλειο
SIA	Society for Industrial Archeology - Εταιρεία Βιομηχανικής Αρχαιολογίας¹³²	ΗΠΑ
IHAI	Industrial Heritage Association of Ireland - Ένωση Βιομηχανικής Κληρονομιάς της Ιρλανδίας¹³³	Ιρλανδία
VVIA	Vlaamse Vereniging voor Industriële Archeologie - Φλαμανδική Ένωση για τη Βιομηχανική Αρχαιολογία¹³⁴	Βέλγιο
AIPAI	Associazione Italiana per il Patrimonio Archeologico Industriale - Ιταλική Ένωση για τη Βιομηχανική Αρχαιολογία¹³⁵	Ιταλία

Πίνακας 3.3 | Οργανισμοί Εθνικής Εμβέλειας για την διατήρηση της Βιομηχανικής Κληρονομιάς

131 <https://industrial-archaeology.org/>

132 <https://www.sia-web.org/>

133 <https://ihai.ie/>

134 <http://www.vvia.be/>

135 <https://www.aipaipatrimonioindustriale.com/>

3.2.3| Η Βιομηχανική αρχαιολογία στην Ελλάδα

Στην Ελλάδα, η αφετηρία της μελέτης και τεκμηρίωσης βιομηχανικών καταλοίπων χρονολογείται τον 19ο αιώνα, με προδρόμους τον μεταλλειολόγο Ανδρέα Κορδέλλα, που ερευνούσε τα αρχαία μεταλλεία και σημείωνε τις παρατηρήσεις του στο βιβλίο του “Le Laurium” το 1869, τον αρχιτέκτονα Ερνέστο Τσίλλερ, που μελετούσε τα ερειπωμένα αρχαία υδραγωγεία της Αθήνας και τον πολιτικό μηχανικό Ηλία Αγγελόπουλο, που δημοσίευε κείμενα για το αρχαίο λιμάνι του Πειραιά¹³⁶. Η προσπάθεια συνεχίστηκε, καθώς το πρώτο μισό του 20ού αιώνα τα περιοδικά “Αρχιμήδης”, “Έργα” και “Τεχνικά Χρόνια” κατέγραφαν την τεχνολογία των μεγάλων τεχνικών έργων της εποχής. Ακόμη, τη δεκαετία του 1980, πραγματοποιήθηκε η ενσωμάτωση των βιομηχανικών μνημείων στο αντικείμενο προστασίας των Εφορειών Νεότερων Μνημείων του Υπουργείου Πολιτισμού και άρχισε η διοργάνωση συνεδρίων βιομηχανικής αρχαιολογίας. Τέλος, το 1992, ιδρύθηκε το Ελληνικό Τμήμα του TICCIH, κάτι που προώθησε τη συνεργασία των κρατικών και των επιστημονικών φορέων για την πραγματοποίηση έργων διάσωσης και ανάδειξης της πολιτιστικής κληρονομιάς. Το γεγονός αυτό οδήγη-

136 Μπελαβίλας Ν., Βιομηχανική Αρχαιολογία - Η Διεθνής και η Ελληνική Εμπειρία, Πρακτικά Ημερίδας: Ιστορική Μνήμη της Χαλκίδας, ΤΕΕ Εύβοιας, Χαλκίδα, 2010, σελ. 2

σε στις πρώτες προσπάθειες ανάπτυξης και επανάχρησης βιομηχανικών χώρων, όπως το Τεχνολογικό και Πολιτιστικό Πάρκο Λαυρίου, η Τεχνόπολη στο Γκάζι και το εργοστάσιο Τσαλαπάτα στον Βόλο¹³⁷.

3.3| Τρόποι Αξιοποίησης της Βιομηχανικής Κληρονομιάς

3.3.1| Προσαρμοστική Επανάχρηση (“Adaptive Reuse”)

Όπως ήδη αναφέρθηκε σε προηγούμενη παράγραφο, η εποχή της αποβιομηχάνισης ταυτίστηκε με ριζικές ανακατατάξεις της οικονομίας και του χώρου, συνθήκες που οδήγησαν στην κρίση των κοινωνικών σχέσεων, στην επιβάρυνση του φυσικού περιβάλλοντος από τυχόν ρυπογόνες ουσίες της πρώην βιομηχανικής δραστηριότητας των εγκαταλελειμμένων πια περιοχών (brownfields) και του αστικού περιβάλλοντος. Οι εξελίξεις αυτές αποτέλεσαν τη βάση για τη διατύπωση της έννοιας της βιώσιμης ανάπτυξης στην Έκθεση της Παγκόσμιας Επιτροπής για το Περιβάλλον και την Ανάπτυξη (Έκθεση Brundtland - Our Common Future), το 1992.

Η βιώσιμη ανάπτυξη ορίζεται ως “η ανάπτυξη, η οποία καλύπτει τις ανάγκες του παρόντος χωρίς να

διακυβεύεται η ικανότητα των μελλοντικών γενεών να καλύψουν τις δικές τους ανάγκες” και στοχεύει στην επαναφορά της ποιότητας του φυσικού περιβάλλοντος, στη βελτίωση του βιοτικού επιπέδου των ανθρώπων και στην οικονομική ανάπτυξη¹³⁸. Συνεπώς, τη σύγχρονη εποχή παρουσιάζεται επιτακτική ανάγκη για επανάχρηση και επανένταξη των βιομηχανικών καταλοίπων και για ουσιαστική ανάπτυξη των αστικών κενών. Η στρατηγική αυτή αφορά την προστασία των μη ανανεώσιμων πηγών ενέργειας, όπως το έδαφος και ο ελεύθερος χώρος, την επαναφορά της αστικής ανάπτυξης στο κέντρο της πόλης και όχι προς τις περιφερειακές περιοχές και την αναδιάρθρωση των οικονομικών και κοινωνικών συνθηκών.

Στον ίδιο άξονα κινείται και η έννοια της αστικής αναζωογόνησης, ιδέα που γεννήθηκε τη δεκαετία του 1980 με την προώθηση δημοσίων πολιτικών για τη χρήση της γης¹³⁹. Πιο αναλυτικά, ο όρος αυτός περιλαμβάνει την ανάπτυξη σημείων μέσα στην πόλη και τη συντήρηση ερημωμένων κτηρίων και ελεύθερων χώρων, ως μια προσπάθεια για ριζική αλλαγή του αστικού περιβάλλοντος και ανάπτυξη της οικονομίας και των κοινωνικών σχέσεων. Σημαντική πτυχή της αστικής αναζωογόνησης είναι η μέριμνα για την ενίσχυση των αστικών δρα-

138 Οικονομοπούλου Μ., *ό.π.*, 2011, σελ. 31

139 Οικονομοπούλου Μ., *ό.π.*, 2011, σελ. 32

στηριοτήτων, η ενεργοποίηση των παλιών και η δημιουργία νέων χρήσεων, κάτι που επιτυγχάνεται με τη διαδικασία της επανάχρησης. Στη βιβλιογραφία, αυτή η πρακτική συναντάται με τον όρο “προσαρμοστική επανάχρηση”.

Η διαχείριση και η αξιοποίηση της πολιτιστικής κληρονομιάς δεν είναι μια απλή υπόθεση, καθώς χρειάζεται λεπτούς χειρισμούς και αποτελεσματικές παρεμβάσεις. Τις τελευταίες δεκαετίες υπάρχει μια αυξανόμενη ευαισθητοποίηση των κυβερνήσεων, αλλά και των πολιτών για την προστασία της πολιτιστικής - και κατ’ επέκταση της βιομηχανικής κληρονομιάς. Όμως, οι προσπάθειες, οι παρεμβάσεις και τα διάφορα έργα υποδομής, δεν επιτυγχάνουν πάντα τους αρχικούς τους στόχους, για διάφορους λόγους, όπως είναι για παράδειγμα η έλλειψη σωστού σχεδιασμού, η προχειρότητα στον προγραμματισμό κ.λπ.

3.3.2| Όροι και προϋποθέσεις επανάχρησης βιομηχανικών κελυφών

Αρχικά, για να γίνει εφικτή η αξιοποίηση της βιομηχανικής κληρονομιάς, πρέπει πρώτα να διατηρηθεί κι αυτό απαιτεί ενδελεχή γνώση του σκοπού ή των σκοπών για τον οποίο ή τους οποίους δημιουργήθηκαν, καθώς και των διαφόρων βιομηχανικών διαδικασιών που μπορεί να διεξάγονταν στους συγκεκριμένους τόπους.

Αυτές με τον καιρό μπορεί να έχουν αλλάξει, αλλά όλες οι προηγούμενες χρήσεις πρέπει να εξετάζονται και να αξιολογούνται¹⁴⁰. Επομένως, η μελέτη του παρελθόντος του βιομηχανικού χώρου και των κοινωνικών, οικονομικών και πολεοδομικών δεδομένων του είναι υψίστης σημασίας. Η σύνταξη της Μελέτης Σκοπιμότητας και Βιωσιμότητας (feasibility study), όπως ονομάζεται, αποτελεί μια αρκετά δημοφιλή τακτική για τον περιορισμό των λαθών και προτάθηκε για πρώτη φορά στη Μεγάλη Βρετανία τη δεκαετία του 1980 ως κατάλληλη αφετηρία κάθε ενέργειας συντήρησης¹⁴¹.

Το πεδίο διατήρησης και ανάπτυξης των βιομηχανικών χώρων αντιμετωπίζει αρκετές δυσκολίες, όπως την απουσία μιας ενημερωμένης βάσης δεδομένων, όπου θα υπάρχει μια ξεκάθαρη εικόνα της επιφάνειας των υφιστάμενων προς επανάχρηση συγκροτημάτων, της θέσης και της κατάστασής τους. Αυτός είναι και ο λόγος που η λεπτομερής καταγραφή και η πλήρης φωτογραφική και σχεδιαστική τεκμηρίωσή τους είναι απαραίτητες για τον σχεδιασμό οποιωνδήποτε ενεργειών. Ακόμη, εμπόδιο αποτελεί και το καθεστώς ιδιοκτησίας, καθώς

140 TICCIH, *ό.π.*, 2003

<http://ticcih.gr/>

141 Καραβασίλη Μ., *Η διαχείριση της Βιομηχανικής Κληρονομιάς στην Ελλάδα, Εικοσάχρονη εμπειρία και σύγχρονες προοπτικές στη συγκρότηση πολιτιστικών πόρων*, Περιοδικό Τεχνολογία, τεύχος 9, Αθήνα, 1999, σελ. 50

137 Οικονομοπούλου Μ., *ό.π.*, 2011, σελ. 26

συχνά είναι ιδιαίτερα σύνθετο και οι ιδιώτες δεν ασχολούνται με την αξιοποίηση των χώρων και αποφεύγουν την ανάληψη σχετικών πρωτοβουλιών, λόγω οικονομικών δυσχερειών. Επιπλέον, οι κοινωνικοί παράγοντες της περιοχής, όπως το χαμηλό βιοτικό επίπεδο, η εγκληματικότητα και η ανεργία, αποθαρρύνουν τους μελλοντικούς χρήστες και δυσχεραίνουν τη δρομολόγηση των αναπτυξιακών στρατηγικών.

Ο βασικός στόχος των αναπλάσεων είναι η επανένταξη των βιομηχανικών καταλοίπων στον αστικό ιστό και η εύρεση της βέλτιστης νέας χρήσης τους, διαδικασία που απαιτεί μελέτη των τοπικών αναγκών, της ασφάλειας του χώρου και της οικονομικής βιωσιμότητας του εγχειρήματος. Ακόμη, ο σχεδιασμός των ενεργειών επανάχρησης πρέπει να πραγματοποιείται με σεβασμό προς το μνημείο, ώστε η εκμετάλλευση του χώρου να είναι όσο το δυνατόν ηπιότερη. Ιδιαίτερα σημαντική είναι η καταγραφή και η τεκμηρίωση όλων των παρεμβάσεων, οι οποίες συνιστάται να έχουν αναστρέψιμο χαρακτήρα με ελάχιστες επιπτώσεις. Επίσης, οι διάφορες προσθήκες κατά την ιστορική πορεία του βιομηχανικού συγκροτήματος θεωρούνται αναπόσπαστα μέρη του και πρέπει να αντιμετωπίζονται ως ιστορικές μαρτυρίες.¹⁴²

142 Μιτζάλης Ν., *Η επανάχρηση της φάμπρικας και η βιώσιμη χρήση*, διαδικτυακό περιοδικό GreekArchitects.gr.

Εάν ο βιομηχανικός χώρος κριθεί κατάλληλος για τη μετατροπή της χρήσης του, θα πρέπει οι νέες χρήσεις να σέβονται τα αξιόλογα αντικείμενα και να διατηρούν τα αρχικά πρότυπα κυκλοφορίας και δραστηριότητας (συνίσταται να υπάρχει μια περιοχή όπου θα ερμηνεύεται η προηγούμενη χρήση). Η αξιοποίηση ενός ιστορικού βιομηχανικού χώρου, βασίζεται στο δημόσιο ενδιαφέρον και στην εκτίμηση της αξίας του. Για τον λόγο αυτό, οι δημόσιες αρχές θα πρέπει να φροντίσουν να ενημερώσουν τους πολίτες για το νόημα και την αξία αυτών των χώρων, μέσω εκθέσεων, ΜΜΕ, διαδικτύου, κ.ά. παρέχοντας μόνιμη πρόσβαση στους χώρους αυτούς, αλλά και προάγοντας τον τουρισμό στις βιομηχανικές περιοχές¹⁴³. Ακόμη, εξεχουσας σημασίας θεωρείται όχι μόνο η ενημέρωση των πολιτών, αλλά και η συμμετοχή τους στη διαδικασία λήψης των αποφάσεων. Η επιλογή της νέας χρήσης, όπως γίνεται αντιληπτό, αποτελεί μια δύσκολη απόφαση καθώς επηρεάζεται από διάφορους κοινωνικούς, πολιτικούς, οικονομικούς, περιβαλλοντικούς και πολιτιστικούς παράγοντες. Ακόμη, σημαντικό ρόλο παίζουν οι εμπλεκόμενοι φορείς, καθώς αν προέρχονται από τον ιδιωτικό τομέα προτείνουν χρήσεις που θα αποφέρουν κέρδος, ενώ αν προ-

Αθήνα, 2007, σελ. 1

143 TICCIH, ό.π., 2003
<http://ticcih.gr/>

έρχονται από τον δημόσιο συνήθως υποδεικνύουν έργα κοινής ωφέλειας, όπως πάρκα και πολιτιστικές χρήσεις.

Εφόσον ένα κτήριο θεωρηθεί κατάλληλο για να μετατραπεί η χρήση του, θα πρέπει να επιλεγεί η κατάλληλη νέα χρήση, σύμφωνα με τα χαρακτηριστικά, την ιστορία και τις προοπτικές, όχι μόνο του κτηρίου, αλλά και της γύρω περιοχής. Ο ολοκληρωμένος σχεδιασμός προϋποθέτει τη διαμόρφωση ενός σεναρίου ανάπτυξης, όπου θα απαντώνται ερωτήματα σχετικά με τον σκοπό και τον στόχο των ενεργειών, καθώς και την καταλληλότητα των νέων χρήσεων (Μελέτη Σκοπιμότητας και Βιωσιμότητας). Σύμφωνα με την Candell¹⁴⁴ οι πιο συνηθισμένες νέες χρήσεις των παλιών βιομηχανικών κτηρίων είναι: τα μουσεία, οι γκαλερί τέχνης, τα γραφεία, οι οικιστικές ενότητες, τα σχολεία, τα εμπορικά καταστήματα, αλλά και συνδυασμός των παραπάνω χρήσεων. Βέβαια, αυτό που δίνει την ώθηση για μετατροπή των χρήσεων αυτών των κτηρίων στις παραπάνω νέες χρήσεις, είναι το μέγεθός τους και οι μεγάλοι ελεύθεροι χώροι που δίνουν τη δυνατότητα στους αρχιτέκτονες να διαμορφώσουν τον χώρο όπως επιθυμούν ώστε να είναι κατάλληλος υποδοχέας μιας νέας χρήσης που θα προσελκύ-

144 Cantell S. F., *The Adaptive Reuse of Historic Industrial Buildings: regulation barriers, best practices and case studies*, Master Thesis, USA: Virginia Polytechnic Institute and State University, 2005, σελ. 3

σει μεγάλο αριθμό ανθρώπων. Για παράδειγμα, ένα μουσείο πρέπει να είναι ευρύχωρο ώστε τα εκθέματα να τοποθετούνται με τέτοιο τρόπο που να είναι εύκολη και άνετη η παρατήρησή τους από το κοινό. Οι μεγάλοι ελεύθεροι χώροι των παλιών βιομηχανικών κτηρίων δίνουν στον σχεδιαστή της νέας χρήσης τη δυνατότητα αυτή.

Συνοψίζοντας, η διαδικασία μέσω της οποίας γίνεται η μετατροπή των βιομηχανικών κτηρίων έχει οριστεί από τον Walter C. Kidney (ιστορικό της αρχιτεκτονικής, που ειδικεύεται σε βιομηχανικά κτήρια) και είναι η εξής¹⁴⁵ (**Εικόνα 3.1 |σελ.127**):

1. Εξακρίβωση των ισχυόντων σχεδίων και των προοπτικών για το κτήριο.
2. Εξακρίβωση της ταυτότητας του ιδιοκτήτη και συναφών βασικών πληροφοριών.
3. Καθορισμός της κατάστασης του κτηρίου και των δικτύων κοινής ωφέλειάς του.
4. Επισκόπηση της γειτονιάς και των υφιστάμενων οδών πρόσβασης σε αυτήν, καθώς και συγκέντρωση πληροφοριών για το μέλλον της γειτονιάς.
5. Εξακρίβωση των πιθανών τρόπων με τους οποίους μπορεί να επα-

145 Snyder G. H., *Sustainability Through Adaptive Reuse: The Conversion of Industrial Buildings*, Master Thesis, Cincinnati: University of Cincinnati, 2005, σελ. 21

να χρησιμοποιηθεί το κτήριο.

6. Έλεγχος των νόμων, των πλαισίων και των περιορισμών που διέπουν την προτεινόμενη χρήση/χρήσεις.

7. Συμπερίληψη των δημόσιων αρχών από τα αρχικά στάδια της διαδικασίας.

8. Καθορισμός της ζήτησης για την προτεινόμενη χρήση και σύγκριση του κόστους για παρόμοιο χώρο.

9. Συμπερίληψη του κοινού.

10. Αναγνώριση των άμεσων και έμμεσων χρηματοδοτικών πηγών, που είναι διαθέσιμες.

11. Καθορισμός του λειτουργικού κόστους και των φόρων.

12. Προετοιμασία για μελέτη σκοπιμότητας.

13. Προετοιμασία αναπτυξιακού πακέτου, για τα χρηματοδοτικά ή δανειστικά ινστιτούτα, ή για πιθανούς συνεργάτες.

Η μετατροπή των κτηρίων μπορεί να οδηγήσει στη δημιουργία πολλών νέων χρήσεων, αλλά πιο συχνά συναντώνται κτήρια που μετατράπηκαν σε πολιτιστικά κέντρα, γραφεία, συγκροτήματα κατοικιών κ.α. Δεν λείπουν, βέβαια, και οι περιπτώσεις όπου τα κτήρια χρησιμοποιούνται για εμπορικούς σκοπούς.¹⁴⁶

146 Klopotoski M., Zagroba, M., Post-industrial Objects and Buildings in the Structure of the Contemporary City,

Η Ευρωπαϊκή εμπειρία (από την δεκαετία του 1980 κι έπειτα) της επανάχρησης των βιομηχανικών κτηρίων, επιτρέπει να ξεχωρίσουν πέντε διαφορετικοί τρόποι υλοποίησης¹⁴⁷:

1. Προσαρμογή υπαρχόντων αντικειμένων σε νέες λειτουργίες. Αυτή η ενέργεια περιλαμβάνει την ανακατασκευή του εσωτερικού των εγκαταστάσεων και την ανάπτυξη του περιβάλλοντα χώρου.

2. Προσαρμογή της μεταβιομηχανική γης σε νέες λειτουργίες. Αυτή η ενέργεια περιλαμβάνει την κατεδάφιση όσων αντικειμένων θεωρούνται άχρηστα και προχωράει στην προσεκτική εξέταση και διόρθωση των σημαντικότερων στοιχείων, ενώ προσθέτει νέα αντικείμενα απαραίτητα για τη νέα χρήση.

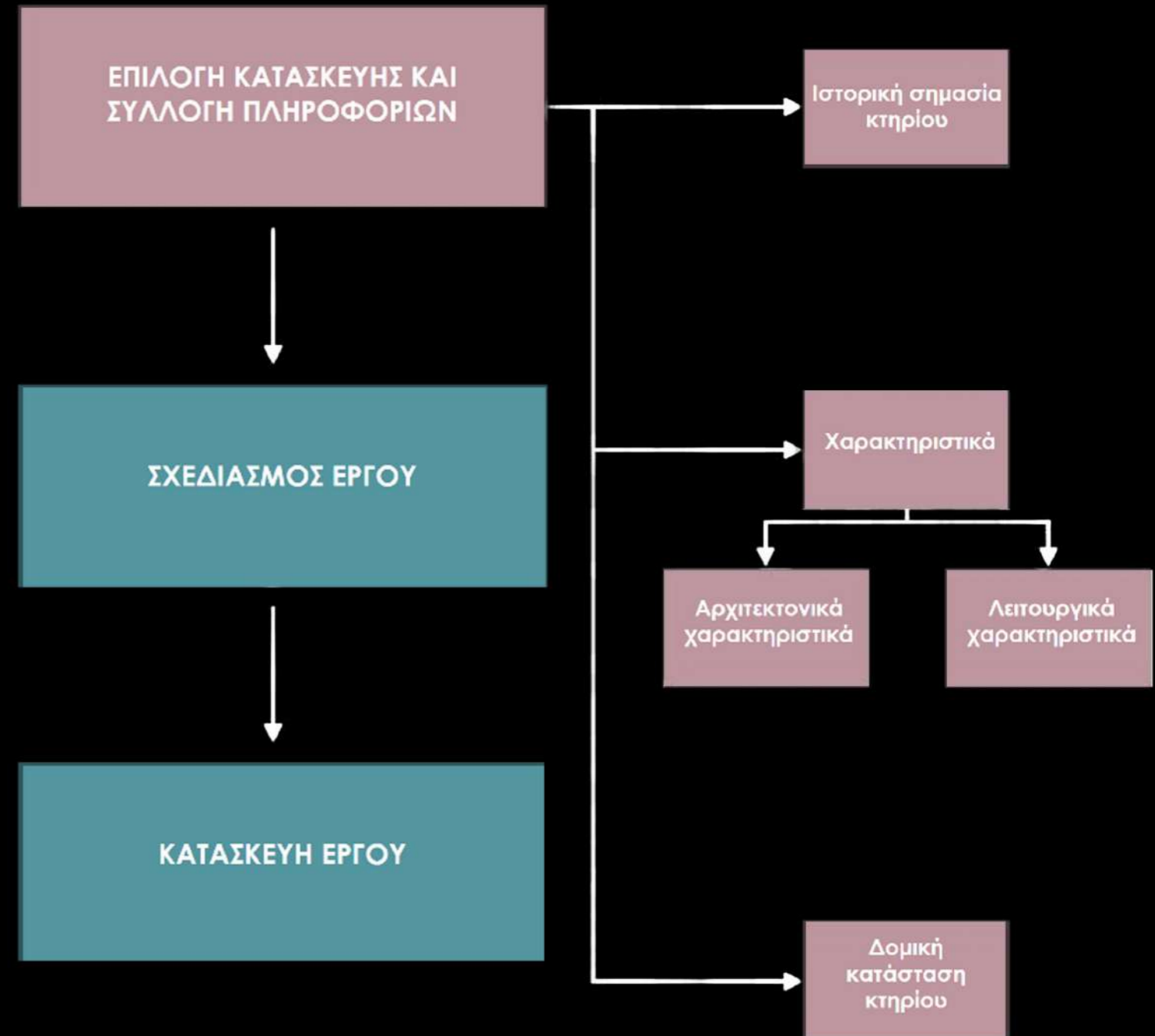
3. Προσαρμογή των θραυσμάτων των κτηρίων και της κατασκευής τους, με στόχο τη διατήρηση της ταυτότητάς τους. Αυτή η δραστηριότητα είναι σπάνια και στοχεύει στη διατήρηση της πολιτιστικής κληρονομιάς ενός τόπου, μιας πόλης ή μιας περιοχής.

4. Προσαρμογή της μεταβιομηχανικής γης σε νέες χρήσεις, οι οποίες σχετίζονται με την κατασκευή μιας

IOP Conference Series: Earth and Environmental Science, 2017, σελ. 7

<https://iopscience.iop.org/article/10.1088/1755-1315/95/5/052019>

147 Klopotoski M., Zagroba, M., ό.π., 2017, σελ. 6
<https://iopscience.iop.org/article/10.1088/1755-1315/95/5/052019>

Εικόνα 3.1 | Διάγραμμα πορείας που ακολουθείται σε ένα έργο προσαρμοστικής επανάχρησης και τα είδη πληροφοριών που συλλέγονται για ένα πετυχημένο αποτέλεσμα

νέας εγκατάστασης, στο πνεύμα της βιομηχανικής αρχιτεκτονικής. Οι νέες προσθήκες αντικειμένων, διατηρούν το στυλ της βιομηχανικής αρχιτεκτονικής μιας συγκεκριμένης περιόδου.

5. Ανακατασκευή ενός κτηρίου σύμφωνα με το «νέο πνεύμα», το οποίο είναι της μόδας μια συγκεκριμένη χρονική στιγμή και το νέο στυλ του απέχει κατά πολύ από το αρχικό.

Είναι ξεκάθαρο πως η επανάχρηση έχει εξελιχθεί τα τελευταία πενήντα χρόνια, με τέτοιο τρόπο ώστε οι πρακτικές της είναι διαφορετικές, ανάλογα με το κτήριο, αλλά και τις συνθήκες που επικρατούν. Θα ήταν αδύνατο να χρησιμοποιούνται οι ίδιες τακτικές για την απλή διατήρηση ενός κτηρίου και οι ίδιες για την επανάχρησή του και την αλλαγή των χρήσεών του. Κάθε περίπτωση πρέπει να εξετάζεται ξεχωριστά, να δίνει σημασία στο ιστορικό περιβάλλον, στην υφιστάμενη κατάσταση και στην επιθυμητή μελλοντική κατάσταση, ώστε να μπορέσει να επιλεγεί ο κατάλληλος τρόπος υλοποίησης των σχεδίων.

3.4| Διεθνής Εμπειρία

3.4.1| Τρόπος επιλογής των παραδειγμάτων

Τα παραδείγματα που ακολουθούν επιλέχθηκαν από τον ευρωπαϊκό χώρο, καθώς η βιομηχανική επανάσταση ξεκίνησε από αυτόν. Η αρχή της βιομηχανικής επανάστασης έγινε το 18ο αιώνα στην Αγγλία, ενώ τον 19ο αιώνα επεκτάθηκε σε ευρωπαϊκές χώρες τις Ευρώπης, όπως η Γαλλία, το Βέλγιο και η Γερμανία. Επομένως, παρόλο που υπάρχουν αξιοσημείωτα παραδείγματα επανάχρησης ανενεργών βιομηχανικών κελυφών σε ΗΠΑ (Lampwork Lofts¹⁴⁸, Το Baltimore Design School¹⁴⁹ (**Εικόνα 3.2 |σελ.131**), Το κτήριο συναρμολόγησης Ford στην Καλιφόρνια¹⁵⁰ (**Εικόνα 3.3 |σελ.131**), Bowstring Truss House στο Oregon¹⁵¹) και Αυστραλία (House in a Warehouse¹⁵², The Shed¹⁵³, Morris Moor Commercial and Hospitality Precinct/Genton¹⁵⁴ (**Εικόνα 3.4 |σελ.131**)), οι οποίες ανή-

148 <https://architizer.com/projects/lampwork-lofts/>

149 <https://architizer.com/projects/baltimore-design-school/>

150 <https://architizer.com/projects/ford-assembly-building-restoration-project/>

151 <https://architizer.com/projects/bowstring-truss-house-2/>

152 <https://architizer.com/projects/house-in-a-warehouse/>

153 <https://architizer.com/projects/the-shed/>

154 https://www.archdaily.com/994358/morris-moor-commercial-and-hospitality-precinct-genton?ad_source=search&ad_medium=projects_tab

κουν σε παρόμοια κλιματική ζώνη με την Ελλάδα (εύκρατο-μεσογειακό), και οι πρακτικές που εφαρμόστηκαν σε αυτά θα ήταν εφικτό να χρησιμοποιηθούν και στην Ελλάδα, τα παραδείγματα που ακολουθούν περιορίστηκαν στην Ευρώπη. Αυτά, λοιπόν, είναι το Gasometer town στη Βιέννη της Αυστρίας, που αφορά την μετατροπή τεσσάρων δεξαμενών για την παραγωγή γκαζιού σε συγκρότημα κατοικιών και εμπορικού, και το μουσείο εξόρυξης άνθρακα στο Γκενκ του Βελγίου. Και τα δύο παραδείγματα ανήκουν στην κατηγορία όπου διατηρείται το πρώην βιομηχανικό κτίσμα, με προσθήκες και ανακατασκευές, οι οποίες είναι εμφανείς λόγω της χρήσης διαφορετικού υλικού σε σχέση με το αρχικό, ενώ η χρήση τους μετά την επανάχρηση διαφέρει, καθώς το ένα αναδεικνύει την κατοίκηση στο βιομηχανικό κέλυφος, ενώ το άλλο τον μουσειακό χαρακτήρα.

Η κατοίκηση σε βιομηχανικό κέλυφος ως πρακτική επανάχρησής του δεν εφαρμόζεται τόσο συχνά όσο η μετατροπή του σε κέντρο πολιτισμού. Στην Ευρώπη, άλλο ένα παράδειγμα παρόμοιο με αυτό της “Gasometer Town”, είναι το “Entrepotdok” στο Άμστερνταμ της Ολλανδίας¹⁵⁵. Το συγκρότημα αποθηκών “Entrepotdok”, αποτέλεσε το πρώτο μεγάλο έργο επανάχρησης ιστορικού συνόλου για

155 <https://el.hotels.com/go/netherlands/entrepotdok-amsterdam>

χρήση κατοικίας στην Ευρώπη. Το συγκεκριμένο παράδειγμα δεν επιλέχθηκε για περαιτέρω ανάλυση, καθώς το συγκρότημα ανήκει σε ιδιωτικά χέρια, και λόγω υψηλού κόστους μετατροπής των αποθηκών σε κοινωνική κατοικία, τελικά μετατράπηκαν σε στέγη καλλιτεχνών και οικονομικά εύρωστων κοινωνικών στρωμάτων¹⁵⁶.

Άλλο ένα παράδειγμα κατοίκησης σε βιομηχανικό κέλυφος αποτελεί το “The Conterie” στη Βενετία της Ιταλίας¹⁵⁷ (**Εικόνα 3.5 |σελ.131**), το οποίο αποτελούσε εργοστάσιο γυαλιού και σήμερα ακόμα μετατρέπεται σε ξενοδοχείο, συγκρότημα κατοικιών καθώς και βιοτεχνικό και εμπορικό χώρο. Δεν αναλύθηκε περαιτέρω καθώς δεν έχει ολοκληρωθεί ακόμα.

Από την άλλη μεριά, η επανάχρηση βιομηχανικών μονάδων ως μουσεία ή πολιτιστικά κέντρα χρησιμοποιείται κατά κόρον ως πρακτική ανά τον κόσμο. Η επιλογή του μουσείου εξόρυξης άνθρακα στο Γκενκ του Βελγίου, επιλέχθηκε ως ένα παράδειγμα ανάδειξης του μηχανολογικού του εξοπλισμού μέσω του μουσειακού του χαρακτήρα. Άλλα τέτοια παραδείγματα μουσείων εξόρυξης είναι, Big Pit

156 Τσαγκαράκη Κ., *Η αναγέννηση των Γιγάντων: Ζητήματα επανάχρησης και Αξιοποίησης της Βιομηχανικής Κληρονομιάς*, Διπλωματική εργασία, Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο, Αθήνα, 2010, σελ. 36

157 <https://www10.aeccafe.com/blogs/arch-showcase/2016/03/11/the-conterie-in-venezia-italy-by-studio-macola/>

National Coal Museum¹⁵⁸ στην Ουαλία της Μ. Βρετανίας, The “Wieliczka” Salt Mine¹⁵⁹ στην Κρακοβία της Πολωνίας, Μουσείο Ανθρακωρυχείου Guido στο Zabrze στην Πολωνία¹⁶⁰ που αποτελεί το βαθύτερο επισκέψιμο ορυχείο στην Ευρώπη και πολλά άλλα. Το μουσείο εξόρυξης άνθρακα στο Γκενκ του Βελγίου επιλέχθηκε ως το παράδειγμα με την πιο σύγχρονη αρχιτεκτονική παρέμβαση, με σύγχρονα υλικά, προσθήκες και ποιότητες που του δίνουν έναν ιδιαίτερο χαρακτήρα.

Εικόνα 3.2 | Baltimore Design School - Από εργοστάσιο παλτών μεταμορφώνεται σε Γυμνάσιο (ΗΠΑ)

Εικόνα 3.3 | Το κτήριο συναρμολόγησης Ford μετατρέπεται σε πολιτιστικό κέντρο (ΗΠΑ)

Εικόνα 3.4 | Το πρώην εργοστάσιο

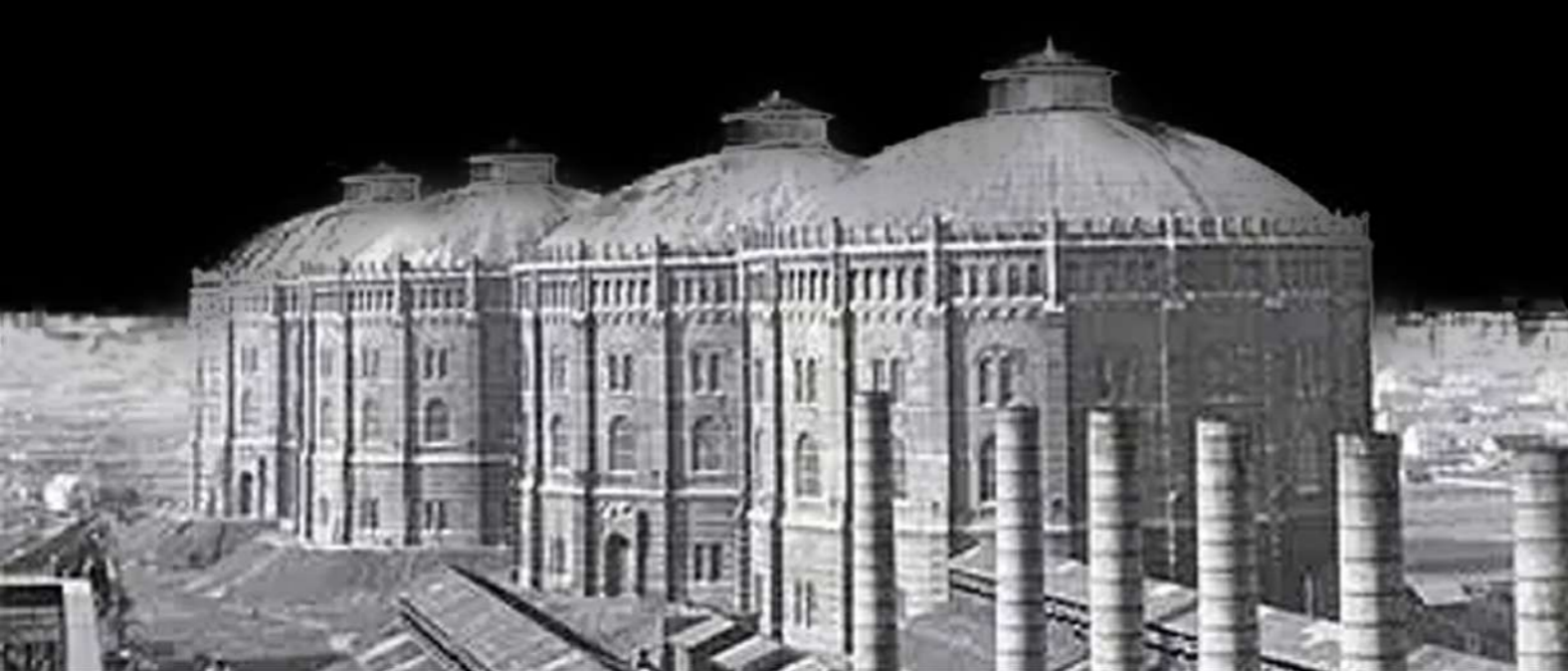
τσιγάρων Phillip Morris ξαναζωντανεύει ως εμπορικό και ξενοδοχειακό συγκρότημα (Αυστραλία)

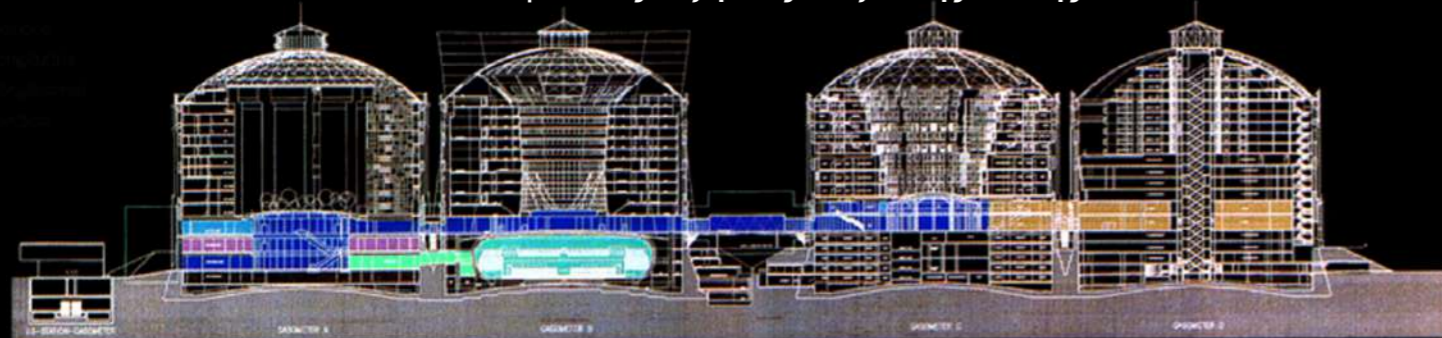
Εικόνα 3.5 | Το εργοστάσιο γυαλιού “The Conterie” μετατρέπεται σε οικιστικό συγκρότημα (Ιταλία)

158 <https://museum.wales/bigpit/>
 159 <https://www.wieliczka-saltmine.com/>
 160 <https://kopalniaguido.pl/index.php/en/>

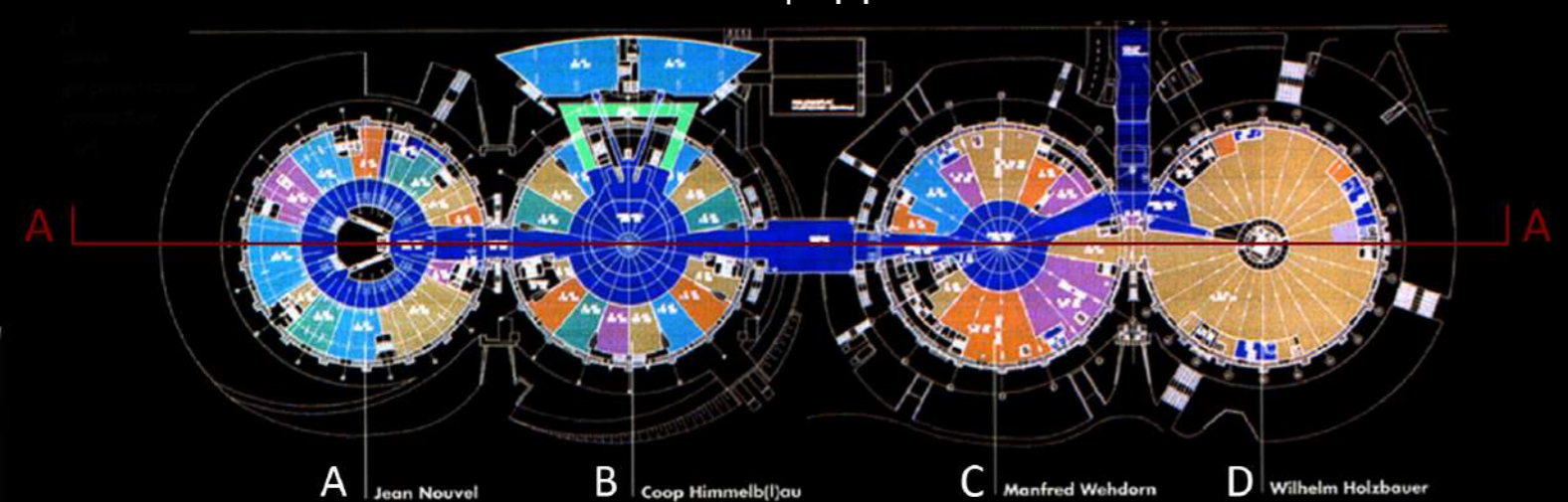
Εικόνα 3.2: <https://heritage-consulting.com/project/lampwork-lofts/>
 Εικόνα 3.3: <https://architizer.com/>
 Εικόνα 3.4: <https://www.archdaily.com/994358/>
 Εικόνα 3.5: <https://www10.aeccafe.com/>

Εικόνα 3.6 | Παλιές Δεξαμενές Γκαζιού της Βιέννης

Εικόνα 3.7 | Τομή A - A

Εικόνα 3.8 | Διάγραμμα ροής των δεξαμενών

Εικόνα 3.9 | Οι Δεξαμενές Γκαζιού της Βιέννης σήμερα

3.4.2| Gasometer Town, Βιέννη - Αυστρία

Τόπος	Βιέννη, Αυστρία
Παλαιά Χρήση	Δεξαμενές αερίου
Περίοδος Λειτουργίας	(1886-1899)-1986
Νέα Χρήση	Οικιστικό, Πολιτιστικό και Εμπορικό συγκρότημα
Έτος Επέμβασης	2001-2003
Μελετητές	Jean Nouvel, Wolf D. Prix και Helmut Swiczinsky, Manfred Wehdorn, Wilheim Holzbauer

Μετατροπή των παλαιών δεξαμενών για την παραγωγή γκαζιού της Βιέννης (**Εικόνα 3.3 |σελ.131**) σε οικιστικό, εμπορικό και πολιτιστικό συγκρότημα (**Εικόνα 3.9 |σελ.132**).

Ιστορικά στοιχεία

Το εργοστάσιο Simmering Gas Works με τις τέσσερις ιστορικές δεξαμενές του, χτίστηκε ανάμεσα στα χρόνια 1886 και 1899 και αποτελούσε τον χώρο αποθήκευσης προμηθειών γκαζιού της Βιέννης. Οι εχθροπραξίες στα τέλη του Β' Παγκοσμίου Πολέμου προκάλεσαν εκτεταμένες ζημιές στους αγωγούς διανομής του αερίου και η παραγωγή διακόπηκε ως το 1946, οπότε και πραγματοποιήθηκαν οι αναγκαίες επισκευές. Στις αρχές της δεκαετίας του 1960, η χρήση του γκαζιού περιορίστηκε δραματικά, κα-

θώς άρχισε η ραγδαία εξάπλωση του καθαρού φυσικού αερίου. Για κάποιο διάστημα οι δεξαμενές χρησιμοποιούνταν ως αποθηκευτικοί χώροι, ενώ το 1986 εγκαταλείφθηκαν με την ταυτόχρονη απομάκρυνση του μηχανολογικού τους εξοπλισμού. Για πολλά χρόνια, τα ιστορικά κελύφη αποτελούσαν σκηνικά ταινιών, χώροι διεξαγωγής συναυλιών¹⁶¹, κυρίως techno και rave μουσικής, αλλά και skate park¹⁶².

Το 2001, το Δημοτικό Συμβούλιο της πόλης αποφάσισε την ανάπτυξη της βιομηχανικής περιοχής και την μετατροπή της σε σύμπλεγμα κατοικιών, με εμπορικές και πολιτιστικές χρήσεις¹⁶³.

Γενικά στοιχεία για την επέμβαση

Η κάθε δεξαμενή διαρθρώνεται από ένα κυλινδρικό πλινθόκτιστο κέλυφος, ύψους 67 μέτρων και πλάτους 65 μέτρων και η επανάχρησή της ανατέθηκε σε διαφορετικό αρχιτέκτονα. Συνεπώς, το τελικό αποτέλεσμα αποτελείται από τέσσερις διαφορετικές και μοναδικές συνθέσεις που συνδέονται μεταξύ τους με υπερυψωμένους γυάλινους διαδρόμους, ώστε να σχηματίζουν μια ολοκληρωμένη και συγκροτη-

¹⁶¹ Duncan S., *Only in Vienna: a guide to hidden corners, little-known places and unusual objects*, εκδόσεις Verlag Christian Brandstatter, 2005, σελ. 3

¹⁶² https://europeforvisitors.com/switzaustria/articles/vienna_gasometer_town.htm

¹⁶³ Duncan S., *ό. π.*, 2005, σελ. 3

Εικόνα 3.10 | Εσωτερικές απόψεις από τη Δεξαμενή Α

Εικόνα 3.11 | Εναέρια άποψη (αριστερά) και εσωτερική άποψη (δεξιά) από τη Δεξαμενή C

Εικόνα 3.12 | Εναέρια άποψη (αριστερά) και εσωτερική άποψη (δεξιά) από τη Δεξαμενή D

μένη δομή (**Εικόνα 3.7 |σελ.132**). Σε μόλις δυόμισι χρόνια, οι κενές δεξαμενές αποκαταστάθηκαν και περιλαμβάνουν 615 διαμερίσματα, ένα εμπορικό κέντρο, χώρους γραφείων, το αρχείο της πόλης και υπόγειο χώρο στάθμευσης.

Κάθε δεξαμενή αποτελείται από 18 ορόφους και χωρίστηκε σε διάφορες ζώνες χρήσεων γης, όπως κατοικία (διαμερίσματα στους τελευταίους ορόφους), γραφεία (στους μεσαίους ορόφους) και ψυχαγωγία και εμπορικές χρήσεις (στο ισόγειο και τους πρώτους ορόφους των κτηρίων). Τα εμπορικά κέντρα που βρίσκονται στις βάσεις των κτηρίων επικοινωνούν μεταξύ τους (κτήρια A, B, C, D) με τρεις διαφορετικές αερογέφυρες. Οι χρήσεις των κτηρίων - ανάλογα με τον αρχιτέκτονα - έχουν ως εξής¹⁶⁴:

Η επέμβαση κάθε δεξαμενής ανάλογα με τον αρχιτέκτονα

Gasometer A, Jean Nouvel: Σύμφωνα με την πρόταση του Nouvel οι κατοικίες διαρθρώνονται σε εννέα πύργους δώδεκα ορόφων, που ακουμπούν στο εσωτερικό τοίχωμα της δεξαμενής. Τα κενά που σχηματίζονται ανάμεσα στους πύργους επιτρέπουν στο φυσικό φως να εισέρχεται στο κτήριο, μέσα από τα παλιά ανοίγματα του κελύφους του. Το φυσικό φως

ανακλάται στις γυάλινες επιφάνειες (**Εικόνα 3.10 |σελ.134**) των πύργων κατοικιών, κάτι που εξασφαλίζει άπλετο φωτισμό στο εμπορικό κέντρο που βρίσκεται στο υπόγειο¹⁶⁵.

Gasometer B, Wolf D. Prix και Helmut Swiczinsky: Αποτελεί μια πιο επαναστατική πρόταση επανάχρησης, στην οποία τα διαμερίσματα τοποθετήθηκαν σε τετραώροφες και πενταώροφες δομές, που μοιάζουν με δαχτυλίδια στο εσωτερικό του κελύφους. Η εσωτερική κοινόχρηστη πλατεία που σχηματίζεται, προορίζεται για την εκτόνωση των κατοίκων. Στο ισόγειο βρίσκεται χώρος πολλαπλών εκδηλώσεων, ενώ το υπόγειο αποτελεί τη συνέχεια του εμπορικού κέντρου. Επιπλέον, οι αρχιτέκτονες σχεδίασαν μια σύγχρονη προσθήκη που συνιστά ένα δεύτερο οικιστικό μπλοκ φοιτητικών κατοικιών (**Εικόνα 3.13 |σελ.136**), που ακολουθεί την καμπύλη της δεξαμενής και εφαρμόζει στο εξωτερικό της. Η νέα πτέρυγα, μεταλλικής κατασκευής, έχει ως κύριο στοιχείο το γυαλί και η ένταξή της στο βιομηχανικό συγκρότημα θεωρήθηκε αμφιλεγόμενη¹⁶⁶.

Gasometer C, Manfred Wehdorn: Ο αρχιτέκτονας είναι μελετητής της αποκατάστασης της βιομηχανικής αρχιτεκτονικής της Βιέννης και επέλεξε

¹⁶⁵ Duncan S., ό. π., 2005, σελ. 4

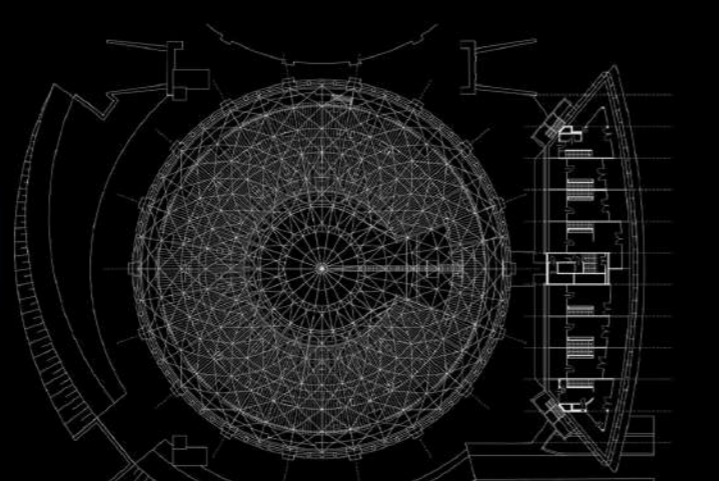
¹⁶⁶ Duncan S., ό. π., 2005, σελ. 4

Εικόνα 3.10: <http://www.jeannouvel.com/en/projects/gazometre/>

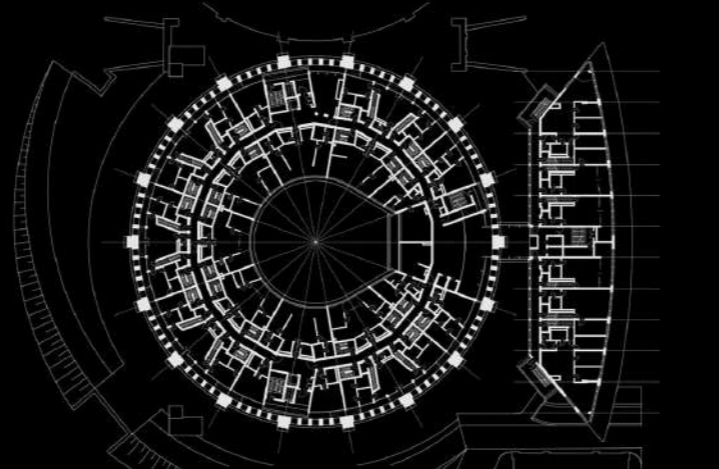
Εικόνα 3.11-3.12: <https://inhabitat.com/gigantic-coal-gasometers-transformed-into-thriving-communities/>

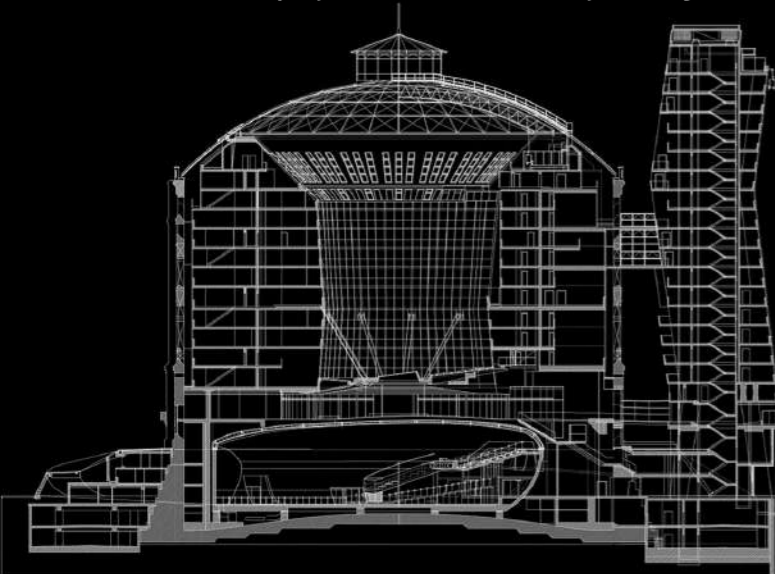
Εικόνα 3.13 | Εξωτερική άποψη δεξαμενής Β

Εικόνα 3.15 | Κάτοψη τελευταίου ορόφου Δεξ/νής Β

Εικόνα 3.16 | Κάτοψη 10ου ορόφου Δεξ/νής Β

Εικόνα 3.14 | Τομή δεξαμενής Β

Εικόνα 3.17 | Κάτοψη Υπογείου - Αίθουσα προβολών

Εικόνα 3.18 | Εσωτερικές απόψεις δεξαμενής Β

να διατηρήσει σχεδόν άθικτο το παλιό κέλυφος σχεδιάζοντας έξι πύργους κατοικιών στο εσωτερικό του, που συγκροτούν μια ανεξάρτητη δομή (Εικόνα 3.11 |σελ.134). Οι κατόψεις των διαμερισμάτων διαρθρώνονται σαν φέτες, εξασφαλίζοντας την όσο το δυνατόν καλύτερη αξιοποίηση του διαθέσιμου χώρου. Οι κορυφές των πύργων αποτελούν φυτεμένες βεράντες και προορίζονται για τη ξεκούραση και χαλάρωση των ενοίκων. Στα κατώτερα επίπεδα, η δεξαμενή περιλαμβάνει χώρους γραφείων, ενώ στο υπόγειο συνεχίζεται το εμπορικό κέντρο¹⁶⁷.

Gasometer D. Wilhein Holzbauer:

Ο αρχιτέκτονας προέβλεψε μια διάταξη τριών πύργων κατοικιών που σχηματίζουν ένα αστέρι (Εικόνα 3.12 |σελ.134). Τα κενά ανάμεσα στους πύργους δημιουργούν υπερυψωμένους υπαίθριους κοινόχρηστους κήπους, που προσφέρουν μοναδική θέα στους ενοίκους. Στο υπόγειο της δεξαμενής βρίσκονται τα Αρχεία της πόλης και χώροι στάθμευσης¹⁶⁸.

Απολογισμός του έργου

Ο αρχικός προϋπολογισμός επανάχρησης και των τεσσάρων δεξαμενών, ανήλθε στα 150 εκατομμύρια Ευρώ. Κατασκευάστηκαν επιπλέον

τοίχοι από τούβλα περιμετρικά, οι οποίοι ενίσχυσαν τους παλιούς, ενώ καθ' όλη την έκταση των κτηρίων, υπάρχουν συνδυασμοί υλικών, όπως: τσιμέντο, γυαλί, διαθλαστικοί καθρέφτες, τούβλα και μέταλλο¹⁶⁹.

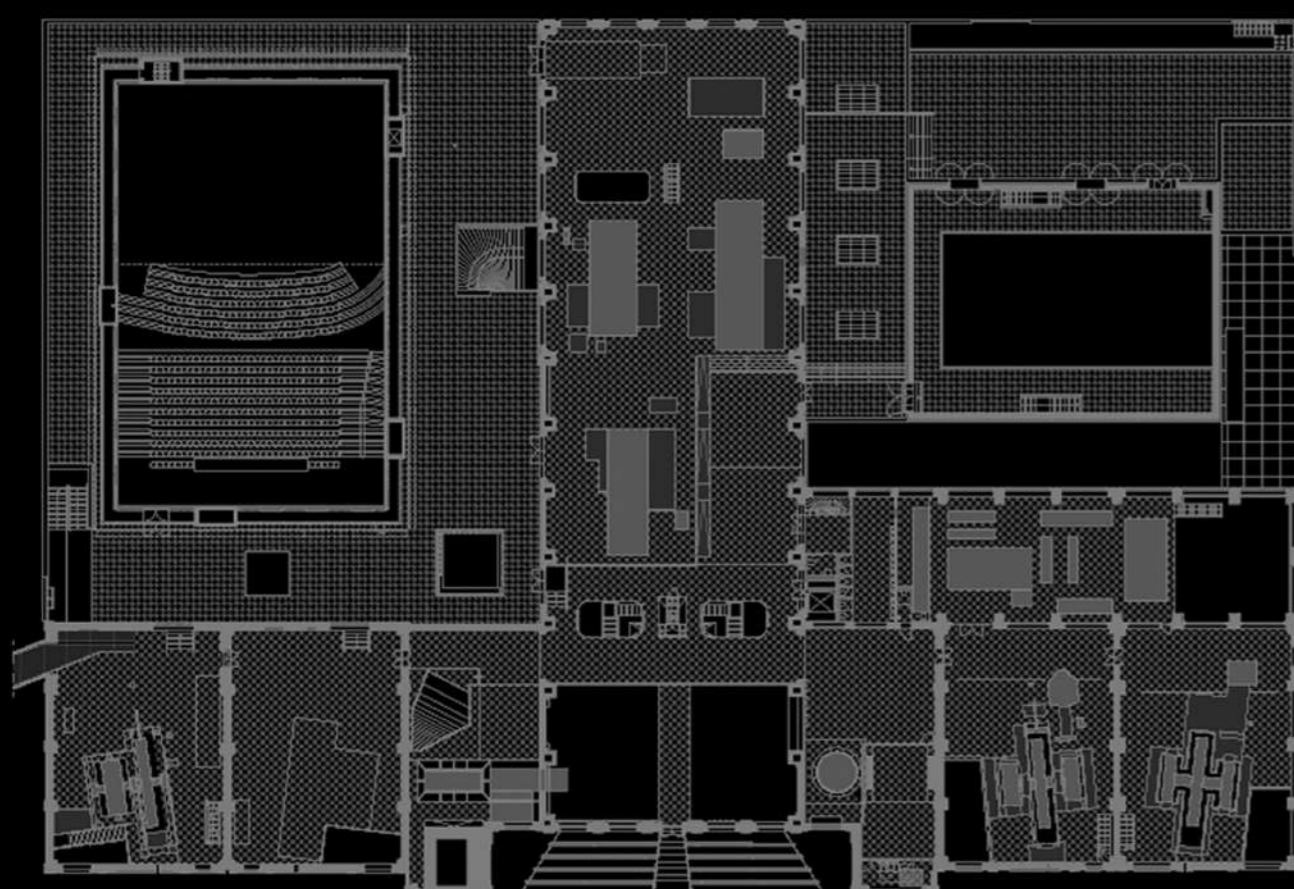
Η «Gasometer Town» βοήθησε στην οικονομική αναγέννηση της περιοχής, καθώς στεγάζει πάνω από 70 καταστήματα, εστιατόρια, bar και καφετέριες, αλλά και 11.000 τ.μ. γραφείων. Όσον αφορά τον πολιτισμό, το σύμπλεγμα διαθέτει έναν πολυχώρο κινηματογράφου με 12 αίθουσες προβολών, μια αίθουσα συναυλιών συνολικής χωρητικότητας 4.200 ατόμων, ενώ στεγάζει και το «Εθνικό Αρχείο της Βιέννης». Τέλος, η επανάχρηση των κτηρίων έχει και την κοινωνική της πτυχή, καθώς υπάρχει ένα κέντρο ημερήσιας φροντίδας, όπως επίσης 588 κατοικίες και μια φοιτητική εστία δυναμικότητας 73 διαμερισμάτων και 247 κλινών¹⁷⁰.

Η ανάπλαση των δεξαμενών γκαζιού θεωρείται μία από τις πιο επιτυχημένες προσπάθειες επανάχρησης στην Ευρώπη. Τα εγκαταλελειμμένα κελύφη αποτελούν και πάλι ζωντανό σημείο της πόλης, που χρησιμοποιείται και επισκέπτεται καθημερινά από μεγάλο αριθμό πολιτών.

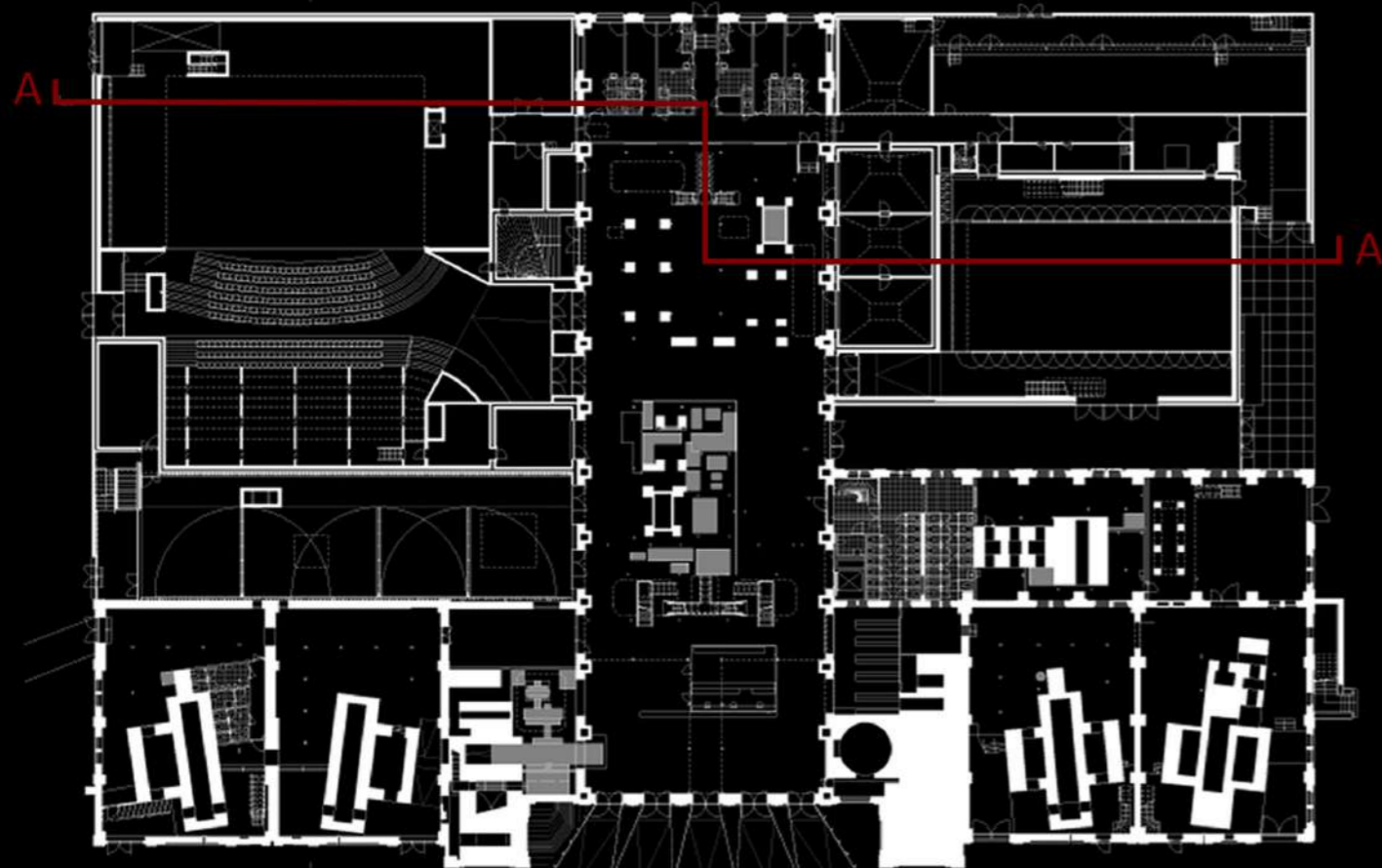
167 Duncan S., ό. π., 2005, σελ. 4

168 Duncan S., ό. π., 2005, σελ. 5

169 <https://en.wikiarquitectura.com/building/gasometer/>
170 https://europeforvisitors.com/switzaustria/articles/vienna_gasometer_town.htm

Εικόνα 3.19 | Κάτοψη επάνω ορόφου C - Mine

Εικόνα 3.20 | Κάτοψη Ισογείου C - Mine

Εικόνα 3.21 | Τομή A - A

3.4.3| C - Mine, Γκενκ - Βέλγιο

Τόπος	Γκενκ, Βέλγιο
Παλαιά Χρήση	Ορυχείο Άνθρακα
Περίοδος Λειτουργίας	1914-1988
Νέα Χρήση	Πολιτιστικό Κέντρο
Έτος Επέμβασης	2005
Μελετητές	NU architectuurstudio Grontmij Hasselt

Μετατροπή του ορυχείου Winterslag της πόλης Genk στο Βέλγιο, σε πολιτιστικό κέντρο.

Ιστορικά στοιχεία

Τα πρώτα κοιτάσματα άνθρακα ανακαλύφθηκαν στην περιοχή της πόλης Genk στο Βέλγιο το 1902, κάτι που οδήγησε στη διαμόρφωση περιοχών εξόρυξης και λίγα χρόνια αργότερα στην ίδρυση του ανθρακωρυχείου Winterslag. Οι πλούσιες πηγές του μεταλλεύματος αποτέλεσαν σημαντικό παράγοντα οικονομικής ανάπτυξης της περιοχής και είχαν ως αποτέλεσμα την εκθετική αύξηση του πληθυσμού και τη δημιουργία πολλών συγκροτημάτων εργατικών κατοικιών. Τη δεκαετία του 1960, τα κοιτάσματα άνθρακα άρχισαν να εξαντλούνται και είκοσι χρόνια μετέπειτα, η λειτουργία του ορυχείου διακόπηκε¹⁷¹.

Η ιδέα για την εκμετάλλευση της ευρύτερης περιοχής εμφανίστηκε στις αρχές του 2000 και αφορούσε τον

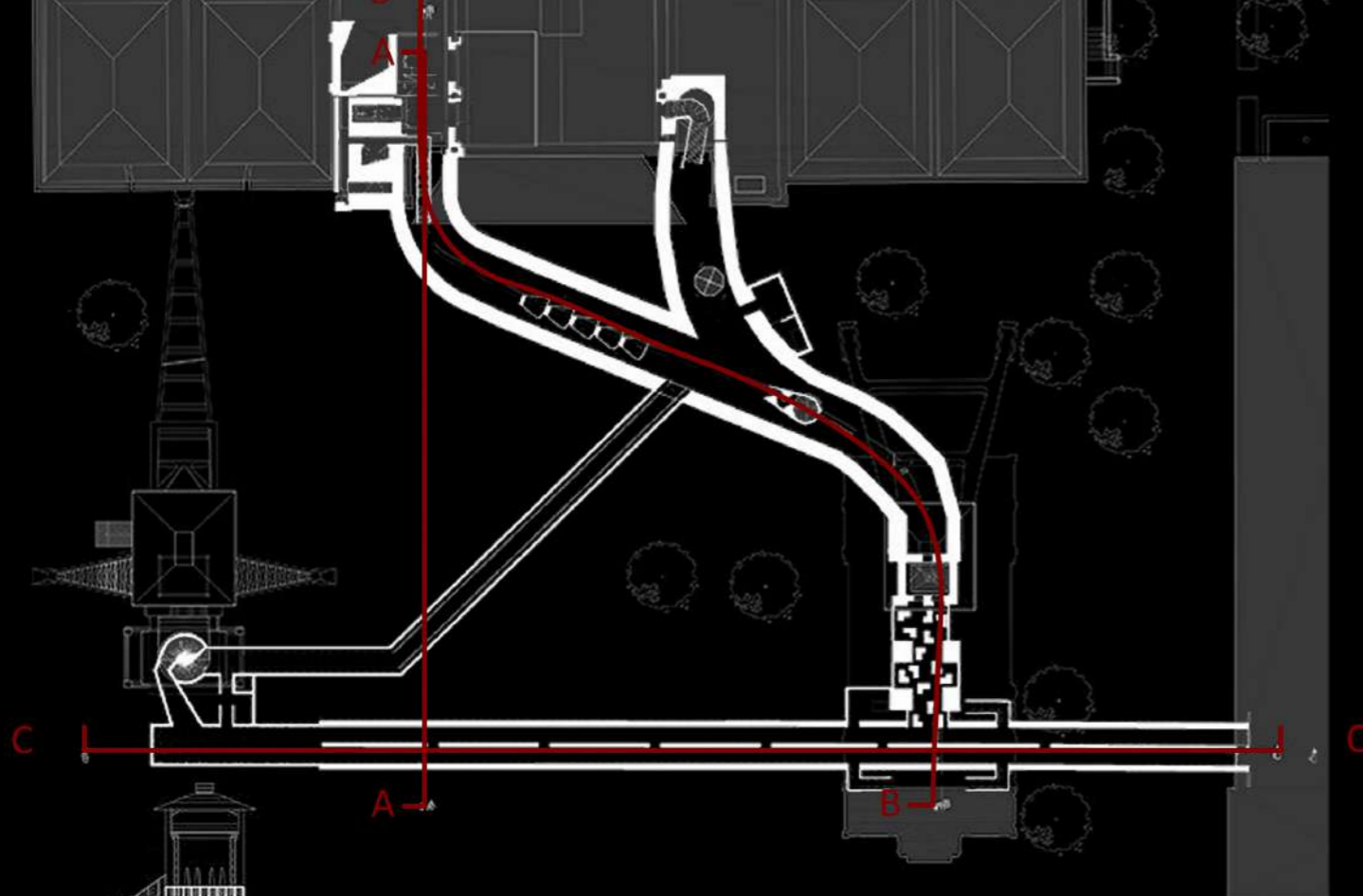
σχεδιασμό ενός πολιτιστικού πυρήνα δραστηριοτήτων που θα αναζωογονούσε την περιοχή και θα βοηθούσε στη διατήρηση των ιστορικών κτηρίων των ανθρακωρυχείων. Ο προγραμματισμός και η εκπόνηση του έργου ανατέθηκε στους αρχιτέκτονες 51N4E, που ανέλαβαν να αποκαταστήσουν το παλιό εργοστάσιο και να το εμπλουτίσουν με νέες χρήσεις πολιτισμού, εκπαίδευσης και αναψυχής. Η υλοποίηση του έργου ξεκίνησε το 2005 και ολοκληρώθηκε το 2010¹⁷².

Γενικά στοιχεία για την επέμβαση

Το νέο πολιτιστικό κέντρο ονομάζεται C-Mine και στεγάζει κέντρο υποδοχής επισκεπτών, εστιατόριο, καφετέρια, αίθουσες εκδηλώσεων καθώς και υπόγειες διαδρομές μέσα στις στοές που κάποτε χρησιμοποιούνταν για εξόρυξη του άνθρακα. Ακόμη, εκατέρωθεν του κεντρικού όγκου (Εικόνα 3.20 |σελ.138) του εργοστασίου έχουν διαμορφωθεί δύο κτήρια, που αποτελούν αίθουσες θεάτρου (Εικόνα 3.21 |σελ.138). Οι προσθήκες έχουν κατασκευαστεί από εμφανές σκυρόδεμα και χάλυβα (Εικόνα 3.26 |σελ.143), προκειμένου να είναι διακριτές από το βιομηχανικό κέλυφος, αλλά και να μην υπονομεύουν τον επιβλητικό του χαρακτήρα.

171 <https://www.c-mine.be/en/history>

172 <https://www.dezeen.com/2011/04/11/c-mine-by-51n4e/>

Εικόνα 3.22 | Αστική πλατεία - Υπόγειες Στοές εξόρυξης άνθρακα

Εικόνα 3.23 | Τομή C - C

Εικόνα 3.24 | Η εμπειρία στα υπόγεια δίκτυα

Το παλιό ανθρακωρυχείο διατηρεί τον μηχανολογικό του εξοπλισμό (**Εικόνα 3.25 |σελ.142**), ο οποίος συντηρήθηκε και αποκαταστάθηκε in situ. Η κλίμακα των μηχανών εξόρυξης και η θέση τους στον χώρο, τις καθιστά κυρίαρχα στοιχεία της σύνθεσης, που στέκονται επιβλητικά στο κέντρο των νέων χρήσεων και προσελκύουν το ενδιαφέρον των επισκεπτών¹⁷³.

Η διάρθρωση του μουσείου

Η είσοδος στο πολιτιστικό κέντρο C-Mine σηματοδοτείται από έναν χαλύβδινο όγκο, που λειτουργεί ως φίλτρο μεταξύ της αστικής πλατείας και του χώρου του φουαγιέ. Ο επισκέπτης με την είσοδο του βρίσκεται στον χώρο υποδοχής των τουριστών και παροχής πληροφοριών. Ο τομέας αυτός αποτελεί το κέντρο διανομής στις επιμέρους λειτουργίες, όπως στον εκθεσιακό χώρο, το καφέ, το εστιατόριο και τα δύο θέατρα.

Στο επίπεδο πάνω από το φουαγιέ βρίσκεται η αίθουσα της μηχανής συμπύεσης (**Εικόνα 3.25 |σελ.142**) που μπορεί να αποτελέσει βοηθητικό χώρο για το κέντρο σχεδιασμού, τις διάφορες εκθέσεις και τα πολιτιστικά δρώμενα. Από την αίθουσα του συμπιεστή, ο επισκέπτης έχει τη δυνατότητα να περιηγηθεί ανάμεσα στον

¹⁷³ <https://www.architectural-review.com/today/kraftwerk-c-mine-cultural-centre-genk-belgium-by-51n4e>

παλιό εξοπλισμό και να επισκεφθεί τα ειδικά διαμορφωμένα δώματα, από όπου είναι δυνατή η πρόσβαση στους δύο χώρους θεάτρου.

Η αίθουσα του συμπιεστή πλαισιωμένη από τα δύο νέα θέατρα, που αποτελούν “μηχανές πολιτισμού”, συγκροτούν τον πυρήνα όλων των λειτουργιών, που χαρακτηρίζεται από την εναλλαγή κλειστών και ανοικτών χώρων. Τα θέατρα, ακολουθώντας τον χαρακτήρα της αίθουσας του εξοπλισμού, είναι λουσμένα στο φυσικό φως, η ένταση του οποίου ρυθμίζεται με κατακόρυφες μεταλλικές περσίδες. Για το δάπεδο των υπαίθριων μπαλκονιών χρησιμοποιήθηκαν τα ίδια κόκκινα και λευκά πλακάκια του εσωτερικού του ορόφου (**Εικόνα 3.26 |σελ.143**)¹⁷⁴.

Η αστική πλατεία συνιστά τον κεντρικό υπαίθριο χώρο του βιομηχανικού συγκροτήματος και αποτελεί χώρο εκτόνωσης που φιλοξενεί διάφορες πολιτιστικές χρήσεις. Για τη διαμόρφωση του δαπέδου της χρησιμοποιήθηκαν πλάκες μαύρου σχιστόλιθου (**Εικόνα 3.26 |σελ.143**), στοιχείο που παραπέμπει στη διαδικασία εξόρυξης. Ο συνδυασμός μεγαλύτερων και μικρότερων πλακών σχηματίζει μια κυματοειδή επιφάνεια.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η αποκατάσταση των παλιών στοών εξόρυξης (**Εικόνα 3.22 |σελ.140**) και

¹⁷⁴ <https://www.51n4e.com/projects/c-mine>

Εικόνα 3.25 | Εσωτερικές απόψεις του C - Mine

των δύο πύργων των φρεατίων που κυριαρχούν στο επίπεδο της πλατείας (**Εικόνα 3.23 |σελ.140**). Ο επισκέπτης έχει τη δυνατότητα να ακολουθήσει την υπόγεια διαδρομή εξόρυξης του άνθρακα (**Εικόνα 3.24 |σελ.140**), που έχει ως αφετηρία το υπόγειο του ιστορικού κτηρίου και καταλήγει στους πύργους παρατηρητήρια¹⁷⁵.

Απολογισμός του έργου

Η επανάχρηση του παλιού ανθρακωρυχείου και η μετατροπή του σε θύλακα πολιτισμού αποτελεί ένα πετυχημένο παράδειγμα ανάπλασης και αναγέννησης μιας ιστορικής βιομηχανικής περιοχής. Η συντήρηση του κτηρίου μαζί με τον μηχανολογικό του εξοπλισμό συμβάλλει στην προσπάθεια για αναβίωση της ιστορίας του τόπου. Η ήπια αποκατάσταση των μηχανημάτων in situ συνεισφέρει στην καλύτερη ερμηνεία της βιομηχανικής δραστηριότητας, καθώς ο επισκέπτης έχει τη δυνατότητα να περιηγηθεί ανάμεσά τους και να ενημερωθεί για την παλαιότερη λειτουργία τους.

Οι επεμβάσεις στο κτήριο και τον εξοπλισμό έχουν αναστρέψιμο χαρακτήρα και πραγματοποιήθηκαν με σεβασμό απέναντι στο παρελθόν. Η επιλογή χρήσεων πολιτισμού, αναψυχής και εκπαίδευσης είχε ως στόχο την

¹⁷⁵ <https://www.archdaily.com/420153/c-mine-expeditie-nu-architectuuratelier>

Εικόνα 3.25: <https://www.dezeen.com/2011/04/11/c-mine-by-51n4e/>

Εικόνα 3.26 | Το ανθρακωρυχείο εξωτερικά

προσέλκυση του κοινού και τη δημιουργία ενός χώρου αφιερωμένου στο παρελθόν και το μέλλον. Η μουσειακή ζώνη του βιομηχανικού εξοπλισμού πλαισιώνεται από τις νέες χρήσεις, οι οποίες πολλές φορές επεκτείνονται σε αυτή, αλλά πάντα με σεβασμό απέναντι στην αρχική διάταξη και φυσιογνωμία του κτηρίου. Οι πολιτιστικές χρήσεις συγκεντρώνουν κόσμο όλων των ηλικιών, και τον παροτρύνουν να ενημερωθεί και να ευαισθητοποιηθεί σχετικά με την ιστορία του ανθρακωρυχείου, των μηχανημάτων και των ανθρώπων του.

Εικόνα 3.26: <https://www.dezeen.com/2011/04/11/c-mine-by-51n4e/>

3.5| Εγχώρια Εμπειρία

3.5.1| Τρόπος επιλογής των παραδειγμάτων

Όσον αφορά τα παραδείγματα από τον Ελλαδικό χώρο, επιλέχθηκαν το κτήριο γραφείων στο Μοσχάτο που αφορούσε ένα παλαιό βυρσοδεψείο και το Ελαιουργείο Βρανά της Μυτιλήνης που μετατράπηκε σε μουσείο. Είναι γεγονός ότι τα περισσότερα παραδείγματα επανάχρησης βιομηχανικών κτηρίων, συνήθως μουσειακού ή πολιτιστικού χαρακτήρα, συγκεντρώνονται στα μεγάλα αστικά κέντρα όπως η Αθήνα, η Θεσσαλονίκη και ο Βόλος. Οι πιο γνωστές παρεμβάσεις σε βιομηχανικά κελύφη είναι η Τεχνόπολη στο Γκάζι¹⁷⁶ (**Εικόνα 3.27 |σελ.145**), ένα παλιό εργοστάσιο φωταερίου της Αθήνας που έχει μετατραπεί σε πολυχώρο πολιτισμού, η Ανώτατη Σχολή Καλών Τεχνών¹⁷⁷ στην οδό Πειραιώς (**Εικόνα 3.28 |σελ.145**), που στεγάστηκε σε πρώην εργοστάσιο “Ελληνικά Υφαντήρια”, το Εθνικό Μουσείο Σύγχρονης Τέχνης¹⁷⁸, το οποίο στεγάζεται στο παλιό εργοστάσιο ζυθοποιίας ΦΙΞ (**Εικόνα 3.29 |σελ.145**), το πανεπιστήμιο Θεσσαλίας¹⁷⁹, το οποίο στεγάζεται στην καπνοβιομηχανία

176 <https://athens-technopolis.gr/index.php/el/>

177 <http://www.asfa.gr/>

178 <https://www.emst.gr/to-emst/the-fix-building>

179 <https://www.ktirio.gr/el/κτιρια/ανακαινισεις-αποκαταστασεις/αποκατασταση-επαναχρηση-βιομηχανιας-ματσαγγου-στον-βολο>

“Ματσαγγου στο Βόλο (**Εικόνα 3.30 |σελ.145**), κ.ά. Το κτήριο γραφείων στο Μοσχάτο, προτιμήθηκε έναντι των παραπάνω λόγω του αποτελεί λιγότερο γνωστό έργο επανάχρησης, η νέα χρήση είναι διαφορετική του μουσειού και αναδεικνύεται ο μηχανολογικός του εξοπλισμός.

Το δεύτερο παράδειγμα επιλέχθηκε για τον λόγο ότι χωροθετείται σε νησιωτική περιοχή, αποδεικνύοντας ότι πέρα από τα μεγάλα αστικά κέντρα, και τα νησιά της Ελλάδος έχουν να επιδείξουν ανεκτίμητο βιομηχανικό πλούτο. Ένα ακόμη αξιόλογο παράδειγμα επανάχρησης σε νησί αποτελεί το Βιομηχανικό Μουσείο Ερμούπολης της Σύρου¹⁸⁰, το οποίο περιλαμβάνει τρία υποδειγματικά κτήρια που έχουν αποκατασταθεί (**Εικόνα 3.31 |σελ.145**), το Χρωματοουργείο Αδελφών Κατσιμαντή, το Σκαγιοποιείο Γεωργίου Αναρούση και το Βυρσοδεψείο Μενέλαου Κορνηλάκη. Παρόλα αυτά επιλέχθηκε το ελαιουργείο Βρανά για τον λόγο ότι, τα ελαιουργεία και οι σαπυνοποιείες είναι βιομηχανίες που συναντώνται συχνά σε νησιωτικές περιοχές της Ελλάδας, και η μετατροπή τους σε μουσεία ή χώροι πολιτισμού, ως πρακτική θα μπορούσε να εφαρμοστεί σε κάθε περίπτωση με τον κατάλληλο σχεδιασμό. Ακόμη, ο μηχανολογικός του εξοπλισμός έχει αποκατασταθεί και βρίσκεται σε πλήρη λειτουργία καθιστώντας

180 <https://www.syrosisland.gr/hermoupolis-industrial-museum/>

Εικόνα 3.27 | Το εργοστάσιο φωταερίου στο Γκάζι μετατρέπεται σε “πολιτιστική κυψέλη”

Εικόνα 3.28 | Η παλιά βιομηχανία των “Ελληνικών Υφαντηρίων” λειτουργεί ως Σχολή Καλών Τεχνών

Εικόνα 3.29 | Το πρώην εργοστάσιο ΦΙΞ διαδέχεται το Εθνικό Μουσείο Σύγχρονης Τέχνης

Εικόνα 3.30 | Η καπνοβιομηχανία “Ματσαγγου” ως Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας

Εικόνα 3.31 | Το βιομηχανικό μουσείο Ερμούπολης Σύρου στη θέση του πρώην Χρωματοουργείου των αδελφών Κατσιμαντή

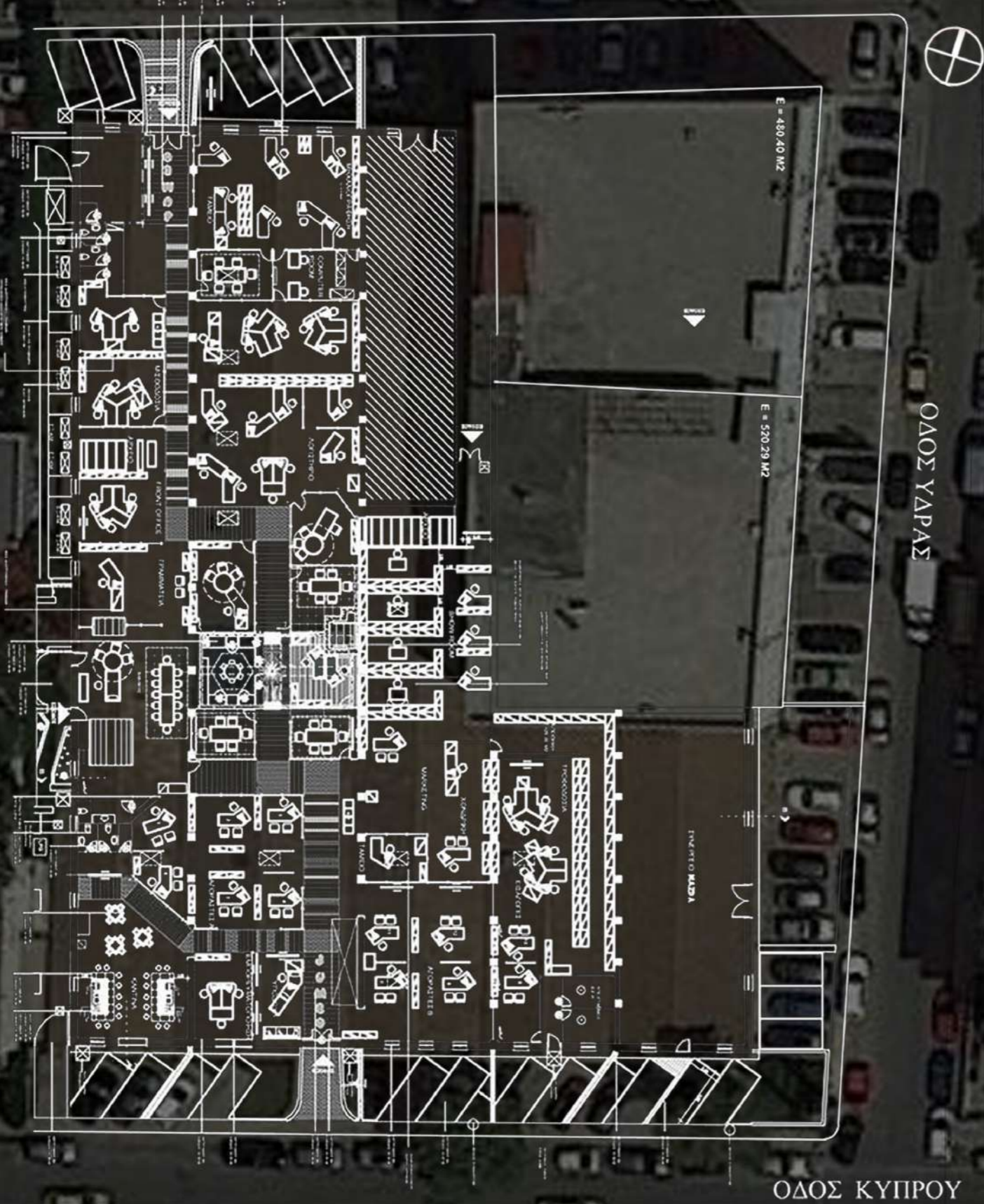
Εικόνα 3.27: <https://exploringgreece.tv/athina/gkazi-athina-mia-fora-kai-enan-kairo-itan-to-elliniko-soho/43548/>

Εικόνα 3.28: <http://www.asfa.gr/idrimal/egkastaseis/ktirio-sxolis>

Εικόνα 3.29: <https://www.emst.gr/to-emst>

Εικόνα 3.30: <https://www.ktirio.gr/el>

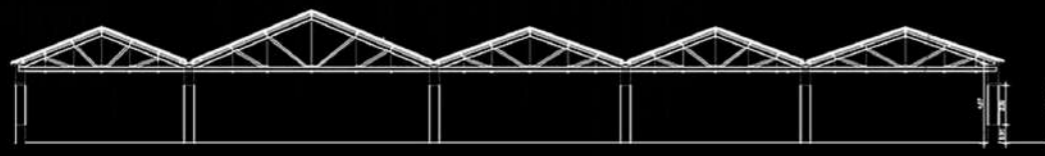
Εικόνα 3.31: <https://www.syrosisland.gr/hermoupolis-industrial-museum/>

Εικόνα 3.32 | Κάτοψη γραφείων του ανακαινισμένου χώρου του Βυρσοδεψείου

Εικόνα 3.33 | Νοτιοανατολική Όψη του Βυρσοδεψείου

Εικόνα 3.34 | Τομή της στέγασης του Βυρσοδεψείου

το ελαιουργείο Βρανά ένα “ζωντανό” μουσείο.

3.5.2| Κτήριο γραφείων στο Μοσχάτο

Τόπος	Αθήνα, Ελλάδα
Παλαιά Χρήση	Βυρσοδεψείο
Περίοδος Λειτουργίας	1930-1999
Νέα Χρήση	Κτήριο γραφείων
Έτος Επέμβασης	2001
Μελετητές	Καλλίγας Παύλος

Μετατροπή του παλαιού βυρσοδεψείου στο Μοσχάτο σε κτήριο γραφείων.

Ιστορικά στοιχεία

Το παλαιό βυρσοδεψείο Μ. και Γ. Σίμου βρίσκεται στο Μοσχάτο, σε πολύ μικρή απόσταση από την οδό Πειραιώς. Κατασκευάστηκε το 1930, την περίοδο της ανάπτυξης της βιομηχανίας και της βιομηχανικής αρχιτεκτονικής στην Ελλάδα. Το κτήριο εκτείνεται σε πέντε διαδοχικά “υπόστεγα” (Εικόνα 3.34 |σελ.146), μορφή που υπαγορεύθηκε από τη βιομηχανική χρήση του και την ανάγκη για μεγάλους και ελεύθερους χώρους.

Το βυρσοδεψείο διατηρεί τον μηχανολογικό του εξοπλισμό (Εικόνα 3.35 |σελ.148) για την επεξεργασία

του δέρματος σε όλα τα στάδια¹⁸¹.

Το 1970, τμήμα του συγκροτήματος κατεδαφίστηκε και στη θέση του ανεγέρθηκαν δύο πολυώροφα κτήρια, ενώ το 1997 κηρύχθηκε διατηρητέο από το Υ.ΠΕ.ΧΩ.Δ.Ε. σύμφωνα με το ΦΕΚ 267δ/1997¹⁸². Το εργοστάσιο λειτούργησε έως το 1999, με φθίνοντα ρυθμό, ενώ τμήματά του είχαν παραχωρηθεί κατά καιρούς για άλλες χρήσεις. Το 2000 ενοικιάστηκε από μεγάλη εμπορική εταιρεία, προκειμένου να στεγάσει το διοικητικό και εμπορικό της τμήμα¹⁸³.

Μορφολογικά στοιχεία

Το κτήριο φέρει μορφολογικά χαρακτηριστικά των βιομηχανικών κτηρίων της εποχής, καθώς αποτελείται από διαδοχικά υπόστεγα, όμοια μεταξύ τους διαστάσεων περίπου 10 x 70 μ., που αναπτύσσονται σε μια στάθμη και επικοινωνούν εσωτερικά. Μετά την κατεδάφιση, η έκταση δύο υπόστεγων μειώθηκε στο μισό και αφαιρέθηκε το αέτωμα του τρίτου. Οι τοιχοποιίες μεταξύ των υποστέγων είναι κοινές και κατασκευάζονται από φέρουσα λιθοδομή, η οποία παραμένει ανεπίχρηστη ή σε ορισμένα τμήματα επιχρί-

181 Κίζης Γ., Αποκατάσταση μνημείων - αναβίωση ιστορικών κτιρίων στην Αττική, εκδόσεις Έργον IV, εκδόσεις αρχιτεκτονικών βιβλίων, Αθήνα, 2004, σελ. 181

182 <https://www.ktirio.gr/el/κτιρια/ανακαινισεισ-αποκαταστασεισ/μετατροπή-παλαιού-βυρσοδεψείου-σε-κτίριο-γραφείων>

183 Κίζης Γ., ό.π., 2004, σελ. 181

Εικόνα 3.35 | Χώρος συνεδρίων / γραφείου προέδρου

Εικόνα 3.36 | Χώρος γραφείων

Εικόνα 3.37 | Χώρος υποδοχής

εται με χοντρό κονίαμα. Εσωτερικά, κατασκευάζονται υποστυλώματα από συμπαγή τούβλα, τόσο μεταξύ των «υποστέγων», όσο και στο εσωτερικό τους για την υποστήλωση των ζευκτών, όπου αυτά γεφυρώνουν μεγάλα ανοίγματα. Στις όψεις κατασκευάζονται παράθυρα διαστάσεων περίπου 1,00 x 2,00μ., με ξύλινα κουφώματα και ενσωματωμένη σιδεριά, καθώς και φεγγίτες με διάμετρο περίπου 95 εκ. (Εικόνα 3.33 |σελ.146) και επίσης ξύλινο πολυγωνικό κούφωμα. Περιμετρικά των φεγγιτών τοποθετούνται για λόγους διακοσμητικούς συμπαγή τούβλα. Κατασκευάζονται επίσης πόρτες εισόδου – εξόδου στο κτήριο με διαστάσεις 1,00-3.00 x 3.00, με μεταλλικά κουφώματα ανοιγόμενων ή συρόμενων φύλλων¹⁸⁴.

Αποκατάσταση συγκροτήματος

Το συγκρότημα παρουσίαζε αρκετές δομικές βλάβες, παρόλες τις διορθωτικές επεμβάσεις που είχαν πραγματοποιηθεί στη διάρκεια των 70 χρόνων ζωής του. Η σχετικά καλή κατάσταση διατήρησής του οδήγησε στην απόφαση της τήρησης των βασικών χαρακτηριστικών του φέροντος οργανισμού και της αποφυγής επεμβάσεων που θα αλλοιώσουν το χαρα-

¹⁸⁴ <https://www.ktirio.gr/el/κτιρια/ανακαινισεις-αποκαταστασεις/μετατροπή-παλαιού-βυρσοδεψείου-σε-κτίριο-γραφείων>

Εικόνα 3.35-3.37: <https://www.ktirio.gr/el/κτιρια/ανακαινισεις-αποκαταστασεις/μετατροπή-παλαιού-βυρσοδεψείου-σε-κτίριο-γραφείων>

κτήρα του¹⁸⁵.

Η αρχιτεκτονική μελέτη είχε ως στόχο την αποκατάσταση των ζημιών, την απομάκρυνση των διαφόρων μεταγενέστερων επεμβάσεων και τη διαχείριση του τεράστιου επίπεδου χώρου. Η νέα χρήση απαιτούσε τη δημιουργία 12 ανεξάρτητων τμημάτων και των αντίστοιχων γραφειακών χώρων για περίπου 60 άτομα. Ακόμη, το κτηριολογικό πρόγραμμα συμπεριλάμβανε γραφεία προϊσταμένων και προέδρου (Εικόνα 3.35 |σελ.148), χώρο υποδοχής (Εικόνα 3.37 |σελ.148), δωμάτιο αποθήκευσης του αρχειακού υλικού, αίθουσες συνεδριάσεων και βοηθητικούς χώρους.

Γενικά στοιχεία επέμβασης

Επιλογή των μελετητών ήταν η οργάνωση των γραφείων στο σύστημα του ανοιχτού χώρου (open space) και η εσωτερική διαφοροποίηση των χώρων με έμμεσους τρόπους, όπως ελαφρά διάφανα χωρίσματα και διαφορετική επεξεργασία του δαπέδου (Εικόνα 3.27 |σελ.145). Στα σημεία που αναπόφευκτα χρειαζόταν συμπαγή διαχωριστικά, διατηρήθηκαν οι υπάρχουσες τοιχοποιίες. Οι παραπάνω εφαρμογές εξασφάλισαν την ιδιωτικότητα και ταυτόχρονα σεβάστηκαν την αίσθηση του ενιαίου εσωτερικού

¹⁸⁵ Κίζης Γ., ό.π., 2004, σελ. 183

χώρου¹⁸⁶.

Μέσα στις επιδιώξεις των αρχιτεκτόνων ήταν η διατήρηση του μηχανολογικού εξοπλισμού, ο οποίος περιλάμβανε κάδους πλύσης των δερμάτων και μηχανήματα επεξεργασίας τους. Τα μηχανήματα στάλθηκαν για συντήρηση και καθαρισμό, επισκευάστηκαν και τοποθετήθηκαν σε νέες θέσεις. Λόγω του μεγέθους τους χρησιμοποιήθηκαν ως όρια μεταξύ των επιμέρους ελεύθερων ενοτήτων του κτηρίου.

Επιπλέον, πραγματοποιήθηκαν διάφορες επεμβάσεις, όπως η αντικατάσταση της στέγης και η κατασκευή ανοιγμάτων σε αυτή, για την εξασφάλιση του φυσικού φωτισμού¹⁸⁷.

Απολογισμός του έργου

Η αποκατάσταση του παλαιού βυρσοδεψείου και η επανάχρησή του υπακούει στο σύστημα της αξιολόγησης των αξιών του κτηρίου. Ως ένα κλασικό παράδειγμα βιομηχανικού συγκροτήματος της εποχής, δόθηκε ιδιαίτερη έμφαση στην ταυτότητα και στον χαρακτήρα του. Οι κυρίαρχες αξίες που λειτούργησαν αποφασιστικά στη λήψη των αποφάσεων της επέμβασης είναι η ιστορική και η κοινωνική αξία. Το εργοστάσιο αποτελεί πηγή πληρο-

¹⁸⁶ Κίζης Γ., ό.π., 2004, σελ. 190

¹⁸⁷ Κίζης Γ., ό.π., 2004, σελ. 190

Εικόνα 3.38 | Η πλατεία του κτηριακού συγκροτήματος του μουσείου

Εικόνα 3.39 | Η εσωτερική αυλή του μουσείου

φοριών για τη δόμηση βιομηχανικών κτηρίων της συγκεκριμένης περιόδου και έχει αρχαικό χαρακτήρα όσον αφορά τη διαδικασία της κατεργασίας των δερμάτων. Ακόμη, συνιστά σημαντικό στοιχείο για την ιστορία της περιοχής και τη ζωή των κατοίκων της.

Η επέμβαση επανάχρησης πραγματοποιήθηκε με σεβασμό απέναντι στην αισθητική και κατασκευαστική λογική του, καθώς διατηρήθηκε η υπάρχουσα κατάσταση και η χωρική του διάρθρωση.

Σχετικά με τις οικονομικές αξίες είναι φανερό πως έχει ληφθεί υπόψη η αξία χρήσης, καθώς μέσω της ανάδειξης της πολιτιστικής κληρονομιάς του εργοστασίου απορρέουν υπηρεσίες σχετικές με τη νέα χρήση του.

3.5.3| Ελαιουργείο Βρανά, Μυτιλήνη, Λέσβος

Τόπος	Λέσβος, Ελλάδα
Παλαιά Χρήση	Ελαιουργείο
Περίοδος Λειτουργίας	1887-αρχές της δεκαετίας του 1970
Νέα Χρήση	Μουσείο
Έτος Επέμβασης	2009
Μελετητές	Εταιρεία Αρχιπέλαγος: Νίκος Σηφουνάκης, Σόνια Χαραλαμπίδου, Κριστιάν Λασκαρίδης, Μισέλ Ροσιέ, Ιωάννα Βαλίνα, Νίκος Νικολαΐδης, Ανδρέας Μητσόπουλος.

Μετατροπή του ελαιουργείου Βρανά στη Μυτιλήνη σε μουσείο και χώρο πολιτισμού.

Ιστορικά στοιχεία

Η Λέσβος κατατάσσεται μεταξύ των μεγαλύτερων ελαιοπαραγωγικών περιοχών της Ελλάδας, καθώς εκεί από τα μέσα του 19ου αιώνα έως τις αρχές του 20ου αιώνα οικοδομήθηκε ένας μεγάλος αριθμός ελαιουργείων. Το Ελαιοτριβείο Βρανά αποτελεί ένα από τα παλαιότερα εργοστάσια λαδιού και ανήκε στην οικογένεια του Οδυσσέα Ελύτη. Κτισμένο το 1887 στον οικισμό Παπάδο στον κόλπο της Γέρας, σε ένα από τα σημαντικότερα οικονομικά κέντρα του νησιού με με-

Εικόνα 3.40 | Η αίθουσα του ελαιοτριβείου Βρανά πριν και μετά την αποκατάστασή της.

Εικόνα 3.41 | Χώρος εισόδου του Ελαιοτριβείου-Μουσείου Βρανά πριν και μετά την αποκατάστασή του

γάλη ελαιοκομική παράδοση, λειτούργησε μέχρι τις αρχές της δεκαετίας του 1970¹⁸⁸.

Το εγκαταλελειμμένο κτηριακό συγκρότημα προκάλεσε το ενδιαφέρον της πολιτιστικής αστικής μη κερδοσκοπικής Εταιρείας “Αρχιπέλαγος”, η οποία το αποκατέστησε και το μετέτρεψε σε μουσείο μελέτης και έρευνας της βιομηχανικής ιστορίας, αλλά και πρότυπο τυποποιητήριο βιολογικού ελαιόλαδου¹⁸⁹.

Η αναστήλωση και αποκατάσταση του ελαιοτριβείου πραγματοποιήθηκε με σεβασμό απέναντι στον μνημειακό του χαρακτήρα και η επιλογή των νέων μουσειακών και πολιτιστικών χρήσεων είχαν ως στόχο την αναβίωση του βιομηχανικού παρελθόντος του τόπου. Η πλήρης αρχιτεκτονική και μηχανολογική αποκατάσταση, σε συνδυασμό με την πλαισίωση των χώρων με το κατάλληλο εποπτικό υλικό, μετέτρεψαν το βιομηχανικό κέλυφος σε ζωντανό μουσείο, αφιερωμένο στην ιστορία του λαδιού.

Το μουσείο αποτελεί ζωντανό κύτταρο της τοπικής κοινωνίας. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει το γεγονός ότι τα κυριότερα μηχανήματα (πετρελαιομηχανή, ελαιόμυλος και πιεστήριο) έχουν τη δυνατότητα να τεθούν σε πλήρη λειτουργία και να αναπαρα-

188 Σηφουνάκης Ν., *Βιομηχανικά κτίρια στη Λέσβο - 19ος και αρχές του 20ου αιώνα*, εκδόσεις Νομαρχία Λέσβου, Λέσβος, 1986, σελ.11

189 <https://www.vranasmuseum.gr/>

Εικόνα 3.40-3.41: Νεφέλη Α., *Επανάχρηση Πολιτιστικής Βιομηχανικής Κληρονομιάς - Προϋποθέσεις και αρχές*, Ερευνητική Εργασία, Αρχιτεκτονική Σχολή Πολυτεχνείου Κρήτης, Κρήτη, 2018, σελ. 177 (πριν), <https://www.vranasmuseum.gr/> (μετά)

Εικόνα 3.42 | Ο μηχανολογικός εξοπλισμός του Ελαιοτριβείου - Μουσείου Βρανά

στήσουν τη διαδικασία παραγωγής. Συνεπώς, το εργοστάσιο φιλοξενεί με επιτυχία εκπαιδευτικά προγράμματα και διαθέτει υποδομές για διάφορες εκδηλώσεις, όπως συναυλίες, κινηματογραφικές προβολές, περιοδικές εκθέσεις, συνέδρια, κ.ά.¹⁹⁰

Γενικά στοιχεία επέμβασης

Η διακοπή της λειτουργίας του ελαιοτριβείου και η εικοσάχρονη εγκατάλειψή του οδήγησαν στην ερείπωσή του, καθώς και σε κατάρρευση των στεγών, αποσάθρωση των τοίχων και αποψίλωση του εξοπλισμού. Η μελέτη της αναστήλωσης στοχεύοντας στην ανάδειξη της ιστορίας του τόπου και στην απόδοση νέων χρήσεων, επικεντρώθηκε στην αποκατάσταση της αρχικής μορφής του συγκροτήματος και στη διαμόρφωση ενός σύγχρονου, λειτουργικού χώρου υποδοχής κοινού με μουσειακό, εκπαιδευτικό, πολιτιστικό και ψυχαγωγικό χαρακτήρα. Πιο αναλυτικά, απομακρύνθηκαν τα σαθρά τμήματα του λιθόκτιστου φέροντος οργανισμού, ανακατασκευάστηκαν και έγινε εσωτερική και εξωτερική αρμολόγηση της λιθοδομής με κονίαμα ίδιας σύστασης και τεχνικής με το αρχικό. Οι ξύλινες κεραμοσκεπείς στέγες ανακατασκευάστηκαν στο σύνολό τους, με πιστή αναπαραγωγή

190 <https://www.vranasmuseum.gr/>

Εικόνα 3.42: <https://www.vranasmuseum.gr/>

της αρχικής μορφής τους. Με τον ίδιο τρόπο αντιμετωπίστηκαν και τα ξύλινα κουφώματα των ανοιγμάτων και οι σωζόμενες σιδεριές, οι οποίες συντηρήθηκαν και επανατοποθετήθηκαν¹⁹¹.

Για την εξυπηρέτηση των αναγκών του μουσείου, πραγματοποιήθηκαν κάποιες μετατροπές. Συγκεκριμένα, τοποθετήθηκε πάγκος στον χώρο του καφενείου, δημιουργήθηκε άνοιγμα επικοινωνίας ανάμεσα στο ισόγειο και τον όροφο του διώροφου κτηρίου-σαπυνοποιείου, ενώ η μικρή εξωτερική λαδαποθήκη και η μικρή αποθήκη στο εσωτερικό του κεντρικού κτηρίου μετατράπηκαν σε χώρους υγιεινής.

Το ελαιοτριβείο ήταν ανενεργό για δύο δεκαετίες, κάτι που είχε ως αποτέλεσμα την καταστροφή του μηχανολογικού εξοπλισμού. Το 1999, η πολιτιστική Εταιρεία “Αρχιπέλαγος”, πιστή στο εγχείρημά της για αποκατάσταση της αυθεντικής εικόνας του εργοστασίου, εντόπισε και αγόρασε παρόμοια μηχανήματα από το εγκαταλελειμμένο Ελαιοτριβείο Χιωτέλλη - Ερρεσιώτη στον Πολυχνίτο της Λέσβου. Η συντήρησή τους πραγματοποιήθηκε στα εξειδικευμένα εργαστήρια του Βιομηχανικού Μουσείου Ερμούπολης Σύρου, ενώ τοποθετήθηκαν στις ακριβείς θέσεις των αρχικών μηχανημάτων του ελαιοτριβείου. Επιπλέον, οι απαραίτητες συμπληρώσεις έγιναν με γνώμονα

¹⁹¹ <https://www.vranasmuseum.gr/>

τα τυπολογικά χαρακτηριστικά του εξοπλισμού και ήταν διακριτές σε σχέση με τα παλαιότερα εξαρτήματα. Όσον αφορά τα εξωτερικά στοιχεία, δηλαδή την καμινάδα, τη μεγάλη δεξαμενή νερού και το πηγάδι, δρομολογήθηκε η πλήρης συντήρησή τους¹⁹².

Για την καλύτερη λειτουργία του μουσείου, μέρος των μηχανημάτων βρίσκεται σε πλήρως λειτουργική κατάσταση και μπορεί να τεθεί σε κανονική λειτουργία, όπως η πετρελαιομηχανή, ο άξονας με τους ιμάντες μεταφοράς, ο δυτικός αλεστικός μύλος και το ένα πιεστήριο με την αντλία του. Για τη βέλτιστη ενημέρωση των επισκεπτών δόθηκε ιδιαίτερη μέριμνα ώστε οι λειτουργικές λεπτομέρειες των μηχανημάτων και των βοηθητικών στοιχείων της εγκατάστασής τους να είναι εμφανείς και κατανοητές.

Απολογισμός του έργου

Το μουσείο - ελαιοτριβείο Βρανά διαθέτει ένα αντιπροσωπευτικό σύνολο μηχανολογικού εξοπλισμού και αναπαράγει πιστά τις βιομηχανικές διεργασίες του παρελθόντος, συμβάλλοντας στη διαφύλαξη και αναβίωση της ιστορίας του.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει το αρχείο του εργοστασίου, που βρέθηκε στις σκάφες της πολτοποίη-

¹⁹² <https://www.vranasmuseum.gr/>

σης του σαπυνοποιίου και αποτυπώνει τις δραστηριότητές του από την ίδρυση έως τη διακοπή της λειτουργίας του. Τα τεκμήρια που ανακαλύφθηκαν το 2004, μεταφέρθηκαν στο Μορφωτικό Ίδρυμα της Εθνικής Τράπεζας για τη συντήρηση, καταγραφή και ταξινόμησή τους. Μέρος τους εκτίθεται στο ισόγειο του κτηρίου που βρέθηκαν, καθώς αποτελούν σημαντικό εργαλείο της ιστορικής έρευνας λόγω της πληρότητάς τους και της χρονικής τους έκτασης¹⁹³.

Η αποκατάσταση του ιστορικού ελαιοτριβείου και η μετατροπή του σε “ζωντανό μουσείο” συμβάλλει στην ανάδειξη της μνήμης του τόπου και της αυθεντικότητάς του. Η αντιμετώπιση του βιομηχανικού συγκροτήματος ως ενιαίου συνόλου και η ένταξη νέων χρήσεων πολιτιστικού και εκπαιδευτικού χαρακτήρα, στοχεύουν στην αναζωογόνηση της περιοχής και στην ευαισθητοποίηση του κοινού σχετικά με την ιστορία της βιομηχανίας του νησιού. Η αποκατάσταση των κελυφών των κτηρίων και η σωστή τοποθέτηση του εξοπλισμού συνεισφέρουν στην αναπαράσταση της βιομηχανικής δραστηριότητας και στην ολοκληρωμένη ερμηνεία της λειτουργίας του εργοστασίου. Ο ήπιος χαρακτήρας των επεμβάσεων στα παλιά μηχανήματα και η δημιουργία διακριτών προσθηκών πραγματοποιήθηκαν με σεβασμό

προς το παρελθόν.

¹⁹³ <https://www.vranasmuseum.gr/>

04

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

4| Συμπεράσματα

4.1| Σύγκριση της βιομηχανικής ανάπτυξης της Δωδεκανήσου με την Ελλάδα

Από την παρούσα εργασία (βλ. **κεφ.3|σελ.113**) είναι εμφανές ότι τα νησιά της Δωδεκανήσου αποτέλεσαν σημαντικό παράδειγμα βιομηχανικής δραστηριότητας, παρότι αυτή ξεκίνησε καθυστερημένα σε σχέση με τον υπόλοιπο ελλαδικό χώρο. Παρά το γεγονός ότι η ανάπτυξη της βιομηχανίας για την υπόλοιπη Ελλάδα είχε ως αφετηρία την ίδρυση του ελληνικού κράτους (1830), ενώ για τα Δωδεκάνησα αφετηρία υπήρξε η Ιταλοκρατία (1912), στο κτηριακό απόθεμα των δύο εντοπίζονται αρκετά κοινά στοιχεία που τις καθιστούν ισάξιες. Τα πρώτα κτήρια είναι σαφώς επηρεασμένα από το κυρίαρχο αρχιτεκτονικό ρεύμα της εποχής, δηλαδή αυτό του Εκλεκτικισμού, συνδυάζοντας μορφολογικά χαρακτηριστικά της Ιπποτικής αρχιτεκτονικής, της κλασσικής ιταλικής αρχιτεκτονικής - αναγέννηση, μπαρόκ, βενετσιάνικη και γενικότερα της ανατολικής Μεσογείου, με αραβουργικά θέματα. Με αυτόν τον τρόπο, προκύπτει μια ποικιλία μορφολογικών στοιχείων. Οι ομοιότητες εντοπίζονται κυρίως σε κτήρια που κατασκευάστηκαν από το 1924 μέχρι τα τέλη της δεκαετίας του 1930, αφού το κυρίαρχο ρεύμα της εποχής ήταν η μοντέρνα αρχιτεκτονική, η οποία επέ-

βαλε κατόψεις σαφείς, βασισμένες στη λειτουργικότητα και ασύμμετρες όψεις. Η περίοδος του De Vecchi, δηλαδή από το 1936 μέχρι το 1940, υπήρξε πολύ σημαντική για την αισθητική των κτηρίων, με επικρατέστερο αρχιτεκτονικό ρεύμα αυτό της «ρασιοναλιστικής» αρχιτεκτονικής, η οποία χρησιμοποιείται ως μέσο επιβολής της φασιστικής ιδεολογίας. Οι όψεις των κτηρίων καλύπτονται με *finta pietra*, με στόχο να θυμίζουν την περίοδο των Ιπποτών. Η φασιστική αρχιτεκτονική της περιόδου χαρακτηρίζεται από κτήρια μνημειακών διαστάσεων, επιμήκη, αυστηρά γεωμετρικά και με ορθολογική οργάνωση, που υποβάλλονται στον άνθρωπο, δημιουργώντας την αίσθηση του απρόσιτου. Οι όψεις τους παρουσιάζουν ορθολογική οργάνωση και πειθαρχία, καθώς είναι επίπεδες και μορφολογικά μονότονες, με διάκοσμο που παραπέμπει στα σύμβολα του φασισμού.

Οι Ιταλοί κατακτητές έδωσαν ιδιαίτερη έμφαση στη βιομηχανική ανάπτυξη της Δωδεκανήσου, ως το βασικό μέσο της οικονομικής της ανάπτυξης αλλά και της επιβολής τους προς τον τοπικό πληθυσμό. Οριοθετήθηκαν βιομηχανικές ζώνες, σε παράκτιες περιοχές, εφαπτόμενες στον αστικό ιστό καθιστώντας τις σημαντικό κομμάτι της καθημερινής ζωής. Η οικονομική ευημερία του κλάδου, αλλά και οι επεμβάσεις τους σε πολεοδομικό επίπεδο επηρέασαν τον σχη-

ματισμό της κάθε πόλης διαφορετικά. Στην πόλη της Ρόδου δημιουργήθηκε η μεγαλύτερη βιομηχανική ζώνη, στην πόλη της Κω αναβαθμίστηκαν οι γύρω περιοχές της βιομηχανικής ζώνης, ενώ στο νησί της Καλύμνου μεταφέρθηκε η πρωτεύουσα από την Χώρα στη Πόθια, η οποία γνώρισε μεγάλη οικιστική ανάπτυξη.

Τις τελευταίες δεκαετίες του 20ού αιώνα, μέχρι και τις αρχές του 1990, παρατηρείται η παρακμή της βιομηχανικής δραστηριότητας, όχι μόνο στα Δωδεκάνησα, αλλά και σε παγκόσμιο επίπεδο. Έτσι λοιπόν τα νησιά της Δωδεκανήσου ήρθαν αντιμέτωπα με το φαινόμενο της αποβιομηχάνισης και τις συνέπειές του. Η στροφή της οικονομικής δραστηριότητας προς την “τουριστική βιομηχανία” συνέβαλαν στην εγκατάλειψη όλο και περισσότερων επιχειρήσεων. Οι επιχειρήσεις αυτές όμως είχαν εγκατασταθεί σε καίρια σημεία των πόλεων με συνέπεια τη δημιουργία μεγάλων αστικών κέντρων με σπουδαίο κτηριακό απόθεμα.

Επομένως, ο ξεχωριστός χαρακτήρας που συναντάται στα νησιά της Δωδεκανήσου, κυρίως στη Ρόδο και την Κω, που διαμορφώθηκε κατά την περίοδο της Ιταλοκρατίας, συνάμα με το γεγονός ότι η Ρόδος και η Κως ετησίως καταγράφουν ρεκόρ τουριστικών ροών πανελληνίως¹⁹⁴, κάνουν πιο

194 <https://www.newmoney.gr/roh/palmos-oikonomias/tourismos/pia-ellinika-nisia-katarriptoun-ta-rekor-tou-2019/>

επιτακτική την ανάγκη για πολιτισμική ανάπτυξη και χωρική αναβάθμιση των εγκαταλελειμμένων βιομηχανιών του τόπου.

4.2| Η κατάσταση σήμερα

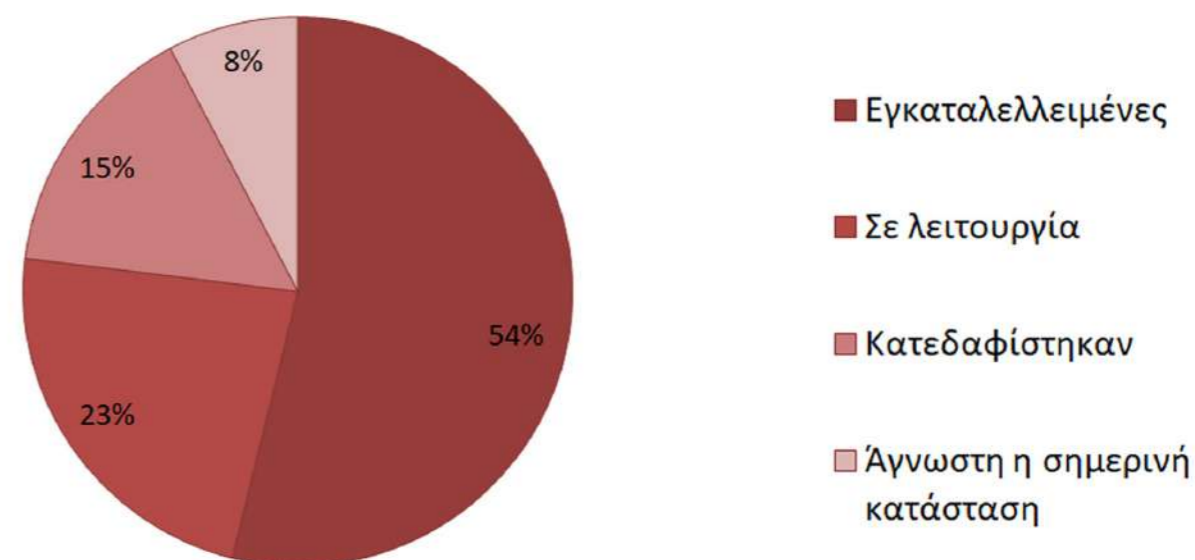
Μέσω της καταγραφής των βιομηχανικών μονάδων των νησιών Ρόδο, Κω και Κάλυμνο προκύπτουν τα εξής στοιχεία για τη μοίρα τους σήμερα:

- Όσον αφορά τη Ρόδο, από τις 13 καταγεγραμμένες βιομηχανίες της περιόδου της Ιταλοκρατίας, 7/13 σήμερα είναι εγκαταλελειμμένες, μόνο 3/13 βρίσκονται σε λειτουργία (Μουσείο, ΔΕΗ, Σχολείο), 2/13 κατεδαφίστηκαν, ενώ 1/13 παραμένει άγνωστη η σημερινή κατάσταση. Τέλος, 6/13 έχουν κηρυχθεί διατηρητέα.

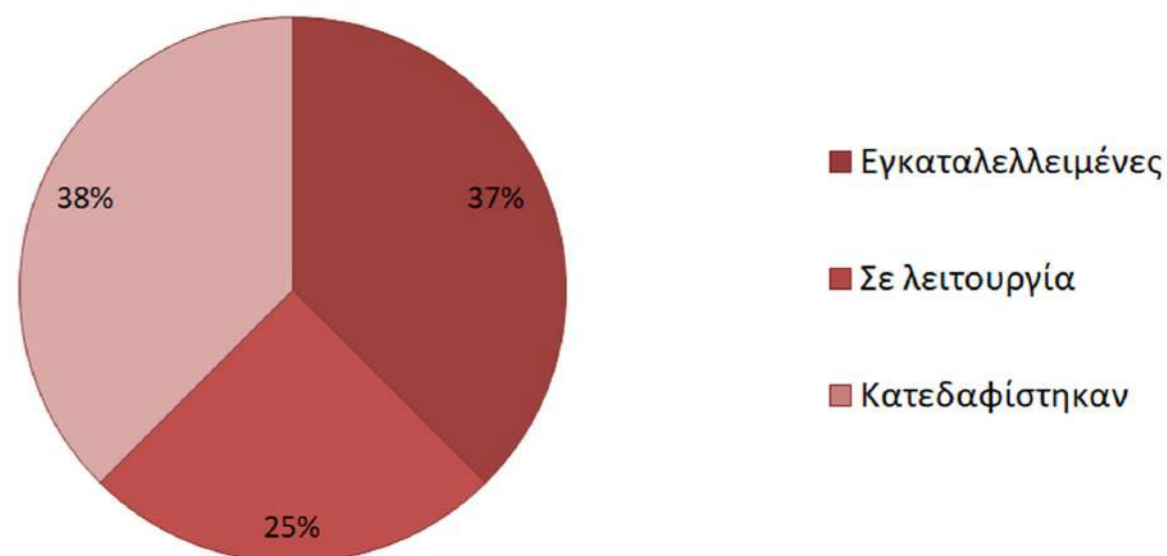
- Όσον αφορά την Κω, από τις 8 καταγεγραμμένες βιομηχανίες, 3/8 είναι εγκαταλελειμμένα, 2/8 είναι σε λειτουργία (κέντρο διασκέδασης, ΔΕΗ), ενώ 3/8 κατεδαφίστηκαν. Τέλος, 3/8 έχουν κηρυχθεί διατηρητέα.

- Όσον αφορά την Κάλυμνο, από τις 4 καταγεγραμμένες βιομηχανίες, 1/4 είναι εγκαταλελειμμένο, 1/4 είναι σε λειτουργία (ΔΕΗ) ενώ 2/4 κατεδαφίστηκαν. Τέλος, κανένα από τα παραπάνω δεν έχει κηρυχθεί διατηρητέο.

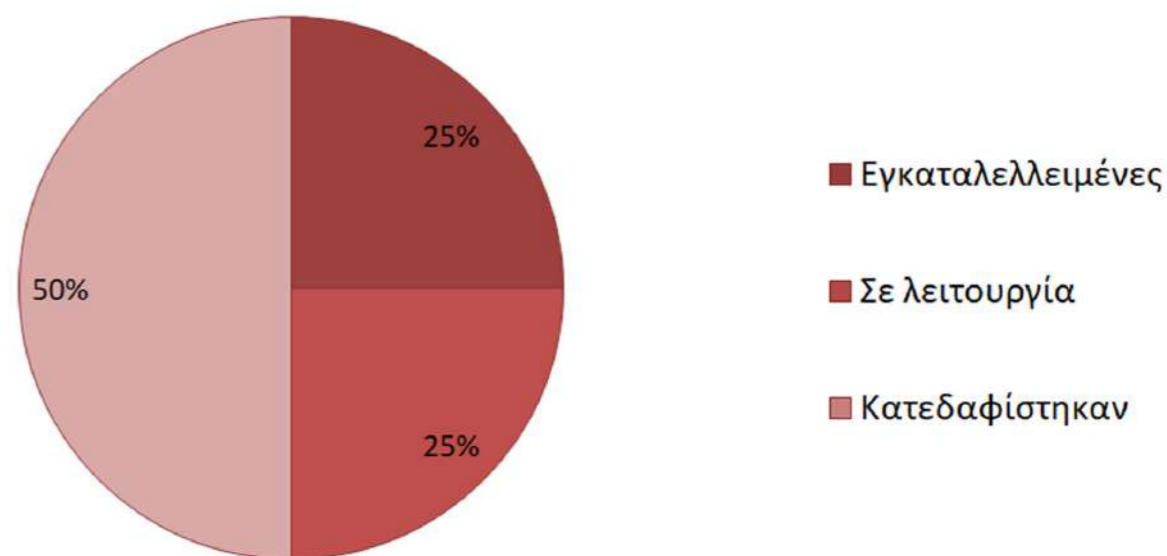
Στατιστικά για το σύνολο της βιομηχανικής κληρονομιάς των τριών νησιών προκύπτει ότι:

Η κατάσταση των Βιομηχανιών της Ρόδου σήμερα

Η κατάσταση των Βιομηχανιών της Κω σήμερα

Η κατάσταση των Βιομηχανιών της Καλύμνου σήμερα

1. Όσα κτήρια από αυτά λειτουργούν σήμερα (24%), άλλα τόσα περίπου έχουν κατεδαφιστεί (28%) και

2. Περίπου τα μισά κτήρια (44%) έχουν εγκαταλειφθεί και από αυτά το 8% έχουν κηρυχθεί διατηρητέα, αφήνοντας τα στο έλεος της φθοράς και του χρόνου, με το υπόλοιπο 20% να κινδυνεύει να κατεδαφιστεί αφού δεν έχει θεσπιστεί κάποια νομοθεσία για την προστασία τους.

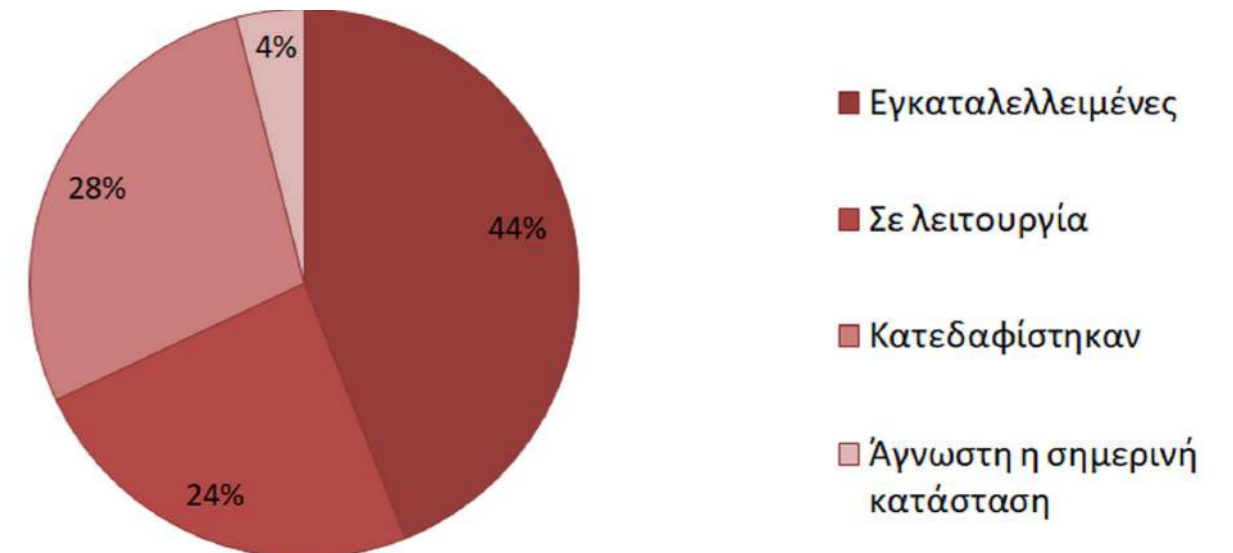
Ακόμα προκύπτει ότι, όσα από αυτά εξακολούθησαν να βρίσκονται σε ιδιώτες ιδιοκτήτες έχουν αποκατασταθεί, με νέες χρήσεις, κυρίως εμπορικού χαρακτήρα ή ως κέντρα διασκέδασης. Λίγα είναι τα παραδείγματα που οι τοπικές αρχές αποκατέστησαν και χρησιμοποίησαν κάποια από αυτά ως σχολεία. Τα υπόλοιπα έχουν κατά καιρούς, βρεθεί στο επίκεντρο μελετητών και συζητήσεων για την επανάχρησή τους, αλλά διάφοροι λόγοι, κυρίως η δέσμευσή τους σε τράπεζες, έχουν αποτρέψει οποιαδήποτε επέμβαση.

Είναι φανερό, λοιπόν, ότι ήδη έχει χαθεί ένα μεγάλο μέρος της βιομηχανικής κληρονομιάς και μαζί του χάθηκαν οι μνήμες και οι ιστορίες των ανθρώπων που υπήρξαν πρωτεργάτες της βιομηχανικής ανάπτυξης, σβήστηκε ένα κομμάτι της ιστορίας του τόπου, γιατί ο τόπος δεν είναι τίποτα άλλο από χρόνος χτισμένος.

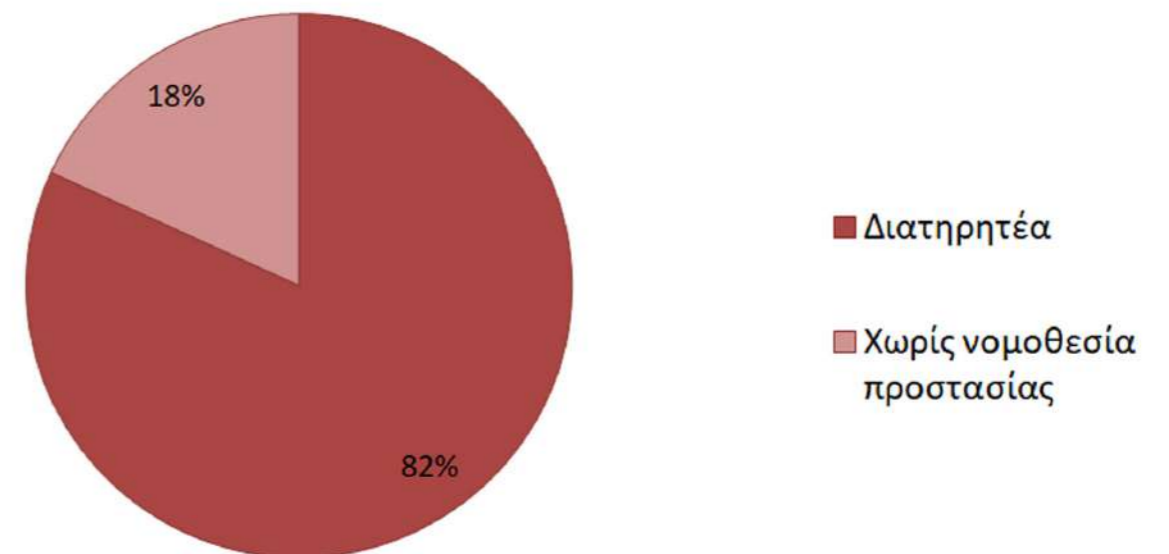
Είναι χρέος, λοιπόν, των πολιτών να διεκδικήσουν πίσω τα κομμάτια της

ιστορίας που χάθηκαν, να μην επιτρέψουν να δημιουργηθούν άλλα κενά στην αφήγησή της, αλλά και να διεκδικήσουν την αναβίωση της μνήμης μέσα από την αναζωογόνηση εγκαταλειμμένων περιοχών και ανενεργών βιομηχανικών κελυφών που βρίσκονται στο έλεος πολιτικών πρακτικών, αφού τα περισσότερα από αυτά είναι παραθαλάσσια και ενδείκνυνται η τουριστική τους εκμετάλλευση.

Αφού λοιπόν η πολιτεία μιλάει με όρους οικονομικούς, η επανάχρηση των παλιών βιομηχανικών κτηρίων μπορεί να έχει πολλά οφέλη για την τοπική κοινωνία, αλλά και την οικονομία. Έτσι τα οφέλη μπορούν να είναι αφενός κοινωνικά, όπως η σύσφιξη των κοινωνικών δεσμών σε περιοχές όπου η επανάχρηση των κτηρίων γίνεται για οικιστικούς σκοπούς (π.χ. δημιουργία εργατικών κατοικιών σε περιοχές της Αγγλίας), η αύξηση του επιπέδου της κοινωνικής μόρφωσης σε ιστορικά θέματα (π.χ. επανάχρηση παλιών εργοστασίων ως μουσεία βιομηχανίας), αλλά και η ενίσχυση του πολιτισμού σε περιοχές που θεωρούνταν υποβαθμισμένες (π.χ. επανάχρηση βιομηχανικών εγκαταστάσεων για πολιτιστικούς σκοπούς, όπως πολιτιστικά κέντρα και εκθεσιακοί χώροι). Αφετέρου, τα οφέλη μπορούν να είναι οικονομικά, μέσω της προσέλκυσης επενδύσεων, τη δημιουργία νέων θέσεων εργασίας, τη δυνατότητα δημιουργίας νέων μικρών και μεσαίων επιχειρήσεων και

Η κατάσταση των Βιομηχανιών των τριών νησιών (Ρόδο, Κω και Κάλυμνο) σήμερα

Η μοίρα των εγκαταλελειμμένων βιομηχανιών των τριών νησιών σήμερα

την ανάπτυξη πολιτιστικού τουρισμού.

Ακόμη τα οφέλη μπορούν να είναι και περιβαλλοντικά. Εκτός από την απομάκρυνση επικίνδυνων αδρανών υλικών μέσα από τα brownfields, η αστική αναγέννηση μέσω της προσαρμοστικής επανάχρησης μπορεί να βελτιώσει το φυσικό και το δομημένο περιβάλλον της ευρύτερης περιοχής των παρεμβάσεων. Το δομημένο πε-

ριβάλλον μπορεί να βελτιωθεί αφενός μέσω της ανακαίνισης των βιομηχανικών κτηρίων και του περιβάλλοντος χώρου τους, αλλά και μέσω της δημιουργίας ή της ανακαίνισης των γειτονικών κατοικιών. Αφετέρου, η ανάπτυξη της περιοχής μπορεί να περιλαμβάνει πάρκα, χώρους πρασίνου, μεγάλους ελεύθερους χώρους κλπ¹⁹⁵.

195 Horita M., Koizumi H., *Innovations in Collaborative Urban Regeneration* Springer, 2009, σελ.195

4.3| Η προσαρμοστική επανάχρηση ως λύση

Η προσαρμοστική επανάχρηση της δομημένης κληρονομιάς αποδεικνύεται η πιο αποτελεσματική προσέγγιση για μια αυτοχρηματοδοτούμενη και βιώσιμη μορφή διατήρησης¹⁹⁶. Επομένως είναι κατανοητό πως η αλλαγή χρήσης των κτηρίων, είναι άμεσα συνδεδεμένη με την έννοια της βιωσιμότητας, καθώς, είναι πιο βιώσιμη η επανάχρηση ενός κτηρίου από την ανέγερση ενός νέου αφού απαιτείται μεγάλη χρήση ενέργειας για την κατεδάφιση του κτηρίου και μεγαλύτερο κόστος για την αγορά και τη μεταφορά των νέων υλικών. Επομένως, η «προσαρμοστική επανάχρηση» ενός παλιού βιομηχανικού κελύφους, εκτός του ότι εξοικονομεί **ενέργεια** και κατασκευαστικά υλικά, εξοικονομεί **χρόνο** - αφού απαιτείται περισσότερος χρόνος για την ανέγερση ενός κτηρίου, παρά για την ανακαίνισή του - **χρήμα** - λόγω χαμηλότερου κόστους για την απόκτηση της γης, αλλά και την ανακατασκευή του κτηρίου¹⁹⁷ - και **χώρο**, καθώς ο αχρησιμοποίητος χώρος του εγκαταλελειμμένου κτηρίου προσφέρεται ξανά προς χρήση και δεν παραμένει ένα κενό μέσα στον πολεοδομι-

¹⁹⁶ Yung E. H. K., Chan E. H. W., *Implementation challenges to the adaptive reuse of heritage buildings: Towards the goals of sustainable - low carbon cities*, Habitat International, 2012, σελ. 353
<https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0197397511000877?via%3Dihub>
¹⁹⁷ Snyder G. H., ό.π., 2005, σελ. 18

κό ιστό.

4.3.1| Παράγοντες που επηρεάζουν την λήψη των αποφάσεων επανάχρησης

Η διαδικασία της επανάχρησης των βιομηχανικών καταλοίπων προϋποθέτει προσεκτικό σχεδιασμό και τη συνεργασία ειδικών διαφόρων επιστημονικών κλάδων, προκειμένου να βρεθεί η βέλτιστη λύση για την αποκατάσταση των κτηριακών καταλοίπων του παρελθόντος και για την επιτυχημένη λειτουργία τους, ως ζωντανά τμήματα της πόλης. Υπάρχει μια πληθώρα παραγόντων που επηρεάζουν τη λήψη των αποφάσεων επανάχρησης, με κυρίαρχους αυτούς των **αξιών**, της **ταυτότητας του τόπου** και της ύπαρξης **μηχανολογικού εξοπλισμού**.

Η θεωρία των αξιών διαδραματίζει βασικό ρόλο στην αναγνώριση της σημασίας των βιομηχανικών καταλοίπων, και ορίζει ουσιαστικά τις αρχές πάνω στις οποίες θα στηριχθούν οι επεμβάσεις. Η διατύπωση των αξιών που διέπουν το κάθε βιομηχανικό κτήριο αποτελεί το πρώτο βήμα της διαδικασίας αποκατάστασης και συμβάλλει στη διάρθρωση της τυπολογίας των κινήσεων επανάχρησης. Το κάθε βιομηχανικό κέλυφος παρουσιάζει ένα μοναδικό πλέγμα αξιών, οι οποίες χρειάζεται να ταξινομηθούν και να τοποθετηθούν με σειρά προτεραιότητας. Η αλληλεπίδραση των διαφορετικών

αξιών και η ενδεχόμενη σύγκρουσή τους, που συνήθως συνδέεται με τα κίνητρα των εμπλεκόμενων φορέων, προσανατολίζουν τις αποφάσεις της επανάχρησης.

Η τοποθεσία του βιομηχανικού κελύφους σχετίζεται άμεσα με τη συλλογική μνήμη και την ταυτότητα του τόπου. Η επιτυχημένη επανάχρηση και η βέλτιστη επιλογή νέας χρήσης στηρίζονται στη διατήρηση της ιστορικής συνέχειας και του στοιχείου της αυθεντικότητας του βιομηχανικού τοπίου. Η επέμβαση ανάπλασης πρέπει να γίνεται με σεβασμό προς το πνεύμα του τόπου και την παρελθοντική κατάσταση, χωρίς να επισκιάζει την ιστορία της περιοχής και των ανθρώπων της. Η νέα χρήση οφείλει να διατηρεί την υπάρχουσα χωρική διάταξη και μορφή, προκειμένου να επιτυγχάνεται η ερμηνεία της παλαιότερης βιομηχανικής λειτουργίας. Η προσαρμοστική επανάχρηση συντείνει στην αστική αναζωογόνηση, στη βελτίωση των χωρικών σχέσεων και στην ικανοποίηση των τοπικών αναγκών.

Η ύπαρξη μηχανολογικού εξοπλισμού απαιτεί ιδιαίτερη προσοχή κατά τη διάρκεια των εργασιών επανάχρησης. Η παρουσία παλαιών μηχανημάτων συμβάλλει στην αφήγηση της ιστορίας του βιομηχανικού κτηρίου και προσφέρει χρήσιμες πληροφορίες για την παρελθοντική παραγωγική διαδικασία. Οι εργασίες της επανάχρησης

πρέπει να συμπεριλαμβάνουν την αποκατάσταση του εξοπλισμού και τη σωστή ανάδειξή του, ώστε να αποτελεί μέρος της ερμηνείας της παλιάς βιομηχανικής δραστηριότητας και να μην παρεμποδίζει τη νέα λειτουργία του κτηρίου.

Ένα επιτυχημένο σενάριο επανάχρησης συνδυάζει και τους τρεις αυτούς παράγοντες. Το σύμπλεγμα των αξιών, η ταυτότητα του τόπου και ο μηχανολογικός εξοπλισμός του κάθε βιομηχανικού κελύφους διαρθρώνουν ένα ιδιαίτερο πλέγμα, που το καθιστά μοναδικό και αποτελεί τον κάρναβω πάνω στον οποίο θα βασιστεί ο σχεδιασμός της επανάχρησης για να πετύχει την βέλτιστη ανάδειξη της βιομηχανικής ιστορίας του κτηρίου και την ταυτόχρονη ένταξη των νέων χρήσεων.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Α. Ελληνική Βιβλιογραφία

- Αγαπητίδης Σ., Η κατάσταση εις την Δωδεκάνησον, *Εθνικό Τυπογραφείο, Αθήναι, 1946*
- Αναγνωστίδου Ε., Η Βιομηχανική Κληρονομιά της Δωδεκανήσου: Προοπτικές εναλλακτικής διαχείρισης, *ΤΕΕ Δωδεκανήσου, Ρόδος, 2009*
- Γκέτσιος Ι., *Αποκατάσταση του συγκροτήματος Εκκοκκιστηρίων Βάμβακος Ένωσης Γεωργικών Συνεταιρισμών Λαμίας και επανάχρηση του ως πολυμορφικού πλέγματος πολιτιστικών και εμπορικών δραστηριοτήτων, Master Thesis, Βόλος: Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, 2018*
- Δακουρά-Βογιατζόγλου Ο., Η Βιομηχανική Κληρονομιά της Δωδεκανήσου: Βιομηχανική Κληρονομιά και Ιστορική Ταυτότητα - Νέα Ιωνία, *ΤΕΕ Δωδεκανήσου, Ρόδος, 2009*
- Δοξιάδης Κ., *Δωδεκάνησος, Α' Τόμος: Γενική Περιγραφή, εκδόσεις Υπουργείο Ανοικοδομήσεως, Αθήναι, 1947*
- Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, Νεώτερος Ελληνισμός από 1913 έως 1941, Τόμος 15, εκδοτική Αθηνών
- Ιστορικό Αρχείο ΔΕΗ, ΔΕΔ, φάκελος 22.4+25 Κως
- Κίζης Γ., Αποκατάσταση μνημείων - αναβίωση ιστορικών κτιρίων στην Αττική, *εκδόσεις Έργον IV, εκδόσεις αρχιτεκτονικών βιβλίων, Αθήνα, 2004*
- Κίννα Α., Κώστογλου Δ., Τουρκομανώλη Ο., Φάκκου Μ. Χατζηνικολάου κ., Σοφού Δ., *Ιστορία της Κω: Από την Τουρκοκρατία μέχρι την Ενσωμάτωση, Γ' τόμος, έκδοση Νομαρχιακής Αυτοδιοίκησης Δωδεκανήσου-Επαρχείο Κω, Κως, 2002*
- Καραβασίλη Μ., *Η διαχείριση της Βιομηχανικής Κληρονομιάς στην Ελλάδα, Εικοσάχρονη εμπειρία και σύγχρονες προοπτικές στη συγκρότηση πολιτιστικών πόρων*, Περιοδικό Τεχνολογία, τεύχος 9, Αθήνα, 1999
- Κογιόπουλος Κ., *Κως 1912-1948: Από την Κατοχή στην Ενσωμάτωση, Α' Τόμος, έκδοση Δημοτικός Οργανισμός Πολιτισμού-Αθλητισμού και Βρεφονηπιακών Σταθμών Δήμου Κω, Κως, 2011*
- Κόκκινος Μ., *Η Βιομηχανική κληρονομιά της Δωδεκανήσου: Ο Αλευρόμυλος της Ρόδου, ΤΕΕ Δωδεκανήσου, Ρόδος, 2009*
- Κόνσολα Ν., *Πολιτιστική Ανάπτυξη και Πολιτική, Αθήνα, Εκδόσεις Παπαζήση, 2006*
- Μαργιέ Α., *Ήπιες επεμβάσεις για την προστασία των ιστορικών κατασκευών, ΤΕΕ*

Κεντρικής Μακεδονίας-ΥΠ.ΠΟ. Εφορεία Νεώτερων Μνημείων Κεντρικής Μακεδονίας, *έκδοσεις IANOS, Κεντρική Μακεδονία*

- Μαργιέ Α., Χαλβαντζή Φ., *Η Βιομηχανική Κληρονομιά της Δωδεκανήσου: Ιταλικά βιομηχανικά συγκροτήματα στο νησί της Ρόδου, ΤΕΕ Δωδεκανήσου, Ρόδος, 2009*
- Μαργιέ Α., Χαλβαντζή Φ., *Η Βιομηχανική Κληρονομιά της Δωδεκανήσου: Ιταλικά βιομηχανικά συγκροτήματα στο νησί της Ρόδου, ΤΕΕ Δωδεκανήσου, Ρόδος, 2009*
- Μιτζάλης Ν., *Η επανάχρηση της φάμπρικας και η βιώσιμη χρήση, διαδικτυακό περιοδικό GreekArchitects.gr, Αθήνα, 2007*
- Μπελαβίλας Ν., *Βιομηχανική Αρχαιολογία - Η Διεθνής και η Ελληνική Εμπειρία, Πρακτικά Ημερίδας: Ιστορική Μνήμη της Χαλκίδας, ΤΕΕ Εύβοιας, Χαλκίδα, 2010*
- Μυλωνάς Ν., *Η Βιομηχανική κληρονομιά της Δωδεκανήσου: Μια ματιά στη βιομηχανική κληρονομιά του νησιού της Κω, ΤΕΕ Δωδεκανήσου, Ρόδος, 2009*
- Νικολάου Ν., *Οδοιπορικό στην ιστορία της πόλης της Ρόδου μέσα από τα ονόματα των δρόμων της, εκδόσεις Δήμου Ροδίων, Ρόδος, 2005*
- Νταφλούκα Π., *Διαχείριση Βιομηχανικής Κληρονομιάς: Αξιολόγηση Δύο Περιπτώσεων Επανάχρησης στο Βόλο: Πλινθοκεραμοποιείο Τσαλαπάτα - Μεταξουργείο Ετμεκτζόγλου, Master Thesis, Βόλος: Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, 2013*
- Οικονομοπούλου Μ., *Αποβιομηχάνιση και πολιτιστική πολιτική- Η περίπτωση της πόλης του Πειραιά, Μεταπτυχιακή εργασία, ΕΜΠ, Αθήνα, 2011*
- Παπαδοπούλου Γ., *Αξιοποίηση της Πολιτιστικής Κληρονομιάς, Υπουργείο Παιδείας και Θρησκευμάτων*
- Παπασταματίου Ν., *Η Βιομηχανική Κληρονομιά της Δωδεκανήσου: Το χρονικό της Βιομηχανικής Ανάπτυξης στη Δωδεκάνησο μετά την Ενσωμάτωση, ΤΕΕ Δωδεκανήσου, Ρόδος, 2009*
- Παπαχρηστοδούλου Χ., *Τοπωνυμικό της Ρόδου, έκδοση Προγραμματικής Σύμβασης ΥΠ.ΠΟ-ΤΑΠΑ -Δήμος Ρόδου, Ρόδος, 2005*
- Πασχαλίδης Γ., *Η Βιομηχανική κληρονομιά της Δωδεκανήσου: Βιομηχανικά και προβιομηχανικά κτίρια στη Ρόδο και στην Κω, ΤΕΕ Δωδεκανήσου, Ρόδος, 2009*
- Πατέλλης Γ., *Συγκοινωνίες και επικοινωνίες στην Κάλυμνο του Χθες, Κάλυμνος, 2020*
- Ρούσσου Ε., *Η Βιομηχανική κληρονομιά της Δωδεκανήσου: Βιοτεχνικές Εγκαταστάσεις στην Κάλυμνο, ΤΕΕ Δωδεκανήσου, Ρόδος, 2009*
- Ρούσσου Ε., *Η Βιομηχανική Κληρονομιά της Δωδεκανήσου: Βιοτεχνικές εγκαταστάσεις στην Κάλυμνο, ΤΕΕ Δωδεκανήσου, Ρόδος, 2009*

- Σαλαμοστράκης Δ., *Η Βιομηχανική Κληρονομιά της Δωδεκανήσου: CAIR ογδόντα χρόνια δημιουργίας*, ΤΕΕ Δωδεκανήσου, Ρόδος, 2009
- Σηφουνάκης Ν., *Βιομηχανικά κτίρια στη Λέσβο - 19ος και αρχές του 20ου αιώνα*, εκδόσεις Νομαρχία Λέσβου, Λέσβος, 1986
- Στραβοκώστας Α., *Καινοτόμα κεραμικά δομικά προϊόντα με ενσωμάτωση αποβλήτων Ερυθράς Λύος (Red Mud)*, Μεταπτυχιακή Διπλωματική Εργασία ΠΜΣΕ “Σύγχρονες Τεχνολογίες Διαχείρισης Περιβάλλοντος”, Λάρισα: Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Γενικό Τμήμα Λάρισας, 2019
- Τσαγκαράκη Κ., *Η αναγέννηση των Γιγάντων: Ζητήματα επανάχρησης και Αξιοποίησης της Βιομηχανικής Κληρονομιάς*, Διπλωματική εργασία, Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο, Αθήνα, 2010
- Τσαλαχούρης Κ., *Η οικονομική πολιτική της Ιταλίας στα Δωδεκάνησα*, εκδόσεις Τροχαλία, 2000
- Τσιρπανλής Ζ., *Η ιταλοκρατία στα Δωδεκάνησα (1912-1943): Αλλοτρίωση του ανθρώπου και του περιβάλλοντος*, έκδοση Προγραμματικής σύμβασης ΥΠ.ΠΟ.-ΤΑΠΑ-Δήμου Ρόδου, Ρόδος, 1998
- Τσιρπανλής Ζ., *Ιταλοκρατία στα Δωδεκάνησα 1912-1943*, έκδοση Γραφείου Μεσαιωνικής Πόλης Ρόδου, προγραμματικής σύμβασης ΥΠΠΟ-ΤΑΠΑ-Δήμου Ρόδου, Ρόδος, 1998
- ΥΠ.ΠΟ., *Βιομηχανικά μνημεία της Ελλάδας: Νότιο Αιγαίο 1η και 3η εφορεία νεωτέρων μνημείων-Νομοί Κυκλάδων-Δωδεκανήσου*, Αθήνα, Ρόδος
- ΥΠ.ΠΟ., *Ρόδος: Η πόλη εκτός των τειχών 1522-1947 Αρχιτεκτονική -Πολεοδομία*, ΤΕΕ Δωδεκανήσου, 2005
- Υπουργείο Ανοικοδομήσεως, Δωδεκάνησος, Αθήναι, 1947
- Υψηλάντης Β., *Η Βιομηχανική κληρονομιά της Δωδεκανήσου: Η κεραμουργία στην Ρόδο*, ΤΕΕ Δωδεκανήσου, Ρόδος, 2009
- Χατζηκωσταντή Φ., *Η Βιομηχανική Κληρονομιά της Δωδεκανήσου: Ιταλικά βιομηχανικά συγκροτήματα στο νησί της Ρόδου*, ΤΕΕ Δωδεκανήσου, Ρόδος, 2009
- Χειρχαντέρη Γ., *Τα κτίρια των πρώτων ηλεκτρικών εταιρειών κατά την περίοδο 1889-1940/50: ιδρυτικοί παράγοντες και σχεδιασμός*, διδακτορική διατριβή, Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο (ΕΜΠ). Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών, Αθήνα, 2014
- Χριστοφυλάκης Σ., *Η αρχιτεκτονική στα Δωδεκάνησα επί Ιταλοκρατίας 1912-1943: Δωδεκανησιακά χρόνια*, τόμος ΙΗ', Ρόδος, 2004
- Χριστοφυλάκης Σ., *Οργάνωση του χώρου και αρχιτεκτονική έκφραση στα Δωδεκάνησα την περίοδο της Ιταλοκρατίας*, Λεριακά Νέα, 1988

B. Ξένη Βιβλιογραφία

- Cantell S. F., *The Adaptive Reuse of Historic Industrial Buildings: regulation barriers, best practices and case studies*, Master Thesis, USA: Virginia Polytechnic Institute and State University, 2005
- Duncan S., *Only in Vienna: a guide to hidden corners, little-known places and unusual objects*, εκδόσεις Verlag Christian Brandstatter, 2005
- Horita M., Koizumi H., *Innovations in Collaborative Urban Regeneration* Springer, 2009
- Klopotoski M., Zagroba, M., *Post-industrial Objects and Buildings in the Structure of the Contemporary City*, IOP Conference Series: Earth and Environmental Science, 2017
- Loures L., *Industrial Heritage: the past in the future of the city*, 2008
- Lowenthal D., *The Past is a Foreign Country-Revisited*, Cambridge University Press, 2015
- Martinoli S. - Perotti E. *Architettura coloniale italiana nel Dodecaneso 1912 – 1943*, Torino 1999
- Slotta R., *Εισαγωγή στη Βιομηχανική Αρχαιολογία*, (μτφρ) Παπαδόπουλος Α., εκδόσεις Πολιτιστικό Τεχνολογικό Ίδρυμα ETBA, Αθήνα, 1991
- Snyder G. H., *Sustainability Through Adaptive Reuse: The Conversion of Industrial Buildings*, Master Thesis, Cincinnati: University of Cincinnati, 2005
- Yung E. H. K., Chan E. H. W., *Implementation challenges to the adaptive reuse of heritage buildings: Towards the goals of sustainable - low carbon cities*, Habitat International, 2012

Γ. Ιστοσελίδες

- Χαρίτος Β., Μουτάφη Ν., Φασουράκης Η., *Societa Industrie Elettriche Rodi (SIER)/Ανώνυμος Ηλεκτρική Εταιρεία Ρόδου (1ο Εργοστάσιο)*, στο *Βιομηχανικά Δελτία Απογραφής*. Ιούνιος 2021, προβολή στις 8 Δεκεμβρίου 2022
- Μποζώνη Α., *ΙΚΑΡΟΣ: Το θρυλικό εργοστάσιο κεραμικών της Ρόδου 1928-1988*, στο *THETOC-Times of change*. Σεπτέμβριος 2017, προβολή στις 29 Νοέμβρη 2022
- Μαυράκη Ι., Χαρίτος Β., *Societa Anonima Industriale Commerciale Agricola S.A.I.C.A./A.K.E.P/ΥΨΗΚΕΡΑΜ*, στο *Βιομηχανικά Δελτία Απογραφής*. Φεβρουάριος 2022, προβολή στις 29 Νοεμβρίου 2022
- Βακαλοπούλου Μ., *Κεραμουργείο ICAROS (Εγκατάσταση Ιταλικής Περιόδου)*, στο *Βιομηχανικά Δελτία Απογραφής*. Σεπτέμβρης 2018, προβολή στις 29 Νοεμβρίου 2022

- Χαρίτος Β., Αλευρόμυλος S.A.M.I.C.A (Societa Anonima Molitoria Industriale Commercii Affini) – Μύλοι Δωδεκανήσου “Ο ΤΑΞΙΑΡΧΗΣ”, στο *Βιομηχανικά Δελτία Απογραφής*. Ιανουάριος 2021, προβολή στις 29 Νοεμβρίου 2022
- Πατέλλης Γ., “Ταπητουργείο, ένα εμβληματικό κτίριο που δεν υπάρχει πλέον”, στο *Kalymnosnow*. Ιανουάριος 2022, προβολή στις 7 Δεκεμβρίου 2022, <https://www.kalymnosnow.gr/index.php/topika/item/4237>
- Κουτελλάς Ν., Πλινθοκεραμοποιείο Μαμουζέλος, στο *Βιομηχανικά Δελτία Απογραφής*. Μάρτιος 2020, προβολή στις 7 Δεκεμβρίου 2022, https://vida-omada.blogspot.com/2020/03/blog-post_26.html
- Καλόγρη Π., Μαργαρίτη Φ., & Τσοκόπουλος Β., *Η βιομηχανική αρχαιολογία στον ελληνικό χώρο: μια πρώτη προσέγγιση*, Αρχαιολογία και Τέχνες [διαδίκτυο] τεύχος 18 /2, σελ. 8-14 <https://www.archaiologia.gr/wp-content/uploads/2011/06/18-2.pdf>
- <https://www.kosvoice.gr/>
- <https://www.thetoc.gr/politismos/article/ikaros-to-thruliko-ergostasio-keramikwnn-tis-rodou-1928-1988>
- www.vidarchives.gr/reports/2022_02_2192
- www.vidarchives.gr/reports/2021_01_2190
- <https://aegeanews.gr/news/fimes/175440>
- ΤΙC C I Η, Χάρτα του Nizhny Tagil για τη Βιομηχανική Κληρονομιά, (επιμ.) Αγριαντώνη Χ. και Μπελαβίλα Ν., Ελληνικό Τμήμα, 2003 : <http://ticcih.gr/>
- <https://kentradiaviou.gr/wp-content/uploads/2019/07/6.9.pdf>
- <https://www.un.org/youthenvoy/2013/08/unesco-united-nations-educational-scientific-and-cultural-organization/>
- <https://www.icomos.org/en>
- <https://www.iccrom.org/>
- <https://www.ovpm.org/>
- <https://icahm.icomos.org/>
- <https://www.wmf.org/>
- <https://unescohellas2.wordpress.com/>
- <https://ich.unesco.org/en/what-is-intangible-heritage-00003>
- <https://ticcih.org/>

- <http://www.e-faith.org/>
- <https://www.icohtec.org/>
- <https://industrial-archaeology.org/>
- <https://www.sia-web.org/>
- <https://ihai.ie/>
- <http://www.vvia.be/>
- <https://www.aipaipatrimonioindustriale.com/>
- <https://iopscience.iop.org/article/10.1088/1755-1315/95/5/052019>
- <https://architizer.com/projects/lampwork-lofts/>
- <https://architizer.com/projects/baltimore-design-school/>
- <https://architizer.com/projects/ford-assembly-building-restoration-project/>
- <https://architizer.com/projects/bowstring-truss-house-2/>
- <https://architizer.com/projects/house-in-a-warehouse/>
- <https://architizer.com/projects/the-shed/>
- https://www.archdaily.com/994358/morris-moor-commercial-and-hospitality-precinct-genton?ad_source=search&ad_medium=projects_tab
- <https://el.hotels.com/go/netherlands/entrepotdok-amsterdam>
- <https://www10.aeccafe.com/blogs/arch-showcase/2016/03/11/the-conterie-in-venezia-italy-by-studio-macola/>
- <https://museum.wales/bigpit/>
- <https://www.wieliczka-saltmine.com/>
- <https://kopalniaguido.pl/index.php/en/>
- https://europeforvisitors.com/switzaustria/articles/vienna_gasometer_town.htm
- <https://en.wikiarquitectura.com/building/gasometer/>
- https://europeforvisitors.com/switzaustria/articles/vienna_gasometer_town.htm
- <https://www.c-mine.be/en/history>
- <https://www.dezeen.com/2011/04/11/c-mine-by-51n4e/>
- <https://www.architectural-review.com/today/kraftwerk-c-mine-cultural-centre-genk-belgium-by-51n4e>

- <https://www.51n4e.com/projects/c-mine>
- <https://www.archdaily.com/420153/c-mine-expeditie-nu-architectuuratelier>
- <https://athens-technopolis.gr/index.php/el/>
- <http://www.asfa.gr/>
- <https://www.emst.gr/to-emst/the-fix-building>
- <https://www.syrosisland.gr/hermoupolis-industrial-museum/>
- <https://www.ktirio.gr/el/κτιρια/ανακαινισεις-αποκαταστασεις/μετατροπή-παλαιού-βυρσοδεψείου-σε-κτίριο-γραφείων>
- <https://www.vranasmuseum.gr/>
- <https://www.newmoney.gr/roh/palmos-oikonomias/tourismos/pia-ellinika-nisia-katarriptoun-ta-rekor-tou-2019/>
- <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0197397511000877?via%3Dihub>
- <https://www.ktirio.gr/el/κτιρια/ανακαινισεις-αποκαταστασεις/αποκατάσταση-επανάχρηση-βιομηχανίας-ματσάγγου-στον-βόλο>

Δ. Νομοθεσία

- ΦΕΚ 75/Δ/15-2-91 | Κήρυξη διατηρητέου της Καπνοβιομηχανίας ΤΕΜΙ Ρόδου
- Ν. 2831/2000 | Προστασία Βιομηχανικής Κληρονομιάς
- Ρυθμιστικό σχέδιο αναβίωσης και επέκτασης της πόλης της Ρόδου, 29/1/1926
- Κυβερνητικό Διάταγμα υπ' αριθμ. 77 | Ίδρυση του οικισμού "San Marco"
- Β.Δ. 102/1973 ΦΕΚ Α-220/ 20-9-1973 | Διάλυση της Καπνοβιομηχανίας ΤΕΜΙ Ρόδου
- Κυβερνητικό Διάταγμα υπ' αριθμ. 118 | Ίδρυση της CAIR
- ΦΕΚ ΑΕ 252/5-8-1949 | Μετονομασία της CAIR σε "Ανώνυμος Γεωργική και Βιομηχανική Εταιρεία Ρόδου ΚΑΙΡ"
- ΦΕΚ 230Δ/21-4-1989 | Επέκταση σχεδίου Πόλεως της Κω
- Ν. 1337/83 | Τμήμα του αύλειου χώρου του Οινοποιείου Κω μετατρέπεται σε χώρο πρασίνου
- Κ.Δ. 9/12-1-1931 | Η εταιρεία SVIC (Σαπωνοποιείο Κω) ζήτησε την παραχώρηση δωρεάν δημόσιας έκτασης 1000τμ

- Κ.Δ. 136/10-8-1926 | Ίδρυση ιταλικής εταιρείας ΤΕΜΙ
- ΦΕΚ 267δ/1997 | Κήρυξη διατηρητέου του πρώην Βυρσοδεψείου στο Μοσχάτο από το ΥΠΕΧΩΔΕ

Κατάλογος Εικόνων

- Εικόνα 1. 1 | Η Βιομηχανική ζώνη Κόβα στην Ρόδο
- Εικόνα 1. 2 | Η Βιομηχανική ζώνη της Κω
- Εικόνα 1. 3 | Οι Βιομηχανικές περιοχές της Καλύμνου
- Εικόνα 1. 4 | Το χρονικό της Δωδεκανήσου
- Εικόνα 1. 5 | Απόσπασμα εφημερίδας
- Εικόνα 1. 6 | Οι διοικητές Mario Lago και De Vecchi
- Εικόνα 1. 7 | Το μέγαρο του φασισμού
- Εικόνα 1. 8 | Ταχυδρομικό Δελτάριο
- Εικόνα 2.1 | Οι Βιομηχανικές Εγκαταστάσεις της Ρόδου
- Εικόνα 2.2 | Α' Ηλεκτρικός Σταθμός Ρόδου (1923), Κάτοψη
- Εικόνα 2.3 | ΒΑ άποψη του Ηλεκτρικού Σταθμού (1923)
- Εικόνα 2.4 | Είσοδος Ηλεκτρικού Σταθμού Ρόδου (1923)
- Εικόνα 2.5 | Νότια όψη Ηλεκτρικού Σταθμού (1923)
- Εικόνα 2.6 | Βόρεια όψη του Α' Σταθμού
- Εικόνα 2.7 | Τοπογραφικό Β' Ηλεκτρικού Σταθμού
- Εικόνα 2.8 | Ανατολική όψη Β' Ηλεκτρικού Σταθμού
- Εικόνα 2.9 | Κάτοψη του Β' Ηλεκτρικού Σταθμού
- Εικόνα 2.10 | Τομή Α-Α του Β' Ηλεκτρικού Σταθμού
- Εικόνα 2.11 | Τομή Β-Β του Β' Ηλεκτρικού Σταθμού
- Εικόνα 2.12 | Τοπογραφικό του Μεταξουργείου
- Εικόνα 2.13 | Η είσοδος στο Μεταξουργείο
- Εικόνα 2.14 | Δομικά υλικά του Μεταξουργείου
- Εικόνα 2.15 | Τοπογραφικό Δημοτικών Σφαγείων

- Εικόνα 2.16 | Κάτοψη Δημοτικών Σφαγείων
- Εικόνα 2.17 | Όψη κεντρικής εισόδου
- Εικόνα 2.18 | Θολωτή Δεξαμενή
- Εικόνα 2.19 | Κύρια όψη (Δυτική) Δημοτικών Σφαγείων - Σημερινή Κατάσταση
- Εικόνα 2.20 | Δημοτικά σφαγεία - Άποψη του 1946
- Εικόνα 2.21 | Δημοτικά Σφαγεία - Σημερινή Άποψη
- Εικόνα 2.22 | Τομή Α-Α Δημοτικών Σφαγείων
- Εικόνα 2.23 | Τομή Β-Β Δημοτικών Σφαγείων
- Εικόνα 2.24 | Τομή Γ-Γ Δημοτικών Σφαγείων
- Εικόνα 2.25 | Σχέδιο τμήματος μηχανολογικού εξοπλισμού των δημοτικών σφαγείων
- Εικόνα 2.26 | Μορφολογικά χαρακτηριστικά της γοθτικής και τοπικά μορφολογικά χαρακτηριστικά της Λίνδου, στα ξύλινα κουφώματα των Δημοτικών Σφαγείων
- Εικόνα 2.27 | Τοπογραφικό Καπνοβιομηχανίας TEMI
- Εικόνα 2.28 | Α' όροφος Καπνοβιομηχανίας TEMI
- Εικόνα 2.29 | Ισόγειο Καπνοβιομηχανίας TEMI
- Εικόνα 2.30 | Υπόγειο Καπνοβιομηχανίας TEMI
- Εικόνα 2.31 | Είσοδος Καπνοβιομηχανίας
- Εικόνα 2.32 | Βόρεια άποψη Καπνοβιομηχανίας
- Εικόνα 2.33 | Επένδυση με finta pietra
- Εικόνα 2.34 | Τοπογραφικό Α' Οινοποιείου CAIR (Ρόδος-1928)
- Εικόνα 2.35 | Τομή Α-Α
- Εικόνα 2.36 | Κάτοψη νέων οινοδεξαμενών του κεντρικού κτηρίου (1954)
- Εικόνα 2.37 | Ανάπτυγμα όψης από τον αύλειο χώρο
- Εικόνα 2.38 | Άποψη από τον αύλειο χώρο
- Εικόνα 2.39 | Τοπογραφικό Οινοποιείου στις Φάνες (Β' Εργοστάσιο KAIP)
- Εικόνα 2.40 | Πριν και μετά την ανακαίνιση της ΝΔ όψης
- Εικόνα 2.41 | Πριν και μετά την αποκατάσταση των κουφωμάτων
- Εικόνα 2.42 | Πριν και μετά την αναστήλωση του ΝΑ τμήματος του Οινοποιείου

- Εικόνα 2.43 | Επιχρισμένη (πριν) και ανεπίχρηστη (μετά) φέρουσα λιθοδομή του οινοποιείου στις Φάνες
- Εικόνα 2.44 | Πριν και μετά την αποκατάσταση του μηχανολογικού εξοπλισμού του οινοποιείου στις Φάνες
- Εικόνα 2.45 | Απόψεις από το εσωτερικό του μουσείου οίνου στις Φάνες
- Εικόνα 2.46 | Η Παναγιά της Φιλερήμου
- Εικόνα 2.47 | Πλακίδιο της κεραμουργίας ΙΚΑΡΟΣ που κοσμούσε την είσοδο του πρώτου Οινοποιείου C.A.I.R.
- Εικόνα 2.48 | Η Ελένη Κουτούνη χρωματίζει ένα μεγάλο πιάτο (υπογραφή ΙΚΑΡΟΣ ΡΟΔΟΣ - μέσα δεκαετίας 1950)
- Εικόνα 2.49 | Κεραμουργείο I.C.A.R.O.
- Εικόνα 2.50 | Μύλοι άλεσης χρωμάτων
- Εικόνα 2.51 | Καλούπια για τα τασάκια
- Εικόνα 2.52 | Ζωγραφική χωρίς προσχέδιο
- Εικόνα 2.53 | Αποθήκευση πριν το τελικό υάλωμα
- Εικόνα 2.54 | Νεαροί σχεδιαστές
- Εικόνα 2.55 | Ένα μικρό μέρος της τεράστιας ποικιλίας κεραμικών προϊόντων της Κεραμουργίας ICARO-ΙΚΑΡΟΣ
- Εικόνα 2.56 | Τοπογραφικό Πλινθοκεραμοποιείου SAICA
- Εικόνα 2.57 | Κάμιнос συνεχούς καύσεων τύπου Hofmann ύψους 45 μέτρων
- Εικόνα 2.58 | Φούρνος όπτησης πλίνθων τύπου Tunnel Modulo
- Εικόνα 2.59 | Τοπογραφικό διάγραμμα του Ελαιουργείου το 2012 (Αριστερά) και 2022 (Δεξιά)
- Εικόνα 2.60 | Το σύνολο της ελαιοπαραγωγικής βιομηχανικής μονάδας
- Εικόνα 2.61 | Άποψη του κεντρικού κτηρίου από το προαύλιο (Δυτική Όψη)
- Εικόνα 2.62 | Άποψη του κεντρικού κτηρίου από την μεριά της θάλασσας (Ανατολικά)
- Εικόνα 2.63 | Σαπωνοποιείο- Ελαιουργείο RODIA (2005)
- Εικόνα 2.64 | Τοπογραφικό Αλευροβιομηχανίας SAMICA
- Εικόνα 2.65 | Κάτοψη Ισογείου Αλευροβιομηχανίας SAMICA
- Εικόνα 2.66 | Ανατολική Όψη Αλευροβιομηχανίας SAMICA

- Εικόνα 2.67 | Μηχανολογικός Εξοπλισμός Αλευροβιομηχανίας SAMICA πριν την πυρκαγιά
- Εικόνα 2.68 | Άποψη της Αλευροβιομηχανίας του 1938
- Εικόνα 2.69 | Η πυρκαγιά του 2008
- Εικόνα 2.70 | Επίχρισμα από finta pietra - Σημερινή κατάσταση
- Εικόνα 2.71 | Η είσοδος στην Αλευροβιομηχανία SAMICA
- Εικόνα 2.72 | Τοπογραφικό της βιομηχανίας επεξεργασίας ξηρών καρπών S.A.I.F.E.
- Εικόνα 2.73 | Βορειοδυτική άποψη του βιομηχανικού συγκροτήματος
- Εικόνα 2.74 | Βιομηχανικό κτήριο της SAIFE
- Εικόνα 2.75 | Οι Βιομηχανικές Εγκαταστάσεις της Κω
- Εικόνα 2.76 | Τοπογραφικό Δημοτικών Σφαγείων Κω
- Εικόνα 2.77 | Βόρεια Όψη Δημοτικών Σφαγείων Κω (2008, 2022)
- Εικόνα 2.78 | Ανατολική Όψη Δημοτικών Σφαγείων Κω (2008, 2022)
- Εικόνα 2.79 | Άποψη των Δημοτικών Σφαγείων Κω (2008, 2022)
- Εικόνα 2.80 | Τοπογραφικό του εργοστασίου Νομικού
- Εικόνα 2.81 | Παλιά Άποψη του εργοστασίου
- Εικόνα 2.82 | Σημερινή Άποψη (διακρίνεται η καμινάδα)
- Εικόνα 2.83 | Η βάση της καμινάδας μετά τον σεισμό του 2017
- Εικόνα 2.84 | Τοπογραφικό SIER Κως
- Εικόνα 2.85 | Άποψη της SIER Κως
- Εικόνα 2.86 | Κάτοψη του εργοστασίου της SIER
- Εικόνα 2.87 | Νοτιοανατολική Όψη του εργοστασίου της SIER
- Εικόνα 2.88 | Η είσοδος στο εργοστάσιο (αριστερά)
- Εικόνα 2.89 | Νοτιοδυτική Όψη του εργοστασίου της SIER
- Εικόνα 2.90 | Τοπογραφικό Οινοποιείου CAIR Κως
- Εικόνα 2.91 | Κάτοψη 1ου επιπέδου Οινοποιείου CAIR Κως
- Εικόνα 2.92 | Τομή 2-2
- Εικόνα 2.93 | Ανατολική Όψη Οινοποιείου

- Εικόνα 2.94 | Νότια Όψη Οινοποιείου
- Εικόνα 2.95 | Βόρεια Όψη Οινοποιείου
- Εικόνα 2.96 | Το Οινοποιείο 1931 (πάνω), 2011 (κάτω)
- Εικόνα 2.97 | Η είσοδος του Οινοποιείου 2020
- Εικόνα 2.98 | Τσίγκινες Δεξαμενές Οινοποιείου
- Εικόνα 2.99 | Δεξαμενές Οινοποιείου από μπετόν
- Εικόνα 2.100 | Μηχανολογικός εξοπλισμός Οινοποιείου
- Εικόνα 2.101 | Βιομηχανική Περιοχή Κουμπουρνού του 1932
- Εικόνα 2.102 | Κάτοψη της Παλαιάς ΑΒΙΚΩ
- Εικόνα 2.103 | Βόρεια Όψη ΑΒΙΚΩ
- Εικόνα 2.104 | Δυτική Όψη ΑΒΙΚΩ
- Εικόνα 2.105 | Ανατολική Όψη ΑΒΙΚΩ
- Εικόνα 2.106 | Νότια Όψη ΑΒΙΚΩ
- Εικόνα 2.107 | Κτήριο Β αποθηκών του 1956 και η λεπτομέρεια της ξύλινης στέγης
- Εικόνα 2.108 | Κτήριο Γ (αποθήκες, γραφεία) 1957
- Εικόνα 2.109 | Τοπογραφικό Νέας ΑΒΙΚΩ (2019)
- Εικόνα 2.110 | Κάτοψη Νέας ΑΒΙΚΩ
- Εικόνα 2.111 | Απόψεις της Νέας ΑΒΙΚΩ λίγο πριν την κατεδάφιση
- Εικόνα 2.112 | Τοπογραφικό Καπνοβιομηχανιών ΤΕΜΙ και ΣΑΙΤΑΒ
- Εικόνα 2.113 | Σχέδιο Ανατολικής Όψης εργοστασίου ΤΕΜΙ
- Εικόνα 2.114 | Αξονομετρικό του εργοστασίου ΤΕΜΙ
- Εικόνα 2.115 | Κάτοψη του εργοστασίου ΤΕΜΙ
- Εικόνα 2.116 | Φωτογραφία εργοστασίου ΣΑΙΤΑΒ (1940)
- Εικόνα 2.117 | Φωτογραφία εργοστασίου ΣΑΙΤΑΒ (1981)
- Εικόνα 2.118 | Ξενοδοχείο Kosta Palace στην θέση του εργοστασίου ΣΑΙΤΑΒ
- Εικόνα 2.119 | Οι Βιομηχανικές Εγκαταστάσεις της Καλύμνου
- Εικόνα 2.120 | Απόψεις του πρώτου εργοστασίου SIER
- Εικόνα 2.121 | Μετά την Κατεδάφιση

- Εικόνα 2.122 | Τοπογραφικό πρώτου εργοστασίου SIER (1931)
- Εικόνα 2.123 | Κάτοψη του πρώτου εργοστασίου SIER (1931)
- Εικόνα 2.124 | Τομή A - A
- Εικόνα 2.125 | Τομή B - B
- Εικόνα 2.126 | Τοπογραφικό δεύτερου εργοστασίου SIER (1950)
- Εικόνα 2.127 | Γενική κάτοψη εργοστασίου SIER (1950)
- Εικόνα 2.128 | Ανατολική άποψη εργοστασίου (1958)
- Εικόνα 2.129 | Κάτοψη μηχανοστασίου β' ορόφου (1950)
- Εικόνα 2.130 | Τομή A-A μηχανοστασίου (1950)
- Εικόνα 2.131 | Το ταπητουργείο πριν την κατεδάφιση
- Εικόνα 2.132 | Τοπογραφικό Πλινθοκεραμοποιείου Μαμουζέλος στην Ψέριμο
- Εικόνα 2.133 | Άποψη του εργοστασίου σήμερα
- Εικόνα 2.134 | Μηχανολογικός εξοπλισμός
- Εικόνα 3.1 | Διάγραμμα πορείας που ακολουθείται σε ένα έργο προσαρμοστικής επανάχρησης και τα είδη πληροφοριών που συλλέγονται για ένα πετυχημένο αποτέλεσμα
- Εικόνα 3.2 | Baltimore Design School - Από εργοστάσιο παλτών μεταμορφώνεται σε Γυμνάσιο (ΗΠΑ)
- Εικόνα 3.3 | Το κτήριο συναρμολόγησης Ford μετατρέπεται σε πολιτιστικό κέντρο (ΗΠΑ)
- Εικόνα 3.4 | Το πρώην εργοστάσιο τσιγάρων Phillip Morris ξαναζωντανεύει ως εμπορικό και ξενοδοχειακό συγκρότημα (Αυστραλία)
- Εικόνα 3.5 | Το εργοστάσιο γυαλιού "The Conterie" μετατρέπεται σε οικιστικό συγκρότημα (Ιταλία)
- Εικόνα 3.6 | Παλαιές Δεξαμενές Γκαζιού της Βιέννης
- Εικόνα 3.7 | Τομή A - A
- Εικόνα 3.8 | Διάγραμμα ροής των δεξαμενών
- Εικόνα 3.9 | Οι Δεξαμενές Γκαζιού της Βιέννης σήμερα
- Εικόνα 3.10 | Εσωτερικές απόψεις από τη Δεξαμενή A
- Εικόνα 3.11 | Εναέρια άποψη (αριστερά) και εσωτερική άποψη (δεξιά) από τη Δεξαμενή C
- Εικόνα 3.12 | Εναέρια άποψη (αριστερά) και εσωτερική άποψη (δεξιά) από τη Δεξαμενή D

- Εικόνα 3.13 | Εξωτερική άποψη δεξαμενής B
- Εικόνα 3.14 | Τομή δεξαμενής B
- Εικόνα 3.15 | Κάτοψη τελευταίου ορόφου Δεξ/νής B
- Εικόνα 3.16 | Κάτοψη 10ου ορόφου Δεξ/νής B
- Εικόνα 3.17 | Κάτοψη Υπογείου - Αίθουσα προβολών
- Εικόνα 3.18 | Εσωτερικές απόψεις δεξαμενής B
- Εικόνα 3.19 | Κάτοψη επάνω ορόφου C - Mine
- Εικόνα 3.20 | Κάτοψη Ισογείου C - Mine
- Εικόνα 3.21 | Τομή A - A
- Εικόνα 3.22 | Αστική πλατεία - Υπόγειες Στοές εξόρυξης άνθρακα
- Εικόνα 3.23 | Τομή C - C
- Εικόνα 3.24 | Η εμπειρία στα υπόγεια δίκτυα
- Εικόνα 3.25 | Εσωτερικές απόψεις του C - Mine
- Εικόνα 3.26 | Το ανθρακωρυχείο εξωτερικά
- Εικόνα 3.27 | Το εργοστάσιο φωταερίου στο Γκάζι μετατρέπεται σε "πολιτιστική κυψέλη"
- Εικόνα 3.28 | Η παλιά βιομηχανία των "Ελληνικών Υφαντηρίων" λειτουργεί ως Σχολή Καλών Τεχνών
- Εικόνα 3.29 | Το πρώην εργοστάσιο ΦΙΞ διαδέχεται το Εθνικό Μουσείο Σύγχρονης Τέχνης
- Εικόνα 3.30 | Η καπνοβιομηχανία "Ματσάγγου" ως Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας
- Εικόνα 3.31 | Το βιομηχανικό μουσείο Ερμούπολης Σύρου στη θέση του πρώην Χρωματοουργείου των αδελφών Κατσιμαντή
- Εικόνα 3.32 | Κάτοψη γραφείων του ανακαινισμένου χώρου του Βυρσοδεψείου
- Εικόνα 3.33 | Νοτιοανατολική Όψη του Βυρσοδεψείου
- Εικόνα 3.34 | Τομή της στέγασης του Βυρσοδεψείου
- Εικόνα 3.35 | Χώρος συνεδρίων / γραφείου προέδρου
- Εικόνα 3.36 | Χώρος γραφείων
- Εικόνα 3.37 | Χώρος υποδοχής
- Εικόνα 3.38 | Η πλατεία του κτηριακού συγκροτήματος του μουσείου

- Εικόνα 3.39 | Η εσωτερική αυλή του μουσείου
- Εικόνα 3.40 | Η αίθουσα του ελαιοτριβείου Βρανά πριν και μετά την αποκατάστασή της.
- Εικόνα 3.41 | Χώρος εισόδου του Ελαιοτριβείου-Μουσείου Βρανά πριν και μετά την αποκατάστασή του
- Εικόνα 3.42 | Ο μηχανολογικός εξοπλισμός του Ελαιοτριβείου - Μουσείου Βρανά

Κατάλογος Πινάκων

- Πίνακας 2.1 |Καταγραφή Βιομηχανικών Μονάδων της Ρόδου
- Πίνακας 2.2 | Καταγραφή Βιομηχανικών Μονάδων της Ρόδου (Συνέχεια)
- Πίνακας 2.3 | Καταγραφή Βιομηχανικών Μονάδων της Κω
- Πίνακας 2.4 | Καταγραφή Βιομηχανικών Μονάδων της Καλύμνου
- Πίνακας 3.1 | Οργανισμοί παγκόσμιας εμβέλειας για την προστασία και την ανάδειξη της Πολιτιστικής Κληρονομιάς
- Πίνακας 3.2 | Οργανισμοί για τη διατήρηση και προστασία της Βιομηχανικής Κληρονομιάς
- Πίνακας 3.3 | Οργανισμοί Εθνικής Εμβέλειας για την διατήρηση της Βιομηχανικής Κληρονομιάς

C.A.I.R
Since 1928

ΑΒΙΚΩ
ΑΡΧΑΙΑ ΒΙΒΛΙΑΣΤΙΚΗ ΚΩ

ΤΟΜΑΤΕΣ ΟΛΟΚΛΗΡΕΣ
ΑΠΟΦΑΙΟΜΕΝΕΣ

